

DET KONGELIGE
JUSTIS- OG POLITIDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 40

(1999-2000)

Om lov om endringer i straffeloven og
straffeprosessloven mv. (tiltak for å
beskytte aktørene i straffesaker mot
trusler og represalier mv.)

*Tilråding fra Justis- og politidepartementet av 28. april 2000,
godkjent i statsråd samme dag.*

1 Hovedinnholdet i proposisjonen

Mye tyder på at forbrytere i større grad enn tidligere utøver vold eller truer med å utøve vold mot aktører i straffesaker. Formålet kan være å hindre at en forbrytelse blir anmeldt eller å påvirke en vitneforklaring for politiet eller for retten. Formålet kan også være å påvirke en representant for domstolen, politiet, påtalemyndigheten, forsvarerstanden eller kriminalomsorgen i hans arbeid med en straffesak. Eller det kan være å hevne seg på noen som har deltatt i en straffesak.

Vi kan ikke akseptere at vitner og andre aktører i straffesaker utsettes for trusler og represalier. Vi kan heller ikke akseptere at rettssamfunnets evne til å avdekke og bekjempe alvorlig kriminalitet svekkes fordi vitner ikke tør stå frem med det de vet. Et grunnleggende trekk ved vårt strafferettssystem er at lovbrøyttere skal stilles til ansvar overfor samfunnet - i alle fall hvis lovbruddet er av et visst alvor. Hvis vitner ikke tør å forklare seg, får vi den meget uheldige situasjon at jo mer ondsinnet og hensynsløs en forbryter er, desto vanskeligere blir det å få ham dømt.

I proposisjonen foreslår departementet en rekke endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier. Lovendringene vil særlig ha betydning ved organisert kriminalitet og annen alvorlig kriminalitet, men ikke alle forslagene er begrenset til å gjelde for slike straffesaker. Forslagene er i korthet som følger:

Departementet foreslår at det på nærmere vilkår åpnes for bruk av anonyme vitner i norske straffesaker. Etter gjeldende rett er det ikke adgang til å føre anonyme vitner for retten. Politiet har også begrensede muligheter til å love en informant eller et politivitne anonymitet.

Departementet går inn for at anonym vitneførsel tillates både under etterforskningen og under hovedforhandlingen. I tillegg mener departementet at politiet bør kunne sikre informanter full anonymitet, se utkastene til nye §§ 130 a og 234 a i straffeprosessloven. Vilklårene skal etter forslaget være strenge:

Anonym vitneførsel skal bare kunne skje i nærmere angitte saker: ved overtredelse av et nytt straffebud om motarbeiding av rettsvesenet som departementet foreslår i proposisjonen og ved flykapring, alvorlige narkotikalovbrudd, voldtekt, drap, grove legemsbeskadigelser, utpresning, grovt ran og hvitvasking av utbytte fra grov narkotikavirksomhet eller grovt ran. Hovedvilkåret er at det er fare for en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten til vitnet eller noen av vitnets nærmeste hvis det blir kjent hvem vitnet er. Den siktede truer for eksempel med å drepe et vitne som skal forklare seg mot ham. Anonym vitneførsel skal også kunne besluttes hvis det er fare for at det blir vesentlig vanskeligere for vitnet å arbeide «under cover» i senere straffesaker hvis identiteten hans blir kjent. Dette alternativet har særlig betydning for politivitner.

Anonyme vitner skal kunne brukes bare dersom det er strengt nødvendig og det ikke medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar. Etter departementets syn vil en ordning med bruk av anonyme vitner

på de foreslåtte vilkår ikke være i strid med våre internasjonale menneskerettsforpliktelser.

Anonym vitneførsel skal etter forslaget gå ut på ett eller flere av følgende tiltak: at vitnets navn ikke opplyses, at det ikke gis andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, eller at det settes i verk fysiske eller tekniske tiltak for å holde vitnets identitet hemmelig.

Dommere (også meddommere og lagrettemedlemmer), aktor og forsvarer skal opplyses om vitnets navn og om andre forhold som er nødvendig for å identifisere vitnet. Opplysningene skal likevel ikke gis til forsvareren dersom han motsetter seg det.

Departementet foreslår en rekke endringer i prosesslovgivningen for å tilpasse regelverket til de foreslåtte bestemmelsene om anonym vitneførsel. Dels må det gis særregler for avgjørelsen av om anonym vitneførsel skal tillates. Dels må det gis regler om gjennomføringen av anonyme avhør. Blant annet er det foreslått unntak fra reglene om protokollasjon, domsgrunner, dokumentinnsyn og avskjæring av bevis.

I proposisjonen foreslås det også flere endringer for å gjøre vitneplikten mindre belastende i saker hvor det ikke åpnes for anonym vitneførsel:

Departementet går inn for at straffeprosessloven § 130 endres slik at adgangen for et vitne til å unnlate å oppgi hvor vedkommende bor eller arbeider utvides. En tilsvarende endring foreslås for sivile saker, se utkastet til endring i tvistemålsloven § 215.

Loven åpner i dag for at retten kan pålegge den siktede eller andre å forlate rettssalen mens et vitne forklarer seg, se straffeprosessloven §§ 245 og 284. Retten kan også beslutte at forhandlingene helt eller delvis skal gå for lukkede dører og med referatforbud. Departementet foreslår at det sies uttrykkelig i straffeprosessloven § 272 at slike spørsmål skal kunne avgjøres allerede under saksforberedelsen. Usikkerhet om slike forhold kan øke den utryggheten som vitner ofte føler i forbindelse med å skulle vitne. En forhåndsavgjørelse vil gi økt forutbergnelighet og dermed forbedre vitnenes situasjon.

Det kan være like skånsomt for vitnet at det settes i verk tiltak slik at den siktede ikke kan se vitnet, som at vedkommende må forlate rettssalen. Vitnet forklarer seg for eksempel bak en skjerm. Samtidig vil en slik ordning ofte være å foretrekke av rettssikkerhetshensyn. Departementet foreslår derfor å endre §§ 245 og 284 slik at det blir adgang til å sette i verk slike tiltak.

Departementet tar i proposisjonen opp spørsmålet om personopplysninger, som opplysninger om adresse eller personnummer, i større utstrekning enn i dag bør kunne holdes hemmelig, eventuelt om en person i ekstreme tilfeller bør kunne gis nye personopplysninger. Departementet vil ta initiativ til å nedsette et utvalg for å vurdere disse spørsmålene.

I mange saker vil praktiske vitnebeskyttelsestiltak kunne være vel så viktige som lovendringer. Det gjelder både i saker hvor det er besluttet anonym vitneførsel og i andre saker. Et vitne gis for eksempel politibeskyttelse før, under og etter en straffesak. Departementet vil nedsette en arbeidsgruppe som skal få i oppgave å utvikle en idéhåndbok til bruk i saker hvor det er behov for å beskytte vitner.

I proposisjonen vurderer departementet også flere strafferettslige endringer for å beskytte aktørene i rettssaker:

Departementet foreslår et nytt straffebud om motarbeiding av rettsvesenet, se utkastet til ny § 132 a i straffeloven. Bestemmelsen retter seg mot den som ved vold, trusler, skadeverk eller annen rettsstridig atferd overfor en aktør i rettsvesenet eller noen av hans nærmeste opptrer slik at det er egnet til å påvirke aktøren til å foreta eller unnlate en handling, et arbeid eller en tjeneste i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak. Straffebudet setter også straff for den som gjengjelder en handling, et arbeid eller en tjeneste som aktøren har utført i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak.

Med aktør i rettsvesenet menes den som har anmeldt et straffbart forhold eller har anlagt søksmål i en sivil sak, har avgitt forklaring for politiet eller for retten, arbeider eller gjør tjeneste for politiet, påtalemyndigheten, domstolen eller kriminalomsorgen, er forsvarer, bistandsadvokat eller prosessfullmektig, eller vurderer å foreta en slik handling eller å påta seg et slikt arbeid eller en slik tjeneste.

Langt på vei dreier det seg om handlinger som allerede er straffbare etter gjeldende rett etter mer generelle bestemmelser, som straffebudene om vold og trusler mot offentlige tjenestemenn og de generelle bestemmelsene om legemskrenkelser, trusler, tvang og skadeverk. Et viktig formål med det nye straffebudet er å markere at det dreier seg om handlinger som rettsordenen tar sterk avstand fra og som bør straffes strengt. Straffebudet vil dessuten fange opp en del handlinger som ikke er straffbare i dag. For eksempel foreslår departementet at også grovt uaktsomme overtredelser skal være straffbare. Etter gjeldende rett må påtalemyndigheten bevise at lovbryteren har utvist forsett.

Motarbeiding av rettsvesenet skal etter forslaget straffes med fengsel inntil 5 år. Har den skyldige tidligere vært straffet etter denne paragrafen, eller er handlingen utført under særdeles skjerpene omstendigheter, kan fengsel inntil 10 år anvendes hvis lovbryteren har utvist forsett. Ved avgjørelsen av om det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter, skal det særlig legges vekt på om overtredelsen har voldt fare for noens liv eller helse, er begått ved flere anledninger eller av flere i fellesskap, eller har et systematisk eller organisert preg. Departementet går inn for at grovt uaktsom motarbeiding av rettsvesenet straffes med fengsel inntil 5 år også ved gjentakelse og når det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter.

Departementet vurderer i proposisjonen om det er behov for å endre strafferammene i de generelle bestemmelsene om vold og trusler mot offentlige tjenestemenn og om legemskrenkelser. Vedtas forslaget til nytt straffebud om motarbeiding av rettsvesenet, er det etter departementets syn ikke behov for å endre strafferammene i de andre bestemmelsene. Departementet fremmer derfor ikke forslag om slike endringer.

Departementet tar i proposisjonen opp et par spørsmål som ikke gjelder beskyttelse av aktørene i rettsvesenet:

Justiskomiteen har i Budsjett-innst. S. nr. 4 (1999-2000) bedt departementet om å vurdere om straffen for barnemishandling bør skjeppes. Departementet har gått gjennom rettspraksis om barnemishandling. Gjennomgåelsen viser at slike forbrytelser straffes strengere enn andre voldsforbrytelser. Høyesterett har i flere saker gitt uttrykk for at det må reageres strengt mot volds-

utøvelse overfor barn. Departementet mener derfor at det ikke er behov for lovendringer på dette punktet.

Straffeloven § 99 retter seg mot den som ved vold, trusler eller andre ulovlige midler hindrer Kongen, regenten, statsrådet, stortinget eller noen av dets avdelinger, Høyesterett eller riksrett i den fri utøvelsen av sin myndighet. Straffebudet verner bare de nevnte organene som sådanne. Etter departementets syn bør anvendelsesområdet utvides slik at handlingen også er straffbar hvis den er rettet mot noen av medlemmene i stortinget, regjeringen eller Høyesterett. Risikoen for vold eller trusler mot enkeltmedlemmene kan være vel så stor som risikoen for slike handlinger rettet mot selve organet. Trusler mot enkeltmedlemmer for å hindre dem i deres virksomhet kan dessuten være av like alvorlig karakter som trusler mot organet. Departementet foreslår også enkelte andre endringer i bestemmelsen. Som en følge av forslaget om å utvide anvendelsesområdet går departementet for eksempel inn for å oppheve minstestrafen på fengsel i 5 år.

Departementet mener at lovendringen bør etterkontrolleres når den har vært i kraft i fire til fem år. Departementet regner i utgangspunktet med at det vil være tilstrekkelig å gjennomføre en slik etterkontroll når det gjelder regelverket om anonym vitneførsel.

2 Bakgrunnen for forslagene

2.1 Tidligere vurderinger av behovet for tiltak

I den senere tiden er det fra flere hold reist spørsmål om det bør åpnes for bruk av anonyme vitner og andre tiltak for å beskytte politiet og andre vitner i straffesaker mot trusler og represalier:

Spørsmålet ble så vidt berørt av Metodeutvalget i NOU 1997: 15 side 118-19. Metodeutvalget tok ikke stilling til om det bør være tillatt å bruke anonyme vitner, men anbefalte at spørsmålet ble utredet. Utvalget konstaterte at politiet har plikt til å iverksette nødvendige tiltak for å ivareta sikkerheten til vitner, og fant ikke grunn til å anbefale at det utarbeides særskilte rutiner eller programmer for vitnebeskyttelse. Utvalget forutsatte derimot at politisjefene nøye vurderer tiltak i konkrete saker dersom behov for beskyttelse oppstår.

I brev 20. april 1998 til Justisdepartementet foreslo politimesteren i Oslo flere tiltak for å beskytte polititjenestemenn og vitner mot trusler og represalier. Det ble foreslått regler som gjør det mulig for et vitne å opptre under pseudonym på alle stadier i saken og en presisering i straffeprosessloven § 130 for å beskytte politivitner mot å måtte oppgi sin privatadresse i retten. Dessuten gikk politimesteren inn for å endre straffeprosessloven § 284, som gir adgang til å pålegge den tiltalte å forlate rettssalen dersom det er særlig grunn til å frykte at en uforbeholden forklaring ellers ikke vil bli gitt. Politimesteren mente videre at det bør foretas en endring i reglene om sperring av adresse i folkeregisteret for så vidt gjelder polititjenestemenn.

I januar 1999 ga Justisdepartementet lagdommer Mary-Ann Hedlund i oppdrag å utrede spørsmålet om bruk av anonyme vitner. Utredningen ble overlevert departementet i april 1999. (Utredningen er tatt inn som vedlegg til proposisjonen her. Den vil i det følgende bli kalt Hedlunds utredning.) I utredningen går Hedlund inn for at det på etterforskningsstadiet bør være en generell adgang til å holde et vitnes identitet skjult for den siktede. Men Hedlund frarår på det nåværende tidspunkt å åpne for at vitner skal kunne forklare seg for retten under full anonymitet. Derimot stiller Hedlund seg mer positiv til forskjellige former for delvis anonymitet, slik at enkelte personopplysninger, men ikke nødvendigvis navnet, holdes skjult.

I brev 11. juni 1999 til departementet har riksadvokaten foreslått en ny bestemmelse i straffeloven som retter seg mot den som forulemper vitner og andre aktører i rettspleien. Formålet med lovforslaget er å få økt den konkrete straffutmålingen hvor tiltalte eller andre øver vold eller fremsetter trusler mot aktørene i rettspleien. Gjeldende straffutmålingspraksis ivaretar etter riksadvokatens syn ikke de sterke allmennpreventive hensyn som her gjør seg gjeldende.

Ved brev 25. juni 1999 har Politiets overvåkingstjeneste henvendt seg til Justisdepartementet med forslag om endring i straffeloven § 99 for å styrke det strafferettslige vernet for regjeringsmedlemmer i utøvelsen av deres arbeid.

Justiskomiteen har i flere sammenhenger vært opptatt av spørsmålet om bruk av anonyme vitner mv.: I forbindelse med behandlingen av Justisdepartementets budsjettproposisjon for 1999, St. prp. nr. 1 (1998-99), ba Stortinget regjeringen om å «vurdere tiltak som ytterligere kan styrke politiets arbeidssituasjon og gi et bedre strafferettslig vern for den enkelte polititjenestemann». Komiteen føyde til: «Det skal i den forbindelse vurderes om polititjenestemenn under gitte forutsetninger kan avgi vitneprov for retten uten å måtte oppgi sin fulle identitet. Når det gjelder ytterligere rettslig vern vurderes å innføre høyere strafferammer, eventuelt også minstestraffer», se Budsjett-innst. S. nr. 4 (1998-99) side 13.

Innføring av lovregler som vil gjøre det tillatt å føre anonyme politivitner for domstolen var ett av flere forslag i Dok. nr. 8: 8 (1998-99) Forslag fra stortingsrepresentantene Jan Simonsen, Jørn L. Stang, Vidar Kleppe og Terje Knudsen om en handlingsplan for å øke sikkerheten for polititjenestemenn. Det ble der også foreslått at polititjenestemenn som ikke opptrer anonymt, skal få en lovbestemt rett til ikke å oppgi personalia utover tjenestenummer. Stortingsrepresentantene gikk dessuten inn for å endre strafferammene i enkelte straffebestemmelser som har betydning for politiets arbeidssituasjon. Under behandlingen av forslaget fant flertallet i justiskomiteen ikke grunn til å treffe nye vedtak om anonyme vitner og endrede strafferammer så kort tid etter at vedtak ble gjort i forbindelse med St. prp. nr. 1 (1998-99), jf. Innst. S. nr. 154 (1998-99) side 2 og 4.

I Innst. O. nr. 3 (1999-2000) om etterforskningsmetoder mv. (jf. Ot. prp. nr. 64 (1998-99)) uttalte komiteen om anonym vitneførsel mv. (side 20):

« K o m i t e e n er tilfreds med at departementet (...) nå arbeider med å fremlegge egen sak om dette, jf. høringsutkast av 1. oktober 1999 med frist til uttalelse 1. desember 1999.

K o m i t e e n forutsetter at det her drøftes vitners muligheter til anonymitet eller en viss form for anonymitet, særlig der trusler og reprimander vil forhindre at vitnemål ellers kommer frem. K o m i t e e n viser til erfaringene med barneransakene som ble ført for domstolen høsten 1998. Her ble i ett konkret tilfelle et barn som var offer (han var yngst av samtlige ofre), tillatt å forklare seg uten tiltalte og tilhørere tilstede. Tiltaltes forsvarere var selvsagt på plass. Dette er i tråd med tidligere signaler fra lovbehandling i Stortinget. Erfaringene fra barneransakene var imidlertid at ingen andre barn fikk anledning til å forklare seg på tilsvarende måte. Dette skjedde fordi dommeren oppgav at lovverket neppe gav åpning for det. I barneransakene trakk svært mange av ofrene anmeldelsen tilbake. K o m i t e e n peker på at lovverket har et særlig ansvar for å beskytte barn, og det er nødvendig at lovverket åpner for at rettssapparatet kan sikre tryggheten til barn som ofre/vitner i en rettssal. K o m i t e e n vil i den forbindelse vise til at det ved en lovendring i 1994 ble åpnet for å pålegge tiltalte å forlate salen dersom særlige grunner gjør at hensynet til fornærmede tilsier det, jf. Innst. O. nr. 39 (1993-1994). Komiteen forutsetter at denne problemstillingen drøftes videre i den varslede saken fra Regjeringen, med sikte på å styrke barns rettsvern. Komiteen viser for øvrig til behandlingen av lov om kildevern, jf. Innst. O. nr. 28 (1998-1999) der komiteen åpner for adgang til å stenge rettssaler for presse og publikum av hensyn til ofre og vitner.

K o m i t e e n understreker at i alle saker om såkalte anonyme vitner er det en selvfølge at tiltaltes forsvarere er tilstede slik at grunn-

leggende rettssikkerhetshensyn ivaretas, og adgang til ulike former for anonymisert vitneførsel kan bare åpnes i helt spesielle og avgrensede tilfeller.

K o m i t e e n ber også departementet vurdere rutiner eller programmer for vitnebeskyttelse i forbindelse med saken om anonyme vitner.»

I Budsjett-innst. S. nr. 4 (1999-2000) heter det (side 13):

« K o m i t e e n imøteser fremleggelse av egen sak om anonyme vitner og økt beskyttelse av polititjenestemenn, etter at høringsrunden er avsluttet 1. desember 1999. Komiteen viser til utviklingen innen organisert kriminalitet i Norge, og bruken av trusler mot ulike tjenestemenn både på lavere og høyere nivå er en uakseptabel utvikling som krever høy beredskap og kontant reaksjon både fra ledelsen i politiet, og fra politiske myndigheter. Det er viktig at Norge lærer av erfaringer i andre land, og er villig til å ta i bruk de lovvirkemidler som utviklingen gjør nødvendig.»

2.2 Høringsbrev 1. oktober 1999

Justisdepartementet ønsket å få en bred diskusjon om hvorvidt det er behov for anonym vitneførsel og andre tiltak for å beskytte vitner og andre aktører i straffesaker mot trusler og represalier, og i så fall hvordan dette behovet best kan dekkes. Derfor sendte departementet 1. oktober 1999 på høring flere forslag til endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. I høringsbrevet foreslo departementet blant annet at det åpnes for bruk av anonyme vitner som et eksepsjonelt virkemiddel på alle stadier av en straffesak. Departementet gikk videre inn for å sikre at identiteten til politiets informanter skal kunne holdes hemmelig. Dessuten foreslo departementet å endre straffeprosessloven § 130, som regulerer hvilke personlige opplysninger som et vitne skal oppgi i retten, og enkelte andre tiltak for å behandle vitner på en skånsom måte. Departementet foreslo også en ny straffebestemmelse (straffeloven § 132 a) for å styrke det strafferettslige vernet for alle aktørene i rettssaker.

2.3 Høringen

Høringsbrevet ble sendt til følgende institusjoner og organisasjoner:

- Departementene
- Høyesterett
- Lagmannsrettene
- Bergen byrett
- Kristiansand byrett
- Oslo byrett
- Salten sorenskriverembete
- Stavanger byrett
- Trondheim byrett
- Riksadvokaten
- Statsadvokatene
- ØKOKRIM
- Bergen politidistrikt
- Bodø politidistrikt

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

- Kristiansand politidistrikt
- Oslo politidistrikt
- Stavanger politidistrikt
- Trondheim politidistrikt
- Datatilsynet
- Regjeringsadvokaten
- Straffelovkommisjonen
- Bergen forsvarerforening
- Den Norske Advokatforening
- Den norske Bankforening
- Den norske Dommerforening
- Det juridiske fakultet ved Universitetet i Bergen
- Den juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo
- Forsvarergruppen av 1977
- Institutt for menneskerettigheter
- Institutt for rettsvitenskap ved Universitetet i Tromsø
- Juridisk rådgivning for kvinner, JURK
- Juss Hjelpa i Nord-Norge
- Jussbuss
- Jussformidlingen i Bergen
- Kontoret for fri rettshjelp
- Landsorganisasjonen i Norge
- Lensmannsetatens landslag
- Norges Juristforbund
- Norges Lensmannslag
- Norsk forening for voldsofre
- Norsk forening for kriminalreform, KROM
- Norsk Forskningsråd
- Norsk Politiforbund
- Norsk Presseforbund
- Norske Avisers Landsforening
- Norske Fjernsynsselskapers Landsforbund
- Norsk Journalistlag
- Norsk Redaktørforening
- Norsk Telegrambyrå
- Norsk Rikskringkasting
- TV 2
- TV Norge
- Norske kvinnelige juristers forening
- Næringslivets hovedorganisasjon
- Politiembetsmennesenes Landsforening
- Rettspolitisk forening
- Stiftelsen Fritt Ord
- Straffedes organisasjon i Norge, SON

Høringsfristen var 1. desember 1999. Følgende instanser har kommet med merknader til høringsbrevet:

- Barne- og familiedepartementet
- Forsvarsdepartementet
- Utenriksdepartementet
- Høyesterett
- Agder lagmannsrett

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

- Borgarting lagmannsrett
- Bergen byrett
- Oslo byrett
- Trondheim byrett
- Riksadvokaten
- Agder statsadvokatembeter
- Kriminalpolitisenralen
- ØKOKRIM
- Bergen politidistrikt
- Bodø politidistrikt
- Kristiansand politidistrikt
- Oslo politidistrikt
- Trondheim politidistrikt
- Regjeringsadvokaten
- Straffelovkommisjonen
- Den Norske Advokatforening
- Den norske Bankforening
- Forsvarergruppen av 1977
- Norsk forening for kriminalreform, KROM
- Norske Rikskringkasting
- Politiembetsmennes Landsforening

I tillegg har enkelte dommere ved Oslo byrett avgitt uttalelse. Departementet har også mottatt uttalelser fra Horten sorenskriverembete og Politiets fellesforbund.

Følgende instanser har gitt melding om at de ikke vil avgi uttalelse i saken, eller at de ikke har merknader til høringsbrevet:

- Arbeids- og administrasjonsdepartementet
- Finansdepartementet
- Fiskeridepartementet
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- Kommunal- og regionaldepartementet
- Miljøverndepartementet
- Nærings- og handelsdepartementet
- Sosial- og helsedepartementet
- Datatilsynet
- Landsorganisasjonen i Norge
- Likestillingsombudet
- Norges Juristforbund v/ Dommerforeningens utvalg for strafferett
- Næringslivets hovedorganisasjon

Innholdet i høringsuttalelsene blir behandlet senere i proposisjonen i tilknytning til de enkelte punktene i lovforslaget som uttalelsene tar opp. Som en kort beskrivelse kan det sies at høringsinstansene stort sett støtter forslagene i høringsbrevet, selv om enkelte instanser har bemerkninger til den nærmere utformingen av forslagene. Forslaget om å tillate anonym vitneførsel har vært det mest kontroversielle. Det er dette forslaget høringsinstansene jevnt over har kommentert i størst utstrekning, og det er her oppfatningene varierer mest. Likevel ser et flertall av høringsinstansene behovet for å åpne for anonym vitneførsel under hovedforhandlingen. De høringsinstansene som stiller seg negative til å innføre en ordning med anonym vitneførsel under hovedforhandling, begrunner dette særlig med at det ikke er påvist et stort nok behov

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

for en slik ordning i forhold til de rettssikkerhetsmessige problemene ordningen skaper.

3 Beskrivelse av den faktiske situasjonen

Mye tyder på at kriminelle i større grad enn tidligere utøver vold eller truer med å utøve vold overfor aktører i straffesaker. Formålet kan være å hindre at en forbrytelse blir anmeldt eller å påvirke en vitneforklaring for politiet eller for retten. Formålet kan også være å påvirke en representant for domstolen, politiet, påtalemyndigheten, forsvarerstanden eller kriminalomsorgen i hans arbeid under en straffesak. Eller det kan være å hevne seg på noen som har deltatt i en straffesak.

Metodeutvalget beskriver situasjonen slik i NOU 1997:15 Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet (på side 26):

«I de senere år ser vi en utvikling i retning av at profesjonelle kriminelle i større utstrekning enn tidligere benytter seg av vold og/eller trusler for å sikre sine interesser, og også for å vanskeliggjøre politiets etterforskning og irettføring av konkrete saker.

(...)

For politiet viste det seg nærmest umulig å få ofrene for denne type kriminalitet til å stå frem og anmelde forholdene pga at de var utsatt for alvorlige trusler. Denne tilbakeholdenhet overfor politiet ser vi også i andre miljøer og sammenhenger, noe som åpenbart fører til at en del alvorlig kriminalitet ikke kommer til politiets kjennskap, eller i hvert fall at det blir umulig å følge opp sakene i forhold til domstolene.

I konkrete saker hender det ofte at personer endrer forklaring under etterforskning, eller at et vitne i retten benekter innholdet av tidligere avgitte forklaringer. Bakgrunnen for dette er ofte at vedkommende person har mottatt alvorlige trusler. I større utstrekning enn tidligere benyttes denne arbeidsmetode fra de kriminelles side. Særlig gjelder dette i alvorlige narkotikasaker.

Den subjektive frykten for represalier kan innebære en enorm belastning selv om det rent faktisk fortsatt er sjelden at vitner utsettes for overgrep. En annen sak er at vi i de senere år har fått flere miljøer hvor det foreligger en reell fare for represalier. F.eks. har vi i de kriminelle motorsykkelmiljøer og i enkelte ungdomskriminelle gjenger sett en streng selvjustis og brutal voldsutøvelse både innad og utad.

Ikke rent sjelden forekommer også alvorlige trusler mot ansatte i politiet og deres familier. Disse truslene må tas meget alvorlig og foranlediger tiltak fra politiets side til beskyttelse av de aktuelle tjenestemenn og deres familie. Det har også vært tilfeller av alvorlige trusler rettet mot dommere.

Det er ikke sjelden at det blir fremsatt trusler mot vitner både før og etter en hovedforhandling.»

Situasjonen bekreftes av redegjørelser som departementet har mottatt fra politi og påtalemyndighet. I brev 20. april 1998 til Justisdepartementet skriver for eksempel politimesteren i Oslo:

«Vi ser nå en bekymringsfull utvikling hvor polititjenestemenn og vitner/ofre i økende grad utsettes for trusler. Dette utgjør etter vårt syn en fare for rettssikkerheten og for rettssamfunnets evne til å avdekke og bekjempe alvorlig kriminalitet. Politiet og påtalemyndigheten forsøker å gripe fatt i problemene ved bruk av eksisterende regelverk, men kommer ofte til kort selv med bruk av betydelige ressurser. Mange av

de ofre/vitner som politiet har med å gjøre, uttrykker en følelse av avmakt mot den kriminalitet og de kriminelle personer de utsettes for. Redselen for å inngi anmeldelse med etterfølgende vitneprov i retten under gjeldende forhold, kan medføre klar fare for at alvorlige lovbrudd ikke kommer til politiets kunnskap, og kriminaliteten kan fortsette. Særlig gjelder dette for personer, ofte kvinner, som utsettes for grov vold, personer som utsettes for torpedovirksomhet, samt personer som kreves for beskyttelsespenger i deler av forretningsbransjen.»

Det er vanskelig å tallfeste antallet tilfeller av vold og trusler mot vitner og fornærmede fordi de sjelden anmelder forholdet av frykt for represalier. Omfanget av trusler og vold som rettes mot politiansatte er også usikkert, fordi også de kvier seg for å anmelde slike episoder. Det er imidlertid grunn til å tro at problemet er økende. Både i Oslo og i andre politidistrikter pågår det for tiden etterforskning i flere saker hvor ansatte i politiet har blitt utsatt for trusler. Truslene er til dels meget alvorlige. I enkelte tilfeller har vedkommende polititjenestemann følt seg nødt til å flytte til en annen del av landet av hensyn til seg selv og sin familie.

Under høringen har *Politiembetsmennenes Landsforening* sluttet seg til beskrivelsen i høringsbrevet om behovet for tiltak.

Forsvarergruppen av 1977 kan derimot ikke se «at det er dekning for en påstand om at trusselbildet vis à vis vitner og polititjenestemenn har nådd en slik forverring at dette kan legitimere en svekkelse av de rettssikkerhetshensyn rettspleien ved forfølgelse i straffesaker bygger på».

ØKOKRIM uttaler dette om bruken av trusler og represalier mot polititjenestemenn og vitner innenfor sitt sakområde:

«Trusler, psykisk terror eller vold i anledning opptreden under etterforskning eller rettssaker er i dag et lite problem innenfor ØKOKRIM's saksområde. Det er heller ikke sterke holdepunkter for at det er i ferd med å skje en utvikling i negativ retning. Noe annet er at enkelte vitner opplever ubehag og negative reaksjoner fra mistenkte eller miljøer rundt ham, men dette er av en helt annen karakter enn den utvikling departementet legger til grunn.

Det bør imidlertid nevnes at også ØKOKRIM har registrert noen få tilfeller av mer alvorlige trusler rettet mot vitner. Dette er saker der etterforskningen har rettet seg mot spritmiljøer og i enkelte organiserte bedragerisaker, såkalte katalogsaker.»

Totalinntrykket av den informasjonen som departementet sitter inne med, er at det er et økende problem at vitner og andre aktører i straffesaker blir utsatt for trusler og represalier. Et grunnleggende trekk i et rettssamfunn som vårt, er at lovbrytere skal stilles til ansvar overfor staten - i alle fall hvis forbrytelsen er av en viss alvorlighetsgrad. Når vitner utsettes for trusler fra den tiltalte eller personer i hans miljø, er det en alvorlig trussel mot rettssamfunnet. Strafferettsapparatets evne til å bekjempe alvorlig kriminalitet svekkes fordi vitner og andre ikke tør stå frem med det de har opplevd og vet. Hvis vitner ikke tør forklare seg, får man den meget uheldige situasjon at jo mer ondsinnet og hensynsløs den kriminelle er, desto vanskeligere blir det å få ham dømt. Truende og voldelige forbrytere må ikke få det inntrykket at de har kommet i en posisjon hvor de kan gjøre hva de vil uten at det får strafferettslige konsekvenser.

Det er også en alvorlig trussel mot rettsstaten når andre aktører i straffesaken blir utsatt for trusler eller represalier på grunn av deres deltagelse i saken.

Det er et grunnkrav at straffeprosessen er hensynsfull overfor dem som er involvert. Også hensynet til vitnet selv og de andre aktørene i straffesaker tilsier at strafferettsapparatet gis virkemidler for å hindre bruk av trusler og represalier.

På denne bakgrunnen bør det etter departementets syn settes i verk tiltak for å bekjempe bruken av trusler og represalier mot vitner og andre aktører i straffesaker.

4 Oversikt over gjeldende rett

4.1 Anonym vitneførsel

4.1.1 Hovedregel: Partene skal på alle stadier i saken ha adgang til å få vite identiteten til vitner

Etter gjeldende rett er det ikke adgang til å føre anonyme vitner. Vår prosesslovgivning inneholder ikke uttrykkelige regler om anonym vitneførsel. Tvert imot er prosessordningen basert på at partene på alle stadier i saken skal få vite identiteten til vitnene. En adgang til å føre anonyme vitner kan heller ikke utledes av lovens regler og prinsipper. For straffesaker er det dessuten slått fast i kjennelsen i Rt. 1997 s. 869 (Skriksaken) at det ikke er hjemmel for å tillate at et vitne forklarer seg anonymt.

Kjennelsen gjaldt spørsmålet om hvorvidt to britiske polititjenestemenn som hadde bistått Oslo politikammer i etterforskningen av tyveriet av Munchs bilde «Skrik», kunne avgi forklaring for retten uten å oppgi riktig navn og andre personalia, jf. straffeprosessloven § 130. Både byretten og lagmannsretten fant at det var adgang til dette. De tiltalte påkjærte lagmannsrettens kjennelse til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Kjæremålet ble avgjort av Høyesterett i avdeling i medhold av plenumsloven 25. juni 1926 nr. 2 § 6 annet ledd.

Høyesterett fant enstemmig at kjæremålet måtte tas til følge. De to britiske politivitnene kunne ikke avgi forklaring for lagmannsretten uten å oppgi riktig navn, fødselsdato, stilling og bopel eller arbeidssted, jf. straffeprosessloven § 130. Bevisopptak under pseudonym kunne heller ikke legges frem og dokumenteres under ankeforhandlingen for lagmannsretten. Førstvoterende viste til at reglene om et vitnes plikt til å oppgi personalia i rettsmøter har til formål å identifisere vitnet slik at retten kan være sikker på at rette vedkommende forklarer seg. Dessuten vil det ha betydning for den tiltaltes forsvar å kjenne vitnets identitet, blant annet for å kunne få frem vitnets bakgrunn og erfaringer for å kunne etterprøve forklaringens troverdighet. Førstvoterende uttalte (på side 875):

«Jeg finner at straffeprosessloven § 130 ikke gir adgang til i rettsmøte å motta forklaring fra vitner uten at vitnenes personalia oppgis i rettsmøtet og nedtegnes i rettsboka. Verken forarbeider eller juridisk teori gir holdepunkter for å fortolke bestemmelsen innskrenkende. Det kan heller ikke ut fra bestemmelsens formål innfortolkes en begrensning fordi formålet går ut over en ren identifikasjon av vitnet.

Paragraf 123 første ledd om et vitnes adgang til å nekte å svare på spørsmål når det foreligger fare for vesentlig velferdstap, omhandler ikke vitnets plikt til å oppgi personalia. Dette reguleres uttømmende i § 130. Fritakelse for å svare på spørsmål etter § 123 blir først aktuelt etter at vitnet har oppgitt personalia.»

Førstvoterende fortsatte (side 876):

«De vanskelige avveiningsspørsmål som Metodeutvalget peker på, og som framgår av flere av Menneskerettighetsdomstolens avgjørelser,

taler også mot at domstolene gjennom en innskrenkende fortolkning av straffeprosesslovens bestemmelser skal åpne adgang til å føre anonyme vitner. I hvilken utstrekning anonym vitneførsel bør tillates etter norsk rett hører det etter min mening under lovgiveren å ta stilling til.»

Den siktedes rett til å få vite identiteten til et vitne kommer til uttrykk gjennom reglene om innsyn i sakens dokumenter (punkt 4.1.2), om vitneplikt (punkt 4.1.3) og om den siktedes rett til å være til stede i rettsmøter (punkt 4.1.4).

Hovedregelen om partenes rett til å få vite vitners identitet gjelder ikke uten unntak, jf. nedenfor. Grovt sett kan man si at muligheten for å holde et vitnes identitet skjult er større på etterforskningsstadiet enn senere.

4.1.2 Siktedes rett til dokumentinnsyn

Retten til dokumentinnsyn *på etterforskningsstadiet* reguleres av straffeprosessloven § 242 (slik den lyder etter endringsloven 3. desember 1999 nr. 82). Den mistenkte, hans forsvarer og den fornærmede skal på begjæring som hovedregel gis adgang til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter. Dette gjelder uten hensyn til om etterforskningen er utenrettslig eller rettslig.

Paragraf 242 gir som utgangspunkt den mistenkte og forsvareren rett til innsyn i vitneforklaringer, fotografier, lydbånd, film og lignende dokumenter som vil kunne røpe et vitnes identitet - i den utstrekning slike dokumenter har betydning som bevismiddel. Retten til innsyn gjelder også interne dokumenter som inneholder opplysninger som er av betydning for sakens opplysning, med mindre vilkårene for bevisavskjæring etter § 292 er oppfylt. Dette gjelder selv om det kan skade etterforskningen i andre saker at opplysningene blir kjent, jf. Rt. 1984 s. 334 og s. 663 og Rt. 1985 s. 142. Men det er lagt til grunn i rettspraksis at påtalemyndigheten må ha en viss skjønnsmessig adgang til å vurdere hvorvidt arbeidsnotater om tips fra publikum, tysteropplysninger mv. skal gjøres til saksdokumenter, og dermed faller inn under § 242, eller om de bare skal brukes som utgangspunkt for etterforskningen, jf. Rt. 1993 s. 1121.

Innsynsretten er ikke ubegrenset. Den gjelder ikke dokumenter som bør holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet eller forholdet til fremmed stat, jf. § 242 første ledd fjerde punktum. Innsyn er for øvrig betinget av at det kan skje uten skade eller fare for etterforskningens øyemed eller for tredjepersoner. Det vil blant annet kunne være «skade eller fare for etterforskningens øyemed» hvis det er risiko for at den mistenkte vil motvirke etterforskningen ved å påvirke vitner til å avgi en uriktig forklaring. Skaden eller faren må imidlertid relatere seg til etterforskningen i vedkommende sak. Det kan ikke nektes innsyn i dokumenter som røper en polititjenestemanns eller et vitnes identitet, med den begrunnelse at det vil kunne skade etterforskningen av en annen sak, eller fremtidig etterforskning generelt, om disse opplysningene blir kjent.

Etter forholdene vil innsyn også kunne nektes med hjemmel i alternativet «skade eller fare ... for tredjemann». Etter dette alternativet vil en vitneforklaring og andre dokumenter som røper et vitnes identitet, helt eller delvis kunne unntas fra innsyn når det anses nødvendig av hensyn til den personlige sikkerheten enten for vitnet selv eller for hans nærstående. Det må foreligge en begrunnet frykt for at vitnet vil kunne bli forulempet dersom den mistenkte blir kjent med navnet på vitnet.

Dersom det på etterforskningsstadiet foretas rettslig avhør av et vitne (jf. straffeprosessloven § 237), er adgangen til å holde skjult vitnets identitet og innholdet i forklaringen langt mindre: Vitnet plikter å identifisere seg for åpen rett, jf. straffeprosessloven § 130, og siktede har som hovedregel rett til å være til stede under avhøret, jf. § 244 (se punkt 4.1.3 og 4.1.4).

Dersom siktede nektes innsyn med hjemmel i straffeprosessloven § 242 første ledd første punktum, er det antatt at forsvareren kan gis tilgang til saksdokumenter med pålegg om taushet (jf. Bjerke/Keiserud: Straffeprosessloven med kommentarer (2. utg., Oslo 1996) bind II side 655-656). En offentlig oppnevnt forsvarer har dessuten en utvidet rett til innsyn i dokumenter som legges frem eller har vært fremlagt i rettsmøte, jf. § 242 første ledd tredje punktum. Forsvareren kan pålegges taushet om innholdet i dokumentene, derunder vitnets identitet, etter begjæring av påtalemyndigheten.

Når tiltale er tatt ut, reguleres innsynsretten av straffeprosessloven §§ 264 og 267. Fra dette tidspunktet har den tiltalte og forsvareren i utgangspunkt rett til å gjøre seg kjent med alle sakens dokumenter, herunder vitneforklaringer og andre dokumenter som kan røpe et vitnes identitet.

Dersom den tiltalte har forsvarer, skal påtalemyndigheten samtidig med at tiltalebeslutningen går til forkynning for tiltalte, sende kopi av tiltalebeslutningen til forsvareren sammen med bevisoppgaven og originalen eller kopier av sakens dokumenter, jf. § 264 første og annet ledd. Har den tiltalte ikke forsvarer, skal han ved forkynning av tiltalebeslutningen gis oppgave over de bevis som påtalemyndigheten vil føre, og gis underretning om at han kan få gjøre seg kjent med sakens dokumenter, jf. § 267.

Bevisoppgaven skal blant annet inneholde navn på vitner og eventuelt sakkyndige, og oversikt over dokumentbevis mv. Dersom påtalemyndigheten vil begjære opplesing av en tidligere nedtegnet vitneforklaring, jf. § 269, skal vitnet angis i vitneoppgaven på samme måte som for andre vitnebevis.

Det eneste unntaket fra innsynsretten gjelder for dokumenter som bør holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet eller forhold til fremmed stat, jf. § 264 tredje ledd. Det er ikke hjemmel for å nekte den tiltalte eller forsvareren innsyn av hensyn til risikoen for skade eller fare for sakens behandling ved retten eller for tredjepersoner. Derimot kan den fornærmede nektes innsyn av slike grunner, jf. § 264 a annet ledd.

Etter at saken er avsluttet reguleres innsynsretten av straffeprosessloven § 28. Fornærmede og enhver som det har rettslig interesse for, kan kreve utskrift av rettsbøker og andre dokumenter i en straffesak som retten har avsluttet behandling av. Paragraf 28 ble endret ved lov 4. juni 1999 nr. 37. Lovendringen, som ikke er trådt i kraft på dette punktet, berører i liten grad de spørsmålene som er nevnt nedenfor.

For fornærmede er retten til innsyn i dokumentene i en avsluttet sak ikke betinget av rettslig interesse. Det er tilstrekkelig at fornærmede ønsker å orientere seg om sakens utfall, jf. Ot. prp. nr. 33 (1993-94) side 12.

Innsynsretten for andre, også den som har vært part i saken, er betinget av rettslig interesse. (Unntak gjelder etter lovendringen for utskrift av dommen.) Det innebærer at den som ber om utskrift av dokumentene i en straffesak, må ha en viss tilknytning til saken, og dokumentene må ha en aktuell interesse for ham. Det må foretas en konkret vurdering av de aktuelle omsten-

dighetene i den enkelte sak. I forhold til den tiltalte vil kravet om tilknytning alltid være oppfylt. I praksis vil også kravet om at interessen må være aktuell som oftest være oppfylt for tiltaltes vedkommende.

Sammenfatningsvis kan man si at så lenge saken er under utenrettslig etterforskning, er det etter gjeldende rett en forholdsvis vid adgang for å nekte innsyn i sakens dokumenter dersom dette anses nødvendig for å beskytte vitnet. Etter at tiltale er tatt ut, gir innsynsreglene ikke adgang til å skjule et vitnes identitet. Etter at saken er avsluttet, vil den tiltalte i praksis kunne kreve fullt innsyn i rettsbøker og andre dokumenter i saken.

4.1.3 Vitneplikt

Det gjelder ingen alminnelig plikt til å forklare seg *for politiet*, jf. straffeprosessloven § 230 første ledd. Men den som er villig til å forklare seg for politiet, skal oppgi navn, fødselsdato, stilling og bopel eller arbeidssted (§ 234 første ledd, jf. § 130). Disse opplysningene skal gå frem av avhørsrapporten (påtaleinstruksen § 8-11, jf. § 8-5). Det er ikke adgang for et vitne til å avgi forklaring til politiet anonymt. Den siktede og hans forsvarer har ikke rett til å være til stede under politiavhør av et vitne. Så lenge det ikke er tatt ut tiltale vil vitnets identitet og innholdet i forklaringen på etterforskningsstadiet etter avhøret kunne holdes skjult for den siktede så langt begrensningene i retten til dokumentinnsyn i straffeprosessloven § 242 tillater det.

Vår prosessordning er basert på prinsippet om alminnelig vitneplikt *for domstolene*. Dette kommer til uttrykk i straffeprosessloven § 108: Enhver plikter etter innkalling å møte som vitne og forklare seg for retten med mindre annet er bestemt ved lov. Dette gjelder ved innkalling til rettslig avhør under etterforskning (§ 237), når det holdes bevisopptak forut for hovedforhandlingen (§ 270) og når vitner stevnes til hovedforhandling.

Det er gjort en rekke unntak fra vitneplikten (§§ 117 flg.). Men den som er lovlig stevnet for retten, har plikt til å *møte* selv om det er eller kan være grunnlag for å fritta ham for å forklare seg, jf. Rt. 1987 s. 1420.

Et vitne som skal forklare seg for retten, plikter å oppgi visse personlige opplysninger for åpen rett. Dette gjelder blant annet navn, fødselsdato, stilling og bopel eller arbeidssted, jf. straffeprosessloven § 130. Om nødvendig kan et vitne som i åpen rett bare oppgir arbeidsstedet, i tillegg pålegges å oppgi sin bopel til retten.

Opplysningene skal gis i rettsmøte og før vitnet gir sin forklaring. Dette følger av fast praksis og kan utledes av straffeprosessloven § 18, som angir at blant annet vitnets navn skal nedtegnes i rettsboken. Rettsboken skal være tilgjengelig for partene, jf. § 26. Det er ikke nærmere regulert i loven hvordan opplysningene skal behandles når det er gitt pålegg om å oppgi bopelen til retten. Det er antatt at opplysning om bopel kan gis skriftlig for å unngå at opplysningen blir kjent for den tiltalte og andre. Det er videre lagt til grunn at opplysningene ikke skal nedtegnes i rettsboken, men at det skal gå frem av rettsboken at opplysningene er gitt til retten.

4.1.4 Siktetes rett til å være til stede i rettsmøter

Under etterforskning skal den siktede som hovedregel stevnes til rettsmøter, for eksempel til rettslig avhør av vitner. Den siktede og forsvareren har rett til

å være til stede og komme med opplysninger og begjæringer, jf. straffeprosessloven §§ 243 og 244. Tilsvarende gjelder for tiltalte *ved bevisopptak forut for hovedforhandling* (§ 271 annet ledd). *Under hovedforhandlingen* skal tiltalte som regel være til stede (§ 280). Siktede eller tiltalte vil dermed kunne se hvem som er vitner i saken og få høre det som foregår for åpen rett.

Retten kan likevel beslutte at siktede og andre (for eksempel publikum) skal forlate rettssalen mens et vitne blir avhørt, dersom det er særlig grunn til å frykte at en uforbeholden forklaring ellers ikke vil bli gitt, jf. §§ 245 første ledd første og annet punktum, 271 annet ledd og 284 første ledd første og annet punktum.

Regelen er en klar unntaksregel, jf. kravet om «særlig grunn». Det kreves «noe mer enn at vitnet føler et visst ubehag ved å forklare seg i siktedes nærvær, noe som er ganske vanlig» (Innstilling fra Straffeprosesslovkomiteen side 278 og Innst. O. nr. 37 (1980-81) side 31). Unntak vil kunne gjøres der det er begrunnet frykt for represalier mot vitnet, men regelen gir ikke hjemmel til å holde vitnets identitet eller innhold i forklaringen hemmelig for den siktede eller tiltalte. Etter at vitnet har avgitt sin forklaring, skal den siktede gjøres kjent med det som er forhandlet i hans fravær (§§ 245 annet ledd, 271 annet ledd og 284 tredje ledd).

4.2 Kildebeskyttelse

Etter gjeldende rett har politiet ikke adgang til å motta opplysninger mot løfte om konfidensiell behandling slik at informantens identitet holdes helt hemmelig for andre enn politiet og påtalemyndigheten. Som nevnt i punkt 4.1.2, er det antatt i rettspraksis at politiet må ha en viss skjønnsmessig adgang til å vurdere hvorvidt arbeidsnotater om tips fra publikum, tysteropplysninger o.l. skal gjøres til saksdokumenter, og dermed faller inn under innsynsretten etter straffeprosessloven § 242, eller om de bare skal brukes som utgangspunkt for etterforskning. Men politiet kan ikke gi informanter noe bindende løfte om å bli holdt utenfor saken. Under hovedforhandlingen vil et politivitne som hovedregel ha plikt til på forespørsel å oppgi for retten hvem som er kilden til de opplysningene som gis. Bevisførsel om hvem som er politiets kilde vil bare kunne avskjæres hvis opplysningen er uten betydning for saken, jf. § 292 annet ledd. Høyesterett har dessuten godtatt at et politivitne etter omstendighetene kan fritas for å oppgi sin kilde med hjemmel i en utvidende tolking av § 123 første ledd annet punktum, hvis det vil utsette informanten for vesentlig velferdstap - alvorlig fare - dersom hans identitet blir kjent (Rt. 1992 s. 1691 og Rt. 1998 s. 2001).

5 Anonym vitneførsel

5.1 Ulike former for anonym vitneførsel

«Anonym vitneførsel» er ikke noe entydig begrep. Både arten og graden av anonymitet kan variere:

Fullstendig anonymitet vil si at vitnets identitet ikke skal røpes - verken direkte (ved at navnet oppgis) eller indirekte (ved at andre opplysninger bringes videre når man ut fra disse opplysningene kan trekke slutninger om hvem vitnet er). Ofte vil det ikke være tilstrekkelig å holde vitnets navn og andre personopplysninger skjult. Men det kan også være nødvendig å beskytte vitnets person. Vitnet kan da enten avhøres slik at han ikke kan bli iakttatt (bak en skjerm, ved fjernavhør) eller slik at han ikke kan bli gjenkjent (i forkledning, med forvrent stemme). Fullstendig anonymitet behandles i kapitlet her.

Ved *delvis anonymitet* vil navnet på vitnet være kjent, mens andre opplysninger som er av betydning for å oppspore vitnet, holdes skjult, for eksempel vitnets adresse eller arbeidssted. Delvis anonymitet behandles i kapittel 6.

Anonymiteten kan tenkes å inntre på ulike stadier i en straffesak. Den kan gå ut på at en av politiets kilder får løfter om ikke å trekkes inn i saken, at et vitne forklarer seg anonymt under etterforskningen - til politiet eller til retten - eller at vitneforklaringen under hovedforhandlingen skjer anonymt. Hvis vitnets identitet bare holdes skjult under etterforskningen, ikke under hovedforhandlingen, vil det dreie seg om en midlertidig anonymitet. Anonymiteten vil derimot være varig hvis det er tale om å holde en kilde helt utenfor straffesaken og ved anonym vitneførsel under hovedforhandlingen.

Noen vil måtte vite hvem vitnet er, i alle fall en representant for politi eller påtalemyndighet. Hovedformålet er å holde vitnets identitet skjult for den siktede. For øvrig kan kretsen av dem som kjenner identiteten variere. Det kan særlig være aktuelt å la dommeren få vite hvem vitnet er, eventuelt også forvareren.

5.2 Gjeldende rett

Som det går frem av kapittel 4, er det i Norge ikke tillatt å ta imot anonyme vitneforklaringer. Et vitne plikter å oppgi sitt navn - både for retten og for politiet. Vitnets navn skal nedtegnes i henholdsvis rettsbok og avhørsrapport. Om kildebeskyttelse vises til 4.2. foran.

Straffeprosessloven har ingen generelle regler om bruk av fysiske eller tekniske innretninger for å beskytte et vitne mot å bli gjenkjent. Lagdommer Mary-Ann Hedlund legger til grunn at det er usikkert om det etter gjeldende rett er anledning til å avhøre et vitne som er skjult bak en skjerm og hvor kanskje også stemmen er fordreid (utredningen punkt 3.2).

5.3 Internasjonale forpliktelser mv.

Det er et spørsmål om internasjonale forpliktelser er til hinder for at det innføres bestemmelser om anonym vitneførsel. Det er særlig den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 6 (1) og (3) (d) og FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 14 (1) jf. 14 (3) (e) som kan tenkes å stille opp begrensninger.

Lagdommer Hedlund går i utredningen kapittel 4 gjennom sentral praksis om bruk av anonyme vitner fra Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD). Hun konkluderer med at bruk av forklaringer fra anonyme vitner ikke i seg selv er i strid med kravet til rettferdig rettergang i EMK artikkel 6 (1) og (3) (d). Dermed vil det langt på vei være opp til nasjonale myndigheter å avgjøre om anonym vitneførsel skal tillates. *D e p a r t e m e n t e t* er enig i Hedlunds konklusjon på dette punktet.

EMK setter likevel visse grenser for bruken av anonyme vitnebevis. Hedlund oppsummerer sine undersøkelser slik (utredningen punkt 4.4):

«Noen ytterpunkter er klare. Bruk av anonyme vitneforklaringer på etterforskningsstadiet er i utgangspunktet ikke konvensjonsstridig, selv om dette i ettertid kan vise seg å ha vært avgjørende for muligheten til å fremskaffe andre fellende bevis. En domfellelse utelukkende på grunnlag av en forklaring fra et helt anonymt vitne avgitt forut for hovedforhandlingen og uten at tiltalte eller hans forsvarer på noe tidspunkt er gitt mulighet til å stille spørsmål til vitnet, vil på den annen side høyst sannsynlig være i strid med kravet om rettferdig rettergang.

Når en domfellelse delvis er basert på en helt anonym vitneforklaring, er spørsmålet om forsvaret har hatt muligheter til å motavhøre, imøtegå eller utfordre vitnet, helt sentralt i vurderingen av om rettergangen samlet sett har vært rettferdig. Det fremgår klart av flere avgjørelser, jf. gjennomgangen foran. Et særlig spørsmål er om tiltalte og forsvareren i denne sammenhengen kan identifiseres, slik at det eventuelt er tilstrekkelig at forsvarer har hatt mulighet til å se vitnet og stille spørsmål uten at tiltalte er tilstede. De refererte dommene kan tyde på at konvensjonsorganene legger betydelig vekt på om forsvaret har hatt muligheter til å stille spørsmål til vitnet, og at det legges mindre vekt på om tiltaltes muligheter til å gjøre seg kjent med vitnets identitet og person har vært begrenset.

Om saksbehandlingen tilfredsstiller konvensjonens krav til rettferdig rettergang når en domfellelse delvis er basert på en anonym vitneforklaring, beror på en samlet vurdering hvor også arten og graden av anonymiteten må antas å ha betydning. (...) Jo mer vidtrekkende anonymiseringstiltakene er, desto større vil betenkelighetene med å bruke vitneforklaringen som grunnlag for en domfellelse være. (...)

Bruk av anonymisert vitnebevis forutsetter at det foreligger et begrunnet behov for et slikt beskyttelsestiltak. Forholdsmessighetsbetraktninger tilsier at denne type bevisførsel under enhver omstendighet må begrenses til situasjoner hvor andre beskyttelsestiltak vurderes som utilstrekkelige.»

Regjeringsadvokaten uttaler at forslaget om bruk av anonyme vitner synes å ligge «innenfor de rammer som hittil er trukket opp gjennom rettspraksis fra kontrollorganene under EMK.» Regjeringsadvokaten fortsetter:

«Det kan være grunn til å peke på at Domstolen i Strasbourg har understreket særlige forhold for så vidt gjelder bruk av anonyme politivi-

ner, jf. særlig punkt 56 i dom av 23 april 1997 i saken *Van Mechelen and others v the Netherlands*, RJD 1997 s. 692 flg. Reelt sett kan det dog spørres om det er grunn til å sonde mellom politivitner og andre vitner og ofre, slik Domstolen gjør. Alle har en forpliktelse i forhold til retten til å forklare seg sannferdig. Dessuten kan man neppe legge til grunn at «sivile» vitner og ofre generelt er «*disinterested*». Dette er jo nettopp denne usikkerheten som forsvaret i alle tilfeller må leve med ved bruk av anonyme vitner.

På den annen side anerkjenner EMK at hensynet til ikke å forspille muligheten til å bruke tjenestemannen i fremtidige operasjoner kan begrunne anonym vitneførsel, jf. punkt 57 i den ovenfor nevnte dom. Avgjørelsen vil regelmessig bero på konkret vurdering av forholdene i den enkelte sak.»

SP artikkel 14 (1) jf. 14 (3) er ikke helt identisk med EMK artikkel 6. Hedlund anfører at det neppe er grunn til å anta at FN-konvensjonen setter andre rammer for vitneanonymisering enn det EMK og EMD-praksis gjør. Det er d e p a r t e m e n t e t e n i g i.

Departementet viser for øvrig til Hedlunds utredning kapittel 4.

Norge er ikke bundet av konvensjoner som gjør oss forpliktet til å tillate bruk av anonyme vitner. Men internasjonale dokumenter drøfter og gir anbefalinger om grenser for bruk av anonyme vitner:

Europarådet vedtok 10. september 1997 rekommandasjon No. R (97) 13 om trusler mot vitner og den tiltalte rett til forsvar. Siktemålet med rekommandasjonen er å samordne og bevirke medlemsstatenes initiativ for å beskytte truede vitner, samtidig som den tiltalte rett til et effektivt forsvar blir ivarettatt. Rekommandasjonen er utformet i tråd med prinsippene som er utviklet av EMD i tolkningen av EMK artikkel 6.

Rekommandasjonen peker på at det ved visse former for kriminalitet, som organisert kriminalitet og forbrytelser i familien, er en økt risiko for at vitner blir utsatt for trusler. Den fremhever at det er uakseptabelt at rettsvesenet kan komme til å mislykkes i straffeforfølgningen mot en mistenkt fordi vitner på en effektiv måte er skremt fra å vitne fritt og sannferdig. Vitner har en spesiell rolle i straffeprosessen. Deres vitneprov er ofte avgjørende for om den skyldige blir dømt, særlig ved organisert kriminalitet og kriminalitet i familien.

Rekommandasjonen drøfter bruk av anonyme vitner i forbindelse med organisert kriminalitet og annen alvorlig kriminalitet. Den viser til at hvor slik bruk er i samsvar med nasjonal lov, bør anonym vitneførsel være en «exceptional measure». Anonymitet bør bare tillates når vitnets liv eller frihet er alvorlig truet, eller hvis det er tale om en polititjenestemann som har arbeidet som «under cover agent» og hans mulighet til å arbeide i fremtiden er alvorlig truet. Det bør kunne antas at vitnemålet vil ha vesentlig betydning for opplysningen av saken. En beslutning om anonymitet bør behandles av retten, slik at forsvaret gis anledning til å imøtegå behovet for anonymitet, samt å komme med innvendinger mot vitnets troverdighet mv.

Rekommandasjonen presiserer at en fallende dom ikke kan bygge bare eller i vesentlig grad på vitnemål fra anonyme vitner.

EUs ministerråd vedtok 23. november 1995 en resolusjon om beskyttelse av vitner i tilknytning til bekjempelse av internasjonal organisert kriminalitet (95/C 327/04). Også her blir det fremholdt at hel eller delvis anonymitet for

truede vitner er et aktuelt virkemiddel som statene anbefales å vurdere å ta i bruk i straffeforfølgningen av internasjonal organisert kriminalitet.

5.4 Utenlandsk rett

Justisdepartementet har innhentet opplysninger om rettstilstanden i en rekke andre europeiske land. Den gjennomgående hovedregelen er at anonym vitneførsel ikke er tillatt. Men flere land har unntaksbestemmelser som tillater hel eller delvis anonymisering, blant annet England og Nederland. Anonym vitneførsel er derimot ikke tillatt i noen av de nordiske land. I Danmark har det riktignok flere ganger vært fremmet lovforslag om å tillate anonym vitneførsel, men forslagene er ikke blitt vedtatt. Lovforslag nr. L 167 1991-92 lød slik:

«§ 848 Stk. 2

Retten kan, hvis det må antages at være uden betydning for tiltaltes forsvar på begæring bestemme

1) at et vidnes bopæl ikke må oplyses for tiltalte, såfremt afgørende hensyn til vidnet taler derfor, eller

2) at et vidnes navn, stilling og bopæl ikke må oplyses for tiltalte, såfremt afgørende hensyn til vidnet gør det påkrævet.»

Se nærmere om rettstilstanden i andre land i Hedlunds utredning kapittel 5.

Den internasjonale domstol for forbrytelser i det tidligere Jugoslavia har på visse - strenge - vilkår godtatt bruk av anonyme vitner. *Utenriksdepartementet* opplyser om praksis fra domstolen:

«Den internasjonale domstol for forbrytelser i det tidligere Jugoslavia har gått opp visse grenser for adgangen til bruk av anonyme vitner i avgjørelsene i sakene mot Tadic (Decision 10 August 1995, T.ch. II (IT-94-1)) og Blaskic (Decision 5 November 1996 T.ch.I (IT-95-14-T)). Selv i slike særlig alvorlige saker stiller Domstolen opp strenge grenser for når anonym vitneførsel kan tillates. Først og fremst må det foreligge en reell frykt for sikkerheten til et vitne eller dennes familie. For det andre må vitnemålet til det aktuelle vitne være viktig for aktors sak. For det tredje må Domstolen være forsikret om at det ikke foreligger noe umiddelbart (prima facie) bevis for at vitnet ikke er troverdig. For det fjerde er et ineffektiv eller ikke-eksisterende vitnebeskyttelsesprogram et viktig poeng ved avgjørelsen av om vitnet skal få vitne anonymt. Til sist må ethvert tiltak som tas i bruk være begrenset til det strengt nødvendige. Hvis et mindre inngripende tiltak kan sikre den påkrevde beskyttelse må dette tiltaket benyttes. Domstolen har skissert ulike andre måter å beskytte vitnet på.»

5.5 Anonymitet under hovedforhandlingen

5.5.1 Utgangspunktet

Som beskrevet i kapittel 3, er det grunn til å anta at bruken av trusler og represalier mot aktørene i straffesaker har økt i de senere år. Det er særlig de organiserte kriminelle miljøene som tar i bruk slike virkemidler. Departementet peker i kapittel 3 på de meget uheldige virkningene av denne formen for kriminalitet - både i forhold til den som blir utsatt for trusler eller represalier, og for viktige samfunnsinteresser. Departementet konkluderer med at det bør settes i verk tiltak for å bekjempe bruken av trusler og represalier mot vitner.

Spørsmålet som skal drøftes i punkt 5.5, er om anonym vitneførsel under hovedforhandlingen bør innføres som et virkemiddel, eventuelt i hvilken utstrekning. I punkt 5.6 vil departementet vurdere bruk av anonyme vitner under etterforskningen og kildebeskyttelse.

Spørsmålet om det bør åpnes for anonym vitneførsel under hovedforhandlingen beror på en avveining av betydningen av anonymitet mot betenkelighetene ved et slikt virkemiddel. Dette vil bli vurdert i punktene 5.5.2 til 5.5.4. I 5.5.5 flg. drøftes vilkårene for og innholdet i en eventuell ordning med bruk av anonyme vitner under hovedforhandlingen.

5.5.2 Betydningen av anonym vitneførsel

5.5.2.1 Høringsbrevet

Departementet uttalte i høringsbrevet følgende om betydningen av anonym vitneførsel:

«Det bør bare åpnes for bruk av anonyme vitner hvis dette er et godt virkemiddel for å få truede eller redde vitner til å stå frem og gi en sannferdig forklaring - uten alvorlig risiko for represalier.

I mange straffesaker vil det ha liten eller ingen betydning om et vitne forklarer seg anonymt. Situasjonen vil ofte være at den tiltalte likevel vet hvem vitnet er eller kan slutte seg til det ut fra sammenhengen eller forklaringen til vitnet. Dette er for eksempel nesten alltid tilfelle ved kriminalitet i familien. Den svenske Brottsofferutredningen konkluderer med at truede vitner sjelden er ukjent for den tiltalte (SOU 1998: 40 Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras s. 325).

Etter departementets syn er det særlig to typer av situasjoner hvor den tiltalte vanskelig kan vite eller slutte seg til hvem vitnet er, og hvor det kan være behov for at vitnet forklarer seg anonymt. Dette er for det første tilfelle når en person som ikke har noen tilknytning til lovbrøtteren, helt tilfeldig har vært vitne til en forbrytelse, og på grunn av forbrytelsens karakter eller trekk ved lovbrøtteren person frykter hevnaksjoner hvis han vitner. En person blir for eksempel ved en tilfældighet vitne til et blodig oppgjør i et kriminelt MC-miljø eller er passasjer i et kapret fly. Hedlund viser i utredningen til at man kjenner til få tilfeller hvor tilfældighetsvitner blir utsatt for represalier (s. 40). Etter departementets syn kan man ikke legge så stor vekt på dette. Det er grunn til å tro at enkelte tilfældighetsvitner aldri tar kontakt med politiet av frykt for represalier. Det kan også ha forekommet tilfeller av trusler mot tilfældighetsvitner som har vært så effektive at politiet ikke er blitt kjent med at vitnet har vært truet.

Det kan videre være vanskelig for den tiltalte å vite hvem vitnet er hvis vitnet er en polititjenestemann som har opptrådt som spaner eller har infiltrert et kriminelt miljø under dekknavn («under cover agent»). Også i slike situasjoner kan det være behov for å la vitnet forklare seg anonymt. Dels kan formålet være å beskytte polititjenestemannen mot trusler og represalier. Dels kan formålet være å sikre at han kan forsette med slikt arbeid i etterforskningen av andre straffesaker (det såkalte gjenbrukshensynet). Skriksaken illustrerer dette behovet. I europarådsrekommendasjonen om trusler mot vitner er gjenbrukshensynet trukket frem som en typesituasjon hvor det kan være behov for anonym vitneførsel.

Bruk av anonyme vitner kan dessuten ha effekt i straffesaker mot deltagere i organiserte kriminelle miljøer eller i kriminelle gjenger der det er mange medlemmer. Muligheten for å slutte seg til hvem vitnet

er reduseres når det er mange involvert. Likevel antar departementet at medlemmene ofte vil vegre seg for å vitne - selv om det skjer anonymt - av frykt for at den tiltalte likevel skal slutte seg til hvem det er som forklarer seg. Medlemmene kan på den annen side ha spesielle motiver eller interesser som kan prege vitneprovet, men som det kan være vanskelig for utenforstående å avdekke. Derfor kan det være store betenkeligheter forbundet med å la slike vitner forklare seg anonymt.

Departementet mener etter dette at det ikke er noe stort behov for å åpne for at vitner kan forklare seg anonymt. Men i enkelte - alvorlige - saker vil en slik adgang kunne være av avgjørende betydning. Hedlund fremhever at i de saker hvor det er behov for anonym vitneførsel, kan andre virkemidler gjøre den samme nytten, for eksempel bruk av adressesperre (utredningen s. 41). Etter departementets syn vil ikke dette alltid være tilfelle. Departementet finner derfor at det er et visst behov for å åpne for at vitner kan forklare seg anonymt. En annen sak er at det ved en eventuell bestemmelse om dette bør stilles som vilkår at andre beskyttelsestiltak anses som utilstrekkelige.»

5.5.2.2 Høringsinstansenes syn

Få av høringsinstansene har uttalt seg eksplisitt om behovet for anonym vitneførsel. Men det følger forutsetningsvis av de konklusjoner som høringsinstansene trekker at flertallet mener at det er et slikt behov (punkt 5.5.4.2).

Kriminalpolitisenuttaler:

«Sett i forhold til utviklingen innenfor visse kriminalitetsformer ser Kriminalpolitisen et behov for lovmessige endringer som ivaretar de hensyn som er anført og støtter således forslagene.

Kriminalpolitisen er generelt enig i det som fremkommer i høringsnotatet. Nedenfor følger imidlertid visse punkter som vi ønsker å fremheve.

(...)

Til tross for en utvikling i retning av alvorligere og mer brutalisert kriminalitet, antas behovet for beskyttelsestiltak fortsatt å være knyttet til et relativt begrenset antall saker som i hovedsak knytter seg til spesielle kriminelle miljøer. I de saker hvor det foreligger et slikt behov er det imidlertid av avgjørende betydning at man har et tilpasset regelverk.

Det någjeldende lovverk er ikke tilpasset dagens virkelighet slik den framtrer i de alvorligste sakene, rettssamfunnet må for enhver pris unngå at vi stilles i en situasjon der organiserte kriminelle stiller rettsvesenet sjakk matt ved å nøytralisere vitner og andre aktører i straffes rettssystemet.

En er imidlertid også oppmerksom på de strenge krav som oppstilles til beskyttelse av tiltaltes rettssikkerhet, herunder behovet for kontradiksjon og annen mulighet til å etterprøve de bevis som føres mot en. Dette tilsier varsomhet ved bruk av særregler som rokker ved dette. På den annen side er dette metoder som er ment å brukes overfor kriminelle miljøer som truer rettsordenen og som ved sine voldsmetoder må tåle slike mottrekk fra samfunnet. Som anført i høringsbrevet er dette også et tiltak som kun vil være aktuelt i et lite antall alvorlige saker.»

Bergen byrettuttaler:

«Sett fra det praktiske arbeide i Bergen Byrett er det vanskelig å uttale noen sikker mening om det reelle behov for anonyme vitner. Det eventuelle behovet for føring av slike kommer naturlig nok ikke frem for retten. Derimot kan opplyses at det ikke er uvant at vitner i straffesaker i enkelte tilfelle er redde for å forklare seg. Det gjelder særlig medskyldige, og fornærmede i familievoldssaker. Oftest er dette personer tiltalte kjenner personalia til fra før - slik at anonymisering ikke vil ha betydning.»

ØKOKRIMmener at det innenfor sitt sakområde ikke er behov for anonym vitneførsel under hovedforhandlingen.

Forsvarergruppen av 1977 anfører at det ikke er behov for å benytte anonyme vitner under hovedforhandlingen og slutter seg til vurderingene i Hedlunds utredning. Forsvarergruppen uttaler blant annet:

a) Tilfeldighetsvitnene

Dersom politiet først kommer i kontakt med et «tilfeldighetsvitne», vil vedkommende også avgi en politiforklaring som ligger i saken. Slik norsk straffeprosess fungerer, er dermed i realiteten hovedessensen i beviset sikret. Dette er trolig også en av grunnene til at det i svært liten grad i Norge eksisterer påvirkningsforsøk i forhold til avgitte forklaringer fra tilfeldighetsvitner. Det har intet for seg å søke å presse vedkommende. Innslagene fra amerikanske filmer om vitner som må kjøpes eller presses til taushet er lite relevante etter vår prosess. Annerledes hadde det vært dersom beviset (politidokumentet) ikke kunne benyttes dersom vitnet ikke selv møtte og forklarte seg identisk. Men også i en slik situasjon kan politiet med dagens hjemler sikre seg beviset ved å begjære bevisopptak av sentrale vitner under etterforskningen, jfr strpl § 237 og § 270 der man er sikret kontradiksjon, slik at beviset uansett kan benyttes i den senere hovedforhandling om nødvendig.

b) Tyster-vitnene

Det kan muligens være slik at politiet kan få flere opplysninger og påstander om en tyster skal få fremholde sin påstand med ukjent identitet. Men det er nettopp denne gruppen vitner det uten tvil er viktigst rettssikkerhetsmessig å føre kontroll med og etterprøve fra forsvarers side. Som departementet selv skriver (side 18), er det «store betenkeligheter forbundet med å la slike vitner forklare seg anonymt». Det vises forøvrig til de generelle merknader under punkt 4 foran.

c) Politivitnene

Her er det mindre grunn til å være betenkt over ikke å ha vedkommendes fulle identitet. Det må som et minimum fordres at man får opplysninger om tjenestested, bakgrunn, erfaring etc., men selv om dette er mindre betenkelig, er det vanskelig å se at dette skal gi grunn til å innføre et nytt og avvikende prinsipp i rettspleien.

Hertil kommer at slik i alle fall Oslo politidistrikt er inndelt i dag, kommer sjelden f. eks. opplysninger om spanere frem, fordi det ikke skrives rapporter som inngår i saksdokumentene. Dette synes rettslig akseptert. Det er kun i unntakstilfelle der vitneprovet er av stor betydning for sakens utfall at disse polititjenestemenn blir bedt om å skrive formelle rapporter og oppføres på bevisoppgaven til påtalemyndigheten. I disse tilfeller vil man trolig også støte mot Europarådets rekommendasjon, jfr foran, og EMD-praksis som denne refererer til dersom sentrale vitner fremstår anonymt.

Det vises forøvrig til at saken kan gå delvis for lukkede dører for å beskytte vitnets identitet slik at «ansiktet» ikke blir kjent ut over det strengt nødvendige, jfr dl § 126.

Herunder kommer også den allerede foretatte lovendring med forbud om å fotografere enkelte personer på vei til og fra retten, jfr strl § 390c. Det kan vurderes om dette også bør omfatte vitner generelt med mindre de har samtykket i fotografering.

Forsvarergruppen av 1977 kan ikke se at politivitnenes (spanerernes) situasjon er så spesiell at det gir grunnlag for lovendring for å beskytte dem.»

5.5.2.3 Departementets syn nå

Høringen har etter departementets mening ikke frembragt opplysninger som setter spørsmålet om behovet for å benytte anonyme vitner i en annen stilling. Departementet holder fast ved at det bare vil være praktisk gjennomførbart med anonym vitneførsel i et fåtall av saker. Men i et lite antall - alvorlige - straffesaker vil en adgang til å føre anonyme vitner kunne ha avgjørende betydning.

Departementet er enig med Forsvarergruppen i at det kan være vanskelig å påvirke vitneforklaringen til et tilfældighetsvitne som allerede har forklart seg til politiet. Men Forsvarergruppen overser de konsekvenser frykten eller risikoen for represalier kan ha:

Det kan oppstå situasjoner hvor et vitne ikke gir seg til kjenne for politiet eller nekter å forklare seg av frykt for å bli utsatt for represalier når den mistenkte får vite hvem han er. Anonym vitneførsel kan dessuten være nødvendig for å beskytte et tilfældighetsvitne som *har* forklart seg. Hensynet til å få opplyst den konkrete saken er viktig, men ikke enerådende. Derfor er det ikke tilstrekkelig at forklaringen kan leses opp i retten slik at beviset blir sikret. Det er også sentralt at vitnet ikke blir utsatt for represalier når identiteten blir kjent. For det første har strafferettsapparatet et ansvar overfor vitnet for å hindre at det må gjengjelde for sin deltagelse i saken. Dessuten vil bruken av represalier kunne skape en frykt hos potensielle vitner i fremtidige saker - begrunnet eller ubegrunnet - som kan gjøre at de vil vegre seg for å forklare seg for politiet eller for retten.

5.5.3 Betenkeligheter ved anonym vitneførsel

5.5.3.1 Høringsbrevet

Departementet uttalte i høringsbrevet følgende om betenkelighetene ved anonym vitneførsel:

«Den tyngste innvendingen mot en ordning med bruk av anonyme vitner er at kontradiksjonen blir begrenset. Den tiltalte får ikke den samme muligheten som ellers til å imøtegå det vitnet sier. Dette er betenkelig av hensyn til rettssikkerheten. Når den tiltalte ikke vet hvem vitnet er, er det vanskelig for ham å påvise at vitnet kan ha skjulte motiver for å forklare seg uriktig. Dommeren, aktor og forsvareren har ikke de samme forutsetninger som den tiltalte til å avsløre slike motiver. Derfor vil det ikke ha den samme effekten om disse aktørene i saken får vite hvem vitnet er, selv om det vil redusere betenkelighetene.

I de sakene hvor det er mest praktisk å bruke anonyme vitner - ved bruk av tilfældighetsvitner eller politivitner som har deltatt skjult i etterforskningen - vil den tiltalte vanligvis ikke ha noe kjennskap til vitnet fra før. Da vil det også ha liten betydning for mulighetene hans til å for-

svare seg at han ikke vet hvem vitnet er. I tillegg kommer at vitnet i slike situasjoner som regel heller ikke vil ha noen interesse i å forklare seg uriktig.

Har den tiltalte mulighet for å finne ut hvem vitnet er, må avhøret skje på en slik måte at vitnets identitet ikke blir avslørt. Dette kan begrense verdien av vitneprovet. Et alternativ er å pålegge den tiltalte å forlate rettssalen mens vitnet forklarer seg. Det vil begrense den tiltaltes muligheter til kontradiksjon ytterligere. - Slike problemer vil trolig i liten grad komme på spissen ved anonyme avhør av tilfældighetsvitner og politivitner som har deltatt skjult i etterforskningen siden mulighetene for å identifisere vitner her er små.

Det kan være vanskelig å kontrollere om et anonymt vitne snakker sant. Derfor er det en fare for at anonymitet kan bidra til å redusere ansvarligheten til vitnet og øke risikoen for uriktige forklaringer. Men igjen er risikoen for dette trolig mindre enn ellers ved bruk av tilfældighetsvitner og politivitner.

Den reduserte muligheten for kontradiksjon og den økte risikoen for uriktige forklaringer gjør at bevisverdien av et anonymt vitneprov kan bli redusert. Det må retten ta hensyn til ved bevisvurderingen, men det er etter departementets syn ikke i seg selv et avgjørende argument mot bruk av anonyme vitner.

Som nevnt kan de rettssikkerhetsmessige betenkelighetene i en viss utstrekning avhjelpes ved at forsvareren får vite hvem vitnet er. Men en slik ordning kan sette forsvareren i en vanskelig situasjon. Dels kan han ikke konfrontere klienten med opplysningene, og da kan opplysningene ha liten eller ingen verdi for ham. Dels kan det i seg selv være vanskelig å vite noe som ikke kan bringes videre til klienten. Dette kan igjen svekke tillitsforholdet mellom forsvareren og klienten. I Brottsofferutredningen er hensynet til forsvarerens rolle ansett som den tyngste innvendingen mot en ordning med bruk av anonyme vitner (s. 327).

Men også dette hensynet har størst tyngde i de saker hvor det er av betydning hvem vitnet er. Dreier det seg om et tilfældighetsvitne eller et politivitne, vil kunnskap om vitnets identitet som regel ha liten betydning. Får den tiltalte vite hvilken tilknytning vitnet har til saken, vil de nevnte problemene derfor trolig sjelden få alvorlige utslag.

Dessuten er det ikke en ukjent situasjon at forsvareren vet mer enn klienten. Det samme skjer når forsvareren under etterforskningen får innsyn i dokumenter som den mistenkte ikke får se. Betydningen av kontradiksjon er imidlertid vanligvis ikke like stor under etterforskningen som under hovedforhandlingen. Men også under etterforskningen kan adgangen til kontradiksjon være viktig. Det gjelder ikke minst når den siktede blir varetektsfengslet i lengre tid med brev- og besøksforbud.»

5.5.3.2 Høringsinstansenes syn

Mange av høringsinstansene har kommentert punktet om betenkeligheter ved anonym vitneførsel. Det er enighet om at den største betenkeligheten er at den tiltaltes mulighet for kontradiksjon blir svekket, slik det også er pekt på i høringsbrevet. Det blir også vist til at det er egnet til å svekke tillitsforholdet mellom forsvarer og klient om forsvareren får opplysninger om vitnets identitet som han har taushetsplikt om overfor klienten. Enkelte høringsinstanser nevner i tillegg andre mothensyn. Departementet vil nedenfor særlig trekke

frem innvendinger som høringsinstansene har som i liten grad er omtalt i høringsbrevet.

Byrettsdommer John I. Henriksen mener at departementets forslag fremmes på et alt for svakt og ensidig grunnlag, og at det allerede av den grunn bør frarådes i denne omgangen. Han uttaler blant annet:

«Spørsmålet om anonym vitneførsel er av vidtrekkende prinsipiell karakter, og åpningen for dette må i tilfelle sies å representere et relativt drastisk inngrep i siktedes/tiltaltes rettssikkerhetsmessige stilling. På denne bakgrunn skulle man ha kunnet forvente at departementet ville ha latt spørsmålet, sammen med andre, eventuelt alternative tiltak for beskyttelse av utsatte vitner mv. undergis en bredere faglig og samfunnsmessig utredning. Dette burde ha vært desto mer nærliggende når departementet etter lagdommer Hedlunds i og for seg utmerkede og nøkterne utredning fortsatt ser behov for å innføre slike regler.

(...)

Det er beklagelig at Justisdepartementet i høringsnotatet overhodet ikke drøfter eller vektlegger at våre nærmeste naboland, etter så vidt omfattende, grundige og helt ferske vurderinger har forkastet tilsvarende forslag som departementet nå fremmer. Intet tyder på at kriminalitetsbildet eller trusselbildet i Danmark eller Sverige, verken m.h.t. art, grovhet, organisering eller internasjonal forankring, gir mindre grunn til slik bekymring som motiverer det foreliggende forslag enn situasjonen i Norge, heller omvendt. Det skal også nevnes at de aller fleste land i Europa også forbyr anonym vitneførsel. Som et memento i denne forbindelse bør nevnes at et land som Italia heller ikke tillater dette. Når det gjelder Nederland og England, som ifølge Hedlund i en viss utstrekning tillater anonym vitneførsel, er ingen opplysninger om hvilke erfaringer som er høstet innhentet.

(...)

Høringsnotatet er sendt ut sent i september 1999, med frist for uttalelse til 1. desember 1999. Dette gir liten anledning til innhenting av synspunkter og debatter internt i høringsinstansene. Mulighetene for bred faglig og offentlig debatt blir også svært begrenset, og det kan da også konstateres at slik debatt hittil praktisk talt ikke har forekommet. Om et spørsmål som dette hersker det åpenbart delte meninger mellom fagfolk, også mellom dommere, og det bør gis atskillig mer tid enn høringsfristen for en slik debatt før saken viderebehandles i departementet.»

KROM fremhever at spørsmålet om man skal innføre en ordning med anonym vitneførsel eller ikke er et verdispørsmål:

«Men departementet reiser aldri det grunnleggende prinsipielle spørsmål og klassiske dilemmaet: Er det mulig å beskytte rettsstaten ved å ta i bruk metoder som reduserer ivaretagelsen av nettopp de prinsippene rettsstaten bygger på? Vil ikke dette forslaget redusere rettsstaten, og også borgernes tiltro til rettsstaten? Kan tanken om effektivitet - som oppklaring av flere alvorlige lovbrudd gjelder - overskygge det å opprettholde og ivareta viktige prinsipper som blant annet det at et vitne skal kunne stilles motspørsmål og settes i en situasjon hvor hun eller han er gjort mest mulig ansvarlig for sine uttalelser? Om ikke rettsvesenet tror fullt og fast på betydningen av rettssikkerhetsgarantier, og viser det ved å holde fast på dem - hvem i vårt samfunn skal da gjøre det?

Det er selvsagt viktig for et rettssamfunn at lovbrudd - og iallefall de lovbruddene man anser som alvorlige og viktige å reagere på - blir oppklart og reagert på. Man kan kanskje tenke seg helt ekstreme situasjoner hvor rettssikkerhetsgarantiene må vike for at håndhevelse i det hele tatt skal bli mulig?

Ett springende punkt i denne diskusjonen er dermed om vi er i en slik ekstrem og utsatt situasjon i Norge i dag, at vi er presset til å gi opp rettssikkerhetsgarantier for å markere at politi, rettsvesen og fengselsvesen makter å håndheve loven, at situasjonen er blitt så annerledes, så alvorlig og prekær at det unntaket departementet foreslår, er uomgjengelig nødvendig, og bør innføres, - at politi og domstoler er på vikende front overfor lovovertredere, slik at enkelte sivile verdier må settes ut av spill.»

KROM uttaler videre at det empiriske grunnlaget bak departementets forslag om å åpne for bruk av anonyme vitner er temmelig tynt. KROM mener at situasjonen i Norge i dag ikke er ekstrem nok til at man bør innføre adgang til anonym vitneførsel.

Andre høringsinstanser er inne på lignende synspunkter.

*KROM*uttaler også at

«det er fare for at det å innskrenke rettssikkerhetsprinsipper som anonyme vitner innebærer, bidrar til en langsom nedbygging av rettsstaten, som foregår bit for bit. Nettopp at dette skjer litt etter litt og på enkelte områder, hvor man først og fremst bruker praktiske begrunnelser, gjør at myndigheter og lovgiver kanskje ikke ser tydelig hva den enkelte reform innebærer over tid og i helhet.

Det er på en måte ikke overraskende at de praktiske argumentene vinner frem: i vårt samfunn legges det på stadig flere områder langt større vekt på effektivitet, måloppnåelse, målbare resultater og andre administrativt definerte idealer - fremfor hensynet til grunnleggende verdier. Det ser ut til at dette dessverre også gjelder på det rettslige området - som nettopp skulle se det som sin fremste oppgave å ivareta viktige verdier og rettssikkerhetsprinsipper.»

*Agder lagmannsrett*peker på problemer knyttet til forholdet til uskyldspresumpsjonen:

«Bruk av anonyme vitner vil innebære et brudd på den atmosfære av åpenhet og mangel på forutinntatthet som etter uskyldspresumpsjonen bør prege hovedforhandlingen i en straffesak basert på en partsprosess der prosessuell likestilling mellom partene søkes gjennomført så langt det er mulig. En beslutning om å tillate anonym vitneførsel forutsetter nærmest implisitt at tiltalte ikke bare er skyldig, men at han vil være troende til å gripe til alvorlige overgrep mot vitner for å forbli ustraffet.»

Også andre høringsinstanser er inne på lignende synspunkter.

Agder lagmannsrett fremholder at selv om det er tale om et tilfældighetsvitne, vil det ofte la seg gjøre i ettertid å finne ut hvem vitnet er. Lagmannsretten peker på risikoen for at anonymiteten kan føre til at mistanken, og eventuelle represalier, rettes mot en uskyldig person.

Agder lagmannsrett mener videre at adgangen til anonym vitneførsel kan føre til at uvillige vitner krever å få forklare seg anonymt hvis de skal si alt de vet.

Dette siste argumentet fremhever også andre høringsinstanser: *Byrettsdommer John I. Henriksen* uttaler:

«Hvis regler om anonym vitneførsel innføres, vil det at slike muligheter finnes etterhvert utvilsomt få bred dekning i media. Enkeltsaker hvor vitner føres anonymt vil antakelig av pressen bli tillagt særlig sterk oppmerksomhetsverdi. Uansett hvor sterke lovtekniske begrensninger man legger på adgangen, vil selve åpningen for dette instituttet bidra til alminneliggjøring av tanken om at man kan få avgi vitneprov anonymt. Det vil være uklokt å overse hva effekten av dette kan bli. Jeg anser det nærliggende å tro at i alle fall omfanget av anmodninger om å få være anonym vil øke sterkt ettersom kjennskapet til lovendringen brer seg. Medias fokusering i enkeltsaker på hvorfor vitnet krever anonymitet vil uvegerlig bli sterk og preget av skremmende reportasjer om hva man risikerer som vitne. Mange vil ta dette til seg, med rette eller urette, og på forskjellig vis søke å få være anonyme. Jeg betviler at juridiske avgrensninger av i hvilke saker anonymitet kan tilates i særlig grad vil begrense potensielle vitners tilbøyelighet til å anmode om/kreve anonymitet. Selv om et vitne er kjent av politiet og for såvidt kan pålegges vitneplikt, vet man at det ofte vil være vanskelig å tvinge et vitne til å avgi forklaring mot sin vilje. Dessuten vil vitner kunne melde seg anonymt, med krav om anonymitet, og ettersom politiet ikke under noen omstendigheter (selv om man befinner seg innenfor den lovbruddskategori som åpner adgang) kan love vitnet anonymitet for domstolen, vil mange vitner kanskje betakke seg. Mye kan tale for at politiet i langt høyere grad enn nå vil bli presset til å holde vitner og kilder utenfor saksdokumentene under utenrettslig etterforskning, og at et betydelig antall personer vil kreve anonymitet for å være villig til å avgi vitneprov for domstolene. På sikt er jeg redd for at dette press vil medføre at anonym vitneførsel ikke vil bli et unntaksfenomen som departementet synes å forutsette.»

Agder lagmannsrett nevner i tillegg problemer knyttet til de begrensninger som Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) har stilt opp:

«Departementet forsøker å balansere i forhold til konvensjonens krav ved vilkåret i lovutkastets § 130a fjerde ledd, om at anonym vitneførsel bare kan besluttes dersom det er strengt nødvendig og ikke medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til siktedes forsvar. Den sistnevnte begrensningen anser departementet (notat side 25) nødvendig for at ordningen skal være rettssikkerhetsmessig forsvarlig. Under henvisning til Europarådsrekommendasjonen om anonyme vitner og EMDs praksis uttales at vitneprovet må ha vesentlig betydning for oppklaringen av saken, men at det ikke må være det eneste eller hovedsaklige bevis.

Etter vår vurdering vil det i praksis være et særdeles vanskelig vurderingstema i den enkelte sak om vilkårene for anonym vitneførsel er oppfylt. Vilkårene vil ikke være tilstede der behovet er størst, f. eks. når forklaringen fra et tilfeldig øyenvitne må antas å ville gi et bærende grunnlag for en domfellelse. Det vises til Doorson-sakens kriterium «to a decisive extent». Retten må finne at vitnet uten å være fullt så viktig, likevel er så vesentlig at det er «strengt nødvendig» å høre vitnet anonymt. Her vil det være en betydelig risiko for å gripe feil med konvensjonskrenkelse som resultat, en risiko som forsterkes ved at den dømmende rett vil ha et lett forståelig ønske om tilgang til helt sentrale opplysninger som kan bidra til å oppklare en alvorlig forbrytelse.

Departementet legger i forslaget opp til at spørsmålet om adgang til anonym vitneførsel såvidt mulig skal bli avgjort før hovedforhandlingen, og dette er naturligvis å foretrekke for alle impliserte. På den annen side vil den dømmende rett måtte ha det endelige ansvaret for å gjennomføre en rettferdig rettergang, og vilkårene for anonymisering er knyttet til bevissituasjonen på en måte som medfører at retten kanskje først på et sent stadium av hovedforhandlingen vil kunne ha tilstrekkelig grunnlag for å avgjøre at forklaringen er vesentlig uten å være avgjørende bevis. Vurderingstemaet er nær beslektet med vilkårene som etter praksis i EMD og Høyesterett gjelder for å lese opp et vitnes politiforklaring etter artikkel 6 nr 1, sammenholdt med artikkel 6 nr 3 d, hvor det er et viktig kriterium om forklaringen vil være et hovedsakelig bevis mot siktede. På grunn av at denne avgjørelsen må treffes i lys av beviskonstellasjonen for øvrig, har Høyesterett lagt til grunn at opplesningsspørsmålet skal utsettes til den øvrige bevisførsel er ferdig. Slik vi ser det, vil samme utgangspunkt måtte følges for spørsmålet om anonymisering.

En slik fremgangsmåte må på den annen side antas å redusere den praktiske nytten av en anonymiseringsadgang vesentlig. Politiet og påtalemyndigheten vil i praksis aldri kunne stille noe vitne som henverder seg til dem under etterforskningen i utsikt at det vil få vitne anonymt. Vitnet vil måtte leve med at spørsmålet endelig avgjøres først ved avslutningen av straffesaken. Vilkårene for anonymisering vil være strenge og undergitt vurderingstemaer som gir liten forutberegnelighet med hensyn til hva avgjørelsen vil bli. Vitnet vil derfor alltid risikere å bli pålagt ordinær forklaringsplikt. Et engstelig vitne som ikke vil løpe en slik risiko, vil derfor ikke gi seg tilkjenne overfor politiet.

Etter vår oppfatning medfører de begrensningene i bruken av anonym vitneførsel og de prosessuelle regler om fremgangsmåten som må følges, så vesentlige skår i den praktiske nytte av et slikt redskap at vi ikke kan se det er tilstrekkelig grunn til å innføre et slikt virkemiddel. Også de dommere som ikke prinsipielt vil avvise anonym vitneførsel som virkemiddel, er enige om at departementets forslag ikke bør tilrås av den grunn.»

Byrettsdommer John I. Henriksen kommer med innvendinger mot posisjonen og vekten av et anonymt vitnebevis. Han uttaler blant annet:

«Atskillig kan tale for at den største kategori av anonyme vitner i tilfelle vil være andre kriminelle personer. Dette er særlig nærliggende i narkotikasaker, hvor miljøet av småkriminelle som kan ha opplysninger om mer alvorlige forhold/lovbrytere er så stort at tiltalte heller ikke vil kunne slutte seg til identiteten dersom et vitne fra dette miljøet føres anonymt. Slike personers motiver kan være varierende, men ofte tilpasset egeninteressen. Dette vil ved anonymitet i praksis være helt ukontrollerbart for tiltalte/forsvareren - og retten. Politifolk benytter seg i praksis allerede i dag undertiden av sine praktiske muligheter til å se gjennom fingrene med enkelte kilders egne forhold for å få opplysninger om antatt viktigere og alvorligere forhold. Som oftest er dette uproblematisk, men hvis rettergang og domfellelse skal kunne baseres på slike personers anonyme opplysninger, vil det kunne føre til alvorlige feilslag.

(...)

Ved å åpne for at vitner skal kunne forklare seg anonymt vil man - og jeg tror med nødvendighet - forholdsvis ofte oppleve at deres prov helt eller delvis er gitt eller tilpasset deres egen interesse. Den kontrollforsvareren og fagdommerne vil kunne utøve omkring vitnets trover-

dighet ved å få kjennskap til vitnets identitet, vil være minimal. Opplysninger om vitnet ellers, for eksempel om det er tidligere straffet, om det selv er involvert i saken, vil dels være taushetsbelagt uavhengig av anonymiteten, dels vil vitnet kunne nekte å svare på slike spørsmål, både for å beskytte seg mot inkriminering og mot at identiteten røpes. Politiet vil selvsagt i noen grad kunne utøve slik kontroll, men det er ikke tilfredsstillende å overlate dette til politiet alene.»

Også andre høringsinstanser er inne på lignende synspunkter. For eksempel uttaler *Den Norske Advokatforening*:

«Spørsmålet om hvem vitnet egentlig er og hvilken tilknytning vedkommende har til saken, er blant de helt grunnleggende for å kunne vurdere betydningen av provet. Dersom slike forhold ikke kan opplyses, skulle vi tro at bevisverdien av vitneprovet i de aller flest tilfeller vil være sterkt redusert.

Skulle det bli innført en bestemmelse i loven som gir adgang til bruk av anonyme vitner, burde det samtidig innføres bestemmelser som minnet retten på at bevisverdien av slike vitneprov normalt må anses redusert. Det vises til lagdommer Hedlunds utredning side 29 vedrørende østerriksk straffeprosesslov. I Østerrike plikter retten uttrykkelig å vurdere bevisverdien av vitneforklaringen dersom det er gitt tillatelse til at et vitne avgir forklaring under hel eller delvis anonymitet.»

NRK peker på rettssikkerhetsmessige betenkeligheter og uttaler i denne forbindelse:

«Formålet ved å innføre de foreslåtte endringer er angitt til en «begrenset effekt i kampen mot bruk av represalier og trusler mot vitner» (side 20), og derigjennom kampen mot organisert kriminalitet. Det er vår oppfatning at sentrale rettssikkerhetsgarantier ikke bør oppgis for å oppnå en «..begrenset effekt..» i kampen mot organisert kriminalitet. Det er således vår oppfatning at resultatet av de avveininger som er gjort burde lede til at forslagene ikke gjennomføres.»

NRK mener videre at en ordning med anonym vitneførsel vil innebære en trussel mot offentlighetsprinsippet:

«Det fremlagte forslag inneholder så langt NRK kan se ingen drøftelse av hvordan de foreslåtte endringer vil influere på offentlighetsprinsippet og derigjennom pressens og publikums mulighet til innsyn i domstolenes arbeid.

Prinsippet om offentlighet i strafferettspleien antas å være en viktig garanti for en betryggende rettspleie. Prinsippet er fastslått i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon. I norsk rett har prinsippet bl.a. kommet til uttrykk i domstolslovens § 124. De foreslåtte endringer representerer ikke bare en fare for den enkelte som blir gjort gjenstand for strafferettslig forfølgning, men også en innsnevring av muligheten til innsikt i statens maktutøvelse overfor enkeltpersoner.

Prinsippet om offentlighet er særlig viktig på strafferettens område hvor utøvelse av offentlig makt er betydelig og konsekvensene for den enkelte dramatiske.

De endringer som foreslås innebærer redusert mulighet for presse og publikum til innsikt i hvilke prosesser som ligger til grunn for domstolenes vurderinger i den enkelte sak. I en situasjon hvor domstolens generelle tillit i befolkningen er mindre enn tidligere, bl.a. som følge

av flere høyt profilerte justismordsaker (f.eks. Liland-saken, bome-rang-sakene), vil tiltak som reduserer offentlighetens mulighet til innsikt i prosessene som fører frem til dom være svært uheldig.

Etter vårt skjønn vil den foreslåtte endring innebære at muligheten for uriktige avgjørelser øker. Videre vil publikums tillit til domstolene reduseres ved at sentrale opplysninger i saken unndras offentlighet.

På denne bakgrunn er det vår anbefaling at de foreslåtte endringen ikke gjennomføres. Vi legger i vår vurdering særlig vekt på at forholdet til offentlighetsprinsippet ikke synes vurdert.

Subsidiært er det vår anbefaling at forslaget stilles i bero i påvente av en slik vurdering.»

Også de fleste av høringsinstansene som totalt sett er positive til å innføre en ordning med anonym vitneførsel, gir uttrykk for at de er enige i departementets vurderinger av betenkelighetene ved ordningen. Disse instansene mener likevel at man bør innføre ordningen av de grunner departementet trekker frem. For eksempel uttaler *Den norske Bankforening*:

«Etter departementets forslag er det imidlertid snakk om en relativt snever adgang til anonym vitneførsel i særskilte tilfeller, hvor hensynet til kontradiksjon uansett har redusert betydning. Det er vist til at reglene er mest aktuelle i alvorlige straffesaker hvor det er tilfældighetsvitner eller politivitner som har deltatt skjult i etterforskningen. I slike tilfeller vil siktede/tiltalte vanligvis ikke ha noen forutgående kjennskap til vitnet, og således liten nytte av opplysning om vitnets identitet til bruk i sitt forsvar. Det er videre vist til at denne type vitner normalt ikke vil ha noen interesse i å forklare seg uriktig. I forslaget er det for øvrig inntatt som vilkår for at retten skal kunne beslutte å tillate anonym vitneførsel at dette ikke vil medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til siktedes/tiltaltes forsvar. Disse forhold bidrar etter vårt syn til å redusere de prinsipielle betenkelighetene ved ordningen vesentlig.»

Bergen byrett mener at bruk av anonyme vitner ikke vil medføre så store retts-sikkerhetsmessige betenkeligheter:

«Generelt skal det videre bemerkes at hele høringsnotatet synes uforholdsmessig sterkt opptatt av tiltaltes rettssikkerhet. Den skal selvsagt ivaretas, og blir det. Likevel er det grunn til å fremheve at en del av rettssikkerheten i samfunnet og i forhold til fornærmede går på også det forhold at forbrytere dømmes for det de har foretatt. (...)»

På side 16 synes departementet nærmest å slå fast at bruk av anonyme vitner vil innebære en vesentlig begrensning i kontradiksjonsprinsippet. Forutsatt at vitnet møter - anonymt - vil forsvarer ha anledning til å stille spørsmål. Eneste inngrep i kontradiksjonsprinsippet er da at han og tiltalte ikke kjenner vitnets identitet. For tilfældighetsvitner og politifolk kan dette neppe være noe særlig - om i det hele tatt noe - inngrep i prinsippet.»

5.5.3.3 Departementets vurdering nå

Departementet har følgende kommentarer til de innvendingene som er nevnt i punkt 5.5.3.2:

1. Byrettsdommer John I. Henriksen gir uttrykk for at forslaget bygger på et svakt og ensidig grunnlag, og at det derfor bør avvises.

Departementet er ikke enig i denne vurderingen. Spørsmålet er utredet av lagdommer Hedlund, og det foreligger utredninger fra andre land, ikke minst Sverige, som departementet også har tatt i betraktning. Selv om Hedlund og den svenske Brottsofferutredningen ikke anbefaler at man for tiden åpner for anonym vitneførsel, er hensynene for og imot en slik ordning grundig utredet. Det samme er forholdet til våre menneskerettsforpliktelser. I tillegg kommer at departementets forslag har vært gjenstand for en bred høring, hvor ytterligere hensyn har kommet frem.

Det er under høringen vist til at andre land, blant annet Sverige og Danmark, ikke har villet åpne for anonym vitneførsel. Til det vil departementet bemerke at meningene har vært delte i disse landene også. For eksempel har det danske Justitsministeriet foreslått å åpne for anonym vitneførsel.

2. KROM viser til at man står overfor et verdispørsmål, og at anonym vitneførsel vil redusere rettsstaten og borgernes tiltro til rettsstaten.

Det bør være et vilkår for anonym vitneførsel at det ikke medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar (se nærmere punkt 5.5.6). Som det går frem foran, mener departementet at anonym vitneførsel særlig vil være aktuelt ved avhør av tilfeldighetsvitner eller politivitner som har deltatt skjult i etterforskningen. Dette er vitner som den tiltalte vanligvis ikke kjenner fra før. Han vil dermed sjelden sitte inne med opplysninger som er av betydning for å vurdere vitnets troverdighet. Vitnet vil dessuten vanligvis ikke ha skjulte motiver for å forklare seg uriktig. Mer generelle undersøkelser om vitnets troverdighet kan foretas av politiet, forsvaret og retten uavhengig av om den tiltalte kjenner identiteten. Følgelig vil den faktiske muligheten til kontradiksjon ikke bli særlig svekket selv om den tiltalte ikke vet hvem vitnet er.

Riktignok er det en risiko for at en person som vil hevne seg på den tiltalte, uriktig foregir å være et tilfeldighetsvitne. Men ofte vil etterforskningen kunne avsløre «falske» vitner. For eksempel vil slike vitner vanligvis ikke vite nok om omstendighetene rundt handlingen til å kunne gi en troverdig forklaring. Det kan også tenkes at et «ekte» tilfeldighetsvitne kjenner den tiltalte fra før og har skjulte motiver for å forklare seg uriktig, men det skal trolig mye til.

Man kan heller ikke se bort fra at det kan ha oppstått et motsetningsforhold mellom den tiltalte og en polititjenestemann som har infiltrert et kriminelt miljø, som kan prege vitneprovet til polititjenestemannen. Men vanligvis vil det være kjent for den tiltalte at vitnet er en «under cover agent». Da vil han ikke være avhengig av å vite vitnets navn for å kunne gjøre rede for muligheten for at vitneprovet er preget av motsetningsforholdet.

Departementet mener etter dette at en ordning med anonym vitneførsel på de vilkår som departementet går inn for, ikke i vesentlig grad vil svekke viktige prinsipper. Departementet er dermed ikke enig i at det dreier seg om et verdispørsmål av et slikt omfang som KROM beskriver.

I tillegg er det etter departementets oppfatning et vesentlig poeng at det også er en del av rettsstatens verdier at det blir reagert på alvorlige lovbrudd. Dette har også enkelte høringsinstanser trukket frem. Etter departementets syn er risikoen større for at tiltroen til rettsstaten svekkes hvis strafferettsapparatet ikke gis mulighet til å ta opp kampen mot dem som prøver å slippe unna straff for alvorlige forbrytelser fordi de truer vitner til taushet.

Av det som er sagt foran, skulle det gå frem at departementet ikke ser på innføringen av en ordning med anonyme vitner i særlige situasjoner som en nedbygging av rettsstaten. Tvert imot mener departementet at dette vil styrke rettsstaten.

3. Enkelte høringsinstanser gir uttrykk for at anonym vitneførsel kan komme i konflikt med uskyldspresumpsjonen, fordi en beslutning om anonym vitneførsel indikerer at den tiltalte er skyldig. Departementet deler ikke denne bekymringen. Beviskravet for om det er begått en straffbar handling er langt mindre strengt etter den foreslåtte § 130 a enn for domfellelse for den aktuelle forbrytelsen. En beslutning om anonym vitneførsel kan ikke tas til inntekt for at retten mener at den tiltalte er skyldig i den handlingen tiltalen gjelder. Beslutningen må heller ses på som en sikkerhetsforanstaltning som har større likhetstrekk med varetektsfengsling pga. gjentakelsesfare. Departementet legger vekt på at EMD i flere saker har godtatt bruk av anonyme vitner.

4. Agder lagmannsrett uttrykker bekymring for at det i ettertid likevel skal bli kjent hvem vitnet er, eller at eventuelle represalier kan bli rettet mot feil person dersom man innfører en ordning med anonym vitneførsel. Man kan ikke utelukke at slikt kan skje. Men departementet ser ikke på risikoen som så stor at man av den grunn ikke bør innføre ordningen i tråd med forslaget.

5. En annen innvending som enkelte høringsinstanser har, er at mange vitner vil kreve å få forklare seg anonymt selv om vilkårene ikke er oppfylt. Dette kan føre til at anonym vitneførsel på lengre sikt ikke blir et slikt unntaksfenomen som det er ment å være.

Synspunktet bygger på en hypotese som ikke er kontrollerbar på forhånd. Departementet tror ikke at problemet vil bli så stort som noen høringsinstanser synes å mene. Skulle det likevel vise seg at ordningen blir vesentlig mer brukt enn forutsatt, får man heller revurdere ordningen. Departementet tar sikte på at en ordning med anonym vitneførsel bør etterkontrolleres etter få år.

6. Agder lagmannsrett viser til at det vil være vanskelig å avgjøre om vilkårene for å tillate anonym vitneførsel er oppfylt. Det er departementet enig i og innforstått med. Det er imidlertid ikke noe spesielt ved dette. Mange vurderinger, både på strafferettens område og ellers i jussen, er vanskelige. Dette bør imidlertid etter departementets syn ikke hindre at det innføres en ordning med anonym vitneførsel.

7. Agder lagmannsrett anfører også at det i praksis vil være vanskelig å avgjøre spørsmålet om anonymitet tidlig i prosessen, slik departementet legger opp til. Det er anført at man vil være nødt til å vente til den øvrige bevisførsel er ferdig før man kan ta stilling til om det aktuelle vitneprovet vil være et vesentlig eller avgjørende bevis i saken. Man står overfor den samme situasjon som når det er spørsmål om å lese opp en tidligere avgitt politiforklaring i retten. Det er argumentert med at denne lite forutberegnelige situasjon sett fra vitnets side vil føre til at mange potensielle vitner ikke vil melde seg av frykt for at de likevel ikke får vitne anonymt.

Departementet ser at det i en del saker kan bli vanskelig å få endelig avgjort spørsmålet om anonymitet for domstolen tidlig i prosessen. Man kan ikke utelukke at dette kan føre til at enkelte vitner ikke tør melde fra av frykt for at de likevel ikke skal få vitne anonymt. Risikoen er imidlertid etter depar-

tementets syn ikke så stor at man bør unnlate å prøve en ordning med anonym vitneførsel.

8. Det har kommet innvendinger mot å legge vekt på et anonymt vitnebevis.

Departementet er klar over at et anonymt vitnebevis etter omstendighetene ikke vil kunne tillegges like stor vekt som et vitnebevis som er avgitt av et ikke anonymt vitne. Bevisets vekt vil her som ellers bero på en konkret vurdering, jf. prinsippet om fri bevisvurdering. Departementet peker nok en gang på at det vanligvis ikke vil ha noen betydning hvem vitnet er siden vitnet vil være ukjent for både retten og den tiltalte. Departementet finner ikke grunn til å foreslå regler om vekten av anonyme vitnebevis, slik enkelte høringsinstanser har foreslått.

9. NRK har gitt uttrykk for at en ordning med anonym vitneførsel vil svekke offentlighetsprinsippet i rettspleien.

Departementet legger til grunn at anonym vitneførsel vil bli tillatt i svært få saker. Pressen og publikum vil kunne få vite innholdet i det anonyme vitnets forklaring med mindre også dette vil kunne røpe identiteten. Etter departementets syn er hensynet til offentlighetens interesse av å kjenne vitnets identitet ikke så sterkt at en ordning med anonym vitneførsel ikke bør innføres. Offentlighetsprinsippet gjelder heller ikke uten unntak etter gjeldende rett.

Departementet tror for sin del ikke at publikums tillit til domstolene vil bli redusert som følge av en ordning med anonym vitneførsel. Det kan tvert imot tenkes at publikums tillit blir forsterket gjennom at flere alvorlige saker blir oppklart og gjerningspersonen stilt til ansvar for sine handlinger.

5.5.4 Konklusjon

5.5.4.1 Høringsbrevet

Departementet konkluderte slik i høringsbrevet:

«Lagdommer Hedlund peker på at ulempene ved anonym vitneførsel er store. Samtidig anfører hun at det ikke er avdekket noe stort behov for å bruke anonyme vitner. Hun mener derfor at det for tiden ikke bør åpnes for anonym vitneførsel. Men man bør følge kriminalitetsutviklingen nøye og eventuelt ta opp spørsmålet på nytt hvis trusselbildet skulle tilsi det.

Etter departementets syn er bruken av trusler og represalier mot vitner en alvorlig trussel også mot rettsstaten. Hvis vitner til kriminelle handlinger ikke står frem og forklarer seg, vil det kunne føre til store problemer for kriminalitetsbekjempelsen. Selv om bruken av anonyme vitner samlet sett vil ha en begrenset effekt i kampen mot bruk av trusler og represalier mot vitner, vil det ha en viss betydning. Anonym vitneførsel kan i enkelte meget alvorlige saker være nødvendig for at saken skal bli best mulig opplyst for den dømmende rett. Denne muligheten bør vi ikke fraskrive oss. Når de kriminelle tar i bruk meget alvorlige ulovlige metoder, må rettsstaten kunne skaffe seg nye metoder som en motvekt. Det er knyttet store betenkeligheter til bruk av anonyme vitner. Men betenkelighetene er ikke så store som ellers i de tilfeller hvor bruk av anonyme vitner er mest praktisk. I tillegg kommer at vilkårene for en ordning med anonym vitneførsel må utformes slik at ordningen blir forsvarlig. Departementet går på denne bakgrunn

nen inn for at det åpnes en begrenset adgang til å bruke anonyme vitner.»

5.5.4.2 Høringsinstansenes syn og departementets syn nå

Det er et klart flertall blant høringsinstansene som totalt sett er positive til en ordning med anonym vitneførsel. Dette gjelder følgende høringsinstanser: *Barne- og familiedepartementet, Forsvarsdepartementet, Borgarting lagmannsrett, Bergen byrett, Horten sorenskriverembete, Trondheim byrett, dommer Morten Bjone (Oslo byrett), riksadvokaten, Agder statsadvokatembete, ØKOKRIM, Bergen politidistrikt, Bodø politidistrikt, Kristiansand politidistrikt, Oslo politidistrikt, Regjeringsadvokaten, Politiembetsmennenes Landsforening og Politiets fellesforbund.*

De fleste av høringsinstansene som totalt sett er positive til å åpne for anonym vitneførsel, ser - som departementet - prinsipielle betenkeligheter ved forslaget. De er likevel enige med departementet i at situasjonen har utviklet seg slik at det er riktig å åpne for anonym vitneførsel på nærmere bestemte vilkår.

Følgende høringsinstanser er totalt sett negative til å innføre en ordning med anonym vitneførsel: *Agder lagmannsrett, dommer John I. Henriksen (Oslo byrett), Den Norske Advokatforening, Forsvarergruppen av 1977, KROM og NRK. Oslo byrett ved justitiarius* gir uttrykk for skepsis til å åpne for bruk av anonyme vitner nå.

Det går hovedsakelig frem av punktene 5.5.2 (betydningen av anonym vitneførsel) og 5.5.3 (betenkelighetene ved anonym vitneførsel) hvordan disse instansene begrunner sitt syn. Hovedinnvendingen er at behovet for anonym vitneførsel ikke er stort nok i forhold til de rettssikkerhetsmessige betenkeligheter en slik ordning medfører for den tiltalte.

Etter d e p a r t e m e n t e t s syn har det ikke under høringen kommet frem argumenter som etter en samlet vurdering tilsier at en begrenset ordning med bruk av anonyme vitner ikke bør innføres. Departementet er innforstått med at det er betenkeligheter ved ordningen. Men slik utkastet er utformet, er betenkelighetene etter departementets mening ikke så store at ordningen er uforsvarlig sett i forhold til den betydning ordningen vil kunne ha i enkelte alvorlige straffesaker. Som det går frem andre steder i proposisjonen, er imidlertid den nærmere utformingen av lovforslagene endret på flere punkter som følge av synspunkter fra høringsinstansene.

Det er behov for å foreta en etterkontroll av ordningen med anonym vitneførsel etter at den har virket noen år, se kapittel 11. Ved en slik etterkontroll vil det være et sentralt spørsmål om ordningen har virket etter sin hensikt og med hvilken tyngde de betenkelige sidene med ordningen har gjort seg gjeldende.

En bestemmelse om anonym vitneførsel under hovedforhandlingen kan plasseres enten i straffeprosessloven kapittel 10 om vitner eller i kapitlene om hovedforhandling. Lovens system er at reglene om vitner er samlet i ett kapittel. Skal forholdet reguleres i kapitlene om hovedforhandlingen, må det gis bestemmelser i flere av lovens kapitler, siden hovedforhandlingen i de ulike instanser behandles hver for seg. Etter departementets syn bør bestemmelsen derfor tas inn i kapittel 10 om vitner, som en ny § 130 a.

5.5.5 I hvilke situasjoner bør det åpnes for bruk av anonyme vitner?

5.5.5.1 Høringsbrevet

Bruk av anonyme vitner gjør innskrenkninger i viktige prinsipper, særlig i kontradiksjonsprinsippet. Derfor bør det bare helt unntaksvis være adgang til anonym vitneførsel, slik det er anbefalt i europarådsrekommandasjonen. Vil-kårene må være strenge.

Også justiskomiteen fremhever i Innst. O. nr. 3 (1999-2000) s. 20 at «adgang til ulike former for anonymisert vitneførsel kan bare åpnes i helt spesielle og avgrensede tilfeller».

Departementet uttalte i høringsbrevet dette om i hvilke situasjoner det bør åpnes for anonym vitneførsel:

«Etter departementets syn bør kjerneområdet være saker hvor det er stor fare for at vitnet blir drept, alvorlig skadet eller berøvet friheten hvis identiteten blir kjent. I rekommandasjonen anbefales det å sette som vilkår at det er fare for vitnets liv eller personlige sikkerhet.

Det bør ikke være et vilkår at vitnet allerede er blitt truet med slike handlinger; det må være nok at det er fare for vitnets liv, helse eller frihet hvis identiteten blir kjent. Det vil først og fremst være praktisk med anonym vitneførsel når vitnets identitet ikke er kjent for den tiltalte, jf. foran. Dermed vil det sjelden forekomme at vitnet allerede har blitt utsatt for trusler. Poenget er å avverge at vitnet blir utsatt for trusler og represalier hvis identiteten blir kjent.

Også frykt for angrep på andre vesentlige goder enn liv, helse og frihet vil kunne avholde vitner fra å forklare seg. Vitnet er for eksempel redd for at den tiltalte eller noen på vegne av den tiltalte vil brenne ned huset hans hvis han vitner under full identitet. En mulighet er å bruke det samme vilkåret som i § 123 om fritak for vitneplikt - at det er fare for vesentlig velferdstap. Dette begrepet vil trolig dekke alle situasjoner hvor det er behov for å beskytte vitnet. (Fare for straff eller tap av borgerlig aktelse bør derimot ikke kunne danne grunnlag for anonym vitneførsel, sml. de to første alternativene i § 123).

«Vesentlig velferdstap» er et vidt begrep. Derfor kan det være grunn til å unngå det når det som her, skal utformes en snever unntaksregel. Dessuten vil situasjonen trolig sjelden være slik at det er fare for vesentlig velferdstap, men ikke fare for liv, helse eller frihet. I eksemplet med husbrannen vil det for eksempel vanligvis være en risiko for at vitnet (eller familien, jf. nedenfor) er til stede i huset hvis det blir tent på. Da vil også hans liv eller helse være i fare. Dermed vil kriteriet «vesentlig velferdstap» ha liten selvstendig betydning.

Departementet mener etter dette at det bør være et vilkår at det er fare for en alvorlig forbrytelse mot vitnets liv, helse eller frihet. En tilsvarende formulering er brukt i de nye reglene om særreaksjoner, se straffeloven §§ 39 og 39 c, jf. lov 17. januar 1997 nr. 11.

I reglene om særreaksjoner er de mest praktiske alvorlige forbrytelser mot liv, helse og frihet listet opp, men oppregningen er ikke uttømmende. Loven nevner en alvorlig voldsforbrytelse, sedelighetsforbrytelse, frihetsberøvelse eller ildspåsettelse. Eksempelene er også dekkende for hva slags frykt som bør kunne åpne for anonym vitneførsel. Men etter departementets syn er det ikke det samme behovet for å liste opp de aktuelle forbrytelsene i en bestemmelse om anonyme vitner.

Straffeprosessloven § 123 åpner for å fritta et vitne fra vitneplikt hvis det er *fare for vesentlig velferdstap*. Anonym vitneførsel er et mer vidt-

gående virkemiddel enn fritak for vitneplikt. Faren bør derfor være mer overhengende. Etter departementets syn bør faren være nærliggende. Den samme formuleringen er brukt i straffeloven §§ 39 og 39 c om særreaksjoner.

Ikke bare nærliggende fare for vitnet selv bør omfattes. Vitnet bør også kunne forklare seg anonymt hvis noen av hans nærmeste blir utsatt for fare hvis hans identitet blir kjent. Kretsen av nærmeste bør avgrenses som i § 123, jf. § 122.

Etter departementets syn bør det også kunne åpnes for bruk av anonyme vitner for å sikre at en polititjenestemann fortsatt kan spane eller infiltrere et kriminelt miljø, slik europarådsrekommandasjonen åpner for. Politifolk som brukes til å infiltrere eller spane på organiserte kriminelle miljøer, har ofte lang erfaring. Blir det kjent hvem de er, eventuelt hvordan de ser ut, vil de ofte ikke lenger kunne brukes til slike oppdrag. Dette gjelder ikke minst i et land som Norge, med et begrenset antall kriminelle miljøer. Viktig erfaring vil da kunne gå tapt. Polititjenestemannen kan være vanskelig å erstatte - i alle fall på kort sikt. Forholdene bør derfor legges til rette for at erfarne politifolk som brukes skjult i etterforskningen, også skal kunne brukes i andre saker.

Også i denne sammenhengen bør det være et vilkår for anonym vitneførsel at det er en stor risiko for at viktige interesser blir skadelidende. Det bør kreves at det er en nærliggende fare for at politimannens mulighet til å delta i etterforskningen av andre saker blir vesentlig vanskeliggjort.

Departementet er i tvil om hvilket begrep som bør brukes i lovteksten for å angi hva slags etterforskning det dreier seg om. Vanligvis vil det være snakk om spaning eller infiltrasjon. Spaning er en form for observasjon. Spaningen kan enten skje i det skjulte eller ved at sivilkledde politifolk blander seg med folk uten å gi til kjenne at de er fra politiet. Infiltrasjon vil si at politifolk innarbeider seg i en organisasjon eller et kriminelt miljø under falsk identitet.

Spaning og infiltrasjon er ikke klart innarbeidede begreper i prosesslovgivningen. Lovteksten vil lett kunne bli tung hvis disse begrepene skal brukes uttrykkelig. Departementet ser heller ikke bort fra at det også kan være behov for anonym vitneførsel ved etterforskning som ikke naturlig kan betegnes som spaning eller infiltrasjon. Et alternativ er å bruke en samlebetegnelse, for eksempel skjult etterforskning. Dette begrepet kan både dekke situasjoner hvor polititjenestemannen opptrer i det skjulte og situasjoner hvor de kriminelle er klar over hans tilstedeværelse, men ikke hans identitet.

Fordelen med å bruke begrepet skjult etterforskning er at det vil være lovteknisk enklere og at begrepet også kan fange opp andre situasjoner enn spaning og infiltrasjon. Ulempen er at heller ikke dette begrepet er klart innarbeidet. Dessuten er det mindre skarpt avgrenset enn spaning og infiltrasjon. Departementet foretrekker likevel dette begrepet.

Departementet har vurdert om det bør sies uttrykkelig i lovteksten at vitnet må være polititjenestemann. Det hender at politiet infiltrerer kriminelle miljøer ved hjelp av andre enn egne ansatte. Selv om gjenbrukshensynet ikke så ofte vil gjøre seg gjeldende her, blir lovteksten tyngre tilgjengelig om det sies uttrykkelig at det må dreie seg om en polititjenestemann. Departementet foreslår derfor at lovteksten ikke skal sette som vilkår at vitnet er ansatt i politiet.»

5.5.5.2 Høringsinstansenes syn og departementets syn nå

Bare noen få *høringsinstanser* har hatt merknader til spørsmålet om i hvilke situasjoner det bør åpnes for bruk av anonyme vitner. Ingen har vesentlige innvendinger mot forslaget på dette punktet. Følgende høringsinstanser støtter fullt ut eller i store trekk departementets forslag: *Riksadvokaten*, *Kriminalpolitisen*, *ØKOKRIM* og *Politiembetsmennenes Landsforening*.

Men noen høringsinstanser har innvendinger mot enkelte sider ved forslaget. *Riksadvokaten* uttaler:

«I høringsnotatet side 20 er det angitt at anonym vitneførsel etter nevnte alternativ skal beskytte mot at «vitnet blir drept, alvorlig skadet eller berøvet friheten». Slik riksadvokaten forstår dette legges det til grunn at krenkelsene objektivt sett må være av den karakter at de minst rammes av straffeloven § 229 første ledd annet straffealternativ eller straffeloven § 223 første ledd.

Etter riksadvokatens [syn] er ikke dette tilstrekkelig til å sikre både en effektiv rettshåndhevelse og beskytte vitner og polititjenestemenn mot krenkelser. En situasjon som neppe er upraktisk, men som faller utenfor det foreslåtte området for anonym vitneførsel, er hvor vitnet frykter en «håndfast trakassering» av nærstående. Vedkommendes barn fryktes f.eks. utsatt for trusler (straffeloven § 227) og legemsfornærmelser (straffeloven § 228), uten at det er noen grunn til å tro at gjerningsmennene vil gå lenger enn dette. Dette vil sannsynligvis være vel så effektivt som om vitnet nærer frykt for selv å bli utsatt for en krenkelse som kan gis karakteristikken «alvorlig skade». Selv om gjerningsmennene i tilfelle som beskrevet ovenfor kan straffes etter den nye bestemmelse i straffeloven § 132a, vil dette neppe i gitte situasjoner bli oppfattet som en tilstrekkelig beskyttelse og lede til at vitnet er villig til å stå frem.

Med de kvalifikasjonskrav som for øvrig knyttes til en beslutning om anonym vitneførsel, særlig kravene i § 130a annet ledd, bør § 130a første ledd bokstav a) gis slik ordlyd:

«for en alvorlig integritetskrenkelse eller alvorlig fredsforstyrrelse overfor vitnet eller overfor noen vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 122, eller». «Alvorlig integritetskrenkelse» vil fange opp de alternativer som er foreslått i høringsnotatet, mens alternativet «alvorlig fredsforstyrrelser» vil fange opp den «håndfaste trakassering» og truende atferd som det er gitt et eksempel på ovenfor.»

Også *Politiembetsmennenes Landsforening* mener at det bør dreie seg om en alvorlig integritetsforstyrrelse eller fredsforstyrrelse. *Kriminalpolitisen* uttaler at utkastet til ny § 130 a første ledd bokstav a bør kunne «åpne for visse unntak for å fange opp situasjoner hvor det foreligger frykt for andre typer av angrep som påfører vitnet redusert livskvalitet» enn forbrytelser mot liv, helse eller frihet.

Departementet ser at det kan være et praktisk behov for å tillate anonym vitneførsel i flere tilfeller enn dem som er foreslått i høringsbrevet. På den annen side er bruk av anonyme vitner et vidtgående virkemiddel som bare bør brukes når det er et stort behov for det. Behovet er aller størst ved alvorlige forbrytelser som krenker livet, helsen eller friheten til vitnet eller en av hans nærmeste. Departementet holder derfor fast ved at det i første omgang bare bør være adgang til anonym vitneførsel i slike situasjoner. En utvidelse av anvendelsesområdet kan eventuelt vurderes når en ordning med bruk av anonyme vitner har virket en tid.

Riksadvokaten og *Politiembetsmennenes Landsforening* mener at også kravet om vesentlig fare er for strengt. *Riksadvokaten* uttaler:

«Etter Justisdepartementets forslag til ny straffeprosesslov § 130a første ledd kan anonym vitneførsel bare finne sted når det foreligger en «nærliggende fare» for alvorlig krenkelse av vitnet (eller vanskeliggjøring av «gjenbruk»).

Det er riksadvokatens oppfatning at et krav om «nærliggende fare» er for strengt. Det er grunn til å minne om at vurderingen av faren i stor grad skal foretas før de forfølgningen er rettet mot har noen kunnskap om hvem som vil avgi forklaring. Den må derfor foretas uten at påtalemyndigheten og domstolene har detaljerte opplysninger om hvorledes miljøet rundt gjerningsmannen stiller seg til at vitnet avgir forklaring i den konkrete sak. Vurderingen av faren må derfor i stor grad baseres på vitnets egen oppfatning av situasjonen og generelle erfaringer med miljøet. Det ligger for øvrig i sakens natur at forholdene ikke tillater noen omfattende prosedyre omkring spørsmålet om vilkårene for anonym vitneførsel er tilstede, idet dette lett kan bidra til å forspille det formål en tar sikte på å oppnå.

Etter riksadvokatens oppfatning vil det lett konstateres en objektiv forankret fare for alvorlige overgrep mot vitner, samtidig som en viker tilbake for å anse faren for «nærliggende». Når det er et generelt vilkår for å tillate anonym vitneførsel at det er «strengt nødvendig» og ikke «medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvær», bør man nøye seg med en «fare» for alvorlig krenkelse av vitnet basert på objektive holdepunkter.»

Politiembetsmennenes Landsforening viser til at situasjonen for vitnet «må bedømmes på et tidspunkt hvor påtalemyndighet og domstol har mangelfull kjennskap til de faktiske omstendigheter rundt de aktuelle personer og grupperinger, og hvor det er vanskelig å begrunne at faren er nærliggende».

D e p a r t e m e n t e t er enig i disse synspunktene og har derfor utelatt «nærliggende» i lovutkastet i proposisjonen her.

Bergen byrett uttaler:

«En eventuell adgang til anonym vitneførsel bør begrenses til såkalte tilfældighetsvitner og såkalt gjenbruk av politifolk. Departementet er (...) opptatt av om det er stor fare for at vitnet vil bli drept osv. hvis det står frem. Det er neppe det sentrale spørsmål om det vil skje. Poenget er at vitnet er redd for at det vil skje, og derfor ikke tør melde seg/gi forklaring hvis vitnet ikke sikres anonymitet. Å knytte vilkåret til at trusler vil bli fremsatt eller at vitnet vil bli utsatt for represalier synes forfeilet.»

Vilkårene i lovutkastet er strenge (se punkt 5.5.6). De vil først og fremst være oppfylt i forhold til tilfældighetsvitner og politifolk som har deltatt i skjult etterforskning. Men hvis vilkårene unntaksvis er oppfylt i andre situasjoner, bør adgangen etter d e p a r t e m e n t e t s syn ikke være avskåret.

Etter departementets mening bør det foreligge objektive holdepunkter for at det er fare for livet, helsen eller friheten til vitnet eller noen av hans nærmeste hvis vitnet forklarer seg under full identitet. Grunnlaget for å beslutte anonym vitneførsel blir for løst hvis det alene skal knyttes til vitnes subjektive frykt. Departementet er derfor heller ikke enig i den andre innvendingen fra *Bergen byrett*.

5.5.6 Andre vilkår

Siden anonym vitneførsel kan innebære vesentlige begrensninger i viktige prinsipper, særlig i kontradiksjonsprinsippet, bør slik vitneførsel bare være tillatt når det er strengt nødvendig. Derfor bør det for det første være et vilkår at det dreier seg om *nærmere bestemte straffbare handlinger*. Departementet uttalte følgende om dette i høringsbrevet:

«Departementet er enig i at det først og fremst kan være behov for å føre anonyme vitner i straffesaker mot medlemmer av organiserte kriminelle miljøer. Det er særlig slike miljøer som tar i bruk trusler og represalier overfor vitner. Men norsk straffelovgivning har ingen straffebud som retter seg direkte mot organisert kriminalitet, og begrepet har heller ikke noe klart avgrenset innhold. Dessuten kan det unntaksvis være behov for å føre anonyme vitner ved alvorlig kriminalitet som ikke er organisert. Derfor bør det ikke stilles som vilkår at det dreier seg om organisert kriminalitet.

«Alvorlig kriminalitet» er et vidt begrep, som heller ikke bør brukes som avgrensningskriterium. I stedet bør lovteksten nevne eksplisitt de typer av straffesaker hvor det kan være aktuelt å føre anonyme vitner.

Det bør dreie seg om alvorlige straffbare handlinger hvor det er et særlig behov for å føre anonyme vitner. Ved vurderingen av hvilke lovbrudd som bør nevnes, bør man se hen til hva slags alvorlig kriminalitet som blir begått i organiserte former, ved hvilke former for kriminalitet det er særlig praktisk at vitner blir utsatt for trusler og represalier og i hvilke sammenhenger det er et særlig behov for å foreta skjult etterforskning. Siden det er tale om å innføre et helt nytt virkemiddel, bør man gå forsiktig frem.

Etter departementets syn er det først og fremst ved en del alvorlige forbrytelser hvor bruk av vold er et sentralt element, at vitner er spesielt utsatt for trusler og represalier. Terskelen for å ta i bruk trusler og represalier vil ofte være lavere enn ellers for den som allerede har begått en handling som innebærer bruk av grov vold. Etter departementets syn bør det derfor åpnes for bruk av anonyme vitner i saker om alvorlige forbrytelser mot liv, legeme og helbred. Dette er blant de mest alvorlige forbrytelsene. Riktignok er det ikke slike forbrytelser som oftest blir begått i organiserte former. Men skjer det et drap eller en alvorlig legemskrenkelse i tilknytning til et organisert kriminelt miljø, er det grunn til å tro at trusler og represalier ikke sjelden blir brukt for å tvinge vitner til taushet. Samtidig er det ikke helt uvanlig at det er tilfeldige vitner til slike forbrytelser.

Etter departementets syn bør det i alle fall åpnes for bruk av anonyme vitner i saker om overtredelse av straffeloven § 233 om drap og § 231 om grov legemsbeskadigelse. Disse straffebudene utgjør kjerneområdet for alvorlige voldsforbrytelser. Også § 229 tredje straffalternativ om legemsbeskadigelse med døden eller betydelig skade til følge, bør tas med. Departementet er mer i tvil om § 229 annet straffalternativ bør omfattes.

Trolig er terskelen for å bruke trusler og represalier mot vitner også større enn ellers i voldtektssaker. Voldtekt skjer ikke så ofte i organiserte former, men gruppevoldtekter forekommer. Vanligvis er det ikke vitner til alvorlige sedelighetsforbrytelser, men det hender at det er tilfeldige vitner til overfallsvoldtekter. Selv om det bare unntaksvis vil være aktuelt å bruke anonyme vitner i voldtektssaker, er det grunnen som etter departementets syn taler for å tillate anonym vitneførsel i de få sakene hvor det kan være behov for det.

Det er sjelden vitner til andre sedelighetsforbrytelser, men også det forekommer. Det kan også være at gjerningspersonen forteller hva han har gjort til andre, for eksempel i et pedofilt miljø. Men vold er et mindre fremtredende element ved andre sedelighetsforbrytelser enn voldtekt. Departementet antar derfor at behovet for og nytten av anonym vitneførsel er såpass begrenset at det i denne omgangen ikke bør åpnes for bruk av anonyme vitner i slike saker.

Vinningskriminalitet med bruk av grov vold eller trusler er også et område hvor det kan være særlig ønskelig å kunne bruke anonyme vitner. Grovt ran (§ 268) og utpressing (§ 266) peker seg ut her. (Paragraf 268, jf. § 267 omfatter kidnapping i tillegg til ran, se § 267 annet ledd.) Dette er forbrytelser som trolig relativt ofte blir begått av organiserte kriminelle miljøer, og hvor terskelen for å bruke trusler og represalier mot vitner kan være relativt lav. Dessuten er det ikke helt upraktisk at det er tilfeldighetsvitner til slike forbrytelser, særlig ved grove ran.

Det bør også være adgang til å bruke anonyme vitner i alvorlige narkotikasaker (§ 162 annet og tredje ledd). Det kan være et særlig behov for å infiltrere eller spane i etterforskningen av organisert narkotikakriminalitet. Da vil «gjenbrukshensynet» fort kunne gjøre seg gjeldende. Hvis det er aktuelt å få noen som er tilknyttet miljøet til å vitne, vil det også kunne være behov for å kunne la vitnet være anonymt. Derimot er det sjelden tilfeldighetsvitner i narkotikasaker.

Også andre lovbrudd bør vurderes:

- Det er et spørsmål om hvitvasking av utbytte fra de vinningsforbrytelser som er nevnt over, bør omfattes. Ofte vil det være vanskelig å avgjøre om lovbryteren har begått hovedforbrytelsen eller om han hvitvasker utbyttet. Departementet foreslår derfor under tvil at det åpnes for bruk av anonyme vitner i de aktuelle hvitvaskings-sakene.
- Departementet har fått signaler fra representanter for politi og påtalemyndighet om at det er behov for å kunne bruke anonyme vitner ved andre former for vinningskriminalitet, for eksempel ved ulovlig innførsel/produksjon og salg av sprit. Etter departementets syn vil det være å gå for langt å åpne for bruk av anonyme vitner i slike saker - i alle fall i første omgang. Organiserte kriminelle miljøer som har ulovlig befatning med sprit, driver dessuten også ofte ulovlig narkotikavirksomhet. Da vil behovet for en selvstendig hjemmel for å føre anonyme vitner i spritsaker ofte ikke være så stort.
- Departementet er i tvil om forbrytelser mot den personlige frihet, som tvang (§ 222), frihetsberøvelse (§ 223) og trusler (§ 227), bør tas med i oppregningen i tillegg til utpressing og kidnapping. Departementet går under tvil ikke inn for dette.
- Det er et spørsmål om forbrytelser mot rikets sikkerhet (kapittel 8 og 9) og visse allmennfarlige forbrytelser bør omfattes (særlig § 148 om mordbrann mv. og § 151 a om flykapring mv.) Etter departementets mening bør bare § 151 a om flykapring mv. tas med i denne omgangen. Her er elementet av vold særlig fremtredende og vitnene vil regelmessig være tilfeldighetsvitner.
- Brudd på den nye § 132 a om sabotasje mot rettsvesenet bør omfattes hvis en slik bestemmelse blir innført.

Ved bruk av anonyme politivitner ut fra «gjenbrukshensyn», er det et spørsmål om det bør kunne tas hensyn til etterforskningen av alle

slags saker eller bare til etterforskningen av saker av den art hvor det er tillatt med anonym vitneførsel. Politiet kan ha behov for å bruke politijestemannen i etterforskningen av straffesaker av en helt annen karakter. På den annen side kan det virke urimelig om den tiltalte rettigheter skal kunne begrenses av hensyn til helt andre sakstyper enn dem som begrunner en ordning med anonym vitneførsel. Departementet legger avgjørende vekt på dette hensynet.»

Utenriksdepartementet og riksadvokatene er enig i at anonym vitneførsel bare bør tillates i nærmere angitte saker og slutter seg til det utvalget som Justisdepartementet har gjort. *Riksadvokaten* uttaler:

«Departementets utkast begrenser de sakstyper hvor anonym vitneførsel kan finne [sted] ved angivelse av enkelte paragrafer. Paragraferne gjenspeiler i hovedsak kriminalitet hvor en har erfaring for at vitnet kan bli utsatt for krenkelser, og hvor kriminaliteten samtidig er så alvorlig at det representerer en betydelig svekkelse av samfunnsforsvaret om den ikke blir straffeforfulgt med kraft og tyngde.

Slike konkrete oppregninger av kriminalitetstyper har svakheter. Det vil åpenbart forekomme tilfeller hvor det er et sterkt behov for å benytte anonym vitneførsel, men som faller utenfor oppregningen. Riksadvokaten har vurdert om sakstypen bør angis mer generelt, for eksempel knyttet til overtredelsens ordinære strafferamme (dvs. uten hensyn til konkurrens og gjentakelse), eventuelt i kombinasjon med angivelse av visse kriminalitetstyper hvor behovet for anonym vitneførsel er særlig stort. Adgangen kunne for eksempel gjelde lovovertridelser som har en strafferamme på åtte år eller mer. Dette ville omfatte alle de bestemmelser i departementets forslag (i det straffeskjerpelse ved særdeles skjerpende omstendigheter anses som en generell heving av strafferammen), men vil for eksempel i tillegg innebære at anonym vitneførsel kan benyttes overfor gruppering som misbruker små barn seksuelt (straffeloven § 195) eller som planlegger eller tilskynder samfunnsfarlig virksomhet (straffeloven §§ 159 og 160).

Riksadvokaten har på den annen side forståelse for at man ønsker å gå forsiktig frem når det gjelder anvendelsesområdet og vinne noe erfaring, før man gjør adgangen mer generell. På det nåværende tidspunkt slutter man seg derfor til departementets forslag.»

Enkelte høringsinstanser går imot at adgangen til anonym vitneførsel skal knyttes til nærmere angitte straffebud. Hovedbegrunnelsen er at en slik ordning kan føre til at anonym vitneførsel er utelukket i sakstyper hvor det er et klart behov for å føre anonyme vitner. Høringsinstansene har ulikt syn på hvilke kriterier som skal brukes i stedet:

Borgarting lagmannsrettmener at «alvorlig» og «organisert» kriminalitet kan føres opp som alternativer i en lovbestemmelse. Det nærmere innholdet kan fastlegges gjennom føringer i forarbeidene og avgrensning i rettspraksis. Forslaget begrunnes slik:

«Dersom anonym vitneførsel skal benyttes ved organisert kriminalitet og annen alvorlig kriminalitet, vil en oppregning av straffebestemmelser som et lovbestemt vilkår - jf forslaget til strpl § 130a - jf første ledd bokstav a og b - bør tilsi at det ikke trekkes for snevre rammer hva gjelder lovovertridelser hvor adgangen til anonyme vitneavhør kan benyttes. Organisert og farlig, samfunnsskadelig kriminalitet - der faren for trusler og represalier overfor aktørene er til stede - trenger ikke falle inn under de straffebestemmelsene som er regnet opp i forslaget. Or-

organisert kriminalitet kan for eksempel forekomme i forbindelse med spritsmugling, alvorlig økonomisk kriminalitet osv, og også andre former for alvorlig kriminalitet utenfor de oppregnede straffebud kan tenkes. I Skrik-saken var det tatt ut tiltale for grovt tyveri og grovt heleri, og anonym vitneførsel ville etter forslaget fortsatt ikke være tillatt.»

Politiembdsmennenes Landsforening anfører at det i større grad må kunne overlates til rettens skjønn om anonym vitneførsel skal tillates. Direktiver for skjønnsutøvelsen kan gis i forarbeidene. PEL uttaler blant annet:

«Spiritsmugling innebærer store fortjenester og liten risiko, og utøves i et meget voldelig og belastet miljø. Å anta at spiritsmuglere også beskjefter seg med narkotika, synes å være en bekvemmelighetsantakelse uten empirisk begrunnelse. Videre vil det være andre sakstyper med organisert kriminalitet - f. eks. menneskesmugling, jf. utl.l. § 43, 3. ledd - som også har vist seg svært vanskelige å etterforske og iretteføre, bl.a. pga. vitnenes frykt for represalier og vold også mot slektninger bosatt i utlandet, hvor andre beskyttende tiltak politiet her kan sette inn vil være helt hensiktsløse. Disse ulike straffebudene har varierende strafferammer som ikke nødvendigvis avspeiler sakens alvor og samfunnsskadelige betydning. Etter PEL's oppfatning må det i større grad kunne overlates til rettens skjønn å beslutte om anonym vitneførsel skal tillates, på bakgrunn av at det som minimum foreligger en rimelig grunn for mistanke om straffbare forhold. Det må i tilstrekkelig grad kunne finnes direktiver for skjønnsutøvelsen i forarbeidene til bestemmelsen.»

Byrettsdommer Morten Bjøne (Oslo byrett) mener at adgangen til anonym vitneførsel bør være åpen i saker hvor strafferammen er fengsel i 6 år eller mer:

«Den mest vektige innvendingen mot avgrensingen er (...) at det lett kan oppstå behov for anonym vitneførsel i saker som gjelder overtredelser av andre lovbestemmelser enn de som er positivt oppregnet. I kriminelle miljøer kan det forholdsvis lett for eksempel på grunn av anonym vitneførsel blir vanskeligere å drive organisert narkotikakriminalitet føre til at «virksomheten» legges om til organisert ulovlig befatning med alkohol. Jeg er enig med departementet i at uttrykket «alvorlig kriminalitet» ikke er noe hensiktsmessig avgrensningskriterium, men er samtidig av den oppfatning at heller ikke en positiv oppregning av for hvilke lovovertrедelser det kan tillates anonym vitneførsel er særlig hensiktsmessig. I stedet mener jeg at *strafferammen* de enkelte straffebud bør sette grensene. Etter min mening bør adgangen til anonym vitneførsel bare godtas dersom overtredelsen har en øvre strafferamme på fengsel i 6 år eller mer. Ved å velge denne strafferammen får man med de mest praktiske av de alvorlige lovovertrедelser hvor behovet for anonym vitneførsel er tilstede. Selv om strafferammen kan synes lav, og derfor fører til at mange typer kriminelle handlinger omfattes, skal man være klar over at det bare er i et fåtall av tilfelle at anonym vitneførsel er praktisk. Saker med slik vitneførsel vil altså - selv om strafferammen ikke stiller de største begrensninger - likevel bare bli aktuelt i et fåtall av tilfelle. Når det gjelder de saker hvor det er behov for anonym vitneførsel, behøver disse heller ikke alltid å dreie seg om lovbrudd med de høyeste strafferammene. I Skriksaken var det spørsmål om anonym vitneførsel i en sak som gjaldt grovt heleri, og som har en øvre strafferamme på fengsel i 6 år. Det var i denne saken nødvendig å benytte under cover agenter for å bringe maleriet Skrik tilbake til rette eier (Nasjonalgalleriet). Samtidig var det

behov - dersom agentene skulle kunne benyttes som under cover agenter i fremtiden - at de fikk vitne anonymt i retten. Etter det foreslåtte lovutkast vil det ikke være anledning til anonym vitneførsel i et tilfelle som dette (forslaget gir bare adgang til anonym vitneførsel ved grovt *narkotikaheleri*). Det er neppe vanskelig å være enig i at tyveri og heleri av maleriet Skrik - som er et av våre nasjonalklenodier - er alvorlig kriminalitet.»

Oslo byrett ved justitiarius er enig med dommer Bjone, men mener at grensen bør settes ved fengsel i *mer* enn 6 år.

Departementet er enig i at en konkret oppregning av straffebud kan føre til at kriminalitetstyper hvor det er et særlig behov for anonym vitneførsel, faller utenfor ordningen. På den annen side vil de avgrensningskriterier som er foreslått foran, føre til at en ordning med anonym vitneførsel får et vidt anvendelsesområde. Siden ordningen vil innebære unntak fra viktige prinsipper, holder departementet fast ved at den bare bør gjelde ved alvorlig kriminalitet hvor behovet for anonym vitneførsel er klart identifisert. I alle fall bør man gå forsiktig frem, og ikke gjøre ordningen mer generell før man har vunnet erfaring med den. Departementet mener derfor fortsatt at de aktuelle lovbrudene bør regnes opp i loven.

De øvrige høringsinstansene synes å være enig i at de aktuelle straffebudene bør nevnes uttrykkelig i loven. Men en del av dem har innvendinger mot det utvalget som departementet har gjort. De fleste av instansene mener at utvalget er for snevert.

*Kriminalpolitisen*uttaler:

«Kriminalpolitisen mener at straffelovens §§ 229, 2. straffealternativ, 222, 223, 227 og visse allmennfarlige forbrytelser i lovens kap. 8 og 9, også bør omfattes av den foreslåtte ordningen. I tillegg mener Kriminalpolitisen at det bør være mulighet til å kunne bruke anonyme vitner i saker som berører annen alvorlig kriminalitet og at det bør vurderes å innta i lovteksten til foreslåtte § 130 a at bruk av anonyme vitner må kunne anvendes overfor handlinger som berører mindre alvorlige straffebud overfor samfunnsfiendtlige miljøer som i særlig grad opptrer truende, farlig og organisert.

Kriminalpolitisen er ikke enig i departementet sin vurdering av at det er å gå for langt å åpne for bruk av anonyme vitner i spritsaker, jfr. side 24. Denne type kriminalitet antas å være et av kjerneområdene for organisert kriminalitet i Norge. Profittmulighetene innen denne virksomheten er enorme, vi snakker om titalls og endog hundretalls millioner kroner. Miljøet søker å utnytte kontakter innen offentlige etater herunder også politi og tollvesenet. Kriminalitet i forbindelse med illegal spritvirksomhet er ofte forbundet med mye vold og trusler. Vi har således erfaring for så vel drap som legemsbeskadigelser med skytevåpen i dette miljøet. De ledende skikkelser i disse miljøene vet å omgi seg med en atmosfære av frykt - selv om trusselen ofte er uuttalt.

Dette tilsier at bruk av anonyme vitner er et nødvendig virkemiddel nettopp overfor disse miljøene. Det synes ikke tilfredsstillende å argumentere for at disse miljøene også begår narkotikakriminalitet og at det derfor indirekte kan bli adgang til å benytte anonyme vitner.»

*ØKOKRIM*uttaler:

«Den foreslåtte avgrensing synes (...) noe snever, særlig i forhold til alvorlig og organisert smugling og/eller produksjon av sprit. Dette er en

type kriminalitet av betydelig samfunnsskadelig karakter og som lett fører til dannelse av mer faste organisasjoner med nær forbindelse til prostitusjonsmiljøer, generell «svart» økonomi og narkotikakriminalitet. Det vil være viktig å kunne avsløre denne type virksomhet på et tidlig stadium. Bruk av infiltratorer kan være et nødvendig virkemiddel. Departementet viser til at denne type miljøer ofte har befatning med alvorlig narkotikakriminalitet, slik at behovet for anonymitet i rene spritsaker ikke vil være så stort. ØKOKRIM har deltatt i etterforskningen av flere store spritsaker. Stort sett har etterforskningen i disse sakene kun rettet seg mot smugling/omsetning av sprit og ikke mot narkotika. I flere av disse sakene har man opplevd at vitner ikke vil uttale seg av frykt for represalier. Etter ØKOKRIM's oppfatning bør det være anledning til anonyme vitner også i rene spritsaker.

(...)

Etter ØKOKRIM's oppfatning bør trolig § 148 og kap. 8 og 9 tas med.

Korrupsjon, både i privat og offentlig sektor er en type saker som kan være vanskelig å avsløre ved ordinære etterforskningsmetoder. I Norge har man ikke erfaringer som tilsier at det er nødvendig å kunne bruke anonyme vitner under hovedforhandlingen. Fra utlandet er man imidlertid kjent med at organisert kriminalitet/kriminelle grupperinger benytter seg av korrupsjon for å kunne gjennomføre sin kriminelle virksomhet, og for å kunne hvitvaske utbyttet. Dersom organisert kriminalitet skulle gripe om seg i Norge, kan det bli behov for full anonymitet for vitner i slike saker.»

Oslo politidistrikt gjør oppmerksom på

«at forslaget ikke vil dekke en del av de tilfellene der vi har erfaring for at ofre og vitner utsettes for trusler. Dette gjelder blant annet i mange kvinnemishandlingssaker, såkalte torpedosaker og i voldssaker som kan knyttes til MC-miljøene og de kriminelle ungdomsgjengene. (Str.l. § 229 1. og 2. og 3. straffealternativ.)

Det er også vår erfaring at det utøves mye trusler og press i saker knyttet til organisert spritsmugling og organiserte og grove vinnings-tyverier. Det bør etter vår oppfatning eventuelt også vurderes om slike forhold skal kunne begrunne en anonym vitneførsel.»

Også *Kristiansand politidistrikt* mener at grov overtredelse av alkoholloven (§ 10-1 tredje ledd) bør tas med i oppregningen i utkastet § 130 a.

Den norske Bankforening anfører at utkastet ikke bør begrenses til hvitvasking av utbytte fra grov narkotikakriminalitet. Det bør også omfatte hvitvasking av utbytte fra grov vinningskriminalitet:

«Banker og andre finansinstitusjoner er som nevnt innledningsvis pålagt å melde til ØKOKRIM transaksjoner som institusjonen etter nærmere undersøkelser mener det er grunn til å mistenke har tilknytning til utbytte av en straffbar handling med strafferamme på over 6 måneder, jf finansieringsvirksomhetsloven § 2-17 samt tilhørende forskrift av 07.02.94 nr. 118 om legitimasjonskontroll og tiltak mot hvitvasking av penger. Bankforeningen har ved flere anledninger drøftet med ØKOKRIM behovet for tiltak for å beskytte bankenes ansatte ved meldinger om mistenkelige transaksjoner. Dette har imidlertid vist seg vanskelig nettopp p.g.a. straffeprosesslovens regler om innsynsrett i saksdokumenter og reglene om vitneførsel.

Etter vårt syn er det grunn til å anta at en stor del av transaksjonene som har til formål å hvitvaske utbytte fra straffbare handlinger utføres

av kriminelle innenfor den kategori forslaget tar sikte på å ramme. Vi mener derfor det ikke bør være tvilsomt at adgangen til å føre anonyme vitner, og derved også adgangen til å holde vitnets identitet hemmelig også på etterforskningsstadiet, bør omfatte saker vedrørende hvitvasking av utbytte fra grov vinningskriminalitet.»

Samlet foreslår høringsinstansene å inkludere en lang rekke forbrytelser i oppregningen i § 130 a: forbrytelser mot rikets sikkerhet, mordbrann, forbrytelser mot den personlige frihet, flere legemskrenkelser enn dem departementet har foreslått, grove vinningsforbrytelser, hvitvasking av utbytte fra grove vinningsforbrytelser, spritforbrytelser og menneskesmugling. Tas alle disse lovbruddene med, vil området for anonym vitneførsel bli svært omfattende. Det ville etter departementets syn være å gå altfor langt.

Den forbrytelsestypen som flest instanser ønsker å inkludere i oppregningen, er overtredelser av alkoholloven, det vil si ulovlig produksjon og innførsel av sprit. Departementet holder fast ved at man ikke bør åpne for anonym vitneførsel i slike saker. Man bør i alle fall vinne erfaring med bruken av anonyme vitner før en vurderer om spritforbrytelser bør omfattes av ordningen. Etter departementets syn bør heller ikke noen av de andre forbrytelsene tas med i denne omgangen. Departementet har ved vurderingen lagt særlig vekt på at riksadvokaten ikke har gått inn for at det skal åpnes for anonym vitneførsel i noen av de aktuelle sakstypene.

I utkastet i høringsbrevet hadde henvisningen til § 317, jf. § 268, jf. § 267 falt ut. Denne henvisningen er nå tatt inn i utkastet. Forsøk var heller ikke nevnt uttrykkelig i høringsbrevet, men er føyd til i utkastet i proposisjonen her.

Bare *Forsvarergruppen av 1977* er kritisk til å ta med alle de straffebudene som departementet har foreslått:

«Det avgrensningskriterium som departementet drøfter - alvorlig kriminalitet - er heller ikke særlig heldig. Det er vel nettopp i de saker der betydningen av et anonymt vitneprov kan medføre en frihetsberøvelse - endog av en viss varighet - at man bør være mest varsom med å tillate dette. Departementet har ved avveiningen av de konkrete straffebud i forslaget til ny § 130a ramset opp en del konkrete bestemmelser, der alvorsgraden av forbrytelsen synes å være mer sentral enn hvilket konkret behov som erfaringsmaterialet angivelig viser.

Når det gjelder voldsforbrytelser, er det ikke påvist ved noen eksempler når man skal ha gått glipp av vitneforklaringer som ellers ville blitt fremsatt på grunn av at vedkommende ikke har turt å forklare seg, men ville gjort dette dersom han ikke ble gjenkjent. Politiet synes å vise til problemer med å oppklare drap knyttet til MC-miljøene. Det er imidlertid Forsvarergruppen av 1977s klare oppfatning at dette ikke kan knyttes til spørsmålet om anonymitet, men heller til spørsmålet om brorskap og taushet. Forsvarergruppen av 1977 minner her om at politiet allerede ved Stortingets behandling av nye etterforskningsmetoder har fått utvidet anledning til kommunikasjonskontroll m.v., som et middel mer effektivt enn å trekke inn spørsmålet om anonym vitneførsel.

Noe grunnlag for å trekke inn strl § 229, 3. straffealternativ er forøvrig vanskelig å se. Dersom det er voldsforbrytelsens grovhet som står sentralt, vil en ikke forsettlig følgeskade vanskelig være et moment av betydning. Det er forøvrig liten sammenheng mellom organisert kriminalitet og denne lovbestemmelse.

Når det gjelder trusler (§ 227 og § 132a), forutsetter en tiltale her at den tiltalte må ha fremsatt truslene. Han vil vel da også vite hvem de skal være fremsatt overfor, slik at noen personanonymitet vil være meningsløs.

Når det gjelder voldtekt (§ 192) (sic!) gir departementet ingen reell begrunnelse for hvorfor det skulle være behov for anonym vitneførsel i slike saker (side 23, siste avsnitt). En betraktning om at det «trolig» er en lavere terskel «enn ellers» er dårlig faglig og argumentativt underbygget. At denne bestemmelse er tatt med, virker mer som et forsøk på å trekke inn noe med sedelighet for å vise at loven kan ha et visst spekter, enn som å dekke et reelt behov.»

Departementet mener fortsatt at forbrytelsens alvorlighetsgrad bør tillegges vekt ved utvelgelsen i tillegg til en vurdering av hvor stort behovet er for anonym vitneførsel. Det er først og fremst når begge kriteriene er oppfylt, at det lar seg forsvare å gjøre unntak fra sentrale prosessuelle prinsipper. Departementet er enig i at også betenkelighetene med anonym vitneførsel kan øke med sakens alvorlighetsgrad. Men betenkelighetene vil likevel i en del saker være såpass begrensede at anonym vitneførsel er forsvarlig. Dette vil blant annet bero på hvilke andre bevis det er i saken og på hvor stor betydning det har for den tiltalte å kjenne vitnets identitet.

Departementet holder fast ved at alvorlige voldsforbrytelser bør omfattes av ordningen og viser til de siterte argumentene fra høringsbrevet. Derimot er det neppe praktisk at den som blir utsatt for trusler, ønsker å forklare seg anonymt, fordi vedkommende uansett vil bli gjenkjent. Når utkastet til ny § 132 a likevel er foreslått i oppregningen, er det fordi det kan være aktuelt å la andre som kjenner til forbrytelsen, forklare seg anonymt. I tillegg kommer at den aktuelle forbrytelsen er en alvorlig trussel mot rettssystemet. Når lovbryteren tar i bruk trusler og vold for å påvirke aktører i rettssaken, er det av særlig betydning å kunne sette inn motiltak.

Departementet mener også ellers at oppregningen av forbrytelser bør være den samme som i utkastet i høringsbrevet og viser til argumentene der.

Departementet mente i høringsbrevet at det burde stilles *ytterligere vilkår* for anonym vitneførsel i tillegg til avgrensningen etter forbrytelsestype:

«Anonym vitneførsel bør bare kunne tillates hvis andre mindre vidtrekkende virkemidler ikke strekker til, som delvis anonymitet eller vitnebeskyttelsestiltak. Dette kan formuleres som et vilkår om at bruken av anonyme vitner må være strengt nødvendig. Bare da er det rimelig og forsvarlig å ta i bruk dette virkemidlet.

Det bør være et vilkår at anonym vitneførsel ikke reiser vesentlige betenkeligheter av hensyn til forsvaret. Et slikt vilkår vil gi ordningen et begrenset virkeområde, men er etter departementets syn nødvendig for at ordningen skal være rettssikkerhetsmessig forsvarlig. Uten et slikt vilkår vil ordningen lett komme i strid med EMK. Ved vurderingen i det enkelte tilfellet må det både legges vekt på hvor sentralt vitnet er og hvor viktig det er for den tiltalte å kjenne vitnets identitet.

Europarådsrekommandasjonen fremhever at vitneprovet bør ha vesentlig betydning for oppklaringen av saken. Samtidig skal domfellelse - i tråd med EMDs praksis - ikke alene eller hovedsaklig baseres på vitneprovet.

Etter departementets syn vil disse hensynene bli ivaretatt ved vilkårene som er nevnt over. Har ikke vitneprovet vesentlig betydning, vil det vanligvis heller ikke være strengt nødvendig å la vitnet forklare seg

anonymt. Og er vitneprovet det eneste eller det hovedsaklige bevis, vil det normalt reise vesentlige betenkeligheter av hensyn til forsvaret å føre vitnet uten at identiteten blir kjent for den tiltalte.

Med de vilkårene departementet foreslår, vil bruk av anonyme vitner bare helt unntaksvis kunne tillates.»

Få høringsinstanser har gitt uttrykk for synspunkter på disse vilkårene i forslaget til ny § 130 a. *Forsvarergruppen av 1977* uttaler:

«Dersom det skal inn en bestemmelse i strpl § 130a som åpner for anonym vitneførsel i gitte tilfelle, bør det også vurderes om dette skal begrenses til visse typer vitner (politivitner), eller gjelde i alminnelighet. Men det er også viktig at enkelte av de premisser departementet gir uttrykk for i høringsbrevet kommer inn i selve lovteksten. Således gjelder særlig vilkåret om at det ikke kan tillates anonym vitneførsel når vitneprovet er av avgjørende betydning for sakens utfall. Dette bør tas inn direkte i andre ledd i lovforslaget.»

Det går frem av den begrunnelsen som er gitt for forslaget om å åpne for anonym vitneførsel at det etter departementets syn ikke er tilstrekkelig å begrense ordningen til politivitner. Tilfeldighetsvitner vil vanligvis være «sivile» vitner.

Vanligvis vil anonym vitneførsel medføre vesentlige betenkeligheter for forsvaret hvis vitneprovet er av avgjørende betydning for sakens utfall. Men dette vil trolig ikke alltid være tilfelle. Unntak kan tenkes hvis det er stor grad av sikkerhet for at vitnet ikke kjenner den tiltalte eller på annen måte har motiver for å forklare seg uriktig. Derfor bør det etter departementets mening ikke tas inn som et uttrykkelig vilkår i loven at vitneprovet ikke må være av avgjørende betydning for sakens utfall.

Byrettsdommer Morten Bjørne antyder at det kan være tilstrekkelig at anonym vitneførsel er nødvendig (ikke strengt nødvendig). Han viser til at de øvrige vilkårene er strenge. Stiller man altfor strenge krav, risikerer man at domstolene ikke beslutter anonym vitneførsel i saker hvor det er et sterkt behov for det.

Etter departementets mening bør anonym vitneførsel bare tillates hvis vitnets sikkerhet eller muligheten for å kunne delta i skjult etterforskning ikke kan sikres på annen måte. Departementet går derfor ikke inn for å fjerne kravet om at anonym vitneførsel er *strengt* nødvendig.

5.5.7 Hva skal ordningen gå ut på?

5.5.7.1 Hvilke former for anonymitet bør tillates?

Det må tas stilling til hva en ordning med bruk av anonyme vitner skal gå ut på. Dette er dels et spørsmål om hvilke former for anonymitet som bør tillates, dels om hvem anonymiteten skal gjelde overfor.

Departementet uttalte i *høringsbrevet* følgende om hvilke former for anonymitet som bør tillates:

«1) At vitnets navn eller andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, ikke blir opplyst.

2) At det tas i bruk fysiske eller tekniske hjelpemidler for å holde vitnets identitet skjult. Vitnet avhøres for eksempel bak en skjerm, med forkledning eller med forvrengt stemme. En skjerm kan innrettes

slik at vitnet kan ses av dem anonymiteten ikke skal gjelde overfor, men ikke av den tiltalte. Bruk av forkledning og/eller stemmefordreining vil derimot kunne gjøre at også den tiltalte kan se vitnet.

Tiltakene i nr. 1 og nr. 2 bør kunne brukes i kombinasjon, ellers vil ikke sikkerheten til vitnet alltid være godt nok ivarettatt. Det kan også være nødvendig å pålegge den tiltalte å forlate rettssalen, jf. straffeprosessloven §§ 245 og 284. Det gjelder når vitnet vanskelig kan forklare seg uten å røpe identiteten.

Er det fare for at vitnets identitet vil bli kjent hvis den tiltalte får se vitnet, vil det ofte ikke være nok at vitnet blir skjermet i rettssalen. Blir vitnet sett på vei til eller fra rettsbygningen eller rettssalen, kan det være nok til at den tiltalte forstår hvem vitnet er. Mange rettssaler er ikke bygget slik at vitner kan komme usett inn i bygningen og i rettssalen. Da kan det være en mulighet å avhøre vitnet ved fjernavhør, jf. straffeprosessloven § 109 a. Avhøret kan skje ved telefon, eventuelt kombinert med bildeoverføring, jf. forskrift 8. november 1991 nr. 727 om fjernavhør av vitner og sakkyndige § 1. Bildet kan i tilfelle vises for dem som identiteten ikke skal holdes skjult for.»

Bare noen få *høringsinstanser* har uttalt seg om hvilke former for anonymitet som bør tillates. *Riksadvokaten* og *Oslo politidistrikt* støtter forslaget. *Riksadvokaten* mener imidlertid at ordlyden i utkastet til lovtekst bør omformuleres noe:

«Etter riksadvokatens oppfatning bør bestemmelsen i straffeprosessloven § 130a tredje ledd (...) få en utforming som klarere viser at det er adgang til å kombinere de forskjellige midler som kan brukes for å oppnå anonymitet. I en del tilfelle vil det være lite betenkelig å oppgi vitnets navn, hvis man samtidig sørger for at fødselsdata, adresse og vitnets utseende holdes skjult. Det kan for eksempel være tilfelle hvis vitnet har et meget alminnelig navn og er helt ukjent for siktede. Slik bestemmelsene tredje ledd bokstav a) er utformet, kan ordlyden forstås slik at vitnets navn alltid skal holdes skjult, eventuelt i kombinasjon med andre opplysninger som kan avsløre identitet.

Det følger av forarbeidene at det skal være adgang til å anvende tiltakene i tredje ledd bokstav a) og b) i kombinasjon. Når alternativene er knyttet sammen med «eller» er dette ikke lett å lese ut av lovteksten.»

Departementet er enig med riksadvokaten og har omformulert utkastet til lovtekst i tråd med riksadvokatens synspunkter.

Bare *Forsvarergruppen av 1977* har kritiske merknader til realiteten i forslaget på dette punktet:

«Forsvarergruppen av 1977 finner all grunn til å protestere mot at det skal gis en utvidet adgang til telefonavhør av vitner som vil fremstå som anonyme ut over det som allerede idag følger av forskriften om telefonavhør. Likeså gjelder fysisk avskjerming av vitnet for rettens aktører. Dersom alternativ 2 om fysisk avskjerming mellom vitne og tiltalte skal gjennomføres, må dette i så fall skje ved at det er tiltalte som avskjermes, slik at retten forøvrig og advokatene m.v. har full øyekontakt med det vitnet som avhøres.

Skal man først vite mindre om vitnene enn det som er normalt, er det i alle fall viktig å kunne danne seg et egeninntrykk av vedkommande i retten, og herunder merke seg reaksjonsmåter, kroppsspråk etc. i forbindelse med gjennomføringen av det kontradiktoriske prinsipp.»

Departementet foreslo ikke i høringsbrevet å utvide adgangen til fjernavhør. Poenget var at det kan være aktuelt å benytte den eksisterende adgangen til fjernavhør i forbindelse med anonym vitneførsel.

Slik utkastet er bygget opp, kan de av sakens aktører som skal få opplyst vitnets identitet, plasseres slik at de ser vitnet selv om vitnet skal være fysisk avskjermet fra den tiltalte og andre. Er det av betydning for saken, skal de kunne iaktta vitnet, jf. utkastet til § 130 a tredje ledd annet punktum.

Med noen tekniske endringer viderefører departementet forslaget i høringsbrevet om hvilke former for anonymitet som skal tillates.

5.5.7.2 Hvem bør opplysningene holdes tilbake for?

Det neste spørsmålet er hvem opplysningene bør holdes tilbake for. Hovedsaken er at den tiltalte ikke skal få vite hvem vitnet er. Men for å hindre at opplysningene ikke kommer videre til den tiltalte, må de også holdes hemmelig for andre.

For at ordningen skal bli effektiv bør opplysninger om vitnets identitet gis til en så begrenset krets av personer som mulig. Loven bør nevne dem som skal få vite hvem vitnet er. Overfor alle andre bør opplysningene holdes hemmelig.

I prinsippet kunne det tenkes at bare den polititjenestemannen som har vært i kontakt med vitnet, kjente identiteten. En slik ordning ville imidlertid være betenkelig av hensyn til rettssikkerheten. I det minste bør *aktor og rettens administrator* få vite hvem vitnet er slik at de lettere kan stille spørsmål for å avdekke om det er noen tilknytning mellom vitnet og den tiltalte.

Departementet uttalte i høringsbrevet at *alle fagdommerne* bør kjenne identiteten når retten settes med flere juridiske dommere (ved forsterket rett i første instans og i de øvrige instanser). Det er unaturlig å skille mellom fagdommerne i et slikt viktig spørsmål, og sikkerhetsrisikoen ved å la alle dommerne kjenne identiteten er relativt begrenset. Samtidig ga departementet uttrykk for at *andre ansatte ved domstolene* ikke bør få vite hvem vitnet er, for eksempel rettsbetjenter.

Ingen av *høringsinstansene* har innvendinger mot disse synspunktene. Departementet viderefører etter dette forslaget fra høringsbrevet på dette punktet.

Det er et spørsmål om også de øvrige av rettens medlemmer og forsvareren bør få opplysninger om vitnets identitet. Departementet var i *høringsbrevet* i tvil om *lekdommerne* bør få vite hvem vitnet er (meddommere/lagrettens medlemmer):

«Lekdommerne spiller vanligvis en mindre aktiv rolle enn fagdommerne ved eksaminasjonen av vitner. Derfor har de ikke det samme behovet for å vite hvem vitnet er. Lekdommerne er heller ikke - sett under ett - så trenet til å bevare taushet om taushetsbelagte opplysninger som fagdommerne er. Det er dessuten en langt større risiko for at lekdommere blir utsatt for trusler eller represalier enn fagdommere. På den annen side vil lekdommerne kunne føle seg som en slags «annenrangsdommere» hvis de ikke får de samme opplysningene som fagdommerne. Departementet reiser spørsmål om ikke behovet for å beskytte lekdommerne bør være utslagsgivende. Etter lovforslaget vil derfor lekdommerne ikke få opplysninger om vitnets identitet ved ano-

nym vitneførsel. Departementet ber om høringsinstansenes syn på dette.»

Høringsinstansene er delt i synet på om lekdommerne bør få opplysninger om vitnets identitet: *Borgarting lagmannsrett, riksadvokaten, Politiembetsmennenes Landsforening* og *Den norske Bankforening* gir uttrykk for at lekdommerne ikke bør kjenne identiteten. Disse instansene mener at hensynet til likebehandling må vike for behovet for å holde kretsen av informerte så liten som mulig. De viser også til hensynet til vitnets sikkerhet.

Andre høringsinstanser er skeptiske til at lekdommere ikke skal kjenne vitnets identitet eller gir uttrykk for tvil om spørsmålet. Det gjelder *Utenriksdepartementet, Agder lagmannsrett, Agder statsadvokatembeter, Kriminalpolitisen, Den Norske Advokatforening* og *Forsvarergruppen av 1977*. *Bergen byrett* går uttrykkelig inn for at lekdommerne skal få vite hvem vitnet er.

Disse høringsinstansene viser til at fagdommere og lekdommere skal være likeverdige i saken og at det er betenkelig å gjøre forskjell mellom dem. De reiser også spørsmål om lekdommerne vil ha tilstrekkelig grunnlag for å vurdere troverdigheten av et vitneprov hvis de ikke kjenner identiteten til vitnet. For eksempel uttaler *Utenriksdepartementet*:

«Departementet vil fremholde at et mer tungtveiende motargument enn hensynet til lekdommernes følelser, er at de som meddommere er i flertall ved avgjørelsen av skyldspørsmålet, og som lagrettemedlemmer alene skal avgjøre skyldspørsmålet. Ansvar for vurderingen av vitneprovets verdi vil da tillegges dommere som ikke kjenner vitnets identitet. Dette momentet må fremkomme i forarbeidene, og må tas i betraktning når det vurderes hvorvidt lekdommere skal kjenne vitnets identitet eller ikke.

Når det gjelder det materielle spørsmålet, om lekdommerne også skal kjenne vitnets identitet, krever ikke EMK at alle dommerne skal kjenne vitnets identitet. Men dommerne må ha mulighet for å vurdere vitnets troverdighet (se Doorson-dommen og omtale i Hedlunds utredning). Dette må gjelde alle dommerne som skal være med å avgjøre skyldspørsmålet. Høringsbrevet legger opp til at fagdommeres, aktors og forsvarers eksaminasjon skal belyse troverdigheten. Utenriksdepartementet er i tvil om det gjennom dette foreligger tilstrekkelige prosessuelle garantier for at lekdommere kan vurdere vitnenes troverdighet.»

Agder statsadvokatembeter uttaler:

«For det annet er det betenkelig fordi opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent kan være saksrelevante opplysninger som har betydning for vitneprovets vekt i straffesaken. Et vitnes fysiske plassering i gjerningsøyeblikket kan røpe dets identitet, for eksempel et vitnes observasjon gjennom sitt eget stuevindu ved åstedet. Blir det opplyst hvor vitnet stod er det røpet hvor vitnet bor og gjerne hvem vitnet er. Meddommerne må selvfølgelig få vite hvor vitnet stod og vitnets alder og helse slik at de selv kan vurdere holdbarheten av vitnets observasjon. Av samme grunn blir den foreslåtte regel betenkelig i forhold til lagretten, som alene og i siste instans avgjør skyldspørsmålet i de alvorligste sakene.»

Departementet er enig i at det er et viktig prinsipp at fagdommere og lekdommere er likeverdige i prosessen. Riktignok tar ikke lekdommerne del i

alle beslutninger i saken, for eksempel deltar de ikke under saksforberedelsen. Men de er med på avgjørelsen av både skyldspørsmålet og straffespørsmålet. På dette området bør det derfor sondres mellom fagdommere og lekdommere bare når tungtveiende hensyn taler for det.

Departementet var i høringsbrevet særlig opptatt av å beskytte lekdommerne. Det la til grunn at risikoen for å bli utsatt for trusler og represalier generelt sett er større for lekdommere enn for fagdommere. Departementet kan ikke se at høringen har avsvakket denne antakelsen.

Samtidig er departementet enig med de høringsinstansene som peker på at det i en del saker kan være betenkelig om lekdommerne ikke får vite hvem et anonymt vitne er. Det gjelder særlig når det er av betydning for å vurdere vitnets troverdighet å vite hvem vitnet er. Departementet viser til eksemplet som er nevnt i den siterte høringsuttalelsen fra Agder statsadvokatembeter.

Departementet har vurdert om det bør være opp til retten å avgjøre i den enkelte saken om lekdommerne skal få vite vitnets identitet. Da kan retten foreta en konkret avveining av betenkelighetene ved at lekdommerne ikke får vite identiteten mot de uheldige virkningene det vil kunne ha om lekdommerne får vite hvem vitnet er. Men en slik regel kan skape fare for tilfeldig praksis fra forskjellige dommere, og etter departementets mening står man her overfor et spørsmål som det er naturlig at lovgiverne tar stilling til. I lys av det konkrete behov som lekdommerne kan ha for å kjenne vitnets identitet i noen saker, og det prinsipielle syn at fagdommere og lekdommere bør være likestilt når de skal ha samme ansvar for avgjørelsene som treffes, foreslår departementet at lekdommerne skal få vite vitnets identitet på lik linje med fagdommerne.

Departementet uttalte dette i *høringsbrevet* om hvorvidt *forsvareren* bør få vite vitnets identitet:

«Betenkelighetene ved anonym vitneførsel vil bli redusert hvis forsvareren får vite hvem vitnet er. Verdien av denne opplysningen blir riktignok begrenset når forsvareren ikke kan foreholde opplysningen for sin klient. Men en del undersøkelser kan forsvareren gjøre uten klientens medvirkning. EMD har i flere saker lagt avgjørende vekt på om forsvareren vet hvem vitnet er.

Det er imidlertid flere betenkeligheter med å la forsvareren få vite vitnets identitet. Er opplysningen av noe særlig betydning, vil det sette forsvareren i en vanskelig situasjon som kan skape problemer i forhold til klienten. Det er også en risiko for at forsvareren opptrer i strid med taushetsplikten og røper for den tiltalte hvem vitnet er. Riktignok opptrer de fleste advokater vanligvis etisk forsvarlig i sin omgang med klienten. Forsvareren vil dessuten måtte regne med at han blir hovedmistenkt hvis vitnets identitet blir kjent. Det vil virke preventivt. På grunn av prinsippet om fritt forsvarervalg vil man likevel ikke alltid ha fullgod sikkerhet for at forsvareren er pålitelig. Men har retten mistanke om at forsvareren ikke er til å stole på, vil den kunne oppnevne en annen forsvarer enn den tiltalte ønsker, jf. straffeprosessloven § 102 første ledd i.f.

Selv om forsvareren er pålitelig, er det også en fare for at han blir utsatt for trusler eller tvang for å røpe hvem vitnet er. I en del saker vil forsvareren kunne beskytte seg ved å si fra seg forsvarervervet. Men det er en risiko for at han også trues til å fortsette sitt verv.

Til tross for de klare betenkelighetene, foreslår departementet at forsvareren skal få opplyst hvem vitnet er. En annen sak er at disse be-

tenkelighetene må tas med i vurderingen av om det bør åpnes for anonym vitneførsel i den enkelte sak.»

Justiskomiteen understreker i Innst. O. nr. 3 (1999-2000) s. 20 at det i alle saker om anonyme vitner er «en selvfølge at tiltaltes forsvarer er tilstede slik at grunnleggende rettssikkerhetshensyn ivaretas».

Høringsinstansene er delt i synet på om forsvareren skal få opplyst vitnets identitet. Følgende instanser er enig med departementet i at forsvareren bør få vite hvem vitnet er: *Borgarting lagmannsrett, riksadvokaten, Oslo politidistrikt, Bergen politidistrikt, Den norske Bankforening og Forsvarergruppen av 1977*. Høringsinstansene viser i det vesentlige til de samme argumenter som departementet har nevnt i høringsbrevet. For eksempel uttaler riksadvokaten:

«Riksadvokaten deler fullt ut de bekymringer som kommer til uttrykk i høringsnotatets side 27-28. Det er en åpenbar risiko for at forsvareren kan bli utsatt for et betydelig press fra klienten. På den annen side kan det være en forutsetning for en reell vurdering av om anonymiteten «medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til siktedes forsvar», at mistenktes forsvarer får opplyst hvem vitnet er og ikke minst fra hvilket miljø det kommer. Når forsvareren gjøres kjent med identiteten har han/hun i alle fall en viss mulighet - selv om en ikke skal overdrive betydningen av dette - til å avgjøre om vitnet tilhører grupperinger som kan antas å ha interesser eller synspunkter som disponerer uriktige eller ufullstendige forklaringer til skade for siktede.»

Forsvarergruppen av 1977 uttaler:

«Hvorvidt det er riktig at advokaten skal ha opplysninger som klientene ikke kan gjøres kjent med, er omtvistet også blant Forsvarergruppens medlemmer. Det kan imidlertid ikke være slik at beskyttelseshensyn for advokater generelt eller frykt for regelbrudd kan begrunne at innsyn ikke skal gis. Dersom forsvareren ønsker innsyn i slike opplysninger, må det derfor være slik at disse skal gis.»

Kriminalpolitisen uttaler:

«Kriminalpolitisen ser at man ut fra rettssikkerhetsbetraktninger vanskelig kan holde vitnet anonymt overfor tiltaltes forsvarer. Det vil imidlertid pålegge advokater et meget stort ansvar i å være bevisst viktigheten av å ikke forsettlig eller uaktsomt gi informasjon om identiteten til vitnet overfor tiltalte eller noen i vedkommendes miljø. En deler ikke departementets optimisme når det gjelder den preventive effekt av at brudd på taushetsplikten er straffesanksjonert. I praksis vil det være svært vanskelig å bevise hva som er sagt mellom tiltalte og hans forsvarer - og de advokater som vil bryte taushetsplikt er selvsagt klar over dette.»

Politiembetsmennenes Landsforening er i tvil om en ordning med anonym vitneførsel vil være tilstrekkelig betryggende for vitnet hvis forsvareren skal få vite hvem vitnet er:

«Vitnet vil utvilsomt assosiere forsvareren med tiltalte/siktede i saken, og neppe ha den fornødne tillit til at identiteten ikke vil komme uvedkommende for øret. Politiet vil nok også mange steder ha ulike erfaringer med hvor godt forsvarere overholder en pålagt taushetsplikt.»

Den Norske Advokatforening mener at en ordning som innebærer at forsvareren får opplysninger som han ikke kan meddele klienten, er betenkelig:

«Tillit og åpenhet i forholdet mellom forsvarer og tiltalte er grunnleggende for å kunne utføre forsvarervervet på betryggende måte. Den tiltalte vil som regel være forsvarerens beste kilde når det gjelder å tilveiebringe opplysninger som kan svekke tiltalen. Forutsetningen er imidlertid at tiltalte får informasjon som gjør ham i stand til å komme med relevante opplysninger og eventuelt foreslå måter å innhente ytterligere opplysninger på. Blir han avskåret fra informasjon om påtalemyndighetenes bevilgning, vil både han og forsvareren bli hindret i muligheten for en kritisk prøving av tiltalen. Hemmelighold fra forsvarers side overfor tiltalte på ett punkt, kan smitte over på tilliten mellom disse i sin alminnelighet og derfor virke generelt negativt.»

Departementet er enig i at en ordning hvor forsvareren får vite identiteten til et anonymt vitne har en del uheldige sider. Men departementet mener fortsatt at en slik ordning vil avhjelpe noen av betenkelighetene med anonym vitneførsel, jf. de siterte argumentene fra høringsbrevet. Departementet legger vekt på at flertallet av de høringsinstanser som har uttalt seg, går inn for at forsvareren skal få vite hvem vitnet er. Spesielt er det av betydning at Forsvarergruppen av 1977 mener dette. Det er også sentralt at EMD i flere saker har lagt avgjørende vekt på at forsvareren vet hvem vitnet er. Departementet holder etter dette fast ved at forsvareren bør ha rett til å vite hvem vitnet er.

Departementet reiste i *høringsbrevet* spørsmål om *forsvareren bør kunne fraskrive seg retten til å vite hvem vitnet er*, og besvarte for egen del spørsmålet benektende. Departementet begrunnet sitt synspunkt slik:

«Som departementet flere ganger har vært inne på, er det viktig for rettssikkerheten at forsvareren kjenner identiteten til vitnet. Gjør han ikke det, vil en ordning med anonym vitneførsel ofte være betenkelig. Dermed vil forsvareren kunne forhindre anonym vitneførsel ved å nekte å få vite hvem vitnet er. Dette bør ikke være en valgmulighet for forsvareren. Departementet mener derfor at forsvareren ikke bør kunne fraskrive seg retten til å vite hvem vitnet er.»

De av *høringsinstansene* som har uttalt seg om spørsmålet, er uenig med departementet på dette punktet. De mener at forsvareren bare bør gis en rett, ikke en plikt til å kjenne vitnets identitet. Det gjelder *riksadvokaten*, *Borgarting lagmannsrett*, *dommer John I. Henriksen (Oslo byrett)*, *Kriminalpolitisen-tralen*, *ØKOKRIM*, *Forsvarergruppen av 1977* og *Politiembetsmennenes Landsforening*. Høringsinstansene anfører at det for forsvarere er viktig med full åpenhet i forhold til klienten om forhold som kan ha betydning for saken. De viser også til at det neppe vil skape vesentlige betenkeligheter av hensyn til forsvaret om forsvareren fraskriver seg retten til informasjonen, så lenge han har krav på slik informasjon. For eksempel uttaler *riksadvokaten*:

«Det må imidlertid være tilstrekkelig at forsvareren har hatt adgang til å få identiteten opplyst. Hvis forsvareren av advokatetiske grunner eller annet ikke ønsker å benytte seg av retten til å få vite vitnets identitet, bør det av forarbeidene fremgå at dette ikke kan lede til at terskelen for å beslutte anonym vitneførsel heves. Det kan være grunn til å tro at mange forsvarere ikke ønsker å ha informasjon som de ikke kan bringe videre til klienten. Hvis høringsuttalelser fra advokatfaglig

hold går ut på at man ikke ønsker tilgang til slik informasjon, er det riksadvokatens oppfatning at dette bør tillegges betydelig vekt. Det er da ikke grunn til opprettholde den - langt på vei formelle - rettssikkerhetsgaranti som innsyn for forsvareren representerer.»

Høringsinstansene har argumentert overbevisende for at forsvareren bør kunne frasi seg retten til å vite hvem vitnet er. D e p a r t e m e n t e t foreslår derfor en slik ordning. Departementet legger vekt på at både riksadvokaten og Forsvarergruppen av 1977 mener at forsvareren bare bør ha rett, ikke plikt til å få opplysning om vitnets identitet. En slik ordning vil dessuten langt på vei gjøre at de innsigelser som Den Norske Advokatforening har mot en ordning hvor forsvareren vet hvem vitnet er, mister sin aktualitet.

De som får opplysning om vitnets identitet i forbindelse med straffesaken, må pålegges en lovfestet *taushetsplikt* om dette. Departementet uttalte følgende om brudd på taushetsplikten i *høringsbrevet*:

«Brudd på taushetsplikten vil da være straffbar etter straffeloven § 121. Denne bestemmelsen har en strafferamme på fengsel i 6 måneder. Lengstestrafen heves til fengsel i 3 år ved taushetsbrudd i vinnings hensikt. Brudd på taushetsplikt om et vitnes identitet er svært alvorlig selv om det ikke skjer i vinnings hensikt. Etter departementets syn bør det være mulig å idømme fengsel i inntil 3 år også i slike tilfeller. Paragraf 121 annet ledd bør derfor få et nytt annet punktum som åpner for å idømme slik straff også når andre særdeles skjerpende omstendigheter tilsier det.»

Forsvarergruppen av 1977 mener at det ikke er nødvendig å endre § 121:

«For det første vil det neppe være noen aktuell problemstilling å gå ut over den foreliggende strafferamme i noen konkret sak der dette straffebud alene er overtrådt. For det annet er det for de yrkesgrupper det her er tale om å ramme - politi, advokater og dommere - i seg selv nok til at det også får yrkesmessige konsekvenser dersom man forestår taushetsbrudd, slik at den individualpreventive effekt er tilstrekkelig ivaretatt. De straffeprosessuelle virkninger av å utvide et straffebuds strafferamme til straff over 6 måneder, er heller ikke utredet nærmere.»

Brudd på taushetsplikt om et vitnes identitet er etter d e p a r t e m e n t e t s mening generelt sett like alvorlig som brudd på taushetsplikt i vinnings hensikt. Dette bør reflekteres i strafferammen. Departementet viderefører derfor forslaget i *høringsbrevet*.

Riksadvokaten mener at taushetsplikten også bør gjelde for polititjenestemenn som kjenner vitnets identitet:

«Et vitne som avhøres anonymt under hovedforhandlingen vil ofte være avhørt anonymt også under etterforskningen. I disse tilfeller vil politiets taushetsplikt formentlig bli ivaretatt gjennom en forskrift etter straffeprosessloven § 234a annet punktum. Det kan likevel forekomme tilfeller at vitnet først blir kjent etter at saken er brakt inn for retten. Også i disse tilfeller vil vitnets identitet regelmessig være kjent for tjenestemenn i politiet, men uten at reglene gitt i medhold av straffeprosessloven § 234a kommer til anvendelse. Politiets tjenestemenn bør derfor også nevnes i straffeprosessloven § 130a siste ledd.»

Departementet slutter seg til riksadvokatens syn og har endret utkastet til lovtekst i tråd med dette.

5.5.8 Beslutningen om anonym vitneførsel

Innføres det en ordning med bruk av anonyme vitner, må en rekke bestemmelser i prosesslovgivningen endres for å tilpasses den nye § 130 a. Det er behov for særregler om behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel, om selve det anonyme avhøret og om unntak fra retten til dokumentinnsyn mv. Departementet vil først se på spørsmål i tilknytning til behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel. Spørsmålet om endringer for å gjennomføre anonyme avhør mv. behandles i 5.5.9.

Etter departementets syn bør det i første omgang være påtalemyndigheten som vurderer om et vitne bør forklare seg anonymt under hovedforhandlingen. Går påtalemyndigheten imot at vitnet skal forklare seg anonymt, bør anonym vitneførsel ikke kunne skje. Derfor bør det være et vilkår for anonym vitneførsel at *påtalemyndigheten har begjært det*.

Hvilket nivå i påtalemyndigheten skal ha kompetanse til å *begjære anonym vitneførsel*? Departementet mente i *høringsbrevet* at det er mest naturlig og hensiktsmessig at kompetansen legges til statsadvokaten. Det dreier seg om saker hvor påtalekompetansen ligger hos statsadvokaten, eventuelt riksadvokaten. Sakene vil vanligvis bli aktorert av statsadvokater, jf. § 76.

De fleste *høringsinstansene* enten støtter uttrykkelig departementets forslag eller har ingen innvendinger. Bare *Forsvarergruppen av 1977* mener at kompetansen til å begjære anonym vitneførsel bør legges til riksadvokaten. Forsvarergruppen begrunner sitt syn slik:

«Det vises til at dette er et såvidt ekstraordinært middel, og at det også av kompetansereglene bør fremgå at det ikke skal være kurant å begjære dette. Ved at kompetansen legges til Riksadvokaten sikrer man også en ensartet påtalepraksis, og reduserer muligheten for misbruk, også under etterforskningen. Det antas, ut fra begrunnelsen for tiltaket, å være et relativt lite antall slike begjæringer som skal fremmes for domstolene, slik at det ikke vil medføre en såvidt stor mengde merarbeid for Riksadvokaten at dette veid opp mot rettssikkerhetshensynene blir uforholdsmessig.»

Etter departementets syn er det betryggende nok at kompetansen til å begjære anonym vitneførsel legges til statsadvokaten. Riksadvokaten vil uansett ha det overordnede ansvaret for at påtalemyndigheten praktiserer en ordning med anonym vitneførsel forsvarlig og at praksis ikke blir sprikende. Departementet vil derfor ikke foreslå at kompetansen til å begjære anonym vitneførsel legges til riksadvokaten.

Politembetsmennenes Landsforening mener på sin side at kompetansen bør legges til påtalemyndigheten generelt. Høringsinstansen viser til at det er stadig vanligere å oppnevne politiadvokater også i saker hvor statsadvokaten har påtalekompetansen. Det synes ikke naturlig å utelukke politiadvokatene fra å sette frem begjæringer om anonym vitneførsel dersom behovet skulle melde seg under hovedforhandlingen.

Kriminalpolitisentralen mener at kompetansen i de saker som politiet aktorert, bør legges til politimesteren personlig.

Etter departementets syn bør forholdene legges til rette slik at spørsmålet om et vitne skal forklare seg anonymt eller ikke, så vidt mulig avgjøres før hovedforhandlingen. Siden påtalekompetansen vanligvis vil ligge hos statsadvokaten eller riksadvokaten i de aktuelle sakene, vil det ikke forlenge eller komplisere saksbehandlingen i særlig grad om statsadvokaten trefte avgjørelsen om å begjære anonym vitneførsel.

Men avgjørelsen om å begjære anonym vitneførsel vil fra tid til annen først bli truffet under hovedforhandlingen. Spørsmålets alvor og vanskelighetsgrad tilsier at kompetansen til å begjære anonym vitneførsel legges til statsadvokaten også i disse tilfellene. I samme retning peker hensynet til å sikre en mest mulig ensartet praksis. Hvis aktor er en politiadvokat, må saken i tilfelle utsettes inntil aktor har fått forelagt spørsmålet for statsadvokaten. Dette vil forsinke saken noe. Men siden det vil være tale om et fåtall saker hvor spørsmålet om anonym vitneførsel først skal avgjøres under hovedforhandlingen, vil det få liten betydning for den samlede saksbehandlingstiden i straffesaker. Departementet viderefører etter dette forslaget i høringsbrevet om at kompetansen til å begjære anonym vitneførsel legges til statsadvokaten.

Mener påtalemyndigheten at et vitne bør forklare seg anonymt, er det et spørsmål om påtalemyndigheten selv eller retten skal *treffe den endelige beslutningen* om dette. Siden det er tale om et virkemiddel som bare unntaksvis skal kunne brukes, mente departementet i *høringsbrevet* at beslutningen om anonym vitneførsel bør treffes av retten. En slik ordning vil bidra til å sikre at vilkårene for anonym vitneførsel er oppfylt i det enkelte tilfellet.

De aller fleste *høringsinstansene* støtter uttrykkelig at kompetansen til å beslutte anonym vitneførsel legges til retten eller har ingen innvendinger mot forslaget. Bare *dommer John I. Henriksen (Oslo byrett)* åpner for at statsadvokaten skal treffe avgjørelsen. Han begrunner sitt syn slik:

«En slik ordning kan by på flere fordeler:

Rent teknisk vil regelverket kunne forenkles, ved at det ikke skilles mellom vitneførsel under etterforskning og ved hovedforhandling. Man vil selvsagt trenge forskrifter om den rent praktiske gjennomføringen av anonym vitneførsel for domstolene, men det gjelder også ved den foreslåtte ordning.

De vitner som virkelig trenger beskyttelse vil sannsynligvis føle større trygghet ved at kun en instans behandler spørsmålet om anonymitet skal aksepteres.

Retten unngår at en forhåndsfattet beslutning om å tillate anonymitet tillegges den betydning at retten derved har tatt standpunkt til tiltaltes skyld eller farlighet, eller vitnets troverdighet, jfr. pkt. 1.3 foran.

Det er mulig at kompetanse for påtalemyndigheten til å fatte beslutning om vitneanonymitet, bør ledsages av en regel om at retten, eventuelt fagdommer(ne) etter at vitnet er hørt, kan beslutte at det skal sees bort fra vitneprovet som bevis i saken. Vilkåret for å kunne beslutte dette bør ikke være strengere enn at det ikke kan utelukkes at forklaringen har fått et uriktig eller villedende innhold p.g.a. anonymiteten. En slik begrunnelse kan gis en nøytral form og være mer skånsom overfor vitnet enn en eventuell negativ «vekting» av vitneprovet i premissene. Overfor legdommere, ikke minst jurymedlemmer, vil dessuten en beslutning om å se helt bort fra vitneforklaringen være mer klargjørende enn formaninger om å «ta hensyn til» anonymiteten ved vurderingen av bevisets vekt.»

De foreslåtte vilkårene for anonym vitneførsel er strenge. Derfor er det viktig å sikre at anonym vitneførsel ikke blir besluttet i større utstrekning enn loven åpner for. Etter departementets syn er det mest betryggende at beslutningen treffes av retten etter begjæring fra påtalemyndigheten. I tillegg kommer at retten har et selvstendig ansvar for at saken blir godt nok opplyst, jf. straffeprosessloven § 294. Det ville stemme dårlig med denne plikten om retten må godta anonym vitneførsel under hovedforhandlingen selv om den mener at dette vil medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvær.

Departementet kan vanskelig se at et vitne vil føle det mer betryggende at påtalemyndigheten beslutter anonym vitneførsel enn at retten gjør det. Lovtekniske hensyn er heller ikke sterke nok til å legge kompetansen til påtalemyndigheten. Departementet foreslår etter dette at kompetansen til å beslutte anonym vitneførsel under hovedforhandlingen legges til retten.

På hvilket stadium av saken bør avgjørelsen om anonym vitneførsel treffes? Departementet uttalte i *høringsbrevet* at det kan være behov for å avgjøre under saksforberedelsen om et vitne skal forklare seg anonymt under hovedforhandlingen eller ikke. For eksempel kan det være nødvendig å foreta visse forberedelser før vitnet kan forklare seg, blant annet hvis det skal brukes fysiske eller tekniske hjelpemidler. Det er også mest skånsomt for vitnet om vedkommende så tidlig som mulig får avklart om avhøret skal skje anonymt eller ikke.

Straffeprosessloven §§ 272 til 274 har regler om adgangen til å avholde rettsmøter under saksforberedelsen. Paragraf 272 nevner uttrykkelig enkelte situasjoner hvor dette kan skje. Departementet foreslo i *høringsbrevet* at behandling av en begjæring om anonym vitneførsel tas med i oppregningen.

Ingen av *høringsinstansene* går imot at spørsmålet om anonym vitneførsel skal kunne avgjøres under saksforberedelsen. *Bergen byrett* og *Bodø politidistrikt* fremholder tvert imot at spørsmålet om anonymitet i domstolen i utgangspunktet bør være avklart på forhånd. Det vises blant annet til at tvist om anonym vitneførsel ikke må føre til avbrudd i hovedforhandlingen med påfølgende berammingsproblemer for fortsettelsen. *Forsvarergruppen av 1977* uttaler:

«Når det gjelder spørsmålet om tidspunkt avgjørelse om anonym vitneførsel kan treffes på, er Forsvarergruppen av 1977 enig i at dette må kunne avgjøres forut for hovedforhandlingen, og med ordinær rettsmiddeladgang over avgjørelsene. Bruk av rettsmidler under saksforberedelsen bør ikke avskjære omgjøringsadgangen under hovedforhandlingen dersom man ut fra den øvrige bevisførsel f.eks. kommer til at vitnet er mer sentralt enn tidligere antatt eller det av andre grunner etter umiddelbar bevisførsel fremstår som tvilsomt om avgjørelsen under saksforberedelsen fremstår som riktig. Det bør derfor tilføres en presisering i strpl § 52 om at «avgjørelser under saksforberedelsen om anonym vitneførsel, jfr strpl § 130a, kan alltid omgjøres av den dømmende rett».

Det må imidlertid ikke være slik at avgjørelse om anonym vitneførsel kan treffes før saken er ferdig etterforsket og tiltalespørsmålet er vurdert. På et tidligere stadium har man ikke tilstrekkelig oversikt over saken til å kunne ta stilling til vurderingstemaene for vitneprovet. Det er noe uklart av departementets brev når man mener en begjæring skal kunne fremsettes, men i og med at det vises til bevisoppgave m.v.,

legger Forsvarergruppen av 1977 til grunn at også departementet mener det må skje etter uttak av tiltale.»

Departementet er enig med Forsvarergruppen i at en avgjørelse om anonym vitneførsel som er truffet under saksforberedelsen, må kunne gjøres om under hovedforhandlingen. Det er først under hovedforhandlingen at man får den fulle oversikten over betenkelighetene ved anonym vitneførsel. En slik løsning følger allerede etter gjeldende rett av § 272 fjerde ledd. Riktignok er omgjøringsadgangen avskåret hvis spørsmålet etter kjæremål er avgjort i høyere instans og det ikke foreligger nye opplysninger. Men de eksemplene Forsvarergruppen nevner, er nettopp tilfeller hvor det på bakgrunn av umiddelbar bevisførsel er kommet frem nye opplysninger. Det er derfor ikke behov for lovendringer på dette punktet.

Paragraf 272 gjelder under saksforberedelsen for domstolen, dvs. etter at det er tatt ut tiltale. Dermed vil det ikke være aktuelt å avgjøre spørsmålet om et vitne skal forklare seg anonymt under hovedforhandlingen, før saken er ferdig etterforsket og det er tatt ut tiltale.

Om *rettens behandling av en begjæring om anonym vitneførsel* uttaler *riksadvokaten*:

«Departementet har foreslått at lekdommere og jurymedlemmer ikke skal gjøres kjent med vitnets identitet. Riksadvokaten er enig i dette, men kan vanskelig se at dette fullt ut kan gjennomføres uten endring av straffeprosessloven § 54. Selv om høringsnotatet åpner for at spørsmålet om anonym vitneførsel under hovedforhandlingen kan avgjøres under saksforberedelsen, jf. straffeprosessloven § 272 annet ledd, kan det forekomme tilfeller hvor spørsmålet først blir avgjort etter at hovedforhandlingen er påbegynt. I slike tilfeller skal avgjørelsen om anonym vitneførsel etter dagens regler treffes av den samlede rett. En kan vanskelig tenke seg at lekdommerne kan delta i avgjørelsen uten å få kjennskap til vitnets identitet.»

Departementet foreslår i proposisjonen her at lekdommerne skal ha samme rett som fagdommerne til å vite identiteten til et anonymt vitne. Dette reiser spørsmål om lekdommerne også bør delta i avgjørelsen om å tillate et vitne å forklare seg anonymt, dersom avgjørelsen unntaksvis skal treffes under hovedforhandlingen. Dette spørsmålet vil bare reise seg i forhold til meddommere, ikke lagrettemedlemmer. Departementet ser ikke tilstrekkelig grunn til å ha noen annen regel her enn for andre prosessuelle avgjørelser som treffes under hovedforhandlingen, nemlig at medlemmene deltar på like fot med fagdommerne.

Riksadvokaten synes å mene at én fagdommer alene skal kunne treffe avgjørelsen hvis spørsmålet om anonym vitneførsel skal avgjøres under saksforberedelsen, jf. henvisningen til § 54. Avgjørelsen kan ha stor betydning både for saken og for vitnet. Det må foretas vanskelige skjønnsmessige avveininger. Dette taler for at alle fagdommerne bør behandle spørsmålet. I samme retning peker konsekvenshensyn: Når spørsmålet om et vitne har vitneplikt eller ikke eller om bevisavskjæring skal avgjøres under saksforberedelsen, deltar i lagmannsretten tre fagdommere, jf. § 274. I herreds- eller byretten trefers administrator avgjørelsen. Etter departementets syn bør den samme løsningen gjelde for behandlingen av begjæringer om anonym vitneførsel.

Siden departementet går inn for at alle fagdommerne skal delta i avgjørelsen av om anonym vitneførsel skal tillates, passer det ikke å regulere forholdet i § 54. Departementet foreslår i stedet å ta inn en særregel i utkastet § 130 a.

Skal avgjørelsen om anonym vitneførsel treffes under saksforberedelsen, vil det ikke alltid være oppnevnt offentlig forsvarer for den siktede. Retten har en skjønnsmessig adgang til å oppnevne forsvarer i slike tilfeller, jf. § 100 annet ledd. Etter departementets syn tilsier rettssikkerhetshensyn at det alltid skal være oppnevnt offentlig forsvarer når spørsmålet om et vitne skal forklare seg anonymt skal behandles. Departementet foreslo derfor i *høringsbrevet* at det blir tatt inn en bestemmelse om dette i straffeprosessloven § 97 nytt annet ledd.

Bare *Forsvarergruppen av 1977* har kommentert forslaget på dette punktet:

«Når det er tatt ut tiltale i en sak der det kan være aktuelt med anonym vitneførsel, vil det alltid være oppnevnt forsvarer etter strpl § 96. Lovendringen fremstår således ikke som en styrking av den siktedes rettigheter, men [som] et forsøk på å pålegge forsvarer å være tilstede i et rettsmøte. Dette bør ikke være lovfestet. Det må være tilstrekkelig at forsvarer har anledning til å være tilstede. Dersom forsvarer i samråd med klienten ikke finner det riktig å delta i dette rettsmøtet, må det være opp til forsvarers strategi. Skal loven endres på dette punkt for å presisere siktedes/forsvarers rettigheter, er det tilstrekkelig at bestemmelsen formuleres slik at «den siktede alltid skal ha oppnevnt forsvarer når det avholdes rettsmøte til behandling av påtalemyndighetens begjæring om anonym vitneførsel».»

Hovedpoenget for departementet var å sikre den tiltalte rett til forsvarer, ikke å pålegge forsvareren plikt til å møte. Forsvarergruppen har imidlertid rett i at forsvarer normalt vil være oppnevnt når retten under saksforberedelsen skal vurdere om et vitne skal forklare seg anonymt. Derimot kan det være at retten før det er tatt ut tiltale må ta stilling til om et rettslig avhør under etterforskningen skal skje anonymt, jf. nedenfor. Da vil det ikke alltid være oppnevnt forsvarer. Derfor vil det uansett være behov for den foreslåtte § 97 nytt annet ledd.

Bergen politidistrikt mener at det bør vurderes om spørsmålet om anonymitet bør avgjøres med en forsvarer som ikke har tilknytning til den siktede og som tas fra et fast utvalg av forsvarere. Høringsinstansen begrunner ikke dette synspunktet nærmere. Trolig tenker en på situasjonen hvor anonym vitneførsel nektes og hvor aktor deretter frafaller å føre vitnet. I slike tilfeller antar departementet at det etter omstendighetene kan skape problemer for en forsvarer som kjenner identiteten til det frafalte vitnet, å fortsette sitt verv. Men trolig vil dette ikke skje ofte, siden vitnet likevel ikke skal føres i saken. Den ordningen som Bergen politidistrikt foreslår, kan avhjelpe eventuelle problemer. Et alternativ er at forsvareren frasier seg sitt verv hvis det unntaksvis skaper alvorlige problemer i den videre behandlingen av saken at han kjenner identiteten til et frafalt vitne.

I de øvrige situasjoner vil forsvareren uansett kunne bli kjent med identiteten, nemlig når anonym vitneførsel besluttet, og når anonym vitneførsel nektes og vitnet blir ført på vanlig måte. En ordning som den Bergen politidistrikt foreslår, måtte imidlertid gjennomføres også i slike saker. Det skyldes at man ikke vet utfallet før begjæringen om anonym vitneførsel er behandlet.

Dette virker etter departementets syn unødvendig kompliserende. Departementet foreslår etter dette ikke en slik ordning som Bergen politidistrikt har antydnet.

Departementet gikk i *høringsbrevet* inn for at avgjørelsen om anonym vitneførsel bør treffes *ved kjennelse* og at kjennelsen bør kunne påkjæres, jf. straffeprosessloven §§ 377 og 378 nr. 3. Dette vil gjøre ordningen med anonym vitneførsel mer betryggende, men vil kunne forlenge saken.

Ingen av *høringsinstansene* har innvendinger mot at retten skal treffe avgjørelsen om anonym vitneførsel ved kjennelse. Departementet opprettholder forslaget fra *høringsbrevet* på dette punktet.

Regjeringsadvokaten tar opp spørsmålet om retten bør få en særskilt plikt til å begrunne avgjørelsen.

«Ved en eventuell overprøvelse i Strasbourg av om bruk av anonyme vitner i en norsk straffesak er i overensstemmelse med kravene i EMK artikkel 6, vil det være av sentral betydning å kunne dokumentere at den norske domstol har påvist tungtveiende hensyn i den konkrete saken. Etter forslaget skal avgjørelsen om å føre anonyme vitner treffes av retten ved kjennelse. Det følger av strpl § 52 at kjennelsen skal ha grunner. Vanligvis kan dog begrunnelsen gjøres mer summarisk ved kjennelser enn ved dommer, jf Bjerke og Keiserud, *Straffeprosessloven med kommentarer, Bind I* (2 utgave, 1996) s. 148. I en kjennelse som beslutter anonym vitneførsel bør begrunnelsen ikke være summarisk. En mulighet er å kreve at retten i kjennelsen - foruten å vise til den norske hjemmelen - bestemt og uttømmende angir det saksforhold som beslutningen bygger på, særlig de grunner for anonym vitneførsel som foreligger i den konkrete saken. Dette vil ubetinget være en fordel for alle parter ved en eventuell overprøvelse ved et internasjonalt kontrollorgan. Det tryggeste vil være å ta inn et slikt skjerpet krav til kjennelsesgrunnene i selve lovteksten.»

En kjennelse skal ha grunner, jf. § 52. Men loven stiller som hovedregel ikke noe nærmere krav til innholdet i premissene, slik den gjør for dommer, jf. §§ 39 til 40. Retten står ganske fritt i hvor grundig den vil begrunne en kjennelse. Som et minimum må det gå frem hvilket faktum retten bygger avgjørelsen på og hvilken rettsanvendelse som er lagt til grunn (Bjerke/Keiserud, *Straffeprosessloven med kommentarer* (2. utg., 1996) bind I s. 147-148. Se også Andenæs, *Norsk straffeprosess* (Oslo 1994) bind I s. 148).

Straffeprosessloven § 184 annet ledd tredje punktum gjør unntak fra hovedregelen. Bestemmelsen stiller nærmere krav til innholdet og begrunnelsen i kjennelser om varetektsfengsling. Slike kjennelser skal angi lovhjemmel, kortfattet nevne hvorfor det antas å foreligge skjellig grunn til mistanke og for øvrig gjøre rede for grunnen til fengslingen. I et høringsbrev 10. januar 2000 foreslår departementet at det tas inn et lignende krav om begrunnelse for bruk av restriksjoner ved varetekt.

Etter departementets syn taler gode grunner for at det skal gjelde en plikt til å gi begrunnelse også for kjennelser om anonym vitneførsel. Dette vil bidra til at spørsmålet om anonym vitneførsel blir grundig vurdert i førsteinstansen, at grunnlaget for å vurdere avgjørelsen i forbindelse med kjæremål eller anke blir bedre og at EMD i en eventuell klagesak for domstolen får et bedre grunnlag for å vurdere om forpliktelser i EMK er overtrådt. Depar-

tementet foreslår på denne bakgrunnen at det tas inn en bestemmelse om begrunnelse i § 130 a.

Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger mot at kjennelsen skal kunne *påkjæres*. Men et par instanser tar opp spørsmålet om hvor omfattende kjæremålsadgangen skal være. *Riksadvokaten* stiller seg tvilende til om en beslutning om å tillate anonym vitneførsel som treffes under hovedforhandlingen, bør kunne påkjæres. Etter riksadvokatens oppfatning bør den tiltalte i disse tilfellene være henvist til å anke over saksbehandlingsfeil. *Politiembetsmennenes Landsforening* mener at bare kjennelser som nekter anonym vitneførsel bør kunne påkjæres - uansett om spørsmålet avgjøres under saksforberedelsen eller hovedforhandlingen.

Hvis det ikke bestemmes noe annet, vil det være full kjæremålsadgang over avgjørelser om anonym vitneførsel som treffes før hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 377. Treffes avgjørelsen under hovedforhandlingen, kan den i utgangspunktet ikke påkjæres, jf. § 378. Unntak gjelder når avgjørelsen er rettet mot tredjemann, se § 378 nr. 3. Dette innebærer at bare vitnet kan påkjære avgjørelser som nekter anonym vitneførsel. For øvrig må avgjørelsen eventuelt brukes som ankegrunn. Hvis det ikke foreslås noen særregel, vil rettstilstanden med andre ord bli slik riksadvokaten går inn for.

Etter d e p a r t e m e n t e t s syn er dette en rimelig og hensiktsmessig avgrensning av kjæremålsadgangen. Departementet er ikke enig med *Politiembetsmennenes Landsforening* i at adgangen bør begrenses under saksforberedelsen. En avgjørelse om hvorvidt et vitne skal forklare seg anonymt eller ikke vil ofte få stor betydning for hvordan saken skal gjennomføres. Derfor er det etter departementets syn hensiktsmessig at dette spørsmålet avklares endelig så tidlig som mulig. Det vil ikke kunne skje hvis en avgjørelse som tillater anonym vitneførsel, ikke skal kunne påkjæres, men bare skal brukes som ankegrunn. Departementet foreslår etter dette ingen særregel om kjæremålsadgangen.

Vanligvis skal det *gå frem av bevisoppgaven* hvilke vitner som skal føres, jf. § 264 første ledd. Ønsker påtalemyndigheten at et vitne skal forklare seg anonymt, bør det bare opplyses om dette. Vitnets navn og andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, kan selvfølgelig ikke nevnes. Departementet foreslo i *høringsbrevet* at det blir gitt regler om dette i § 264 første ledd nye annet til fjerde punktum. Avslår retten en begjæring om anonym vitneførsel, skulle vitnets navn etter forslaget opplyses snarest mulig etter at avgjørelsen er rettskraftig med mindre påtalemyndigheten frafaller å føre vitnet.

Paragraf 314 foreskriver at en ankeerklæring skal nevne nye bevis som måtte bli påberopt. Departementet mente at denne bestemmelsen burde få et nytt annet ledd annet punktum som gir § 264 første ledd nye annet til fjerde punktum tilsvarende anvendelse.

Få *høringsinstanser* har uttrykkelig kommentert dette forslaget. *Forsvarergruppen av 1977* uttaler:

«Departementet foreslår endring i strpl § 264 og 242 for tilfelle påtalemyndighetens begjæring om anonym vitneførsel ikke blir tatt til følge. Denne delen av *høringsbrevet* virker lite gjennomtenkt i forhold til bestemmelsene om fri bevisførsel, rettens opplysningsplikt og forsvarer-

rens mulighet til å føre bevis. Endringen synes å ha som utgangspunkt at påtalemyndigheten regulerer bevisstilbudet i norske straffesaker. Dette er ikke tilfelle. Det er således vanskelig å se at påtalemyndigheten - etter å ha fått avslag på begjæring om anonym vitneførsel - kan gis anledning til å nekte å opplyse personalia dersom retten (§ 294) eller forsvarer (§ 265 jf § 292) ønsker å føre vedkommende frem for retten. Det er selvsagt mulig for påtalemyndigheten å frafalle et vitne på et hvilket som helst trinn av saken uten nærmere begrunnelse - endog å unnlate å føre vedkommende på bevisoppgaven dersom det på forhånd er gitt avslag fra Riksadvokat (jf over) eller domstol. Det er imidlertid ingen hjemmel i lovverket til å avskjære forsvarer fra å føre vedkommende som vitne. Dersom en begjæring om anonym vitneførsel avslås, må vedkommende kunne føres opp som vitne av forsvarer dersom dette anses å være nødvendig fra forsvarerens ståsted.

Allerede i dag er det slik at selv om politiet ikke oppgir en kilde eller fører vedkommende som bevis, har man ingen hjemmel for å avskjære vedkommende som vitne dersom forsvarer eller tiltalte på andre måter får kunnskap om vedkommendes eksistens. Slik forslaget til endring i strpl § 264 er formulert, må det innforstås at forsvarer ikke lenger vil ha adgang til å føre et slikt vitne, fordi han vil være bundet av taushetsplikt om vitnets eksistens dersom påtalemyndigheten frafaller vitnet. Dette vil være uholdbart.

Man må ikke miste av syne at det absolutt viktigste i rettspleien er å hindre uriktige domfellelser.

Forsvarergruppen av 1977 ber derfor om at siste del av siste setning («med mindre påtalemyndigheten frafaller å føre vitnet») strykes.»

Politiembetsmennenes Landsforening uttaler:

«Det er viktig at kilder som er lovet anonymitet på etterforskningsstadiet, ikke opplever at deres identitet blir avslørt ved den rettslige behandling av saken. Dette gjelder ikke bare for anonyme kilder, hvor det foreslås gitt en særskilt bevisforbudsregel i str.prl. § 292, 2. ledd. For anonyme vitner synes høringsnotatet å bygge på den forutsetning at hvis domstolen ikke samtykker til anonym vitneførsel, kan påtalemyndigheten beskytte vitnet ved å frafalle det. Etter PEL's oppfatning er dette neppe riktig. Det ligger i sakens natur at anonym vitneførsel bare vil være aktuelt for vitner som har opplysninger som er vesentlige for saken. Gjennom begjæring om anonym vitneførsel for domstolen er det gjort kjent for siktede at slike vitner finnes. At påtalemyndigheten - som har plikt til å søke etter og legge frem opplysninger som er både til skade og gunst for siktede - med bindende virkning for motparten skal ha adgang til å frafalle/unnta vitner, krever en klar hjemmel. PEL foreslår derfor som antydnet i høringen s. 38 at det tas inn en bevisforbudsregel i str.prl. § 120a. Bestemmelsen kan eksempelvis gis et slikt innhold:

«Når en begjæring om anonym vitneførsel etter § 130a ikke tas til følge, eller en beslutning om anonym vitneførsel etter § 234a ikke videreføres ved rettens kjennelse, kan mistenkte ikke kreve vitnet ført dersom påtalemyndigheten frafaller vitnet. Mistenkte kan heller ikke føre bevis som kan lede til at identiteten til vitnet eller kilden blir kjent.»

Departementet har ikke ment å foreslå noe unntak fra den tiltaltes rett til selv å begjære vitnet ført, slik Forsvarergruppen synes å tro. Har en tiltalt på selvstendig grunnlag kjennskap til hvem vitnet er, er meningen at han

skal kunne føre vitnet. Poenget er at han ikke skal få opplysning om vitnet gjennom rettens behandling av begjæringen om anonym vitneførsel.

Departementet er enig i at det vil skape den største sikkerheten for vitnet om man innførte et slikt bevisforbud som PEL går inn for. Departementet mener likevel at det vil være å gå for langt å forby den tiltalte å føre vitnet hvis han på annen måte kjenner vitnets identitet. Det gjelder særlig fordi det her er tale om en situasjon hvor retten har funnet at vilkårene for anonym vitneførsel ikke er oppfylt. Departementet viderefører etter dette forslaget i høringsbrevet.

Forsvarerens taushetsplikt må gjøre at også forsvareren er avskåret fra å føre vedkommende opp som vitne på bakgrunn av de opplysninger han har fått gjennom behandlingen av begjæringen om anonym vitneførsel. Det synes etter dette ikke å være motstrid mellom departementets og Forsvarergruppens syn på dette punktet.

Enten avgjørelsen om anonym vitneførsel skal treffes i et rettsmøte under saksforberedelsen eller under hovedforhandlingen, må behandlingen av spørsmålet skje på en måte som gjør at vitnets identitet ikke blir kjent. Utgangspunktet er at offentligheten har adgang til rettsmøter, men retten har i straffesaker en viss mulighet til å beslutte at forhandlingene skal skje for lukkede dører, se domstolloven kapittel 7 (som endret ved lov 4. juni 1999 nr. 37). Ved rettsmøter til behandling av en begjæring om anonym vitneførsel bør *offentligheten ikke ha adgang*. Departementet foreslo derfor i *høringsbrevet* at domstolloven kapittel 7 endres slik at det sies uttrykkelig i loven at behandlingen av slike begjæringer skal holdes for lukkede dører. Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger til dette. D e p a r t e m e n t e t viderefører forslaget fra høringsbrevet.

Det må også sikres at den tiltalte og andre ikke blir kjent med vitnets identitet. Er det bare vitnets navn og andre personopplysninger som skal holdes hemmelig, kan dette rent praktisk ordnes ved at vitnet gir opplysningene skriftlig til retten. Nedtegnelsen må i tilfelle vises til aktor og eventuelt forsvareren. Etter departementets syn er det ikke nødvendig å gi uttrykkelige regler om dette.

Opplysning om vitnets navn bør nedtegnes i rettsboken som ellers, jf. straffeprosessloven § 18. Men departementet gikk i *høringsbrevet* inn for at denne delen av *rettsboken skal holdes adskilt fra rettsboken for øvrig og oppbevares på betryggende måte*. Etter departementets syn bør det gis forskrift om hvordan dokumentene skal oppbevares, jf. utkastet til § 18 nytt fjerde ledd i høringsbrevet. De samme reglene bør for øvrig gjelde for protokollasjonen av selve det anonyme avhøret, jf. nedenfor.

Selv om retten ikke tar begjæringen om anonym vitneførsel til følge, er det behov for å behandle opplysningene fortrolig. Det kan tenkes at avgjørelsen blir omgjort etter kjæremål. Og selv om dette ikke skjer, kan det være at påtalemyndigheten vurderer risikoen for vitnet som så stor at den ønsker å frafalle vitnet hvis det ikke kan avhøres anonymt. Departementet foreslo på denne bakgrunn en bestemmelse om at de vanlige reglene igjen skal gjelde når en avgjørelse som nekter anonym vitneførsel, er rettskraftig med mindre påtalemyndigheten frafaller å føre vitnet.

I høringsbrevet ble det også foreslått å endre bestemmelsen i § 26 første ledd om at rettsboken skal leses opp. Paragrafen kan få en unntaksbestemmelse hvor det heter at regelen om opplesning ikke gjelder for den delen av rettsboken som skal protokolleres særskilt etter reglene foran.

Tilsvarende regler om oppbevaring av politidokumenter med vitnets navn mv. bør gis i påtaleinstruksen.

Få *høringsinstanser* har uttrykkelig kommentert forslaget på dette punktet. *Forsvarergruppen av 1977* uttaler at unntaksregelen aldri bør komme til anvendelse i de tilfeller hvor anonym vitneførsel nektes. De vanlige regler bør komme til anvendelse selv om aktor frafaller vitnet. Begrunnelsen er den samme som ved det tilsvarende forslag til unntak for dokumentinnsyn, jf. foran. **D e p a r t e m e n t e t** viser til det som er sagt foran om denne innvingingen.

Departementet har kommet til at det også kan være behov for uttrykkelig å gjøre unntak fra reglene om protokollasjon i §§ 19 til 24. Det foreslår derfor at bestemmelsen som i høringsbrevet var foreslått som et nytt fjerde ledd i § 18, tas inn som en ny § 21 a i stedet. Dessuten har departementet omformulert ordlyden i tredje punktum blant annet for at den skal bli mer i samsvar med den lignende bestemmelsen i utkastet § 264 første ledd.

Ofte vil det være vanskelig å foreta en meningsfylt behandling av spørsmålet om anonym vitneførsel uten at vitnets identitet blir kjent. Da kan det være behov for å pålegge den tiltalte å forlate rettssalen. Tilsvarende gjelder under selv det anonyme avhøret. Spørsmålet om det er behov for lovendringer på dette punktet vil bli behandlet samlet nedenfor. Det samme gjelder for spørsmålet om unntak fra reglene om dokumentinnsyn.

En kjennelse om anonym vitneførsel vil regelmessig inneholde opplysninger som kan røpe vitnets identitet. Den siktede bør derfor *ikke bli meddelt kjennelsen*, slik § 52 annet ledd foreskriver. I stedet bør kjennelsen meddeles forsvareren med mindre forsvareren ikke ønsker å kjenne vitnets identitet, jf. utkastet § 130 a tredje ledd tredje punktum. Den siktede bør derimot få vite at det er besluttet anonym vitneførsel. Kjennelsen bør oppbevares på en strengt betryggende måte. Departementet foreslo i *høringsbrevet* regler om dette i et nytt tredje ledd i § 52.

Forsvarergruppen av 1977 innvender mot denne delen av forslaget:

«Når det gjelder endringen i strpl § 52 om meddelelse til forsvarer og ikke siktede, reiser dette også et spørsmål om anvendelse av rettsmidler. I utgangspunktet tilligger kjæremålsretten den siktede, og ikke forsvarer. Det reiser særlige spørsmål når beslutninger/kjennelser ikke meddeles den siktede. Det samme problem var oppe i Borgarting lagmannsrett knyttet til spørsmålet om innsyn i Overvåkningstjenestens dokumenter i straffesak, der deler av kjennelsen ble hemmeligstemplet slik at siktede ble nektet innsyn. Lagmannsretten kom her til at forsvarer hadde en særlig kjæremålsrett på vegne av siktede. Dette bør lovfestes når det nå også vil gjelde i saker som nærværende. Situasjonen er heller ikke upraktisk ved dokumentnektelse etter strpl § 242. Det bør derfor tas inn et tillegg i strpl § 377 som følger «Dersom den kjæremålsberettigede ikke blir gitt innsyn i en avgjørelse som vedrører ham, kan den oppnevnte forsvarer inngi kjæremål på hans vegne».

Departementet er enig med Forsvarergruppen i at forsvareren bør ha rett til å påkjære en avgjørelse om anonym vitneførsel på den siktedes vegne. Og nektes den siktede dokumentinnsyn etter utkastet § 242 nytt annet ledd eller § 264 nytt fjerde ledd, jf. nedenfor, bør forsvarere kunne påkjære avgjørelsen av hvilke dokumenter eller deler av dokumenter som skal unntas fra innsynet. Etter departementets mening er den beste lovtekniske måten å regulere dette i de enkelte bestemmelser fremfor i § 377. Departementets utkast er omformulert i tråd med disse synspunktene.

5.5.9 Endringer i andre bestemmelser for å sikre gjennomføringen av anonym vitneførsel mv.

Er det besluttet anonym vitneførsel, må avhøret av det anonyme vitnet og rettssaken for øvrig gjennomføres slik at identiteten ikke blir kjent. De reglene som er foreslått foran, vil langt på vei ha betydning også ved selve det anonyme avhøret. Men enkelte ytterligere tilpasninger må gjøres:

Det kan være behov for å foreta avhøret for lukkede dører, men dette vil ikke alltid være tilfelle. Retten bør derfor ha adgang, men ikke plikt til å beslutte lukkede dører mens avhøret pågår. Dette kan lovteknisk gjøres ved at domstolsloven § 125 første ledd, slik den lyder etter lovendringen 4. juni 1999 nr. 37, får en ny bestemmelse, som tillater at det besluttes lukkede dører når et vitne avhøres anonymt etter straffeprosessloven § 130 a. Samtidig må det foretas et par tekniske endringer i andre deler av § 125. Departementet foreslo en slik løsning i *høringsbrevet*. Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger mot forslaget på dette punktet. Departementet viderefører forslaget i proposisjonen her og foreslår at bestemmelsen tas inn mellom nåværende bokstav d og e.

Det skulle så vidt departementet kan se, ikke være behov for å endre reglene om *protokollasjon* ut over det som er foreslått foran. Det samme gjelder for reglene om *oppnevning av forsvarer*.

Derimot er det et spørsmål om §§ 39 og 40 om hva en dom skal inneholde, bør endres. I § 40 femte ledd heter det at domsgrunnene skal angi hovedpunktene i rettens bevisvurdering. Departementet ga i *høringsbrevet* uttrykk for at pedagogiske grunner tilsier at bestemmelsen får et nytt annet punktum, hvor det sies uttrykkelig at dommen ikke må inneholde opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Bare *Forsvarergruppen av 1977* har innvendinger mot dette:

«Forsvarergruppen av 1977 går også kraftig mot endringen i strpl § 40 om å nekte retten å komme med opplysninger i dommen som kan medføre identifikasjon av vitnet. Dette er en bestemmelse som vil innebære sensur av en begrunnelsesplikt. I de fleste tilfelle vil opplysninger som kan medføre identifikasjon ikke være nødvendig. Dersom dette imidlertid vil være en sentral del av rettens bevisvurdering, kan det ikke ved lov fastsettes at retten skal unngå å gi den reelle begrunnelse. Betydningen av anonyme vitneprov vil også kunne være avgjørende for en etterprøving knyttet opp mot EMKs bestemmelser om rettferdig rettergang og mulighet for ankesiling samt prøving av dommen i Høyesterett. Dersom det skal legges en begrensning på identifikasjonsmuligheten, må dette i stedet gjøres ved at man anvender regelen i dl § 131 - eventuelt tilpasser denne - slik at dommen gir et korrekt uttrykk for dommerens bevisvurdering, men slik at de deler som

eventuelt identifiserer vitnet kan unndras offentlighet også i forhold til den tiltalte.»

Departementet har forståelse for innvendingen. Det foreslår en endring i tråd med synspunktene, men mener at man bør følge en noe annen lovteknisk løsning enn den Forsvarergruppen antyder. Departementet foreslår at det tas inn en ny bestemmelse, hvor det heter at dersom begrunnelsesplikten gjør det nødvendig å komme med opplysninger om vitnets identitet, skal opplysningene nedtegnes i et særskilt dokument. Dokumentet skal oppbevares på en strengt betryggende måte i samsvar med forskrift som Kongen gir. Med slike tilføyelser bør de nye reglene tas inn som et nytt sjette ledd fremfor å tas inn i femte ledd. For øvrig opprettholder departementet forslaget i høringsbrevet.

Som nevnt foran, er det et spørsmål om ikke også reglene om den *tiltaltes rett til å være til stede* under rettsmøtet, må endres. Det gjelder både av hensyn til behandlingen av begjæringen om anonym vitneførsel og til et eventuelt anonymt avhør.

Paragraf 284 (jf. §§ 327 første punktum og 354) og § 245 første ledd åpner en viss adgang til å pålegge den tiltalte å forlate rettssalen under henholdsvis hovedforhandlingen og avhør av vitner under saksforberedelsen. Vilkåret er at det er særlig grunn til å frykte for at en uforbeholden vitneforklaring ellers ikke vil bli gitt. Ved avhør under saksforberedelsen kan siktede også utelukkes av hensyn til etterforskningens øyemed, se § 245 tredje ledd. Disse vilkårene vil kunne være oppfylt når en begjæring om anonym vitneførsel skal behandles før eller under hovedforhandlingen, eller et vitne skal forklare seg anonymt under hovedforhandlingen. Men det vil ikke alltid være tilfelle.

Departementet foreslo i *høringsbrevet* at § 284 første ledd får nye annet og tredje punktum om at retten kan beslutte at en tiltalt skal forlate rettssalen under behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel og når et anonymt vitne skal avhøres. Paragraf 245 første ledd bør endres på samme måte. Endringene gjør det nødvendig med enkelte tekniske tilpasninger.

Har den tiltalte vært utvist, skal han gjøres kjent med det som er forhandlet i hans fravær, jf. § 284 tredje ledd og § 245 annet ledd. Ved anonym vitneførsel må det gjøres unntak for opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Departementet foreslo i *høringsbrevet* at § 245 annet ledd får et nytt annet punktum som sier uttrykkelig at den siktede i saker om anonym vitneførsel likevel ikke skal gjøres kjent med opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Paragraf 284 tredje ledd viser til § 245 annet ledd. Derfor er det unødvendig også å endre § 284.

Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger mot forslagene. Departementet viderefører forslagene i proposisjonen her.

Det kan selvfølgelig ikke gis innsyn i dokumenter med opplysninger om vitnets identitet. Departementet foreslo i *høringsbrevet* at § 264 om dokumentinnsyn under hovedforhandlingen får et nytt fjerde ledd om dette. Er det begjært anonym vitneførsel, jf. § 130 a, kan den tiltalte ikke få innsyn i opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Avslår retten begjæringen, skulle de vanlige reglene likevel gjelde fra den tiden avgjørelsen er rettskraftig med mindre påtalemyndigheten frafaller å føre vitnet.

Har den tiltalte ikke forsvarer, reguleres innsynsretten av § 267. Bestemmelsen bør få det samme tillegget som straffeprosessloven § 264.

Adgangen til dokumentinnsyn reguleres av § 242 inntil tiltale er tatt ut. Bestemmelsen stiller opp mer omfattende unntak fra retten til innsyn enn § 264. Unntak kan gjøres både hvis innsyn vil være til skade eller fare for etterforskningen eller for tredjepersoner. Streng tatt er det ikke behov for å endre § 242 for å hindre at det blir gitt innsyn i opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Men av pedagogiske grunner bør forholdet likevel etter departementets syn nevnes uttrykkelig i lovteksten. Departementet foreslo i høringsbrevet at § 242 får et nytt annet ledd om dette. Også denne bestemmelsen burde få en særregel for det tilfellet at retten avslår begjæringen.

Også § 28 om den fornærmede og andres rett til dokumentinnsyn etter at saken er avsluttet bør endres. Departementet foreslo i høringsbrevet at bestemmelsen slik den lyder etter lovendringen 4. juni 1999 nr. 37, får et nytt femte ledd om at det når det er besluttet anonym vitneførsel, ikke kan kreves utskrift av den delen av rettsboken som er nevnt i § 21 a eller av andre dokumenter som har opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Reglene i påtaleinstruksen kapittel 4 om utskrift og utlån av dokumenter i en straffesak bør justeres i samsvar med dette.

Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger mot forslagene. Departementet viderefører forslagene i proposisjonen her med enkelte språklige endringer.

Departementet foreslår at forsvareren gis rett til å påkjære en avgjørelse etter utkastet § 242 annet ledd eller § 264 fjerde ledd på den siktede/tiltaltes vegne, jf. punkt 5.5.8.

Departementet ba i *høringsbrevet* om høringsinstansenes syn på om det også er behov for å endre andre bestemmelser for å tilpasse dem til en ordning med bruk av anonyme vitner. Enkelte slike endringsforslag er omtalt foran. Et par av høringsinstansene tar opp forholdet til reglene om habilitet. *Bergen byrett*uttaler:

«Det kan oppstå spørsmål om dommeren - som må ha sakens dokumenter for å behandle spørsmålet - senere bør ha hovedforhandlingen. Han kan ved kjennelsen komme i skade for å inhabilisere seg. Muligens bør spørsmålet avgjøres av en annen dommer - evnt. den faste førstrettsrett.»

Departementet finner for sin del at disse spørsmålene kan løses ved å anvende den alminnelige regel om habilitet i domstolloven § 108, og at det ikke er behov for lovendringer på dette punktet.

5.6 Anonymitet under etterforskningen

5.6.1 Bør det åpnes for bruk av anonyme vitner under etterforskningen?

Departementet uttalte i *høringsbrevet* følgende om spørsmålet om det bør åpnes for bruk av anonyme vitner under etterforskningen:

«Åpnes det for anonym vitneførsel under hovedforhandlingen, bør det også være tillatt å bruke anonyme vitner under etterforskningen - både

i politiavhør og i dommeravhør. Behovet kan være vel så stort på dette stadiet i saken. Samtidig er betenkelighetene mindre. Kontradiksjon er langt viktigere under hovedforhandlingen enn under etterforskningen. Situasjonen kan dessuten være at formålet med avhøret er å skaffe nye bevis og at bare disse nye bevisene vil bli brukt under hovedforhandlingen. Departementet viser for øvrig til Hedlunds utredning s. 52-53.

Det bør etter departementets syn også være adgang for politiet til å beskytte sine kilder slik at vitnets identitet blir holdt hemmelig. En slik ordning kan øke politiets muligheter til å oppklare alvorlige straffesaker, særlig saker om organisert kriminalitet. I eller i tilknytning til kriminelle grupper kan det finnes personer som er villig til å gi politiet informasjon, men som av frykt for represalier ikke tør å gjøre dette hvis det er fare for at samarbeidet med politiet kan bli kjent. Slike informanter vil det ikke være mulig å føre som anonyme vitner under hovedforhandlingen fordi de likevel vil bli gjenkjent av den tiltalte. Derimot kan de gi verdifull informasjon under etterforskningen som kan sette politiet i stand til å finne andre bevis som kan brukes under en hovedforhandling. Manglende innsyn i opplysninger som bare er til bruk for politiet under etterforskningen reiser færre betenkeligheter enn bruk av anonyme vitner under hovedforhandlingen. Også her er det et spørsmål om kilden kan ha skjulte motiver. Men konsekvensene av at slike motiver ikke skulle bli avdekket er mindre alvorlig når kilden «bare» brukes til å skaffe andre bevis, og ikke føres som vitne under hovedforhandlingen.»

Ingen av *høringsinstansen*egår imot at det åpnes for bruk av anonyme vitner under etterforskningen. Følgende instanser støtter uttrykkelig forslaget: *Dommerne John I. Henriksen og Morten Bjone (Oslo byrett), riksadvokaten, Kriminalpolitisen*tralen, ØKOKRIM, Oslo politidistrikt og *Politiembetsmennens Landsforening*. *Kriminalpolitisen*tralen og Oslo politidistrikt fremhever at bruk av anonyme vitner under etterforskningen kan være svært viktig, særlig ved alvorlig organisert kriminalitet.

Forsvarergruppen av 1977 mener at det bør åpnes for bruk av anonyme vitner under etterforskningen hvis anonym vitneførsel blir tillatt under hovedforhandlingen. *Den Norske Advokatforening* peker på at betenkelighetene ved å tillate bruk av anonyme vitner er mindre under etterforskningen enn under hovedforhandlingene, men understreker at rent praktiske problemer ikke bør undervurderes.

På bakgrunn av de samstemte synspunktene under høringen fremmer departementet forslag om at det åpnes for bruk av anonyme vitner under etterforskningen - både i politiavhør og i dommeravhør og ved beskyttelse av politiets kilder.

5.6.2 Gjennomføringen av en ordning med anonym vitneførsel under etterforskningen

5.6.2.1 Rettslige avhør

Departementet foreslår foran at det tas inn en ny § 130 a om anonym vitneførsel i straffeprosessloven kapittel 10 om vitner. Dette kapitlet gjelder i alle tilfeller hvor vitner forklarer seg for retten - uavhengig av om det skjer under etterforskningen eller under hovedforhandlingen og uavhengig av hvilken instans

som skal foreta avhøret. Den foreslåtte § 130 a vil dermed også gjelde for rettslige avhør under etterforskningen hvis det ikke blir bestemt noe annet.

Departementet mente i *høringsbrevet* at de samme *vilkårene* bør gjelde for bruk av anonyme vitner under etterforskningen som under hovedforhandlingen. Når en eventuell ordning med bruk av anonyme vitner har virket en tid, kan det imidlertid være grunn til å vurdere om det bør være adgang til å bruke anonyme vitner i flere typer av straffesaker under etterforskningen enn under hovedforhandlingen.

Selv om vilkårene er de samme, vil adgangen til å bruke anonyme vitner i praksis være videre under etterforskningen enn under hovedforhandlingen fordi vilkårene oftere vil være oppfylt. Det skyldes særlig at betenkelighetene med å foreta anonyme avhør vanligvis vil være mindre under etterforskningen fordi behovet for kontradiksjon er mindre da.

Ingen av *høringsinstansene* har innvendinger mot at vilkårene er de samme for anonyme rettslige avhør under etterforskningen og under hovedforhandlingen. D e p a r t e m e n t e t viderefører forslaget i proposisjonen her.

Departementet var i *høringsbrevet* i noe tvil om kompetansen til å begjære anonyme rettslige avhør under etterforskningen skal legges til statsadvokaten eller til politiet. Det kan ved avhør under etterforskningen være et større praktisk behov for at kompetansen legges til politiet. På den annen side vil det trolig dreie seg om et mindre antall saker. Rettstekniske hensyn kan tale for at kompetansen legges til det samme nivået som ved anonym vitneførsel under hovedforhandlingen. Departementet foreslo derfor ingen særregler for avhør under etterforskningen.

De få *høringsinstansene* som har uttalt seg om dette spørsmålet, har ulike synspunkter:

Oslo politidistrikt mener at kompetansen bør legges til statsadvokaten fordi det er naturlig at kompetansen til å begjære anonym vitneførsel er den samme ved alle former for rettslige avhør.

Politiembetsmennens Landsforening anfører at alle med påtalemyndighet i politiet bør kunne begjære anonyme rettslige avhør under etterforskningen. Det er denne gruppen som har best oversikt over saken. Påtalemyndigheten i politiet begjærer også andre rettergangsskritt.

Kriminalpolitisen går inn for at kompetansen legges til politimesteren personlig, og begrunner sitt syn slik:

«I vårt system har det ikke vært tradisjon for at statsadvokaten i noen særlig utstrekning tar beslutninger i tilknytning til den løpende etterforskning. Statsadvokaten har normalt en relativt tilbaketrukket rolle så lenge etterforskningen pågår, dersom han skulle inn i bildet for å ta isolerte enkeltavgjørelser vil han eller hun savne den kjennskap til saken som er nødvendig for å ta en riktig avgjørelse der alle hensyn er vurdert. Det er videre betenkelig av tids- og effektivitetshensyn, en avgjørelse om å oppta en anonym vitneforklaring vil tidvis måtte tas på kort varsel. Statsadvokatembetene har i liten utstrekning noen jourtjeneste på døgnbasis og det er her fare for at formålet med tiltaket forspilles.

Enn videre anføres det at man i forslag om endringer i straffeprosessloven og straffeloven om nye etterforskningsmetoder har lagt forholdsvis mye kompetanse til politimesteren personlig, slik kan det

også gjøres med å begjære og beslutte bruk av anonyme vitner under etterforskningen. Dette vil samtidig ivareta behovet for en viss distanse til den umiddelbare saksbehandlingen.»

Også høringen viser at det er gode grunner både for å legge kompetansen til politiet og til statsadvokaten. D e p a r t e m e n t e t legger avgjørende vekt på at anonyme rettslige avhør under etterforskningen i en del tilfeller vil kunne leses opp under hovedforhandlingen. Derfor er det naturlig at kompetansen til å begjære anonyme rettslige avhør legges til statsadvokaten enten avhøret skjer under hovedforhandlingen eller under etterforskningen. Departementet viderefører etter dette forslaget i høringsbrevet.

Departementet har foran lagt til grunn at det alltid vil være oppnevnt offentlig forsvarer når det etter at tiltale er tatt ut skal avgjøres om et vitne skal avhøres anonymt under hovedforhandlingen. Begjærer påtalemyndigheten før det er tatt ut tiltale at et rettslig avhør under etterforskningen skal skje anonymt, vil det derimot ikke alltid være oppnevnt forsvarer. Forsvarer kan oppnevnes i medhold av § 100 annet ledd. Departementet mente imidlertid i *høringsbrevet* at § 97 bør få et nytt annet ledd om at det alltid skal oppnevnes forsvarer når retten behandler en begjæring om anonymt vitneavhør eller foretar et anonymt avhør.

Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger mot forslaget på dette punktet. D e p a r t e m e n t e t viderefører forslaget i proposisjonen her.

Straffeprosessloven ny § 21 a og § 26 vil også gjelde for protokollasjon av rettslige avhør under etterforskningen. Det er ikke behov for å endre disse reglene ytterligere for å tilpasse dem en ordning med bruk av anonyme vitner forut for hovedforhandlingen. Departementet kan heller ikke se at det av hensyn til anonyme rettslige avhør under etterforskningen skulle være behov for andre endringer enn dem som er foreslått foran.

Bergen byrett reiser spørsmål om hvordan forhørsretten skal forholde seg til anonyme forklaringer som legges frem i fengslingssaker:

«Skal slike kunne benyttes, eller må retten forut for dette ta stilling til om anonymitet godtas, og avsi kjennelse om det? Problemet må forutsettes å dukke opp i form av at forsvareren krever anonyme vitneforklaringer tatt ut av saken. Dette vil sannsynligvis kreve kjennelse om spørsmålet, og den må avsies før forhørsretten kan behandle fengslingsspørsmålet. Her vil antakelig oppstå tidsmessige problemer. Videre vil [det] oppstå problemer hvis forhørsdommeren nekter anonymitet, hvorefter politiet tar forklaringen ut av saken og likevel fastholder begjæringen. Kan da den dommer som har behandlet dette, og som derved kjenner innholdet, derefter behandle fengslingsspørsmålet? - eller har han da kunnskap som inhabiliserer ham? Spørsmålet bør utredes og innarbeides.»

ØKOKRIM uttaler:

«Anonyme politiavhør bør kunne benyttes ved vurderingen av hvorvidt det er grunnlag for å benytte tvangsmidler, men slik at fremtidig anonymitet sikres. Det bør for eksempel ikke være mulig å spore vitnets identitet i en eventuell etterfølgende erstatningssak dersom det skulle vise seg at tvangsmiddelet ikke førte til styrket mistanke. Det antas at lovteksten kan gi nødvendig hjemmel, men at nærmere ret-

ningslinjer kan besluttet av riksadvokaten eller ved endring av påtaleinstruksen.»

Ønsker påtalemyndigheten å føre det anonyme vitnet for forhørsretten, bør løsningen etter departementets syn være at retten treffer beslutning om anonym vitneførsel. Dette følger etter departementets mening av systemet i utkastet. Det er derfor ikke behov for noen særregel.

Vanligvis skjer det imidlertid ingen vitneførsel i forhørsretten. Retten treffer sin avgjørelse på bakgrunn av den siktedes forklaring og dokumentene i saken. Hvis det tidligere er foretatt et anonymt rettslig avhør av et vitne, er det et spørsmål om avhøret bør kunne brukes som bevis i forhørsretten.

Det kan være vanskelig for påtalemyndigheten å begrunne fengslingsbegjæringen hvis det anonyme vitneavhøret ikke kan brukes. Vilårene og beslutningsmåten er den samme ved anonyme avhør før og under hovedforhandlingen. Får dommeren i fengslingsaken vite vitnets identitet, skulle ikke de rettssikkerhetsmessige betenkelighetene ved å bruke avhøret i fengslingsaken komme i noen vesentlig annen stilling enn om avhøret dokumenteres under hovedforhandlingen. En slik ordning vil imidlertid medføre at flere får kjennskap til vitnets identitet. Men siden det gjelder en dommer, vil ikke departementet legge avgjørende vekt på dette argumentet.

Departementet mener etter dette at rettslige avhør av anonyme vitner må kunne brukes som bevis i fengslingsaker eller andre saker om bruk av tvangsmidler. Men forutsetningen bør være at forhørsrettsdommeren får alle relevante opplysninger om vitnets identitet. Etter departementets syn følger en slik løsning av det forhold at det ikke gjelder noe bevisforbud og av utkastet § 130 a, jf. uttalelsen i tredje ledd om at dommeren skal opplyses om vitnets navn og andre forhold som er nødvendig for å identifisere vitnet. Det skulle ikke være behov for en uttrykkelig regel om dette.

Bør den tilsvarende løsningen gjelde for anonyme politiavhør? Også beslutningen om slike avhør skal etter utkastet treffes av retten, se nedenfor. Forskjellen mellom anonyme rettslige avhør og anonyme politiavhør er at retten ikke har vært involvert under selve avhøret. Men det vil retten kunne ta i betraktning ved bevisvurderingen.

Departementet går etter dette inn for at også et anonymt politiavhør bør kunne brukes som bevis. Departementet foreslår samtidig at det tas inn et nytt annet ledd i utkastet § 234 a hvor det heter at § 130 a tredje ledd annet til fjerde punktum om hvem som skal få opplysninger om vitnets identitet, skal gjelde tilsvarende hvis et anonymt politiavhør skal brukes som bevis for retten.

Ordningen foran bør ikke gjelde bare ved begjæringen om bruk av tvangsmidler. Det bør også være anledning til å lese opp en anonym politiforklaring under hovedforhandlingen når vilårene i § 297 er oppfylt. Så vidt departementet kan se, er det ikke behov for å gi særregler om dette. De inhabilitetsspørsmål som Bergen byrett reiser, bør etter departementets syn løses etter de alminnelige reglene om habilitet i domstolloven § 108.

5.6.2.2 *Politiavhør*

Reglene om vitner i straffeprosessloven kapittel 10 gjelder ikke ved politiavhør. Spørsmålet blir derfor om det er behov for ytterligere lovendringer av hensyn til bruk av anonyme vitner i politiavhør.

Ved politiavhør bør polititjenestemannen som foretar avhøret, få vite hvem vitnet er. Ellers kan han vanskelig kontrollere om vitnet har noen tilknytning til den mistenkte. Verken den mistenkte, forsvareren eller andre har rett til å være til stede ved avhøret. Derfor skulle det i utgangspunktet ikke være behov for en regel tilsvarende forslaget til ny § 130 a for politiavhør.

Det bør imidlertid gjelde enkelte særlige prosessregler for anonyme politiavhør, slik departementet har foreslått for anonyme rettslige avhør. Blant annet må det gjelde begrensninger i adgangen til dokumentinnsyn og i adgangen til å føre bevis om vitnets identitet. Det tilsier at det bør gis en egen bestemmelse om anonyme politiavhør. I samme retning peker pedagogiske hensyn. Departementet foreslo derfor i *høringsbrevet* at det innføres en egen bestemmelse om anonyme politiavhør i en ny § 234 a. Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger mot dette. D e p a r t e m e n t e t foreslår en slik bestemmelse i proposisjonen her.

Det kan spørres om adgangen til å foreta anonyme avhør bør være mer omfattende ved politiavhør enn ved rettslige avhør. Ikke minst er det et spørsmål om flere typer av saker bør omfattes av ordningen. Etter departementets syn er det særlig behov for særskilte forholdsregler i de sakstyper som er nevnt i utkastet § 130 a. Departementet foreslo derfor i *høringsbrevet* ingen særvilkår for politiavhør. Men departementet ga uttrykk for at dette spørsmålet bør vurderes når en eventuell ordning med bruk av anonyme vitner har virket en stund. En annen sak er at vilkårene for anonyme avhør oftere vil være oppfylt ved politiavhør enn ved rettslige avhør, fordi betenkelighetene ved anonymitet er mindre da.

Få høringsinstanser har hatt merknader til dette spørsmålet. *Dommerne John I. Henriksen* og *Morten Bjone (Oslo byrett)* mener at vilkårene bør være de samme som i utkastet til § 130 a, men *Henriksen* synes å mene at også fare for annet velferdstap enn det som er nevnt i bestemmelsen, skal kunne gi grunnlag for anonym vitneførsel. *Oslo politidistrikt* går på sin side inn for at grensene for anonyme politiavhør ikke bør være snevre, men angir ikke hvor grensene bør gå. Også *ØKOKRIM* mener at det vil være for strengt å la vilkårene i utkastet § 130 a gjelde for politiavhør. *ØKOKRIM* uttaler:

«Vilkåret om nærliggende fare for situasjoner som nevnt i § 130a a) og b) kan trolig beholdes. Det er imidlertid vanskeligere å stille krav om at etterforskningen skal gjelde de saker som er listet opp i § 130a. Det kan være aktuelt å vurdere anonymitet allerede på etterretningstadiet, altså før det igangsettes formell etterforskning. Generell etterretning om gruppers modus og lignende som ikke knytter seg til mulige straffbare forhold bør neppe kunne medføre anonymitet, selv om det kan være behov for anonymitet også her. Et grunnvilkår for anonymitet bør være at etterretningen/etterforskningen gjelder konkrete straffbare handlinger. Det er imidlertid ofte et behov for anonymitet før den straffbare handling er gjennomført, altså på stadiet for straffri forberedelse. Etter *ØKOKRIM*'s oppfatning bør det vurderes å gi formelle muligheter for anonymitet også på forberedelsesstadiet. Særlig i

narkotika- og spritsmuglingssaker kan det være et behov for å tilby sikker anonymitet før den straffbare handling er gjennomført.

Det bør imidlertid være mistanke om overtredder av straffebestemmelser som kan medføre fengsel i 6 år eller mer, eller forberedelse til slike handlinger. Vurdering av anonymitet på dette stadiet har nær sammenheng med ordinær etterforskning, og kompetansen til å beslutte anonymitet bør ligge hos statsadvokaten.»

Straffeprosessloven gjelder for etterforskning av straffbare handlinger. Politiets andre gjøremål reguleres ikke av loven. Dermed faller den forebyggende virksomheten utenfor lovens anvendelsesområde. For eksempel gjelder ikke reglene om tvangsmidler for slik virksomhet. D e p a r t e m e n t e t finner det derfor unaturlig å la utkastet til § 234 a gjelde når politiet avverger straffbare handlinger.

Departementet vil i denne omgangen heller ikke på annen måte foreslå et videre anvendelsesområde for § 234 a enn for § 130 a. Departementet viser til de siterte argumentene i høringsbrevet og til at svært få høringsinstanser har gitt uttrykk for uenighet om det som er sagt der.

Departementet foreslo i høringsbrevet at *kompetansen* til å beslutte anonyme politiavhør legges til påtalemyndigheten, ikke retten. De mest nærliggende alternativene er da at politimesteren eller statsadvokaten treffer avgjørelsen. Departementet uttalte følgende om dette spørsmålet i *høringsbrevet*:

«Siden det er tale om et nytt og vidtgående virkemiddel som bare skal brukes i unntakstilfeller, er det etter departementets syn viktig at beslutningen treffes av noen med distanse til saken. Det kan tale for at den ansvarlige politijuristen ikke skal kunne treffe beslutningen. Departementet foreslår at kompetansen til å begjære anonyme rettslige avhør legges til statsadvokaten. Rettstekniske hensyn taler for at den samme løsningen blir fulgt ved politiavhør. På den annen side er det mindre betenkelig med anonyme politiavhør enn anonyme rettslige avhør. Departementet finner under tvil at kompetansen bør legges til statsadvokaten.»

ØKOKRIM støtter forslaget om at kompetansen legges til statsadvokaten. De andre høringsinstansene som har uttalt seg om spørsmålet, mener at beslutningen bør treffes av politimesteren personlig etter mønster av § 216 d om kommunikasjonskontroll: *Riksadvokaten, Agder statsadvokatembeter, Kriminalpolitisen, Bodø politidistrikt, Kristiansand politidistrikt og Politimetsmennenes Landsforening*.

Riksadvokaten uttaler:

«Beslutning om anonym vitneførsel er av ekstraordinær og inngripende karakter. Riksadvokaten kan derfor forstå at departementet i straffeprosessloven § 234a foreslår at kompetansen legges på statsadvokatsnivå, men begrunnelsen bør ikke være behovet for distanse til etterforskningen. Slik riksadvokaten ser det må begrunnelsen for bl.a. å gjøre unntak fra den ordinære kompetansebestemmelse i straffeprosessloven § 67 første ledd i tilfelle søkes på annet hold: Dels at beslutning om anonym vitneførsel i hovedsak vil gjelde saker hvor statsadvokaten selv skal føre aktoratet, og dels at antall saker hvor anonym vitneførsel kan være aktuelt vil bli så få at det er grunn til å løfte beslutningsnivået for å sikre en enhetlig praksis og at beslutningstakeren har tilstrekkelig erfaring.

Det er neppe grunn til å tro beslutninger etter straffeprosessloven § 234a vil bli få, i alle fall ikke når det gjelder den form for anonymitet som består i at kildens identitet holdes hemmelig. I et ikke ubetydelig antall saker med telefonkontroll utgjør grunnlaget for begjæring til retten også opplysninger fra kilder hvis identitet må holdes hemmelig av hensynet til vedkommendes sikkerhet. I dag utgjør telefonkontrollen en skjult del av etterforskningen som siktede ikke har innsyn i, og dermed bevarer man også konfidensialitet om kilders eksistens i den enkelte sak. Gjennom lovendringene foreslått av Ot.prp. nr. 64 (1998-99) og fulgt i Innst. O. nr. 3 (1999-2000) endres bestemmelsene i straffeprosessloven kap. 16a slik at både bevisforbudet og unntaket fra kontradiksjonen oppheves. Dette innebærer at siktede, på et eller annet tidspunkt, vil få innsyn i saksdokumenter som viser at saken - i alle fall i initialfasen - var basert på kildeopplysninger. Dette vil utløse et behov for å treffe beslutning etter straffeprosessloven § 234a i et betydelig antall saker om at kildens identitet ikke skal opplyses. Antallet saker vil neppe bli mindre etter at de metodeendringene foreslått i NOU 1997:15 og Ot.prp. nr. 64 (1998-99) blir satt i kraft.

Hvis statsadvokaten skal treffe avgjørelsen etter straffeprosessloven § 234a innebærer dette at de får et operativt ansvar på etterforskningsstadiet i et betydelig antall saker. Konsekvensen er også at riksadvokaten blir klageinstans. Samlet innebærer dette at den øvre påtalemyndighet vil bevege seg vekk fra sin rolle som etterkontrollerende, og nærme seg en rolle som operativt ansvarlig under etterforskningen. Dette er uheldig, og var et moment som ble tillagt atskillig vekt ved plasseringen av kompetansen for de nye etterforskningsmetoder, jf. Ot.prp. nr. 64 (1998-99) og Innst. O. nr. 3 (1999-2000).

Riksadvokaten foreslår i dette punkt at beslutninger om anonym vitneførsel i alle tilfeller kan overprøves av retten. Med en slik generell adgang til rettslig prøving, kan det ikke være rettssikkerhetsmessig betenkelig å legge beslutningskompetansen etter straffeprosessloven § 234a på politinivå. Som anført ovenfor vil spørsmålet om beslutning etter straffeprosessloven § 234a sannsynligvis oftest oppstå i saker hvor det anvendes telefonkontroll. Etter straffeprosessloven § 216d annet ledd ligger beslutningskompetansen for telefonkontroll i utgangspunktet hos politimesteren. En vurdering av kildens troverdighet, og om det er mulig å beskytte kilden, må inngå i vurderingen av om det er tilrådelig og proporsjonalt å begjære telefonkontroll. På denne bakgrunn foreslår riksadvokaten at beslutningskompetansen etter straffeprosessloven § 234a i utgangspunktet legges til politimesteren, og for øvrig følger de samme regler som angitt i straffeprosessloven § 216d annet ledd.»

Kristiansand politidistrikt uttaler:

«Forslaget om å legge kompetansen på statsadvokatnivå anses som unødig byråkratisk og tungvint. Det vises også til at departementet uttrykker tvil om hvorvidt dette er nødvendig. En bør også ha for øyet at anonyme politiavhør vil kunne måtte gjennomføres både på dag og kveldstid, og at det således kan oppstå situasjoner hvor det blir problematisk å få innhentet statsadvokatens samtykke p.g.a. at han ikke finnes tilgjengelig. Dessuten vil en slik ansvars plassering kunne medføre at det går unødig lang tid før beslutningen er på plass.

En vil derfor foreslå at kompetansen legges til den enkelte politimester, slik at avgjørelsen også kan treffes av vicepolitimester, politimesterens faste stedfortreder eller en annen fast utpekt person blant ledende tjenestemenn med påtalekompetanse (f.eks. kriminalsjef).

Dersom det legges opp til en slik ordning, vil en følge de samme reglene som for kompetanseutøvelse i hastesaker for telefonkontroll, jfr. telefonkontrollforskriften §§ 1 og 2.

På denne måten sikrer en at den som tar avgjørelsen har den nødvendige distanse i den enkelte sak, samt at en får etablert en enhetlig praksis med god kvalitetssikring til de sakene som utvelges. En kan heller ikke se at behovet for å plassere kompetansen på et høyere nivå her er høyere enn i telefonkontrollsakene hvor det er snakk om å iverksette noe så inngripende som ekstraordinære etterforskningsmetoder.»

Politiembetsmennenes Landsforening uttaler:

«For politiavhør er PEL enig i at beslutningen om å gjennomføre avhør av anonyme vitner i politiavhør må legges til påtalemyndigheten, og at praktiske hensyn tilsier at avhørsformen gis en egen bestemmelse i straffeprosessloven. Derimot er PEL overrasket over at departementet mener det er behov for å legge beslutningen om slike anonyme politiavhør til statsadvokatene - idet det anføres at beslutningen skal treffes av noen «med distanse til saken». De saksansvarlige jurister som behandler straffesaker treffer kontinuerlig en lang rekke ulike beslutninger i saker som er av stor betydning - både for vitner og mistenkte/siktete/tiltalte. Det kan dreie seg om å begjære eller beslutte mange ulike typer etterforskningsskritt eller påtalemessig avgjøre saken - ved henleggelse, siktelse eller tiltale. Det er en åpenbar forpliktelse for påtalemyndighetens tjenestemenn å være objektive og profesjonelle ved ivaretagelsen av disse oppgaver, som skjer innenfor rammen av å være påtalemyndighet integrert i politiet. PEL antar uten videre at departementet ikke mener at disse beslutninger ikke krever en fornøden distanse, og heller ikke at påtalemyndighetens tjenestemenn i politiet demonstrerer utilstrekkelig beslutningsmessig profesjonalitet i disse sakene. Skulle beslutningen være gal eller uheldig, vil dette ha alvorlige følger for sakens senere iretteføring - en situasjon som påtalejurister i politiet svært ofte befinner seg i. Forutsetningen for å treffe en mest mulig korrekt avgjørelse, vil selvsagt være at man kjenner saken godt. Det gjør den saksansvarlige jurist, som gjerne vil ha fulgt den siden tilblivelsen og over lengre tid. Det er vanskelig å se det hensiktsmessige i at saken skal sendes til en statsadvokat, som naturlig nok må ha bred redegjørelse for alle forhold i saken, og også trenge tid for å kunne sette seg inn i den. At det å beslutte anonyme vitneavhør skal være en type beslutning som skal følge en helt annen fremgangsmåte, og ikke minst med den begrunnelse som er angitt i høringsbrevet, er svært vanskelig å forstå. En slutning videre vil da være at heller ikke statsadvokaten i egne saker vil ha den tilstrekkelige distanse til å kunne vurdere spørsmålet om anonym vitneførsel i retten - noe som selvsagt ville være meget urimelig.»

Departementet var i høringsbrevet i tvil om kompetansen til å beslutte anonyme avhør under etterforskningen bør legges til statsadvokaten eller politimesteren. Høringsinstansene har argumentert overbevisende for at avgjørelsen i første hånd bør treffes av politimesteren. Departementet fremmer derfor forslag om dette. Men som departementet kommer tilbake til, foreslår det at den endelige beslutningen treffes av retten.

Når politiet treffer avgjørelser om kommunikasjonskontroll, avgjør politimesteren eller visepolitimesteren spørsmålet. I politimesterens fravær kan hans eller hennes faste stedfortreder ta avgjørelsen. Politimesteren kan dess-

uten, med skriftlig samtykke fra førstestatsadvokaten, bestemme at også andre av påtalemyndighetens faste tjenestemenn i ledende stillinger skal ha samme kompetanse som politimesterens faste stedfortreder. Riksadvokaten går inn for at tilsvarende regler skal gjelde for en beslutning om anonymt politiavhør. Det er departementet enig i. Politimesteren vil ikke alltid være tilgjengelig. Derfor er det behov for at noen treffer avgjørelsen i politimesterens fravær. Den løsningen som er valgt i § 216 d, synes også å være naturlig for saker om anonyme avhør.

Riksadvokaten og dommer Morten Bjone (Oslo byrett) mener at påtalemyndighetens beslutning om anonym vitneførsel bør kunne overprøves av retten, men foreslår ulike måter å regulere spørsmålet:

Riksadvokaten mener at overprøvingen bør skje i forbindelse med behandling av spørsmål om dokumentinnsyn og bevisavskjæring:

«Etter dagens regler åpner straffeprosessloven § 242 i forholdsvis stor utstrekning for beslutninger om at identiteten til vitner kan holdes skjult for den forfølgningen er rettet mot. Etterforskningsmessige hensyn taler for et slikt hemmelighold. Konsekvensene for mistenkte er mindre inngripende når det gjøres unntak fra kontradiksjonen på etterforskningsstadiet enn domstolsstadiet. De negative virkninger av begrensning i dokumentinnsyn på etterforskningsstadiet skal likevel ikke bagatelliseres. Det kan for eksempel lede til at siktede varetektsfengsles i forholdsvis lang tid basert på opplysninger han ikke har hatt anledning til å sette seg inn i eller vite hvor stammer fra. Det er derfor med god grunn at begrensninger i dokumentinnsyn er gjenstand for rettslig overprøving, jf. straffeprosessloven § 242 annet ledd.

Skal det bli konsekvens i rettssystemet tilsier dette at også påtalemyndighetens beslutning om anonym vitneførsel bør være gjenstand for rettslig overprøving også under etterforskning. Ganske særlig siden en beslutning om anonym vitneførsel - i motsetning til begrensninger i dokumentinnsynet - etter sin art tilsikter å være varig.

En adgang til rettslig overprøving vil dessuten være en effektiv garanti mot ukritisk bruk av anonyme vitner under etterforskningen. Politiet og påtalemyndigheten kan da ikke uten videre basere seg på «uforstyrret» å kunne gjennomføre etterforskningen - herunder bruk av tvangsmidler - med grunnlag i anonyme vitneforklaringer eller kildeopplysninger, for deretter henlegge saken hvis det ikke på bakgrunn av de anonyme opplysninger fremskaffes annet materiale som bærer en tiltale.

Med bakgrunn i foranstående foreslås at utkastet til ny bestemmelse i straffeprosessloven § 242 annet ledd blir gitt denne ordlyd:

«Er det begjært anonym vitneførsel etter § 130a eller besluttet anonym vitneførsel etter § 234, kan mistenkte (forsvarer) eller fornærmede ikke få innsyn i opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Avslår retten begjæringen, eller omgjør retten statsadvokatens beslutning, skal reglene i første ledd gjelde fra den tiden avgjørelsen er rettskraftig med mindre påtalemyndigheten frafaller å føre vitnet.»»

Riksadvokaten fortsetter:

«Riksadvokaten er enig med departementet i at en vanskelig kan tenke seg at et spørsmål om bevisavskjæring/bevisforbud med bindende virkning skal avgjøres av en part - slik påtalemyndigheten er. Ganske særlig gjelder dette når den materielle hjemmel for å holde identiteten til informanten skjult er en bestemmelse som primært gjelder for dom-

stolens beslutninger. Det bør imidlertid fremgå av loven at domstolen under den rettslige etterforskning eller hovedforhandlingen må ta standpunkt til om kilden også skal være anonym ved den rettslige behandling, på samme måte som domstolen må avgjøre om en vitneforklaring skal avgis anonymt for retten. Etter riksadvokatens oppfatning kan rettens kompetanse hensiktsmessig klargjøres ved at unnlatelse av å oppgi informantens identitet nevnes blant formene for anonym vitneførsel i § 130a tredje ledd. På denne måte oppnås også parallellitet mellom de materielle anonymitetsregler ved den rettslig og utenrettslig behandling.»

Dommer Bjørne uttaler:

«Departementet har foreslått ny straffeprosesslov § 234 a som bestemmer at statsadvokaten kan beslutte anonyme politiavhør eller beslutte at identiteten til en av politiets informanter skal holdes hemmelig dersom han finner at vilkårene i straffeprosessloven § 130 a er oppfylt (høringsnotatet side 36). På side 38 i høringsnotatet foreslås straffeprosessloven § 292 endret slik at dersom statsadvokaten har truffet beslutning etter § 234 a, kan det under hovedforhandlingen heller ikke føres bevis som kan føre til at identiteten til vitnet (informanten) blir kjent. Samtidig fremgår det av høringsnotatet side 37 at for så vidt gjelder spørsmålet om dokumentinnsyn - herunder spørsmålet om innsyn i dokumenter som kan røpe vitnets identitet - skal dette avgjøres av retten (se også side 38-39). Jeg ser det som uheldig at kompetansen her er lagt til to forskjellige avgjørelsesmyndigheter, nemlig retten og statsadvokaten. Det vil hjelpe lite at statsadvokaten har besluttet anonymt politiavhør eller besluttet at informantens identitet ikke skal røpes (noe som medfører at det under hovedforhandlingen ikke kan føres bevis som kan medføre at vitnets identitet blir kjent) dersom retten beslutter dokumentinnsyn for så vidt gjelder disse opplysningene. Min oppfatning er derfor at *enten* får alle spørsmål om anonymitet under den utenrettslige etterforskningen (som også medfører anonymitet under hovedforhandlingen) avgjøres av påtalemyndigheten *eller* av retten.»

Etter d e p a r t e m e n t e t s syn er det av stor betydning for muligheten til å sikre full anonymitet gjennom hele saken at retten avgjør om vilkårene for anonym vitneførsel er oppfylt. Departementet er enig med riksadvokaten i at spørsmålet om anonymitet gjennom hele saken først og fremst har praktisk betydning i forbindelse med behandlingen av en begjæring om dokumentinnsyn eller om bevisavskjæring. Derfor kan det være en farbar vei å foreslå regler om rettslig overprøving i disse tilfellene.

På den annen side vil effektiviteten av en ordning med anonyme politiavhør avhenge av at vitnet føler seg trygg på at identiteten ikke blir kjent på noe stadium av saken. Dét taler for at spørsmålet om anonymitet avgjøres så tidlig som mulig. En ordning hvor retten avgjør spørsmålet om politiavhør skal kunne skje anonymt vil ivareta dette hensynet best.

Vitnet vil riktignok ikke få full sikkerhet for at en beslutning om anonymitet vil bli opprettholdt gjennom hele saken. Hvis vilkårene ikke lenger er oppfylt, bør et anonymt politiavhør ikke kunne brukes som bevis for retten, jf. nedenfor. Det er for eksempel ikke lenger fare for at vitnet vil bli utsatt for en alvorlig forbrytelse. Eller det viser seg at det vil medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til forsvaret å tillate anonymitet for vitnet. Dette gjelder

enten avhøret skal brukes som bevis i forbindelse med en begjæring om bruk av tvangsmidler eller avhøret skal leses opp under hovedforhandlingen i medhold av § 297.

Mener aktor at hensynet til vitnets sikkerhet fortsatt tilsier at vitnets identitet ikke bør bli kjent, vil den eneste muligheten i en slik situasjon være at han frafaller å føre vitnet. Det samme gjelder hvis han mener at påtalemyndigheten bør stå ved sitt løfte om anonymitet for å sikre at anonyme vitner i andre saker har tiltro til at de vil forbli anonyme gjennom hele saken. Frafaller aktor å føre vitneforklaringen som bevis, kan det være at han må frafalle hele tiltaleposten. Men dette er et risikomoment som påtalemyndigheten bør ta i betraktning når den vurderer om den skal begjære anonym vitneførsel.

Det er et spørsmål om det er behov for en ordning med anonyme politiavhør hvis avgjørelsen om anonymitet må treffes av retten. Er det da noe å oppnå ved å begjære politiavhør, ikke rettslig avhør? Departementet antar at påtalemyndigheten ofte vil prøve å unngå at et vitne som er i slike situasjoner som § 130 a nevner, må forklare seg for retten. Dels kan det være en viss risiko for at den siktede til tross for anonymiteten i en slik situasjon kan slutte seg til hvem vitnet er. Dels kan det være at det medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til forsvaret å føre vitnet anonymt.

I en del saker vil det heller ikke være nødvendig å føre vitnet for retten. Det kan være at vitnet setter politiet på sporet av bevis som alene eller sammen med andre bevis er nok til domfellelse. Eller det kan tvert imot vise seg at vitnet har lite å forklare som er av betydning for saken. I tillegg til at det er det mest skånsomme for vitnet, er det grunn til å spare retten for å måtte foreta avhøret i slike situasjoner. Riktignok vil ikke merbelastningen alltid bli så stor hvis retten likevel må ta stilling til om vitnet skal forklare seg anonymt. Men noe unødvendig merarbeid vil det i alle fall bli.

Departementet har foran flere ganger vært inne på at det kan oppstå habilitetsproblemer hvis den eller de samme dommerne i en sak først har besluttet anonym vitneførsel og så skal ta standpunkt til bruk av tvangsmidler eller skal pådømme saken. Finner retten at vilkårene i § 130 a er oppfylt fordi den mener at det er fare for at den siktede vil begå en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten til vitnet, kan det i alle fall utad se ut som retten har tatt stilling til hva den siktede kan være i stand til. Dette kan etter omstendighetene være egnet til å svekke tilliten til hans uhildethet, jf. domstolsloven § 108.

Hvor stort omfanget av slike habilitetsproblemer vil bli, avhenger av hvor ofte retten behandler en begjæring om anonym vitneførsel. Men departementet tror uansett ikke at det her dreier seg om habilitetsproblemer i et slikt omfang at det taler imot en ordning hvor retten beslutter anonyme politiavhør. Det er grunn til å tro at flesteparten av begjæringene om bruk av anonyme vitner vil komme i Oslo og de andre større byene. Domstolene i disse byene har så mange dommere at det er mulig å legge opp rutiner som gjør at en dommer som har behandlet en begjæring om anonym vitneførsel, ikke senere skal behandle en begjæring om bruk av tvangsmidler i samme sak eller pådømme saken.

Etter departementets syn overstiger fordelene med en ordning hvor retten beslutter anonyme politiavhør ulempene med en slik ordning. Departementet

fremmer derfor forslag om at retten skal avgjøre om et vitne skal kunne forklare seg anonymt for politiet eller ikke.

Reglene om behandlingen av en begjæring om anonymt dommeravhør vil langt på vei også kunne brukes ved begjæringer om anonyme politiavhør. Departementet foreslår at bestemmelsene i utkastet § 130 a tredje ledd annet og tredje punktum samt fjerde og sjette ledd om dommeravhør gis tilsvarende anvendelse for politiavhør. Avgjørelsen treffes av forhørsretten, jf. straffeprosessloven § 5 annet ledd.

Etter departementets syn bør det tas inn en regel i § 234 a om at et anonymt politiavhør ikke kan brukes som bevis for retten hvis retten finner at vilkårene for anonym vitneførsel ikke lenger er oppfylt.

Skal et anonymt politiavhør brukes som bevis for retten, må dommerne i saken og aktor og forsvareren ha den samme retten til å få alle opplysninger av betydning for saken som ved anonyme dommeravhør. Det bør dessuten gjelde regler om taushetsplikt. Departementet foreslår at det tas inn i § 234 a en bestemmelse om at reglene i tredje ledd annet og tredje punktum og fjerde ledd gjelder tilsvarende så langt de passer når avhøret brukes som bevis for retten.

Det må videre vurderes om det er behov for å foreta endringer i *andre regler* for å tilpasse dem til en ny § 234 a. Departementet uttalte følgende om dette i *høringsbrevet*:

«Påtaleinstruksen § 8-5 om at vitnet skal spørres om navn mv., skulle det ikke være nødvendig å endre. Som nevnt, bør polititjenestemannen som foretar avhøret, vite hvem vitnet er. Derimot er det behov for å foreta enkelte andre endringer:

Påtaleinstruksen § 8-11 om rapport om avhøret foreskriver at personopplysninger om vitnet skal tas med i rapporten. Denne regelen bør endres på tilsvarende måte som i forslaget til endring av straffeprosessloven § 18.

Siden forsvareren ikke har rett til å være til stede ved politiavhør, er det etter departementets syn ikke grunn til å innføre en regel om at det skal oppnevnes offentlig forsvarer for den mistenkte når et politiavhør skal være anonymt.

Slik forslaget foran til endring av straffeprosessloven §§ 28, 242 og 264 om dokumentinnsyn er formulert, skulle det langt på vei være unødvendig å foreta ytterligere endringer i reglene om dokumentinnsyn. Men bestemmelsene bør i tillegg til § 130 a, vise til § 234 a.»

Ingen av *høringsinstansene* har hatt innvendinger mot disse forslagene. Departementet viderefører derfor forslagene i proposisjonen her.

5.6.2.3 Beskyttelse av kilder

Departementet ga i *høringsbrevet* uttrykk for at *adgangen til å holde hemmelig navnet på en informant bør være den samme som adgangen til å foreta anonyme politiavhør*. Også ellers bør reglene så langt det er mulig være de samme for de to typene av anonyme avhør under etterforskningen. Ingen av *høringsinstansene* hadde innvendinger mot dette.

Etter departementets syn bør § 234 a av pedagogiske grunner nevne både det å avhøre et vitne anonymt og det å holde navnet på en kilde skjult, selv om den førstnevnte betegnelsen strengt tatt dekker begge situasjonene. Departe-

mentet har vært i tvil om begrepet informant bør brukes i loven. Et alternativ er å bruke begrepet kilde. *Politiembetsmennenes Landsforening* mener at «kilde» bør brukes. Dette begrepet er etter høringsinstansens syn mest brukt i praksis og har minst negativ etterklang. Ingen andre høringsinstanser har hatt innvendinger mot å bruke «informant». *Departementet* foretrekker betegnelsen informant og har brukt dette begrepet i utkastet.

Ingen av *høringsinstansene* går inn for at adgangen til å beslutte kildebeskyttelse skal være videre enn adgangen til å beslutte anonyme politiavhør. *Departementet* deler denne oppfatningen.

De fleste *høringsinstansene* mener at også *kompetansereglene* bør være de samme ved de to formene for anonymitet. *Agder statsadvokatembeter* mener imidlertid at politimesteren bør ha kompetanse til å beslutte anonyme politiavhør, mens kildebeskyttelse bør besluttes av statsadvokaten. Enkelte høringsinstanser mener at det bør etableres en ordning hvor retten beslutter at kilden er anonym, eventuelt at dette bør overveies: *Agder statsadvokatembeter*, *Kriminalpolitisen* og *Oslo politidistrikt*. Departementet antydte en slik løsning i høringsbrevet, men foreslo ikke at retten skulle treffe den endelige avgjørelsen. Høringsinstansene fremhever at det er avgjørende at det sikres full sikkerhet for at kilden forblir anonym. *Forsvarergruppen av 1977* er sterkt kritisk til at påtalemyndigheten skal kunne beslutte fullt kildevern, slik departementet foreslo.

Departementet er enig med flertallet av høringsinstansene i at kompetansereglene bør være de samme ved anonyme politiavhør og ved kildebeskyttelse. Departementet har imidlertid for politiavhørene foreslått en annen ordning i proposisjonen her enn i høringsbrevet. Beslutningen skal i første hånd treffes av politimesteren, men den endelige beslutningen treffes av retten. Dermed vil innvendingene som er nevnt foran, være ivaretatt.

Det kan være behov for *utfyllende forskrift*. Blant annet er det nødvendig å sikre notoritet om hvilke opplysninger som politiet har mottatt, og om hvem kilden er. Det bør også gis regler om hvordan disse opplysningene skal oppbevares, om taushetsplikt og om rekkevidden av et løfte om anonymitet hvis det viser seg at kilden har gitt uriktige opplysninger eller selv har medvirket til den straffbare handlingen. Utkastet § 234 a bør derfor også ha en hjemmel for Kongen til å gi nærmere forskrift om anonyme politiavhør og anonyme informanter, herunder om taushetsplikt og om oppbevaring av opplysningene.

Departementet ba i *høringsbrevet* om høringsinstansenes syn på hva disse reglene nærmere bør gå ut på og om forskriftshjemmelen er dekkende nok. *ØKOKRIM* gir uttrykk for at det er viktig å sikre notoritet når navnet på en kilde holdes hemmelig og peker på at det er en mulighet å innføre det samme systemet som ved kommunikasjonskontroll. Dette vil innebære at det sendes rapporter til riksadvokaten og til et kontrollutvalg.

Kriminalpolitisen uttaler:

«Forskriftshjemmelen til å holde kilder anonyme synes å være dekkende nok. Når det gjelder hva disse forskriftene bør inneholde så kan det synes som om man i påtaleinstruksen bør nøye seg med enkelte grunnleggende prinsipper og overlate detaljene til riksadvokatens rundskriv. Dette fordi situasjonen må forventes å være preget av raske forandringer, kanskje vil man på bakgrunn av endringer i situasjonen, nye rettsavgjørelser og lignende legge om praksis så og si på dagen.

Dersom det sentrale regelverket er gitt i forskrifts form vil det være mer tidkrevende å endre dette enn om det er gitt som rundskriv eller instruksverk av lavere trinnhøyde.»

Oslo politidistrikt uttaler:

«I utkastet til straffeprosessloven § 234a foreslår departementet at det skal gis utfyllende regler på det området som tas inn i påtaleinstruksen. Når det gjelder vurderingen av dette spørsmålet, viser vi til Metodeutvalgets innstilling NOU1997:15 side 116: *«Detaljregulering av kildekontakt, etablering, styring og kontroll vil i praksis lett skape vansker for politiets mulighet til å skaffe seg kilder og for anvendelsen av disse. Hensynet til kildens så vel som polititjenestemannens sikkerhet tilsier at opplysninger må beskyttes i betydelig grad».*

Vi understreker at det er nødvendig å sikre den nødvendige notoritet i form av et kilderegister eller annen ordning som sikrer opplysninger om hvem kilden er og hvilken kontakt han har hatt med politiet. Likeledes må det sikres notoritet over møter/kontakt politiet har med kilder og hvilken informasjon som er gitt kilden. Det må også foretas en grundig vurdering av kildens motiver og kildens troverdighet og det må være regler for tjenestemannens kontakt med kildene.

Fordi slike retningslinjer nødvendigvis må være svært detaljerte, er vi noe i tvil om de bør inntas i påtaleinstruksen. Det kan eventuelt være hensiktsmessig å ta inn hovedprinsippene i påtaleinstruksen, og overlate nærmere detaljerte retningslinjer til Riksadvokat og de respektive politimestre.»

Departementet vil ta disse synspunktene i betraktning ved den nærmere utformingen av reglene i påtaleinstruksen.

Straffeprosessloven § 123 første ledd annet punktum (og § 292 annet ledd) åpner en viss adgang til å sikre at opplysninger om politiets kilder ikke blir kjent. Men slik disse bestemmelsene er formulert, er det opp til rettens skjønn om et politivitne skal pålegges å opplyse hvem kilden er. Dette gjør at politiet i dag vanskelig kan gi en informant løfte om anonymitet. Departementet foreslo i *høringsbrevet* at det innføres en regel om at retten under hovedforhandlingen ikke kan ta imot opplysninger om kilden når det er besluttet anonymitet etter § 234 a.

Bestemmelsen kan plasseres i § 123 om fritak for vitneplikt ved fare for vesentlig velferdstap eller i § 292 annet ledd om avskjæring av bevis. En annen mulighet er å gi regler i en ny § 120 a om at retten ikke kan ta imot vitneforklaring om hvem kilden er. Plasseres bestemmelsen i § 292 annet ledd, vil det både sikre mot at et politivitne blir pålagt å opplyse om kilden og mot at politiet blir pålagt å legge frem dokumenter hvor navnet på kilden blir nevnt. Departementet foreslo under en viss tvil en slik ordning.

Riksadvokaten går uten noen nærmere begrunnelse inn for at regelen om bevisavskjæring tas inn i en ny § 120 a. Departementet holder imidlertid fast ved at reglene bør tas inn i § 292, og viser til argumentene i *høringsbrevet*.

Forslaget til endring i §§ 28, 242 og 264 vil i utgangspunktet sikre at det heller ikke kan gis dokumentinnsyn i de aktuelle opplysningene.

Reglene om kildeanonymitet vil ikke kunne forhindre at forsvareren stevner kilden som vitne. Men retten vil kunne fritta vitnet for vitneplikt i medhold av straffeprosessloven § 123.

Departementet la i høringsbrevet til grunn at riksadvokaten vil gi utfyllende retningslinjer om den praktiske gjennomføringen av en ordning med anonymitet for informanter.

6 Andre former for vitnebeskyttelse

6.1 Gjeldende rett

Enkelte regler i prosesslovgivningen har til hensikt å skåne vitner i avhørssituasjonen og dermed gjøre vitneplikten mindre belastende. Noen av reglene retter seg særskilt mot vitner som er fornærmet ved den straffbare handlingen.

Hvilke personlige opplysninger som et vitne skal oppgi i retten, er regulert i straffeprosessloven § 130. Før et vitne avhøres skal rettens formann spørre vitnet om navn, fødselsår og -dag, stilling, bopel og forhold til den siktede og den fornærmede. Opplysningene om personalia skal bidra til å identifisere vitnet, slik at retten kan være sikker på at det er rette vedkommende som avgir forklaring. Opplysningen om vitnets bosted skal dessuten sikre at det i ettertid er mulig å få tak i vitnet, om det skulle være behov for det.

Ved endringslov 7. april 1995 nr. 15 fikk vitner rett til å oppgi arbeidssted i stedet for bopel, jf. § 130 annet punktum. Men rettens formann kan pålegge vitnet å meddele sin bostedsadresse til retten dersom det er nødvendig, jf. tredje punktum. Formålet med lovendringen var å beskytte vitner mot represalier fra tiltalte og andre etter at de har vitnet i retten, se Ot. prp. nr. 4 (1994-95) side 34-36.

Retten kan beslutte at den siktede og andre personer skal forlate rettssalen mens et vitne blir avhørt dersom det er særlig grunn til å frykte at vitnet ellers ikke vil gi en uforbeholden forklaring (§§ 245 og 284). Det er i utgangspunktet bare hensynet til oppklaringen av saken som kan begrunne beslutningen. Men når den fornærmede avhøres, kan retten også pålegge den siktede og andre å forlate rettssalen hvis særlige grunner gjør at hensynet til fornærmede tilsier det. Ved denne vurderingen har blant annet fornærmedes tilknytning til gjerningspersonen, overgrepets art og den fornærmedes alder og psykiske situasjon betydning.

Etter domstolsoven § 126 første ledd (§ 125 første ledd bokstav d etter endringsloven 4. juni 1999 nr. 37) kan retten beslutte at forhandlingene skal skje for lukkede dører blant annet når et vitne ber om det av grunner som retten finner fyllestgjørende. Retten kan også beslutte å lukke dørene ved rettslig avhør under etterforskning og ved bevisopptak til bruk for hovedforhandlingen når det antas at det vil kunne vanskeliggjøre opplysningen av saken å foreta avhøret for åpen rett (§ 126 annet ledd (etter endringsloven § 129)). Retten kan nedlegge referatforbud når rettsmøter holdes for lukkede dører (§ 130 (§ 128 etter lovendringen)).

I tillegg kommer enkelte andre bestemmelser, som mer generelt tar sikte på å forbedre den fornærmedes situasjon, for eksempel reglene om bistandsadvokat i straffeprosessloven kapittel 9 a.

6.2 Er det behov for lovendringer?

6.2.1 Innledning

Departementet vil nedenfor vurdere om det er behov for lovendringer for å lette den påkjenningen det kan være å vitne i en straffesak. Departementet tenker her i hovedsak på saker hvor det ikke er aktuelt med anonym vitneførsel. Spørsmålet om mindre inngripende tiltak for å beskytte eller skåne vitner i straffesaker må imidlertid ses i sammenheng med forslaget i kapittel 5 om bruk av anonyme vitner. Departementet foreslår at anonym vitneførsel bare skal kunne besluttet dersom det er strengt nødvendig. Nødvendighetskravet innebærer at retten før anonym vitneførsel tillates skal ha vurdert om mindre inngripende virkemidler kan tas i bruk for å beskytte vitnet, og ha funnet at disse ikke strekker til.

6.2.2 Skjerming av vitners bopel og arbeidssted

6.2.2.1 Hensynene bak gjeldende § 130

I høringsnotat 29. juni 1992 skrev Justisdepartementet blant annet følgende om de rettspolitiske hensyn for å endre § 130 om vitners plikt til å oppgi personalia:

«Etter det departementet kjenner til, blir kravet i straffeprosessloven § 130 første punktum om at vitner må oppgi sin bopel, praktisert ulikt av forskjellige rettsformenn. Enkelte krever at politivitner, som andre, muntlig oppgir sin bopel. Andre tillater at et politivitne skriver adressen på en lapp som leveres rettens formann. Det hender også at rettens formann, på tross av ordlyden i § 130, spør om vitnets tjenestested i stedet for bopel.

Etter departementets syn må hensynet til å beskytte politifolk mot ubehageligheter fordi de har vitnet i en straffesak, tillegges stor vekt. Hvis vitnet i stedet for bopelen spørres om tjenestestedet, vil trolig problemene kunne reduseres betraktelig. De hensyn som ligger bak regelen i straffeprosessloven § 130 første punktum, vil på den andre siden fremdeles kunne bli oppfylt. Departementet kan ikke se noen hensyn som taler imot at politivitner oppgir tjenestestedet og ikke bopelen.»

Det var altså hensynet til politivitner som opprinnelig var bakgrunnen for lovendringen i 1995. Men i Ot. prp. nr. 4 (1994-95) foreslo departementet at endringen burde gjelde for alle som vitner i straffesaker. Begrunnelsen for å frita forplikten til å oppgi bostedsadresse gjelder langt på vei også for andre vitner. Regelen i § 130 annet punktum er derfor utformet generelt.

6.2.2.2 Forslag til endring i § 130

I brev 20. april 1998 til Justisdepartementet opplyser politimesteren i Oslo at tjenestemenn ved Oslo politikammer - til tross for lovendringen i 1995 - fortsatt blir avkrevd sin private adresse i retten. En tjenestemann som nekter å oppgi bopelsadressen når retten krever det, risikerer rettergangsbøte. Denne konflikten med retten oppleves som uheldig og i strid med politiets ønske om å bidra til at rettergangen skjer med verdighet. På denne bakgrunnen ba politimesteren departementet om å vurdere å foreslå en endring i § 130 som presiserer at offentlige tjenestemenn som skal forklare seg om forhold som de er blitt kjent med i kraft av sin stilling, skal ha rett til å oppgi tjenestested i stedet for bopel.

I utredningen om anonyme vitner anbefaler også lagdommer Hedlund at man endrer § 130 (punkt 7.2). Hun viser til at verken lovens ordlyd eller forarbeider gir særlig veiledning om forståelsen av kriteriet «dersom det er nødvendig», og anbefaler at ordlyden presiseres. Hedlund forstår loven slik at privatadressen må ha betydning for sakens opplysning for at et vitne skal kunne pålegges å oppgi sin bopel, når vitnet selv velger å oppgi arbeidssted.

Hedlund foreslår at både et vitnes privatadresse og arbeidssted skal kunne holdes skjult for den tiltalte når det er grunn til å frykte for at vitnets eller andres liv eller helse utsettes for fare dersom disse opplysningene blir kjent. Hedlund mener at det bør foreligge tungtveiende beskyttelseshensyn for at både et vitnes bopel og arbeidssted skal kunne holdes skjult for den tiltalte.

6.2.2.3 Høringsbrevet

Departementet sa seg i høringsbrevet enig i lagdommer Hedlunds forståelse av § 130 tredje punktum. Formålet med lovendringen i 1995 var å gi vitnet frihet til i utgangspunktet å velge om han ville oppgi bopelen eller arbeidsstedet. Bare dersom hensynet til sakens opplysning i det enkelte tilfelle tilsier det, må vitnets valgfrihet vike. Departementet mente at dette burde komme klarere til uttrykk i lovteksten, og foreslo en presisering.

Departementet uttalte også at det kan være grunn til å presisere i lovteksten at bopelsadressen skal oppgis skriftlig når retten gir pålegg i medhold av § 130 tredje punktum. Slik var forutsetningen ved lovendringen i 1995, jf. Ot. prp. nr. 4 (1994-1995) side 36. Så vidt departementet kjenner til, blir dette også fulgt i praksis.

Hensikten med at bopelen oppgis skriftlig vil bli spolert dersom opplysningene går frem av rettsboken, fordi rettsboken er tilgjengelig for den tiltalte. Ettersom bopelen i praksis ikke føres inn i rettsboken i de aktuelle tilfellene, antok departementet at det er unødvendig å presisere dette i lovteksten.

Departementet var også enig med Hedlund i at et vitnes privatadresse og arbeidssted bør kunne holdes skjult for tiltalte der det er grunn til å frykte for at vitnets eller andres liv eller helse vil kunne utsettes for fare dersom opplysningene blir gjort kjent. Men departementet uttalte:

«Hovedregelen bør fortsatt være at vitnet oppgir bopel eller arbeidsstedet. Det er imidlertid hovedsakelig praktiske hensyn, og ikke hensynet til tiltaltes forsvar som taler for at disse opplysningene oppgis, jf. foran. Dette taler for at det ikke stilles så strenge krav til de tilfellene hvor unntaksregelen skal kunne påberopes som Hedlund foreslår.

Departementet er enig i at tilfellene hvor det er grunn til å frykte at vitnets eller andres liv eller helse utsettes for fare dersom disse opplysningene blir kjent, bør danne kjernen for anvendelsesområdet for en slik unntaksregel. Avsløring av bopel eller arbeidssted kan imidlertid tenkes å ha andre alvorlige følger for et vitne eller hans pårørende som ikke berører liv eller helse. Et vitnes hjem eller annen eiendom, eller arbeidsstedet blir for eksempel utsatt for hæververk eller omfattende skadeverk. Sett i forhold til de hensyn som taler for at bopel eller arbeidssted skal oppgis, er det grunn til å vurdere om risikoen for slike følger skal kunne begrunne unntak fra hovedregelen om at bopel eller arbeidsstedet skal oppgis. (...)

Hjemmel til å holde bopel og arbeidsstedet skjult vil kunne inntas som straffeprosessloven § 130 nytt annet ledd. Bestemmelsen kan lyde slik:

«Retten kan beslutte at bosted eller arbeidssted bare skal oppgis til retten når det om vitnets bopel eller arbeidssted blir kjent, er særlig grunn til å frykte at vitnet eller noen vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 122, vil bli utsatt for en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten, eller ved fare for vesentlig velferdstap av annen art.»

En slik unntaksregel sammen med en presisering av begrepet «dersom det er nødvendig» vil trolig være tilstrekkelig til å ivareta også politivitners behov for beskyttelse av privatadresse. I de overveiende flertall av saker hvor en polititjenestemann avgir vitneforklaring i stillings medfør, vil hans bopel være uten betydning for sakens opplysning, slik at han - i hvert fall med en presisering av straffeprosessloven § 130 som nevnt foran - vil kunne oppgi tjenestested i stedet for bopel. Dersom bopelen unntaksvis er en saksrelevant opplysning, ser departementet ingen grunn til å gjøre unntak fra den foreslåtte regelen som vil gjelde for vitner i alminnelighet, om at retten kan pålegge et vitne å oppgi bopelen skriftlig for retten, men at bopelen ikke føres inn i rettsboken.»

Departementet understreket at effektiviteten av den foreslåtte regelen om adgang til å skjule privatadresse og arbeidssted er usikker. Dersom vitnets navn ikke holdes skjult, vil det være liten beskyttelse i å holde bopel eller arbeidsstedet skjult for den som ikke på forhånd har foretatt seg noe for å skjerme adressen. Det ble imidlertid pekt på at for polititjenestemenn og andre som fra før er i en utsatt posisjon, og som har kunnet ta forholdsregler, vil situasjonen kunne være annerledes.

6.2.2.4 Høringsinstansenes syn

Borgarting lagmannsrett, Bergen byrett, Kriminalpolitisen, Bergen politidistrikt, Oslo politidistrikt, Forsvarergruppen av 1977 og Polititjenestemennenes Landsforening sier uttrykkelig at de er enig med departementet i at man bør presisere og utvide reglene i § 130 om vitners adgang til å unnlate å oppgi bosted.

Bergen byrett uttaler at retten - etter anmodning fra Bergen politikammer - for mange år siden innførte den ordning at politivitner ikke oppgir bopel, men i stedet sitt tjenestested. Høringsinstansen mener at vitnene derved er godt nok identifisert. Ordningen har aldri budt på problemer.

Bergen politidistrikt mener at det bør gjøres ytterligere unntak fra hovedregelen om at bopel eller arbeidssted skal oppgis:

«Forslaget inneholder nemlig klare begrensninger ved at det kreves en vurdering av om det er «særlig grunn til å frykte» at vitnet vil bli utsatt for «en alvorlig forbrytelse...» om bopel eller arbeidssted blir kjent. Dette innebærer at fornærmede som skal vitne om tilfeller der de selv har vært utsatt for vold eller trusler om vold, ikke uten videre vil være fritatt. Selv om retten vurderer det dithen at det ikke er en særlig grunn til å frykte for at vitnet vil bli utsatt for noe, så vil det kunne skape stor utrygghet hos en fornærmet dersom tiltalte får vite bopelsadresse eller arbeidssted. Det samme gjelder for vitner som i tidligere saker

har vært utsatt for vold eller trusler om vold av tiltalte. Kriteriet kan være at det foreligger tiltale eller tidligere domfellelse.»

Også *Oslo politidistrikt* mener at departementets forslag i høringsbrevet ikke går langt nok i å skjerme vitners bopel og arbeidssted:

«Når det gjelder forslaget til et nytt annet ledd i straffeprosesslovens § 130, vises det til at kontradiksjonshensynet ikke er fremtredende når det gjelder vitnets plikt til å oppgi adresse og arbeidssted. Det er praktiske hensyn som tilsier at vitnet spørres om dette og at opplysningene inntas i rettsboka. Etter vårt syn bør det ikke i denne forbindelse stilles krav om «alvorlig» med hensyn til krenkelsen. Det bør være tilstrekkelig at det er grunn til å frykte at vitnet eller noen vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i straffeprosessloven § 122, kan bli utsatt for en forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten, eller fare for vesentlig velferdstap av annen art».

Politiembetsmennenes Landsforening anfører at det kan være hensiktsmessig å endre reglene om føring av rettsboken, slik at det uttrykkelig går frem at opplysningene som er gitt skriftlig til retten, ikke skal føres inn i rettsboken. Instansen begrunner dette med den betydelige treghet som politiet har opplevd når det gjelder å få gjennomslag for at politivitner skal kunne få oppgi arbeidssted istedenfor bopel.

Forsvarergruppen av 1977 understreker:

«[S]elv om et vitne skal være fritatt fra å oppgi bopel, vil dette ikke innebære at vedkommende er fritatt fra å fortelle om observasjoner, ståsteder etc. selv om dette kan identifisere hvor vedkommende har foretatt observasjonen fra. Det behøver imidlertid ikke opplyses at dette er bopel.»

6.2.2.5 Departementets syn nå

Det er enighet blant høringsinstansene om at man bør presisere og utvide reglene i § 130 om adgang for vitner til å nekte å oppgi bosted.

I høringsbrevet foreslo departementet at § 130 presiseres slik:

«Dersom det er nødvendig *av hensyn til opplysning av saken*, kan rettsformann pålegge vitnet å oppgi sin bopel *skriftlig* til retten».

Departementet er kommet til at man ikke bør føye til passusen «av hensyn til opplysning av saken». Det går frem av Ot. prp. nr. 4 (1994-95) s. 34 at opplysningene om personalia, herunder bopel, i tillegg til å identifisere vitnet, skal sikre at man i ettertid enkelt kan få tak i vedkommende. Det kan for eksempel være aktuelt hvis vitnet må forklare seg én gang til og ved utbetaling av vitnegodtgjørelse. Dersom retten bare kan pålegge vitnet å oppgi bopelen når hensynet til sakens opplysning krever det, kan det tenkes tilfeller hvor det blir vanskelig å ivareta det sistnevnte hensynet. Vitnet har for eksempel bare midlertidig arbeid. Da vil bostedsadressen være viktig for å kunne oppspore vedkommende senere.

Departementet foreslår at formuleringen «nødvendig» i gjeldende lov erstattes av «behov for det». Det sistnevnte uttrykket er etter departementets mening mer dekkende.

Departementet mener videre at det bør presiseres at bopelsadressen skal oppgis skriftlig når retten gir pålegg etter § 130 tredje punktum. Slik var forut-

setningen ved lovendringen i 1995, jf. Ot. prp. nr. 4 (1994-1995) side 36. Så vidt departementet kjenner til, blir dette fulgt i praksis.

Bergen og Oslo politidistrikter mener at departementets forslag i høringsbrevet ikke går langt nok i å skjerme vitners adresse. De mener at det ikke bør stilles krav om at det skal være «særlig» grunn til å frykte for en «alvorlig» forbrytelse, for at retten skal kunne beslutte at opplysninger om bosted eller arbeidssted skal kunne gis bare til retten.

Som departementet peker på i høringsbrevet, er det hovedsakelig praktiske hensyn, og ikke hensynet til den tiltaltes forsvar, som taler for at opplysninger om bo- eller arbeidssted skal oppgis. Departementet kan ikke se at vektige rettssikkerhetshensyn taler imot en skjerming av vitners adresse. I den grad opplysninger om bopel har betydning for sakens opplysning, følger det av de alminnelige regler om vitneplikt at vitnet har plikt til å oppgi bopel. Retten kan likevel frita vitnet for vitneplikt hvor det er fare for vesentlig velferdstap og det etter forholdene ville være urimelig å pålegge vitnet å forklare seg, jf. straffeprosessloven § 123 første ledd annet punktum. Departementet er videre enig med Forsvarergruppen av 1977 i at unntaket i § 130 ikke fritar for vitneplikten for øvrig. Vitner må fortelle om observasjoner o.l. som de har gjort, selv om disse skulle være foretatt fra hjemmet. Departementet støtter derfor Oslo og Bergen politidistrikter i at det må være tilstrekkelig at det for fritak etter § 130 er «grunn til» å frykte for at vitnet eller noen av dets nærstående vil bli utsatt for en forbrytelse. For å få bedre samsvar med utkastet til § 130 a har departementet byttet ut «frykt» i § 130 med «fare».

Departementet er også enig i at det bør være tilstrekkelig at det er *fare* for en forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten, uten at det nødvendigvis skal være fare for en «alvorlig» krenkelse av disse rettsgodene. Det bør overlates til retten å avgjøre om den fryktede krenkelsen er så bagatellmessig at den ikke bør frita for opplysningsplikt for åpen rett. Når det gjelder velferdstap av annen art, mener departementet derimot at man bør holde fast ved et krav om en vesentlig rettskrenkelse.

Departementet har vært i tvil om det er nødvendig å nevne forbrytelser som krenker liv, helse eller frihet uttrykkelig i lovteksten. Er det fare for slike forbrytelser, vil det vanligvis også være fare for vesentlig velferdstap. Vesentlig velferdstap er imidlertid et skjønnsmessig og vagt uttrykk. Fare for de aktuelle forbrytelsene vil utgjøre de mest typiske situasjoner hvor det er aktuelt å gjøre unntak fra plikten til å oppgi bopel eller arbeidssted. Pedagogiske grunner taler derfor for å nevne dem uttrykkelig.

Beslutning etter § 130 treffes etter gjeldende rett av rettens formann. Departementet mener at det nye unntaket fra plikten til å oppgi enten bopelen eller arbeidsstedet også bør treffes av formannen. I høringsbrevet ble det foreslått at beslutningen skulle treffes av den samlede rett.

Det kan være grunn til å samle alle bestemmelser om plikten til å oppgi bopel eller arbeidssted i ett ledd. Dét vil gjøre bestemmelsen lettere å forstå. Nåværende annet punktum og utkastet til nytt tredje punktum er derfor i utkastet i proposisjonen her tatt inn i et nytt annet ledd.

Politiembetsmennenes Landsforening foreslår at reglene om føring av rettsbok endres slik at det uttrykkelig går frem at opplysninger om bo- og arbeidsstedsadresse som er gitt skriftlig til retten, ikke skal føres inn i boken.

Strengt tatt er det ikke nødvendig å presisere dette i loven. Loven krever ikke at opplysning om vitnets bopel eller arbeidssted nedtegnes i rettsboken. Hensikten med at bosteds- og arbeidsstedsadresse oppgis skriftlig til retten, vil bli spolert dersom opplysningene går frem av rettsboken, siden rettsboken er tilgjengelig for tiltalte. Departementet foreslår derfor for å være på den sikre siden at det sies uttrykkelig i § 18 at opplysning om dette ikke skal føres i rettsboken når det er gjort unntak etter § 130 annet ledd.

6.2.2.6 Vitners plikt til å opplyse om bo- og arbeidssted i sivile saker

Også i sivile saker skal rettens formann før et vitne avhøres, spørre vedkommende om navn, fødselsår og -dag, stilling, bopel og forhold til partene, jf. tvistemålsloven § 215. Tvistemålsloven har i dag ikke som straffeprosessloven regler om at vitnet kan oppgi arbeidssted i stedet for bopel. I Ot. prp nr. 3 (1999-2000) foreslo imidlertid Justisdepartementet å endre tvistemålsloven § 215 slik at bestemmelsen blir likelydende med straffeprosessloven § 130. Forslaget ble vedtatt av Stortinget 24. februar 2000, men er foreløpig ikke sanksjonert. Det er et spørsmål om ikke § 215 bør endres ytterligere for å tilpasses en endring i straffeprosessloven § 130.

Behovet for å skjule bosteds- og arbeidsstedsadresse er nok vesentlig mindre i sivile saker enn i straffesaker. Det kan imidlertid tenkes situasjoner hvor det kan være behov for å skjule vitners adresse også i slike saker. Hensynet til sammenheng og konsekvens i lovverket tilsier at tvistemålsloven § 215 bør endres i samsvar med en eventuell endring i straffeprosessloven § 130. Det samme gjelder tvistemålsloven § 125 om føring av rettsboken, som bør få den samme tilføyelsen som straffeprosessloven § 18.

6.2.3 Annen beskyttelse av personopplysninger. Sperring av adresse i folkeregisteret

6.2.3.1 Gjeldende rett

Det er etter gjeldende rett liten mulighet for enkeltmennesker til å sikre at personlige opplysninger om dem ikke blir kjent for andre. Er personnummeret kjent, er det for eksempel forholdsvis enkelt å søke seg frem til andre opplysninger om vedkommende.

Folkeregisterloven 16. januar 1970 nr. 1 § 13 første ledd pålegger taushetsplikt om private forhold. Som private forhold regnes ikke en persons fulle navn, personnummer, adresse mv., med mindre slike opplysninger kan røpe et klientforhold eller andre forhold som må anses som personlig (første ledd annet punktum). Etter annet ledd kan opplysninger som det ikke gjelder taushetsplikt om, utleveres til personer og private institusjoner når opplysningene er nødvendige for å ivareta lovmessige rettigheter eller plikter.

Etter forskrift om folkeregistrering 4. mars 1994 nr. 161 § 37 kan en person søke om at det nedlegges forbud mot at vedkommendes adresse oppgis til private personer og institusjoner. Vedtak om at adressen skal sperres fattes av registerføreren. Vilkåret er at «det kan dokumenteres at det foreligger fare for skade på liv, legeme eller helse».

Et vedtak om å sperre adressen skal være tidsbegrenset og kan ikke vare lenger enn ett år om gangen. Nekter registerføreren å etterkomme søknaden,

eller er søkeren på annen måte misfornøyd med avgjørelsen, kan den påklages til Sentralkontoret for folkeregistrering.

Blir adressen sperret, blir den som utgangspunkt beskyttet med graderingen «fortrolig». Dersom registerføreren kommer til at graderingen «strengt fortrolig» kan være nødvendig, skal han ta dette opp med Sentralkontoret for folkeregistrering, som avgjør om denne graderingen skal benyttes.

Utover dette er det ikke hjemmel for å treffe tiltak for å begrense tilgangen på personopplysninger. Man har for eksempel etter gjeldende rett antagelig ikke mulighet til å få et nytt eller fingert personnummer med den begrunnelse at man kan bli utsatt for trusler eller represalier fordi man har vitnet i en straffesak.

6.2.3.2 *Forslag fra Oslo politikammer om å endre reglene om sperring av adresse i folkeregisteret*

I brev 20. april 1998 ber politimesteren i Oslo Justisdepartementet om å vurdere behovet for å endre reglene om sperring av adresse i folkeregisteret for så vidt gjelder polititjenestemenn. Politimesteren foreslår at vurderingen av om vilkårene for adressesperring i forskriften § 37 første ledd annet punktum er oppfylt, når det dreier seg om adressen til en polititjenestemann, skal foretas av den stedlige politimesteren istedenfor registerføreren ved folkeregisteret. Dessuten går politimesteren inn for at en adressesperre for polititjenestemenn i alle tilfeller beskyttes med graderingen «strengt fortrolig».

Forslaget hadde sitt utspring i den omstendighet at Sentralkontoret for folkeregistrering inntil nylig har tolket forskriften § 37 slik at det må dokumenteres en *konkret trussel* som medfører fare for skade på liv, legeme eller helse. Politimesteren i Oslo viser til at det er uklart hva som ligger i dette uttrykket, og at registerføreren vanskelig kan ha tilstrekkelig oversikt over og kunnskap om de forhold som er av betydning i den konkrete saken til å kunne foreta trusselvurderingen. Den stedlige politimesteren vil derimot - med sitt kjennskap til kriminalitetsbildet og til organiseringen av egne tjenestemenn og deres arbeidsoppgaver - med stor grad av sikkerhet kunne foreta en begrunnet vurdering av om det foreligger forhold som nødvendiggjør en adressesperring.

6.2.3.3 *Høringsbrevet*

Justisdepartementet antok i høringsbrevet at det ikke er behov for å endre forskrift om folkeregistrering § 37. Departementet begrunnet dette slik:

«Reglene i folkeregisterloven og tilhørende forskrifter hører under Finansdepartementets ansvarsområde.

Sentralkontorets tolking av forskriften § 37 har blitt overprøvd av Finansdepartementet som overordnet forvaltningsorgan, som sa seg uenig i Sentralkontorets tolking. Finansdepartementet ga uttrykk for den oppfatning at det i tilfeller der det kan dokumenteres en særlig farlig arbeidssituasjon for enkelte ansatte, vil det være for strengt å legge til grunn at det må ha oppstått en situasjon der det er fremsatt en konkret trussel mot den enkelte ansatte for at vilkårene i forskriften skal være oppfylt. Etter Finansdepartementets syn er forskriftens vilkår oppfylt dersom arbeidssituasjonen som sådan medfører en slik fare

som nevnt i forskriften. Finansdepartementet antar imidlertid at det skal forholdsvis mye til for at forskriftens vilkår skal anses oppfylt i slike tilfeller.

Etter det departementet har fått opplyst legges Finansdepartementets tolking av forskriften nå til grunn av Sentralkontoret. Grunnlaget for Oslo politikammers innvending faller dermed delvis bort. Justisdepartementet valgte likevel å legge spørsmålet om forskriftsendring frem for Finansdepartementet, da vi mente at det fortsatt kunne være grunn til å overveie om vurderingen av om vilkårene for adressesperring i forskriften § 37 første ledd annet punktum er oppfylt, bør tilligge den stedlige politimesteren i tilfeller hvor adressesperring søkes av en tjenestemann i politiet og er begrunnet i tjenesteforholdet. Justisdepartementets antok at politimesteren jevnt over vil ha et bedre grunnlag enn folkeregisterets registerfører til å foreta en konkret vurdering av behovet for beskyttelse, blant annet ut fra kriminalitetsbildet generelt på stedet, polititjenestemannens nåværende eller tiltenkte arbeidsoppgaver, og tidligere erfaring med slike saker.

Justisdepartementet reiste også spørsmål om det kunne være grunn til å vurdere endringer i bestemmelsen i forskriften § 37 tredje ledd om beskyttelsesgrader. Etter departementets syn kunne det være hensiktsmessig om spørsmålet om oppgradering uten videre måtte tas opp med Sentralkontoret for folkeregistrering dersom den stedlige politimesteren bifaller at graderingen «strengt nødvendig» benyttes.

Finansdepartementet la Justisdepartementets forslag frem for Sentralkontoret for folkeregistrering. Sentralkontoret uttalte at en søknad om sperring av adresse fra polititjenestemann som politimesteren stadfester behovet for, vil være tilstrekkelig grunnlag for at sperring av adressen innvilges etter dagens regler. Videre uttalte Sentralkontoret at dersom politimesteren mener at det er behov for gradering «strengt fortrolig» for enkelte tjenestemenn, vil Sentralkontoret akseptere dette. På denne bakgrunn antok Finansdepartementet at det ikke var behov for å endre forskriften § 37».

6.2.3.4 Høringsinstansenes syn

Riksadvokaten mener at det med den forståelse av folkeregisterforskriften § 37 som nå legges til grunn, i forhold til polititjenestemenn ikke er behov for å endre forskriften. Men etter riksadvokatens syn er det grunn til å vurdere om ikke forskriften bør endres slik at det enkelt kan innføres begrensninger i opplysningsadgangen også for personer uten tilknytning til politiet. For personer som er ukjent for den mistenkte og som er bosatt i et annet område, kan adgangen til ikke å oppgi adresse og arbeidssted etter straffeprosessloven § 130, i kombinasjon med at disse opplysninger også sperres i Folkeregistret, være en virkningsfull beskyttelse. Folkeregisterforskriften bør derfor endres slik at personens samtykke og en begjæring fra påtalemyndigheten er tilstrekkelig til at personopplysninger sperres for en nærmere angitt periode.

Politiembetsmennenes Landsforening gir uttrykk for lignende synspunkter.

Oslo politidistrikt uttaler at enkelte lokale ligningskontor ikke er kjent med Sentralkontorets tolkning av folkeregisterforskriften § 37 og avslår søknader når politimesteren ikke kan dokumentere en konkret trussel mot den ansatte. For å klargjøre rettstilstanden og for å unngå forsinkelser og merarbeid knyttet til søknadene om adressesperre, mener Oslo politidistrikt at Sentralkontorets tolkning av dagens regler bør komme til uttrykk ved en presisering i forskriftens § 37 eller ved skriftlig veiledning til det enkelte ligningskontor om

hvordan forskriften skal tolkes. Alternativt foreslår politidistriktet at det foretas en slik lovendring som politimesteren i Oslo har foreslått.

Kriminalpolitisen mener at vurderingen av om vilkårene for adresse-sperring er oppfylt bør foretas av den stedlige politimester fremfor av registerfører i folkeregistret. Instansen uttaler at folkeregisterforskriften § 37 bør endres for å gi notoritet til Sentralkontoret for folkeregisteret sin praksis for på den måten å sikre at det er politimesterens vurdering som legges til grunn.

6.2.3.5 Andre endringer i reglene om beskyttelse av personopplysninger?

I Sverige har man et tretrinnsystem som tar sikte på å verne personopplysninger og, som siste utvei, å utstyre en person som er utsatt for trusler, med fingerte personopplysninger (jf. SOU 1998:40 Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras s. 289 flg.).

Første trinn i den svenske modellen er adgangen til å påføre en såkalt «sekretessmarkering» i det sentrale folkeregisteret. Ordningen er ikke lovregulert, men følger av fast praksis. Markeringen angir at det skal utvises særskilt forsiktighet ved bedømmelsen av om man skal gi opplysninger om personen. Dermed gis det et varselsignal for vurderingen av hvorvidt opplysninger som ellers ikke er undergitt taushetsplikt, skal gis videre. Markeringen angir at vedkommende person er truet eller risikerer represalier. - I 1995 var 6000 personer tildelt sekretessmarkering.

Neste trinn er såkalt «kvarskrivning», jf. folkbokföringslagen (1991:481) § 16. Kvarskrivning innebærer at en person som står i fare for å bli utsatt for en alvorlig eller gjentatt straffbar handling, forfølgning eller trakassering, ved flytting til en annen kommune kan få beholde den folkeregistrerte adressen som han flyttet fra. Kvarskrivning gjelder i høyst tre år av gangen, og skal opphøre når det ikke lenger anses påkrevd. Ordningen kan også gjelde familie som har flyttet med vedkommende.

Det dreier seg her om en særskilt form for fingert personopplysning. 150 personer var i 1998 innvilget kvarskrivning.

Neste trinn er innvilgelse av adgang til å anvende et helt sett av fingerte personopplysninger, jf. lag (1991:483) om fingerade personuppgifter. Hovedvilkårene angis i lovens 1 §:

«Om det finns en uppenbar risk att en person som är folkbokförd i landet kan bli utsatt för särskilt allvarlig brottslighet som riktar sig mot dennes liv, hälsa eller frihet och om personen inte kan ges tillräckligt skydd på annat sätt, får Stockholms tingsrätt efter skriftlig ansökan medge personen att använda andra personuppgifter om sig själv än de verkliga (fingerade personuppgifter) under högst fem år.

Ett medgivande att använda fingerade personuppgifter får även ges åt en familjmedlem till en person som avses i första stycket, om personerna varaktigt bor tillsammans.»

Poenget med ordningen er at personen får «rett til å lyve»; man kan benytte de fingerte personopplysningene slik man anser hensiktsmessig for å beskytte seg. De fingerte personopplysningene, for eksempel personnummer og navn, registreres i folkeregisteret, og føres derfra videre til de ulike forvaltningsorganer på samme vis som ordinære folkeregistrerte opplysninger.

Bare et fåtall personer har blitt tildelt fingerte personopplysninger.

Departementet antok i *høringsbrevet* at en eventuell gjennomføring av tiltak av den art man har i Sverige, må underkastes en bredere vurdering enn det er anledning til i denne sammenheng. Departementet ba likevel høringsinstansene om kommentarer til spørsmålet.

Følgende høringsinstanser stiller seg positive til at det innføres en lignende adgang til å skifte identitet i Norge: *Kriminalpolitisen*, *Oslo politidistrikt*, *Bodø politidistrikt* og *Norsk forening for kriminalreform*. *Kriminalpolitisen* uttaler for eksempel:

«Kriminalpolitisen mener det er åpenbart et behov for at anonyme vitner kan få anledning til å få beskyttet sine personopplysninger. I høringsnotatet på side 46 er det svenske systemet beskrevet og fremtrer som brukbart. Dog er man i tvil om det gir tilfredsstillende sikkerhet å ha en ordning med å påføre en «sekretessmarkering» som et varselssignal hvorvidt personopplysninger skal gis.

Av hensyn til vitnenes sikkerhet bør vurdering om å beskytte personopplysninger tilligge politiet og ikke folkeregisteret. Det bør innføres regler som pålegger folkeregisteret å følge politiets anbefaling/beslutning.

Dernest er det viktig at man har et system som sikrer at beskyttelse av personopplysninger kan iverksettes raskt av hensyn til etterforskningen og vitnets eller polititjenestemannens sikkerhet.

Beskyttelse av personopplysninger ved tildeling av fingerte opplysninger må også kunne gjøres i forhold til «under cover-agenter» av hensyn til tjenestemennenes sikkerhet og for at denne type polititjeneste skal bli så effektiv som mulig.»

6.2.3.6 Departementets vurdering nå

På bakgrunn av høringsrunden er departementet kommet til at det kan være grunn til å vurdere nærmere om folkeregisterforskriften bør endres. Det bør også utredes om adgangen til å beskytte personopplysninger bør utvides og om det i ekstreme tilfeller bør åpnes for at en person får nye personopplysninger.

Disse spørsmålene bør vurderes i en bredere sammenheng enn det som er temaet for proposisjonen her. Departementet vil derfor ta initiativ til at det blir nedsatt et utvalg til å vurdere spørsmålet.

6.2.4 Forhåndsbeslutninger

Avgjørelser om at den siktede eller andre skal forlate rettssalen mens et vitne forklarer seg, eller om at avhøret skal skje for lukkede dører og med referatforbud, treffes vanligvis når rettsmøtet begynner. Et vitne vil dermed ikke vite på forhånd om dørene faktisk vil bli lukket, om den tiltalte vil være til stedet under avhøret, osv.

Usikkerhet om slike forhold kan øke den utrygghet som vitner ofte føler i forbindelse med å skulle vitne. Departementet mente derfor i *høringsbrevet* at det kan være behov for å øke forutberegneligheten for vitner i slike situasjoner. Samtidig er betenkelighetene ved å åpne for at spørsmålet avgjøres under saksforberedelsen små.

Etter straffeprosessloven § 272 kan retten beslutte at det holdes rettsmøte under saksforberedelsen. Bestemmelsen nevner uttrykkelig en del situasjoner hvor det kan holdes slikt rettsmøte. Dette er tilfeller hvor det kan være

særlig praktisk å avgjøre spørsmålet under saksforberedelsen. Bestemmelsen nevner for eksempel spørsmål om å avskjære bevis eller å pålegge vitneplikt. Beslutning om lukkede dører, referatforbud og plikt til å forlate rettssalen er ikke nevnt. Men i 1990 fikk § 274 en tilføyelse om at retten også ellers kan beslutte at det skal holdes rettsmøte under saksforberedelsen.

Også før endringen i § 274 ble det antatt at det er adgang til å treffe avgjørelsen om lukking av dører på forhånd, jf. for eksempel Rt. 1987 s. 406. I praksis blir spørsmålet om referatforbud også i enkelte tilfeller avgjort på forhånd, jf. for eksempel Rt. 1997 s. 1843. Departementet ga i høringsbrevet uttrykk for at det ikke så noe behov for å presisere denne adgangen i loven, men ba om høringsinstansenes syn.

Også forhåndsavgjørelser om at den tiltalte eller andre personer skal forlate rettssalen mens et vitne blir avhørt, kan treffes med hjemmel i den generelle bestemmelsen om saksforberedende møter i straffeprosessloven § 274 annet ledd.

Departementet mente i høringsbrevet at det bør sies uttrykkelig i § 272 at en beslutning etter straffeprosessloven § 245 eller § 284 kan treffes under saksforberedelsen. I 5.5.8 har departementet også foreslått at § 272 nevner at spørsmålet om et vitne skal forklare seg anonymt, skal kunne avgjøres i rettsmøte under saksforberedelsen.

Borgarting lagmannsrett, Kriminalpolitisen, Oslo politidistrikt og Den norske Bankforening støtter forslaget til endring i § 272, mens Forsvarergruppen av 1977 ikke har innvendinger. Borgarting lagmannsrett viser til at det er gunstig for alle aktører, også den siktede, at man har mulighet til en betryggende behandling av spørsmålet på forhånd. Oslo politidistrikt uttaler:

«Domstolenes praktisering av straffeprosesslovens §§ 245 og 284 er streng, og politiet er uten mulighet til på forhånd å forsikre vitnet om at siktede/tiltalte ikke vil være til stede når de forklarer seg. Dette problemet er særlig aktuelt i såkalte torpedosaker, kvinnemishandlingsaker, herunder voldtekts- og andre sedelighetssaker, saker mot organiserte kriminelle som har «markedsført» seg som utilregnelige og farlige, og i saker knyttet til kriminelle ungdomsgjenger.

En endring i straffeprosesslovens § 272 annet ledd som gir retten adgang til på forhånd å beslutte å utelukke siktede eller andre personer fra rettssalen mens et vitne blir avhørt, vil etter vårt syn være et viktig skritt i retning av å styrke vitnenes posisjon. Vår erfaring er at tiden frem til hovedforhandling er en stor belastning for fornærmede og vitner, særlig i de sakstypene som er nevnt ovenfor. De er ofte svært opp tatt av og bekymret for hvorvidt tiltalte skal være til stede når de forklarer seg. Hvis de har en visshet for at tiltalte ikke vil være tilstede under forklaringen, vil dette kunne lette belastningene i vesentlig grad for de enkelte vitner/fornærmede.»

Bare *riksadvokaten* har gitt uttrykk for synspunkter på spørsmålet om det bør gis en uttrykkelig bestemmelse om forhåndsbeslutning om lukkede dører og referatforbud:

«Når det likevel skal gjøres endringer i straffeprosessloven § 272 om hvilke avgjørelser som kan treffes under saksforberedelsen, synes det hensiktsmessig at en også nevner beslutning om at saken helt eller delvis skal føres for lukkede dører og med referatforbud, selv om det

ikke er tvilsomt at slike avgjørelser kan treffes som en del av saksforberedelsen.»

Norsk forening for kriminalreform går imot å endre § 272. KROM viser til at retten har størst forutsetning for å vurdere spørsmålet under hovedforhandlingen fordi saken da er best forberedt.

Som d e p a r t e m e n t e t og flere av høringsinstansene peker på foran, kan gode grunner tilsi at også spørsmål om lukkede dører, referatforbud eller utvisning fra rettssalen i en del saker avgjøres på forhånd.

Departementet er ikke enig med KROM i at en slik ordning er betenkelig. Paragraf 272 gir retten en rett, ikke en plikt til å avgjøre spørsmålet under saksforberedelsen. Retten kan beslutte å utsette avgjørelsen til hovedforhandlingen hvis den mener at grunnlaget for å avgjøre spørsmålet vil være bedre da, jf. gjeldende tredje ledd. I tillegg kommer at en avgjørelse under saksforberedelsen kan gjøres om under hovedforhandlingen med mindre spørsmålet etter kjæremål er avgjort i en høyere instans og det nå ikke foreligger nye opplysninger, jf. gjeldende fjerde ledd.

Departementet foreslår etter dette å endre § 272. Departementet er etter en fornyet vurdering enig med riksadvokaten i at også spørsmålet om lukkede dører og referatforbud av pedagogiske grunner bør nevnes uttrykkelig i § 272.

6.2.5 Bruk av skjerm mv.

I kapittel 5 foreslår departementet at anonym vitneførsel skal kunne skje blant annet ved å ta i bruk fysiske eller tekniske hjelpemidler for å holde vitnets identitet skjult. Vitnet skal for eksempel kunne avhøres bak en skjerm, med forkledning eller med forvrengt stemme. Dette kan skje samtidig som vitnets navn og/eller andre personopplysninger holdes skjult, eller som det eneste tiltak. Formålet er i alle tilfeller at vitnets identitet ikke blir kjent.

I sin utredning om anonyme vitner peker lagdommer Hedlund på at det kan være grunn til å bruke optiske eller akustiske hjelpemidler, også i tilfeller hvor vitnets identitet skal være kjent. Formålet er da å redusere den psykiske belastningen ved å gi forklaring i retten ansikt til ansikt med den tiltalte. De virkemidlene som særlig er aktuelle, er bruk av skjerm og forskjellige former for fjernavhør. Forkledning og stemmefordreining vil neppe kunne lette belastningen ved avhøret.

Bruk av skjerm mv. vil i disse situasjonene ha samme formål som en beslutning om at den tiltalte skal forlate rettsalen mens et vitne blir avhørt, jf. straffeprosessloven §§ 245 og 284. En fordel med skjerming mv. fremfor utelukkelse etter §§ 245 og 284 er at den tiltalte vil være til stede mens vitnet gir forklaring. På den annen side kan det hevdes at en forklaring som er avgitt på en slik måte, kan virke dramatiserende.

Straffeprosessloven har ingen generelle regler om bruk av fysiske eller tekniske innretninger for å beskytte et vitne mot ubehag i avhørssituasjonen. Det er usikkert om det etter gjeldende rett er anledning til å avhøre et vitne som er skjult bak en skjerm.

Departementet mente i *høringsbrevet* at adgangen til å bruke slike virkemidler bør lovfestes under samme vilkår som retten kan beslutte at siktede skal forlate rettssalen etter §§ 245 og 284. Departementet foreslo ikke noe lovutkast, men nøyde seg med å be om høringsinstansenes syn på hvorvidt det

foreligger et behov for en slik ordning og i så fall hvilke virkemidler det bør åpnes for.

Riksadvokaten og Politiembetsmennenes Landsforening går inn for at det åpnes en adgang til å skjerme vitnet fysisk og mener at vilkårene bør være de samme som i §§ 245 og 284. *Den Norske Advokatforening* peker på sin side på at enhver uthuling av bevisumiddelbarhetsprinsippet svekker mulighetene til å vurdere bevisene kritisk. *Norsk forening for kriminalreform* uttaler:

«KROM ser det hensynsfulle i dette forslaget, men mener at det er begrenset hvor mange former for tiltak og nyanseringer som bør settes opp som muligheter i forbindelse med vitneavhør under hovedforhandlingene. I dag er det slik at siktede kan føres ut av rettssalen, om det ansees nødvendig for at vitnet skal uttale seg. Departementet nevner selv den motforestillingen at slike tiltak kan virke dramatiserende.

KROM slutter seg til denne innvendingen og mener at dette kan virke både dramatiserende og også lite heldig om slike innretninger gir rettsforhandlingene og eventuelle vitner et komikkens skjær.

Man kan heller ikke se bort fra at skjerm, forkledning og fordreining kan gi vitnet en opplevelse av større grad av beskyttelse enn det situasjonen faktisk tilsier.»

Som nevnt foran, vil forkledning og stemmefordreining ikke være aktuelt i de situasjoner som drøftes her. De tiltak det vil være tale om, er ulike former for skjerming av vitnet. Etter departementets syn vil neppe slike ordninger gi forhandlingene et komisk skjær.

Avskjerming vil være mer betryggende enn om den tiltalte må forlate rettsalen mens vitnet forklarer seg fordi den tiltalte da vil kunne høre alt som blir sagt. Rettssikkerhetshensyn taler derfor snarere for enn imot en ordning hvor vitnet kan forklare seg avskjermet fra den tiltalte, men slik at retten, aktor og forsvareren kan se vedkommende. Departementet foreslår etter dette at det tas inn i loven en egen bestemmelse om avskjerming. Etter departementets syn kan dette gjøres ved en tilføyelse i §§ 245 og 284.

Også videoteknikk kan være et hjelpemiddel til å avhøre vitner på en skånsom måte. Hedlund peker i sin utredning på muligheten for å bruke audiovisuelle virkemidler (punkt 7.2). Den muligheten er dessuten fremhevet i de forklarende merknadene til Europarådets rekommandasjon No. R (97) 13 om trusler mot vitner og den tiltaltes rett til forsvarer (på side 34), samt i EUs ministerrådsresolusjon 23. november 1995 om beskyttelse av vitner i tilknytning til bekjempelse av internasjonal organisert kriminalitet (95/C 327/04), punkt 8.

Straffeprosessloven § 109 a tillater fjernavhør av vitner og sakkyndige ved hjelp av telefon, eventuelt telefon ledsaget av bilde, jf. forskrift 8. november 1991 nr. 727 § 1 om fjernavhør av vitner og sakkyndige. Dommeren kan beslutte at et vitne skal avhøres ved fjernavhør dersom vitnet ikke har møteplikt på grunn av den geografiske begrensning, men også når andre forhold gjør fjernavhør ønskelig.

Departementet mener at dette regelverket kan brukes som grunnlag for å foreta fjernavhør av truede vitner. Det antok i *høringsbrevet* at det ikke er nødvendig å endre straffeprosessloven eller fjernavhørsforskriften.

Forsvarergruppen av 1977 fraråder bruk av fjernavhør for å ivareta anonymitet. *Kriminalpolitisentralen* mener på sin side at det bør sies klart i forskriften om fjernavhør at forskriften også gjelder ved anonyme avhør.

Departementet finner på bakgrunn av høringen ikke grunn til å foreslå endringer i straffeprosessloven § 109 a. Hvorvidt forskriften bør endres, vil bli vurdert i forbindelse med ikrafttreddelsen av en eventuell ordning med bruk av anonyme vitner.

6.2.6 Er det behov for egne tiltak for å beskytte barn som vitner i straffesaker?

Justiskomiteen viser i Innst. O. nr. 3 (1999-2000) s. 20 til de såkalte barneransakene fra 1998, hvor det var spørsmål om barn som var fornærmet i saken skulle få forklare seg uten den tiltalte og tilhørere til stede. Komiteen forutsetter «at denne problemstillingen drøftes videre i den varslede saken fra Regjeringen, med sikte på å styrke barns rettsvern».

Som det går frem foran, er det etter gjeldende rett adgang til både å pålegge den tiltalte og andre å forlate rettssalen når et vitne forklarer seg og å utelukke offentligheten. Retten kan beslutte at den eller de siktede forlater rettssalen mens et vitne blir avhørt hvis det er grunn til å frykte for at en uforbeholden forklaring ellers ikke vil bli gitt, jf. straffeprosessloven § 245 og § 284. Også andre personer kan av samme grunn pålegges å forlate rettssalen. Når fornærmede forklarer seg, kan retten også treffe slik beslutning hvis særlige grunner gjør at hensynet til fornærmede tilsier det. Ved den skjønnsmessige vurderingen vil det være et moment at vitnet er mindreårig.

Etter domstolloven § 125 (slik den lyder etter lovendringen 4. juni 1999 nr. 37) kan retten også beslutte at pressen og andre tilhørere skal forlate rettssalen mens et vitne forklarer seg blant annet når hensynet til privatlivets fred krever det, «når særlige forhold gir grunn til å frykte for at offentlighet vil vanskeliggjøre sakens opplysning og lukkede dører derfor er påkrevd» og når et vitne ber om det av grunner som retten finner fyllestgjørende.

Også ved denne vurderingen vil det være et moment at det er et barn som skal forklare seg.

Prosesslovgivningen har også enkelte særregler som spesielt tar sikte på å lette avhørssituasjonen for mindreårige vitner: Når et barn under 16 år avhøres som vitne, foreskriver straffeprosessloven § 128 annet ledd at barnets foreldre eller en foresatt bør gis anledning til å være til stede under avhøret dersom ikke vedkommende selv er anmeldt i saken eller andre grunner taler mot det. Den som møter med barnet i retten, har krav på godtgjørelse som fastsatt for vitner. Bestemmelsen gjelder også når saken går for lukkede dører. Er barnet under 14 år er i tillegg dets foreldre eller foresatte ansvarlig for at barnet møter, jf. § 110. Er barnet mellom 14 og 18 år, skal foreldrene eller de foresatte i alminnelighet underrettes ved gjenpart av stevningen.

Barnet vil kunne møte med en annen enn en foresatt hvis det skulle være ønskelig, så lenge saken går for åpne dører. Går saken for lukkede dører, kan retten likevel tillate at et barn som vitner, har med seg en «støtteperson» inn i rettssalen, jf. domstolloven § 127.

Lovendringene som er foreslått foran, vil kunne lette barnets situasjon ytterligere. Ordningen med anonym vitneførsel vil kunne brukes også når vit-

net er et barn mms (utkastet til straffeprosessloven § 130 a). Ved at spørsmålet om hvem som skal være til stede når barnet forklarer seg avgjøres før hovedforhandlingen, vil forutberegneligheten øke (utkastet §§ 272). Dessuten vil man kunne påkjøre avgjørelsen uten at hovedforhandlingen blir forsinket. Adgangen til å foreta fysisk avskjerming i rettssalen vil kunne brukes i en del situasjoner hvor retten etter gjeldende rett ikke finner å kunne pålegge den tiltalte å forlate rettssalen fordi det er rettssikkerhetsmessig betenkelig (utkastet §§ 245 og 284).

Etter d e p a r t e m e n t e t s syn bør man se an virkningene av disse endringene før man eventuelt vurderer ytterligere tiltak for å beskytte barn som vitner i straffesaker.

6.3 Praktiske beskyttelsestiltak

Tiltak av praktisk art vil etter omstendighetene kunne være av stor betydning for vitner som føler seg truet.

Det kan være behov for å beskytte vitnet i forbindelse med selve vitneførselen. For eksempel kan det være aktuelt å la vitnet bli ledsaget til og fra rettsbygningen og å sørge for at vitnet kan oppholde seg i et eget venterom før vedkommende forklarer seg, slik at han eller hun ikke konfronteres med den tiltalte eller med personer fra tiltaltes miljø. Bygningsmessig tilrettelegging utover tiltak som den enkelte domstol kan iverksette på egen hånd, krever planlegging og samordning fra departementets side.

Det kan også være behov for praktiske foranstaltninger i vitnets hverdag. Det kan være aktuelt å peke ut en kontaktperson i politiet for vitnet, eller å utstede vitnet med en overfallsalarm som er tilkoblet politiet. Det kan også være behov for å overvåke vitnets bolig og/eller person.

I de mest ekstreme tilfellene kan det være nødvendig med større omlegginger av vitnets dagligliv. Det kan være aktuelt å legge forholdene til rette praktisk og økonomisk slik at vitnet kan flytte til en annen del av landet eller til utlandet og å hjelpe vitnet med å finne nytt arbeid.

I de forklarende merknadene til Europarådets rekommandasjon R (97) 13 om trusler mot vitner og den tiltaltes rett til forsvarer uttales det at det bør finnes et organisert vitnebeskyttelsesprogram som omfatter identitetsbytte, relokalisering, bistand til å skaffe nytt arbeid, livvaksbeskyttelse og annen beskyttelse. Metodeutvalget peker for sin del på at det i Norge bare rent unntaksvis kan oppstå behov for så drastiske virkemidler (NOU 1997: 15 side 119). Utvalget konkluderte med at det ikke er grunnlag for å anbefale at det utarbeides rutiner eller programmer for vitnebeskyttelse. Også departementet ga i Ot. prp. nr 64 (1998-99) side 126 uttrykk for at det neppe er behov for et generelt vitnebeskyttelsesprogram. Justiskomiteen ba derimot i Innst. O. nr. 3 (1999-2000) side 20 «departementet vurdere rutiner eller programmer for vitnebeskyttelse i forbindelse med saken om anonyme vitner».

Kriminalpolitisen og *Oslo politidistrikt* går inn for at det utarbeides rutiner eller programmer for vitnebeskyttelse. *Kripos* begrunner sitt syn med at man må være føre var slik at man «ikke er henvist til strakarmsimprovisasjon den dagen man får et høyrisiko-vitne som trenger øyeblikkelig hjelp og fullstendig beskyttelse».

Departementet mener fortsatt at det ikke er grunnlag for å utarbeide programmer for vitnebeskyttelse. Det er tale om så få saker at det er lite å hente ved å etablere standardiserte løsninger for ulike typer av beskyttelsesbehov. Derimot kan det være grunn til å skaffe en mer systematisk oversikt over de praktiske tiltak som i dag benyttes eller som anses aktuelle. En slik oversikt foreligger ikke. I de saker hvor praktiske tiltak har vært aktuelle, har man vurdert dette konkret. Det kan også være behov for å fastsette retningslinjer som kan være til hjelp når behovet for tiltak oppstår.

Departementet ba i *høringsbrevet* høringsinstansene om å gjøre rede for eventuell erfaring med praktisk vitnebeskyttelse. Det ba også om høringsinstansenes synspunkter på hva slags øvrige tiltak som kan være aktuelle.

Bare *Oslo politidistrikt* har gjort rede for erfaringer med vitnebeskyttelse:

«Oslo politidistrikt har brukt store ressurser på vitnebeskyttelse i flere saker. Vi har erfart at vitnene forsvinner når hovedforhandlingen nærmer seg eller de endrer forklaring. Selv om tiltalte er varetektsfengslet, er vår klare erfaring at vitner kan blir utsatt for trusler fra tiltaltes miljø, eller ved at tiltalte på annen måte oppnår kontakt med vitnet, for eksempel ved telefon, tekstmeldinger og lignende.

I de tilfellene problemstillingen har vært aktuell, har vi vanligvis først iverksatt tiltak til beskyttelse av vitnene idet hovedforhandling berammes. Vi har da etablert en hyppig kontakt med vitnet og kontakten tiltar frem mot hovedforhandlingen. Vitnet gis informasjon om hvilke forholdsregler han/hun selv må ta.

I flere tilfeller har vi dekket omkostningene til hemmelig telefonnummer til vitnet og også lånt ut mobiltelefon. Vi har bistått med transport til og fra retten og vakthold i retten. I enkelte saker har det vært behov for å tilby vitnet med familie opphold utenfor bopel, for eksempel på hotell, forut for, under og etter hovedforhandlingen. Vi har også foretatt vakthold på vitnets familie og transport til og fra arbeidsplass og barnehage.

Det er vår erfaring at det er svært viktig at vitner og ofre/fornærmede håndteres profesjonelt i en slik situasjon. Et vitnebeskyttelsesprogram vil bidra til å kvalitetssikre politiets håndtering av slike saker. Oslopolitiet har for øvrig nylig utgitt en generalinstruks som gjelder håndteringen av trusler mot polititjenestemenn og andre ansatte ved politidistriktet. Instruksene angir hvilke rutiner som skal følges når ansatte er truet av kriminelle/kriminelle miljøer.»

Departementet vil nedsette en arbeidsgruppe som får i oppgave å gi en samlet oversikt over praktiske tiltak for å beskytte vitner. Det kan være aktuelt å utarbeide en idéhåndbok eller en arbeidsperm som politidistriktene kan bruke når behovet for å beskytte vitner oppstår.

7 Strafferettslig vern for aktørene i rettsvesenet

7.1 Oversikt

7.1.1 Gjeldende rett

En person som øver vold eller fremsetter trusler mot en offentlig tjenestemann som deltar i en rettssak, kan straffes etter straffeloven §§ 127 eller 128 dersom handlingen er foretatt for å søke å påvirke tjenestemannen i sin tjenestehandling. Slik påvirkning kan lettest forekomme i forbindelse med straffesaker, men kan også skje i sivile saker.

Straffebudene verner bare offentlige tjenestemenn. I rettssaker vil dette særlig være polititjenestemenn, aktor, dommere, rettsbetjenter, rettens og påtalemyndighetens kontorpersonale og vitner som opptrer i kraft av sin stilling som offentlig tjenestemann. «Sivile» vitner faller utenfor.

Formålet med §§ 127 og 128 er å verne den offentlige myndighetsutøvelse. Den enkelte tjenestemanns fysiske integritet beskyttes gjennom de alminnelige bestemmelsene om frihetskrenkelser og legemskrenkelser i straffeloven kapittel 21 og 22, som kan anvendes sammen med §§ 127 og 128. Etter gjeldende rett finnes det ikke straffebud som spesielt verner aktørene i straffesaker eller i sivile saker mot frihets- og legemskrenkelser.

Trusler mot aktørene i en rettssak kan etter forholdene straffes etter straffeloven § 227. Trusselen må gjelde en handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder. Den må være skikket til å fremme alvorlig frykt.

Har trusselen medført at et vitne har forklart seg uriktig, kan det også bli tale om straff for medvirkning til falsk forklaring, jf. straffeloven kapittel 15. Hvis vitnet ikke lar seg påvirke, kan det bli tale om forsøk på medvirkning til falsk forklaring. Derimot kan man ikke straffe for falsk forklaring eller medvirkning til falsk forklaring hvis et vitne trues til taushet, jf. Bratholm og Matningsdal, *Straffeloven med kommentarer* (bind 2), 1992 side 338.

Plagsom eller annen hensynsløs adferd som ikke uttrykkes gjennom trusler, vil etter omstendighetene kunne straffes etter § 390 a om fredskrenkelse.

7.1.2 Kort om nordisk rett

Alle de andre nordiske land har enten straffebud som verner aktører i rettsvesenet, eller har fremmet forslag om et slikt straffebud.

Den *svenske* brottsbalken 17. kap. 10 § lyder slik:

«Den som ved våld eller hot om våld angriper någon för att denne gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett utsaga hos en domstol eller annan myndighet eller för att hindra någon från en sådan åtgärd, döms för övergrepp i rättssak till böter eller fängelse i högst två år. Det samma skal gälla, om man med någon annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att denne avlagt vittnesmål eller annars avgett utsaga vid förhör hos en myndighet eller för att hindra honom från att avge en sådan utsaga.

Är brottet grovt, döms til fängelse, lägst ett och högst sex år.»

Den *danske* straffelov § 123 lyder:

«Den, som med trussel om vold forulemper, eller som med vold, ulovlig tvang efter § 260, trusler efter § 266 eller på anden måde begår en strafbar handling mod en person, dennes nærmeste eller andre med tilknytning til denne i anledning af personens forventede eller allerede afgivne forklaring til politiet eller i retten, straffes med hæfte eller fængsel indtil 6 år, under formildende omstændigheder med bøde.»

15 kapittel 9 § i den *finske* straffeloven lyder:

«Övergrep i rättssak

Den som orättmätigt

1) med våld eller hot hindrar eller försöker hindra någon att yttra sig som vittne eller sakkunnig eller annars som en person som skall höras eller är part vid en rättegång, förundersökning, polisundersökning eller vid något annat därmed jämförbart myndighetsförfarande, eller som med våld eller hot påverkar eller försöker påverka yttrandets innehåll, eller

2) begår eller hotar begå våld mot någon annan eller en person som står i ett sådant förhållande till honom som avses i 10 § 2 mom. på grund av vad denne yttrat vid ett sådant förhör som avses ovan, skall, om strängare straff för gärningen inte bestäms på något annat ställe i lag, för *övergrepp i rettssak* dömas till böter eller fängelse i högst tre år.»

I *Island* er det nylig fremmet forslag om at § 108 i straffeloven skal lyde slik:

«Den, som udøver mod en anden person eller dennes nærmeste eller de til ham tilknyttede personer legemlig vold, tvang ifølge § 225 eller trussel ifølge § 233, i anledning af vedkommendes udtalelse hos politiet eller for retten, straffes med fængsel indtil 6 år. Er overtrædelsen af ringe betydning eller formildende omstændigheder er til stede kan straffen nedsættes til bøde.»

7.2 Bør det innføres et nytt straffebud som verner aktørene i rettsvesenet?

7.2.1 Henvendelse fra riksadvokaten

Riksadvokaten har i brev 11. juni 1999 henvendt seg til Justisdepartementet med forslag om et nytt straffebud som skal gi et sterkere vern for aktørene i straffesaker. Bakgrunnen var en henvendelse fra Oslo statsadvokatembeter der det ble vist til eksempler fra praksis hvor vitner er blitt truet til ikke å forklare seg eller til å trekke en avgitt forklaring tilbake. Oslo statsadvokatembeter foreslo å innføre en ny § 132 a i straffeloven som setter straff for å true et vitne eller personer med tilknytning til vitnet, eller true personer som arbeider i politiet, påtalemyndigheten mv. Forslaget ble av riksadvokaten sendt på høring til de øvrige statsadvokatembeter, som til dels også innhentet uttalelser fra politimestrene i sitt distrikt.

Som bakgrunn for lovforslaget viser riksadvokaten til at bruk av trusler og vold mot vitner og andre aktører i straffesaker er et økende problem. Det gjel-

der særlig i alvorlige narkotikasaker og i saker om MC-kriminalitet. Mørketallet er trolig høyt. Riksadvokaten fortsetter:

«Mange tør ikke stå frem å fortelle at de er blitt truet til ikke å forklare seg eller til å endre forklaring. Det er derfor vanskelig å forfølge slike saker selv om det er sterk mistanke om at et vitne er blitt truet. Straffbare handlinger mot vitner har ikke bare forekommet før de gir forklaring til politiet eller retten. Det finnes også eksempler på at vitner har blitt utsatt for represalier fordi deres vitneforklaring har vært ufordelaktig for siktede eller tiltalte.

Vitner (og medsiktede) i en straffesak er åpenbart mest utsatt for trusler eller andre straffbare handlinger, men det finnes også eksempler på at profesjonelle aktører i strafferettspleien har blitt rammet. I høringsuttalelsen fra Oslo politidistrikt gis det flere eksempler på at etterforskere, politijurister og deres familier har blitt utsatt for alvorlige trusler fra personer vedkommende har behandlet straffesaker mot. I ett tilfelle medførte truslene at tjenestemannen fant det tryggest å selge huset og bytte tjenestested. I uttalelsen fra Drammen politidistrikt opplyses at Drammen byrett merker en økende tendens til at også dommere blir utsatt for trusler og sjikane. Endelig finnes det eksempler på at ansatte i fengselsvesenet er blitt truet av varetektsinnsatte eller soningsfanger. Noen av de mest alvorlige tilfellene i så måte er hvor truslene har bidratt til at den innsatte rømmer ved at fengselsbetjenten har blitt pasifisert. Denne type trusler mot de som har sitt arbeid innenfor strafferettspleien har utvilsomt økt i omfang og intensitet de senere år, selv om det ikke kan belegges med statistikk. Det er ingen grunn til å tro at denne negative utvikling vil stanse.»

Redegjørelsen fra riksadvokaten støttes av andre opplysninger som departementet har mottatt fra politiet og påtalemyndigheten.

Bruk av vold og trusler mot aktørene i straffesaker er straffbart allerede etter gjeldende rett og kan straffes relativt strengt. Hovedbegrunnelsen for forslaget er at den konkrete straffutmålingen er for lav. Riksadvokaten viser til at straffen for alvorlig vold gjennom domstolspraksis har blitt skjerpet i de senere år, men at straffen for trusler fortsatt er lav. Straffenivået ved de alvorligste brudd på straffeloven § 227 ligger på 15 til 30 dagers ubetinget fengsel. Det finnes ingen høyesterettspraksis om trusler mot vitner. I de lavere instansene er reaksjonen i de mindre alvorlige trusselsakene oftest betinget fengselsstraff. Straffutmålingspraksis ved overtredelse av §§ 127 og 128 er som hovedregel ubetinget fengselsstraff av kortere varighet. Riksadvokaten skriver:

«Det etablerte straffenivå skriver seg fra en tid hvor trusler og vold mot vitner eller andre aktører i straffesaker var et sjeldent fenomen og hvor de midler som ble brukt på langt nær var så alvorlige som i dag. Med det økte omfang av dette problem ivaretar ikke gjeldende straffutmålingspraksis de sterke allmennpreventive hensyn som her gjør seg gjeldende. Det kan være ødeleggende for irretteføringen av en straffesak at sentrale vitner ikke tør stå frem eller at etterforskere blir hindret i sitt arbeid. På lengre sikt kan dette i betydelig grad svekke strafferettspleien som sådan. Dersom den indre selvjustis i en kriminell organisasjon er sterk nok, slik at f.eks. sentrale vitner ikke våger å gi forklaring, vil dette i verste fall kunne medføre at «forbrytelser lønner seg». Lovlydige borgere og rettssystemet vil bli den tapende part.»

Riksadvokaten peker på at straffen kan skjerpes ved at domstolene i henhold til gjeldende lovgivning idømmer strengere straff enn tidligere. Riksadvokaten uttaler imidlertid:

«Domstolene er som kjent tilbakeholdne med å endre straffenivået i for stor sprang (...) Ved lovendring kan derimot endringen skje med umiddelbar virkning. Det antas også å være et viktig signal at det gis en bestemmelse som understreker at handlingene er rettet mot den offentlige interesse i at straffbare handlinger oppklares og irettføres for domstolene med korrekt resultat. De interesser som beskyttes taler også for at reglene bør plasseres i en egen bestemmelse. Etter dagens lovgivning har man ingen straffebestemmelser som beskytter vitnebeviset (med mindre vitnet er offentlig tjenestemann). Derimot rammer straffeloven § 132 (...) den som forspiller dokumentbevis eller reelle bevismidler. Riksadvokaten har vanskelig for å forstå at vitnebeviset - som i de fleste saker er det viktigste beviset - skal ha dårligere beskyttelse enn andre typer bevis.»

7.2.2 Høringsbrevet

Departementet sa seg i høringsbrevet enig i de argumentene som riksadvokaten har anført. En straffebestemmelse som retter seg mot trusler mot aktørene i straffesaker, vil kunne ha en viktig signaleffekt i kampen mot organisert kriminalitet, som erfaringsmessig er hovedkilden til slike trusler. Departementet anså det også ønskelig å få hevet det generelle straffenivået i saker om vold og trusler mot politiet og andre aktører i straffesaker. Den foreslåtte straffebestemmelsen kan sammen med prosessuelle tiltak styrke vernet for aktørene i straffesaker.

7.2.3 Høringsinstansenes syn

Følgende høringsinstanser anfører at de er positive til at det innføres en ny straffebestemmelse som verner aktørende i rettssaker: *Borgarting lagmannsrett, Bergen byrett, Horten sorenskriverembete, Oslo byrett, Trondheim byrett, byrettsdommerne John I. Henriksen, Morten Bjone og Arild Nesdal (Oslo byrett), riksadvokaten, ØKOKRIM, Bergen, Bodø, Kristiansand, Oslo og Trondheim politidistrikter, Kriminalpolitisen, Straffelovkommisjonen, Den Norske Advokatforening, Forsvarergruppen av 1977, Politiembetsmennenes Landsforening og Politiets fellesforbund.*

Kriminalpolitisen uttaler:

«Det må ikke råde noen tvil om at straffbare handlinger rettet mot aktørene i rettssaker, enten de opptrer i egenskap av profesjonelle aktører slik som dommere, advokater, politi og påtalemyndighet eller som vitner, vil bli møtt med harde sanksjoner fra samfunnets side.

Dagens straffenivå for trusler ligger i så måte vesentlig for lavt til å representere verken noen effektiv avskrekking eller til å ivareta den alminnelige rettsfølelse. Det sier seg nesten selv at hvis en kriminell risikerer flere års fengsel for alvorlige volds- eller narkotikaforbrytelser er risikoen for kanskje 30 dagers ubetinget fengsel for å ha truet et vitne til taushet helt uten betydning.»

Flere instanser har imidlertid enkelte innvendinger mot den nærmere utforming av straffebudet. Dette kommer departementet tilbake til under vurderingen av innholdet i den nye bestemmelsen.

Bare *Agder lagmannsretter* direkte negativ til å innføre et nytt straffebud:

«De eksisterende straffebud gir etter vår mening tilstrekkelig dekning både mht. anvendelsesområde og strafferammer. Departementets hovedbegrunnelse i tilslutning til Riksadvokatens synspunkter (notat side 55) er at domstolenes konkrete straffutmåling er for lav. Det er nevnt at straffenivået ved de alvorligste overtredelsene av straffeloven § 227 ligger på 15 til 30 dagers ubetinget fengsel. Rettspraksis gir imidlertid et mer nyansert bilde, se til illustrasjon avgjørelser i Rt 1993 s. 714, Rt 1994 s. 469, Rt 1994 s. 974, Rt 1996 s. 226 og Rt 1997 s. 815, hvor det er idømt atskillig strengere straffer for alvorlige trusler, riktignok til dels i konkurrans med andre straffbare forhold.

Ifølge departementet finnes det ikke høyesterettspraksis om trusler mot vitner. Det tyder ikke på at påtalemyndigheten har oppfattet straffutmålingspraksis som spesielt problematisk. De konkrete påstander som nedlegges bærer etter vår erfaring ikke bud om at påtalemyndigheten ønsker en alminnelig heving av reaksjonsnivået i saker om § 227, og interessen for å bruke annet straffalternativ om særdeles skjerpende omstendigheter synes å være liten selv i saker hvor dette kunne være nærliggende.

På denne bakgrunn er det ikke argumentert overbevisende for at det er nødvendig å innføre et nytt straffebud for å etablere et adekvat reaksjonsnivå i saker som gjelder trusler eller andre overgrep mot vitner. I mangel av høyesterettspraksis kan det ikke anses etablert noe alminnelig reaksjonsnivå for slike forbrytelser. Riksadvokatens argument om at domstolene er tilbakeholdne med å endre straffenivået i store sprang, har derfor ikke så stor vekt. Det er i utgangspunktet ingen grunn til å tvile på at de sterke almenpreventive hensyn som gjør seg gjeldende ved alvorlige trusler og andre overgrep mot vitner eller rettsvesenets personale vil bli møtt med adekvate straffereaksjoner ved anvendelse av gjeldende straffebestemmelser. Til illustrasjon vises til Høyesteretts dom i Rt 1998 s. 1676 hvor Høyesterett i en sak om ildspåsettelse av bolighuset til en polititjenestemann som tidligere hadde etterforsket flere saker mot siktede, idømte strengere straff enn påstått av påtalemyndigheten.

Det kan ytterligere rettes den innvending mot forslaget at § 132a får et lite presist anvendelsesområde med et visst preg av generalklausul, og at grenseflaten mot andre bestemmelser som § 127 og § 128 virker uklar.»

7.2.4 Departementets syn nå

Alle så nær som én av de høringsinstansene som har uttalt seg, mener at det er behov for et eget straffebud som verner aktørene i straffesaker. Høringsrunden har styrket departementet i synet på at det er behov for lovendring.

Selv om det, som *Agder lagmannsrett* peker på, i enkelte saker er idømt strengere straffer enn det som er sagt i høringsbrevet, er straffenivået generelt sett for lavt i de aktuelle sakene. Grunnen til at påtalemyndigheten ikke legger ned påstand om vesentlig strengere straff kan være at det erfaringsmessig er vanskelig å få domstolene til å høyne straffenivået i store sprang.

Det er også andre grunner til å innføre en egen straffebestemmelse som verner aktørene i rettssaker mot trusler og represalier. Bestemmelsen kan spesialtilpasses til de situasjoner man særlig ønsker å ramme. Det kan være aktuelt å utvide området for det straffbare, ikke minst ved at grovt uaktsomme

trusler og represalier rammes. Slike handlinger er i det vesentlige straffrie i dag.

Departementet legger også vekt på den signaleffekten det har at man i loven i klartekst markerer avstand fra bruk av trusler og represalier mot aktører i straffesaker. Særlig kan det ha en positiv signaleffekt å innføre en straffebestemmelse som eksplisitt verner vitnebeviset. Bortsett fra reglene om medvirkning til falsk forklaring har vi i gjeldende rett ikke noe straffebud som direkte verner vitnebeviset. Et slikt vern har vi derimot for andre bevis (§ 132) og for utøvelse av offentlig myndighet (§§ 127 og 128).

Departementet er ikke enig i innvendingen om at forslaget til ny § 132 a får et lite presist anvendelsesområde med et visst preg av generalklausul. Man bør under arbeidet med å utforme bestemmelsen tilstrebe at gjerningsbeskrivelsen blir så presis som mulig. Det er lang tradisjon for at straffebud utformes generelt og at det brukes mer eller mindre skjønnsmessige ord og uttrykk. Den foreslåtte bestemmelsen er etter departementets mening ikke så generell eller skjønnsmessig at det kan være noen vesentlig innvending mot bestemmelsen.

Selv om det i visse saker kan bli vanskelig å trekke grensen mot bestemmelser som straffeloven §§ 127 og 128, er heller ikke dette tungtveiende nok til ikke å innføre et nytt straffebud. Departementet fremmer på denne bakgrunn forslag om en ny straffebestemmelse som skal verne aktørene mot trusler og represalier.

7.3 Vilkårene i en bestemmelse om vern for aktørene i rettsvesenet

7.3.1 Utkast til lovtekst i høringsbrevet

Riksadvokaten foreslo i brevet 11. juni 1999 følgende lovtekst:

«Den som forsettlig eller grovt uaktsomt forulemper et vitne eller noen med tilknytning til vitnet i anledning vitnets forventede eller avgitte forklaring til politiet eller retten på en måte som er egnet til å fremkalle frykt, straffes med fengsel i inntil 3 år. På samme måte straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt forulemper noen i anledning deres arbeid for politiet, påtalemyndigheten, domstolene, kriminalomsorgen eller som offentlig forsvarer, eller noen med tilknytning til disse på en måte som er egnet til å fremkalle frykt.

Medvirkning straffes på samme måte.

Er den skyldige tidligere straffet for overtredelse av denne paragraf, eller foreligger særdeles skjerpende omstendigheter, kan fengsel i inntil 6 år anvendes. Ved avgjørelsen av om særdeles skjerpende omstendigheter foreligger skal det særlig legges vekt på om overtredelsen er begått av flere i fellesskap, om den har et systematisk eller organisert preg, om den har rammet den krenkedes familie og om den er begått ved flere anledninger.»

Departementet foreslo en annen formulering i *høringsbrevet*:

«For sabotasje mot rettsvesenet straffes den som øver vold mot noen eller på annen måte rettsstridig påfører noen lidelse, skade eller velferdstap

- a) fordi han eller noen av hans nærmeste har anmeldt et straffbart forhold, har anlagt søksmål i en sivil sak, eller har avgitt forklaring

- for politiet eller retten,
- b) fordi han eller noen av hans nærmeste har arbeidet for politiet, påtalemyndigheten, domstolen, kriminalomsorgen eller har vært forsvarer eller prosessfullmektig,
 - c) for å påvirke en handling eller arbeid som er nevnt i bokstav a eller bokstav b.

Medvirkning er straffbar.

Forsettlig eller grovt uaktsom sabotasje mot rettsvesenet straffes med fengsel inntil fem år. Har den skyldige tidligere vært straffet etter denne paragraf, eller er handlingen utført under særdeles skjerpene omstendigheter, kan fengsel inntil 10 år anvendes. Ved avgjørelsen av om det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter, skal det særlig legges vekt på om overtredelsen har voldt fare for noens liv eller helbred, er begått ved flere anledninger eller av flere i fellesskap eller har et systematisk eller organisert preg.»

Flere instanser har kommet med merknader til lovutkastet. Departementet tar opp merknadene i tilknytning til de enkelte deler av lovutkastet, der merknadene naturlig hører hjemme.

7.3.2 Generelt - valg av struktur mv.

De fleste *høringsinstanser* gir uttrykk for at de generelt sett foretrekker det lovutkastet departementet foreslo i høringsbrevet fremfor riksadvokatens forslag. Også riksadvokaten har i sine merknader sagt at han «uten videre er enig i at lovteksten som er foreslått av departementet er vesentlig bedre». Enkelte høringsinstanser har imidlertid innvendinger mot detaljer i lovutkastet.

Noen få høringsinstanser foretrekker riksadvokatens forslag. *Dommerne Morten Bjørne og John I. Henriksen (Oslo byrett)*:

«Vi mener at det er uheldig at skyldkravet i bestemmelsen - forsett eller grov uaktsomhet - først kommer til uttrykk i bestemmelsens tredje ledd. Det bør fremgå innledningsvis i en lovbestemmelse hva som er skyldkravet.

På denne bakgrunn er det min oppfatning at riksadvokatens forslag til lovtekst har fått en mer hensiktsmessig utforming. John I. Henriksen har ikke så sterke innvendinger mot departementets utforming av bestemmelsen.»

Dommer Arild Nesdal (Oslo byrett) mener at den foreslåtte § 132 a er for vanskelig å praktisere og for vagt utformet. Særlig har han innvendinger mot det foreslåtte vilkåret om årsakssammenheng mellom handlingen og fornærmedes posisjon i saken, jf. bruken av «fordi». At formuleringen «på annen måte rettsstridig påfører noen lidelse, skade eller velferdstap» er ment å dekke trusler, er også etter hans syn lite heldig. Nesdal fortsetter:

«Straffebudet bør etter mitt syn utformes med utgangspunkt i Riksadvokatens forslag. Men bortsett fra siste ledd, bør ordlyden gjøres noe enklere og klarere.

(...)

Det bør videre være unødvendig å ha med «noen med tilknytning til vitnet».

(...)

Riksadvokatens forslag til første og annet ledd bør derfor etter mitt syn i stedet ha slik ordlyd:

Den som i ord eller handling opptrer på en måte som er egnet til å fremkalle frykt hos et vitne eller part, og det er overveiende sannsynlig at dette er gjort for å påvirke vedkommendes forklaring til politiet eller i retten, straffes med fengsel i inntil 3 år.

Det samme gjelder den som ved slik atferd opptrer på en måte som er egnet til å framkalle frykt for noen i deres arbeid for politiet, påtalemyndigheten, domstolene, kriminalomsorgen eller som forsvarer, prosessfullmektig eller bistandsadvokat.

Medvirkning straffes på samme måte.»

Riksadvokatens forslag til tredje ledd blir nytt fjerde ledd.»

De p a r t e m e n t e t fastholder i det vesentlige strukturen i sitt forslag fra høringsbrevet.

Innvendingene fra instansene som mener at man bør ta utgangspunkt i riksadvokatens forslag, er for det meste av en slik karakter at departementet finner det best å drøfte dem nærmere ved gjennomgåelsen av detaljene i forslaget til ny lovbestemmelse.

Enkelte høringsinstanser har kommentert bruken av betegnelsen «sabotasje mot rettsvesenet».

Dommerne Morten Bjørne og John I. Henriksen uttaler:

«Når det gjelder *utformingen* av den foreslåtte bestemmelse, har Justisdepartementet foreslått at den eller de som overtrer bestemmelsen straffes for «sabotasje mot rettsvesenet». Jeg er enig i at dette er en riktig betegnelse på en slik overtredelse, men anser det ikke nødvendig at det brukes et slikt koblingsuttrykk i lovteksten når - så vidt jeg kan se - uttrykket ikke benyttes andre steder i lovgivningen. Bruken av uttrykket fører derfor bare til at lovteksten blir unødvendig lang og komplisert. John I. Henriksen har ingen innvendinger mot at begrepet «sabotasje mot rettsvesenet» benyttes i lovteksten. Hans oppfatning er at ved å bruke dette begrepet får man tydelig frem hvilken type lovbrudd det er tale om.»

Borgarting lagmannsrett uttaler:

«Jeg stiller imidlertid spørsmål ved innføringen av det nye strafferettslige begrepet «sabotasje mot rettsapparatet.» Ordet «sabotasje» vekker svært dramatiske assosiasjoner av praktisk karakter, og er ikke alltid fullt ut dekkende for de situasjoner som man med en slik straffebestemmelse ønsker å ramme.»

Bergen byrett uttaler:

«Uttrykket «sabotasje mot rettsvesenet» fremstår som en sproglig merkelig nyskapning. Slike merkverdigheter bør unngås. Det kan ganske enkelt hete: Den som ... »

Bodø politidistrikt uttaler:

«Denne innledningen til bestemmelsen oppfattes som noe vanskelig håndterbar. For det første gir begrepet «sabotasje» inntrykk av at det må medføre omfattende skadevirkninger, nærmest av fysisk karakter som en direkte følge av handlingen. Dersom det isteden hadde vært en beskrivelse av å «sabotere rettsvesenet», ville det gitt riktigere assosi-

asjoner. Det gir etter vår oppfatning også de riktige assosiasjoner dersom man sier «å motarbeide rettsvesenet».

På denne bakgrunn foreslår Bodø politidistrikt at man bruker formuleringen «for å *motarbeiderettsvesenet*» eller «for å *sabotere rettsvesenet*».

Etter departementets syn taler pedagogiske hensyn for å ha et lettfattelig koblingsord innledningsvis, som man kan bruke for å «kjenne igjen» bestemmelsen. Denne fremgangsmåten har også lovtekniske fordeler. Departementet har forståelse for innvendingene mot begrepet »sabotasje». Departementet er enig med Bodø politidistrikt i at ordet «motarbeide» vil gi en riktigere beskrivelse av det man ønsker å ramme. Men det er bedre å bruke et substantiv. Departementet foreslår derfor betegnelsen motarbeiding av rettsvesenet. Denne betegnelsen passer godt med språkbruken i straffeloven § 132, som setter straff for det å «motarbeide en offentlig Undersøgelse».

I *høringsbrevet* ble det uttalt følgende om plasseringen av straffebestemmelsen:

«Formålet med bestemmelsen er primært å beskytte rettsvesenet. Etter departementets syn bør bestemmelsen derfor tas inn i kapittel 12 om forbrytelser mot den offentlige myndighet, som en ny § 132 a.

Bestemmelsen vil etter omstendighetene kunne anvendes i konkurrans med bestemmelsene i straffeloven § 227 og 228 og kapittel 21 og 22.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt innvendinger mot dette. Departementet foreslår dermed at bestemmelsen blir ny § 132 a.

Etter at høringsbrevet ble sendt ut er det ved lov 3. desember 1999 nr. 82 vedtatt en ny § 132 a om brudd på pålegg om taushetsplikt ved bruk av »hemmelige» tvangsmidler. Departementet foreslår at denne bestemmelsen blir ny § 132 b fordi forslaget til nytt straffebud om motarbeiding av rettsvesenet i innhold ligger nærmere § 132 enn den nylig innførte § 132 a. Derfor er det mest naturlig at bestemmelsen om motarbeiding av rettsvesenet blir ny § 132 a og at nåværende § 132 a blir ny § 132 b.

7.3.3 Hvilke situasjoner skal straffebudet ramme?

7.3.3.1 Høringsbrevet

Departementet uttalte i høringsbrevet følgende om hvilke situasjoner som bør rammes av straffebudet:

«Erfaringsmessig kan trusler, vold mv. mot aktørene i rettssaker oppstå på alle stadier av en sak. Fornærmede eller vitner blir utsatt for press for å avstå fra å anmelde straffbare forhold. Det hender til og med at presset utøves før en straffbar handling er begått. Vitner og medsiktede overtales til å avstå fra å forklare seg for politiet eller til å forklare seg falskt. De som har avgitt forklaring, presses til å endre forklaring i tiltaltes favør, enten for politiet eller i retten. Politiet, påtalemyndigheten og forsvareren kan bli utsatt for press under både etterforskningen og hovedforhandlingen. Også rettens medlemmer blir undertiden utsatt for press under hovedforhandlingen. I etterkant av en sak kan fornærmede, vitner, politiet, påtalemyndigheten og andre aktører bli utsatt for represalier fordi de i det hele tatt har vært in-

volvert i saken. Straffebudet bør etter departementets syn ramme slike forhold uansett på hvilket tidspunkt de oppstår.

Trusler, vold mv. med sikte på å påvirke saksforløpet forekommer oftest i forbindelse med straffesaker. Det hender imidlertid at aktørene også i sivile saker utsettes for press. Potensielle saksøkere utsettes for press for ikke å anlegge søksmål, eller saksøkeren presses til å trekke søksmålet tilbake. På samme måte som i straffesaker, kan vitner og potensielle vitner, sakkyndige, prosessfullmektiger og rettens medlemmer bli utsatt for press og represalier. Etter departementets syn kan slike handlinger være like straffverdige enten de er begått i forbindelse med straffesaker eller i forbindelse med sivile søksmål.

I utkastet er ikke den straffbare handlingen knyttet til et bestemt tidspunkt i saksforløpet. Derimot kreves at handlingen er knyttet til en nærmere bestemt situasjon.

Etter utkastet første ledd bokstav a er handlingen straffbar om den er utøvd fordi fornærmede eller noen av hans nærmeste har anmeldt et straffbart forhold, har anlagt søksmål i en sivil sak, eller har avgitt forklaring for politiet eller retten. Er handlingen utøvd for å få noen til å avstå fra å anmelde et straffbart forhold eller anlegge sivil søksmål, eller for å trekke en anmeldelse eller søksmål tilbake, vil den være straffbar etter utkastet første ledd bokstav c, som påvirkning av en handling som nevnt i bokstav a. Det samme gjelder om handlingen er utøvd for å få noen til å avstå fra å forklare seg for politiet eller retten, eller å forandre eller trekke tilbake en forklaring, eller forklare seg falskt eller forholde seg taus.

Etter utkastet første ledd bokstav b er en handling straffbar om den er utøvd fordi fornærmede eller noen av hans nærmeste har arbeidet for politiet, påtalemyndigheten, domstolen, kriminalomsorgen eller har vært forsvarer eller prosessfullmektig. De rene hevnaksjonene omfattes av dette alternativet. Er handlingen utøvd med sikte på å hindre eller på annen måte påvirke arbeidet med en bestemt sak eller fremtidige saker, vil det rammes av utkastet første ledd bokstav c.»

7.3.3.2 Høringsinstansenes syn og departementets syn nå

Få *høringsinstanser* har merknader til forslaget til hvilke situasjoner straffebudet skal ramme, og ingen har vesentlige innvendinger. D e p a r t e m e n t e t fastholder derfor lovforslaget på dette punktet.

7.3.4 Hvem skal straffebudet beskytte?

7.3.4.1 Høringsbrevet

Departementet uttalte i høringsbrevet dette om hvem straffebudet bør beskytte:

«Opplysninger som departementet har mottatt tyder på at det særlig er sivile vitner, herunder medsiktete, og politivitner som utsettes for trusler og represalier i forbindelse med forfølgning av straffesaker. I enkelte tilfeller har imidlertid også andre i politiet og påtalemyndigheten, dommere og ansatte i fengselsvesenet blitt utsatt for trusler mv. på grunn av deres befatning med en sak. Utkastet er derfor formulert slik at den beskytter personer som deltar i en individuell sak - sivile vitner, medsiktete, sakkyndige og politivitner. Dessuten beskyttes alle som har arbeidet i politiet, påtalemyndigheten, domstolen, kriminalomsorgen, eller som har vært forsvarer eller prosessfullmektig.

Når det gjelder personkretsen i utkastet første ledd bokstav b, kreves det ikke at vedkommende har hatt befatning med et saksforhold som politietterforsker, politijurist, aktor, medlem av retten mv. En annen sak er at dette ofte vil være tilfellet. Etter ordlyden omfattes imidlertid alle som har arbeidet for politiet, påtalemyndigheten osv. Også kontorpersonele som utsettes for represalier eller påvirkes i deres arbeid vil kunne omfattes av straffebudet.

Begrepet «forsvarer» omfatter både privat og offentlig forsvarer. Som arbeid i kriminalomsorgen regnes både arbeid i fengselsvesenet og i friomsorgen.

Det hender at aktørene i rettssaker utsettes for press ved at trusler og represalier rettes mot hans eller hennes familie. Etter departementets syn bør disse beskyttes, og utkastet tar høyde for dette.»

7.3.4.2 Høringsinstansenes syn og departementets syn nå

Enkelte høringsinstanser har merknader til spørsmålet om hvem straffebudet bør beskytte.

Forsvarergruppen av 1977 uttaler:

«Det bemerkes forøvrig at utformingen i litra b) er blitt uheldig, i det et lagrettemedlem ikke «arbeider for domstolen». Bestemmelsen bør også omfatte lagrettemedlemmer og legdommere, og formuleringen bør da være «arbeidet eller gjort tjeneste for domstolen».

Departementet er enig i denne innvendingen, og har endret ordlyden i utkastet i tråd med dette.

Trondheim byrett uttaler:

«Det er et spørsmål om ikke også bistandsadvokaten bør nevnes uttrykkelig i første ledd pkt. b, - bistandsadvokaten synes ikke å bli fanget opp av ordlyden i forslaget. Man kan også se for seg at handlinger som nevnt i paragrafen er rettet mot ansatte ved et advokatkontor. Det bør kanskje vurderes om det strafferettslige vernet også bør omfatte disse.»

Dommerne Morten Bjørne og John I. Henriksen (Oslo byrett) har lignende synspunkter:

«I følge departementet skal den foreslåtte bestemmelse beskytte aktøren og hans «nærmeste». Riksadvokatens forslag favner videre idet personer «med tilknytning til» aktørene også beskyttes. Vi er enige i at i alminnelighet vil de som har tilknytning til en person være vedkommendes nærmeste. På den annen side kan det for eksempel tenkes at sekretæren ved dommerens kontor blir utsatt for trusler ikke på grunn av sitt eget arbeid i rettspleien, men på grunn av dommerens arbeid. Etter departementets forslag vil slike trusler ikke rammes av bestemmelsen selv om gode grunner kan tale for det. På denne bakgrunn mener vi derfor at loven på dette punkt bør formuleres i samsvar med riksadvokatens forslag. Det kan videre bemerkes at den tilsvarende danske bestemmelse (som bare gjelder forulemping av vitner) ikke bare beskytter et vitnes nærmeste, men også personer med tilknytning til vitnet.»

Departementet er enig med Trondheim byrett i at også bistandsadvokaten bør nevnes eksplisitt i lovteksten.

Handler som er rettet mot ansatte ved et advokatkontor eller mot sekretæren til dommeren, faller utenfor lovforslaget i høringsbrevet. Departementet er enig i at det etter omstendighetene kan være behov for at flere er beskyttet av straffebestemmelsen enn det som er foreslått. Det er heller ikke utenkelig at en anmeldt person lar represalier gå ut over for eksempel en god venn av anmelderen. Spørsmålet er hvor man skal trekke grensen. Fordelen med å bruke begrepet «nærmeste» er at dette begrepet er definert i straffeloven § 5. Det vil da ikke oppstå tvil om hvem som skal være omfattet.

Et alternativ er å bytte ut «noen av hans nærmeste» i bokstav a og b, med «noen han har tilknytning til». Da vil i alle fall de personer som er nevnt foran, falle innenfor bestemmelsen.

En slik formulering er imidlertid vid, og det kan være vanskelig å trekke en eksakt grense. Departementet går derfor inn for å opprettholde forslaget i høringsbrevet. De aktuelle handlingene vil likevel ikke være lovlige, men vil rammes av andre straffebud.

Trondheim politidistrikt uttaler:

«Det strafferettslige vernet bør ikke bare gjelde de personer som har yrkesmessig tilknytning til strafferettsetatene, men også til andre ansatte i offentlig virksomhet som de kriminelle miljøene under gitte forutsetninger oppfatter som sin fiende. Vi tenker da på for eksempel ansatte i skatteetaten, Statens Vegvesen (tidl. Biltilsynet) m.fl.»

Departementet kan ikke se at det skulle være behov for å utvide bestemmelsen til å omfatte de grupper som Trondheim politidistrikt omtaler. Gruppene er ikke en del av rettsvesenet som sådant, og faller derfor naturlig utenfor anvendelsesområdet. Har en ansatt i vedkommende etater tatt del i en rettssak, f.eks. som anmelder eller vitne, vil han uansett omfattes av bestemmelsen. Blir han hindret, eller utsatt for vold eller trusler i sin tjeneste for organet, vil han ha strafferettslig vern gjennom andre bestemmelser i straffeloven, blant annet §§ 127, 128 og 326.

7.3.5 Den straffbare handling

7.3.5.1 Høringsbrevet

Departementet uttalte i høringsbrevet følgende om den straffbare handling:

«Etter første ledd første punktum rammer bestemmelsen «den som over vold mot noen, eller på annen måte påfører noen lidelse, skade eller velferdstap ...».

Det er etter departementets syn på det rene at den straffbare handlingen bør defineres slik at vold og trusler om vold omfattes. «Vold» tar sikte på vold mot person, ikke mot gjenstand. Det følger av sammenhengen i første ledd første punktum at volden må påføre noen lidelse, skade eller velferdstap. Voldsbegrepet har derfor et snevrere innhold enn i straffeloven § 127.

Vold og trusler om vold er de mest alvorlige midler som kan tas i bruk av tiltalte og personer i hans miljø for å forsøke å påvirke rettspleien i egen interesse, eller som represalier mot personer som har deltatt i en sak mot ham. I praksis benyttes imidlertid mange andre midler. Opplysninger som departementet har mottatt tyder på at det ofte benyttes adferd som oppfattes som truende, uten at det fremsettes konkrete trusler. Det hender for eksempel at tiltalte eller noen på tiltal-

tes vegne fotfølger et vitne, eller sitter i en parkert bil utenfor et vitnes hus, eller venter utenfor skolen til vitnets barn. Et annet eksempel er at et vitne mv. utsettes for stadige og utidige telefonoppringinger. Et middel som forekommer i praksis, er at siktede sender «gravferdsblomster» til etterforskningslederen.

Det hender også at skade på eiendom brukes som pressmiddel. Vedkommendes hus, bil eller annen eiendom tennes på eller utsettes for hærverk.

Etter departementet syn bør ikke pressmidlets karakter være et avgjørende kriterium. Det avgjørende bør være hvilke følger anvendelse av det aktuelle pressmidlet har.

I utkastet kreves at siktede «påfører noen lidelse, skade eller velferdstap». Dette er et vidt begrep. «Lidelse» og «skade» tar sikte på fysisk og psykisk skade, sykdom eller overlast. Begrepet «velferdstap» er videre, og vil også kunne omfatte økonomisk tap. Velferdstap må i stor utstrekning sees som et overbegrep, som også omfatter de to alternativene «lidelse» eller «skade». Det stilles ikke krav om at velferdstapet skal være vesentlig, sml. til forskjell straffeprosessloven § 123.

Etter departementets syn bør det ikke være et vilkår at handlingen må være straffbar. En annen sak er at dette ofte vil være tilfellet. Derimot kreves etter utkastet at handlingen skal være rettsstridig.»

7.3.5.2 Høringsinstansenes syn

Når det gjelder *hvilke handlinger* som bør rammes av straffebudet, uttaler Trondheim byrett:

«Som nevnt i høringsbrevet er meningen å ramme også trusler om vold. Med den formuleringen forslaget har, synes trusler om vold mot person å måtte fanges opp av «eller på annen måte». Dette kan virke litt kunstig og indirekte, og det bør vurderes om trusler bør komme mer direkte til uttrykk i loven. Trusler er i praksis særlig aktuelt, og straffbarheten bør da framgå klart av loven.

Det framgår også av høringsbrevet at «vold» tar sikte på vold mot person, ikke mot gjenstand. Som nevnt i høringsbrevet hender det også at skade på eiendom brukes som pressmiddel. Skadeverk vil vel også nå måtte fanges opp av «på annen måte», og også her er det spørsmål om dette burde komme mer direkte til uttrykk. Også trusler om skadeverk er straffverdig i denne situasjonen. Også dette må i tilfelle fanges opp av formuleringen «på annen måte».

Etter vår mening bør det vurderes en klarere utforming når det gjelder de handlinger som rammes. Skadeverk bør nevnes uttrykkelig, og også trusler om vold og skadeverk.»

Straffelovkommisjonen uttaler:

«Den straffbare handling etter departementets forslag, er å øve vold mot noen eller på annen måte rettsstridig å påføre noen lidelse, skade eller velferdstap. I høringsnotatet er angitt at det følger av sammenhengen i første ledd første punktum at volden må påføre noen lidelse, skade eller velferdstap, og at ikke all voldsutøvelse nødvendigvis rammes. Kommisjonen bemerker at en like nærliggende språklig forståelse av ordlyden er at utøvelse av vold alltid skal ansees å medføre lidelse, skade eller velferdstap, slik at all voldsutøvelse rammes. Det er uheldig at den snevrere tolkning departementet mener skal legges til grunn, ikke klarere fremgår av ordlyden.

(...)

Det virker som departementet har tatt utgangspunkt i den tilsvarende svenske bestemmelsen, jf. BrB kap 17 § 10 andre straffalternativ. Etter første straffalternativ i denne bestemmelsen rammes vold eller trussel om vold mot vitne, mens andre straffalternativ bestemmer at det samme gjelder for «annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om sådan gärning». Lidelse og velferdstap er uklare kriterier, jf. nedenfor, men innfører man disse i bestemmelsen, synes det å være en mangel at ikke trussel om å påføre noen «lidelse, skade eller velferdstap» i seg selv rammes. Etter forslaget vil dette bare gjelde dersom en slik trussel påfører offeret lidelse mv.»

Om *hvilke virkninger* som bør omfattes, uttaler *Trondheim byrett*:

««Velferdstap» er et vidt begrep, som det kan være uklart hvor langt rekker. Begrepet gjenfinnes i en del andre bestemmelser i straffeloven, nemlig i §§ 256, 271, 276 og 292, samt i lovgivningen forøvrig, i ferieloven § 14, tvistemålsloven § 208 og straffeprosessloven § 123. Det synes å være begrenset veiledning i forarbeider og rettspraksis om hvilket nærmere innhold begrepet er ment å ha i disse bestemmelsene.

I de aktuelle bestemmelsene i straffeloven brukes begrepet som en angivelse av skjerpende omstendigheter som kan lede til at en overtredelse anses grov. I utkastet til § 132a gis begrepet en annen rolle, ved at det blir en straffbarhetsbetingelse. Det kan hevdes at begrepet er betenkelig vagt til å inngå i en gjerningsbeskrivelse. Det bør i hvert fall sies klart i forarbeidene hva uttrykket er ment å omfatte.

-Bør inntrådt virkning være en straffbarhetsbetingelse?

Slik forslaget lyder, må den aktuelle handlingen faktisk lede til «lidelse, skade eller velferdstap», jf. bruken av ordet «påfører». Det kan reises spørsmål ved om det er hensiktsmessig at bestemmelsen knytter selve straffbarheten til slike faktisk inntrådte virkninger som beskrevet.

Slike handlinger som søkes rammet er ikke straffverdige bare hvis en slik virkning som beskrevet faktisk har inntrådt. Om handlingen (f.eks. trusler) bare leder til et ubehag eller en irritasjon som ikke kan sies å være et «velferdstap», bør gjerningsmannen like fullt kunne straffes. Det vil kunne være mer tilfeldig om en virkning som nevnt i loven faktisk inntreffer, eller om den kan bevises i tilstrekkelig grad. Et vitne som har blitt utsatt for en ellers straffbar pågang forklarer f.eks. at han «ga blaffen» i dette. Dette kan være riktig, eller det er slik at vitnet ikke ønsker å blottlegge hvordan han egentlig opplevde det. Uansett bør ikke dette lede til at gjerningsmannen går fri. Det kan riktignok tenkes at en slik situasjon kan fanges opp som forsøk, men dette skaper igjen andre problemer.

Det bør overveies om det ikke er bedre å anvende samme lovteknikk som i § 227 om trusler, hvor det avgjørende er om trusselen er «skikket til å fremkalle alvorlig frykt». Man kan knytte straffbarheten til nærmere beskrevne handlinger som «er egnet til» å lede til visse følger. Om den som berøres rent faktisk er påført slike følger, blir da et straffutmålingsspørsmål.

-Alternativt forslag

Ut fra de momenter som er fremhevet, kan det være grunnlag for å vurdere en alternativ formulering, f.eks:

«For sabotasje mot rettsvesenet straffes den som ved vold, skadeverk eller trussel om dette, eller på annen måte rettsstridig handler slik mot noen at handlingen er egnet til å påføre noen lidelse, skade eller velferdstap—»»

Om hvilke virkninger som bør være omfattet uttaler *Straffelovkommisjonen*:

«I høringsnotatet er angitt at «lidelse, skade eller velferdstap» er et vidt begrep. Det fremgår ikke tilstrekkelig klart av høringsnotatet om frykt, eventuelt alvorlig frykt, er ment omfattet. Kommisjonen legger til grunn at det er typisk for mange voldshandlinger at de påfører offeret angst i ettertid. Her nevnes søvnproblemer, mareritt, frykt for å oppholde seg utenfor hjemmet, frykt for å være alene, og forandring av livsmønsteret for å håndtere angsten. Slike følger er det tallrike eksempler på i rettspraksis. Tilsvarende antas å kunne gjelde for trusler, eller enkelte trusler. Formentlig vil slike problemer oppfylle kriteriene lidelse og velferdstap. Samtidig vil det være noe tilfeldig om en voldshandling eller en trussel i den enkelte sak får slike følger fordi offerets evne til å tåle handlingen er lite forutsigbar. Dette skaper vansker med hensyn til skyldkravet, særlig ved forsett, men også ved grov uaktsomhet. I det hele er det en svakhet ved forslaget at ikke typiske handlinger som vold eller straffbare trusler etter strl. § 227 rammes uansett om de medfører lidelse mv., slik ordningen er i Sverige.

En annen innvending mot å stille krav om at lidelse, skade eller velferdstap skal være påført, er at det meget vel kan tenkes tilfeller der noen påføres slike følger, men uten at det bør rammes av noen straffebestemmelse. Man kan tenke seg anmeldelse inngitt mot et familied medlem, en nærstående, en omgangsvenn eller en arbeidskollega. Ikke sjelden utløser en politianmeldelse i slike tilfeller sterke reaksjoner fra omgivelsene, som «tar parti» mot anmelderen. Eksempler på det er at vedkommende blir støtt ut av familien eller venneflokken, og at personer som står anmelderen nær bryter enhver forbindelse. Anklager på en arbeidsplass, som blir kjent, kan utløse lignende mekanismer der. Det er ikke helt uvanlig at den misbilligelse en person møter fra omgivelsene kan føre til at vedkommende blir sykemeldt, føler seg tvunget til å flytte osv. Alt dette er følger som kan karakteriseres som lidelse eller velferdstap, og det er ikke gitt at den foreslåtte rettsstridsreservasjonen løser de avgrensingsproblemer som kan oppstå ved praktiseringen av den foreslåtte bestemmelsen. De sosiale reaksjoner det her er tale om kan være klanderverdige. Strafferettslig er det imidlertid grunn til å resignere, dersom det ikke dreier seg om handlinger som fanges opp av andre straffebestemmelser. Kommisjonen vil advare mot å gi et straffebud et så omfattende og lite klart innhold at det kan tenkes anvendt i slike tilfeller hvor straff snarere kan fremme, enn dempe, konflikter.

De handlinger som forslaget til ny § 132a skal verne mot er primært vold og trusler. På s. 59 i høringsnotatet er også nevnt ulike former for truende atferd, samt skadeverk («skade på eiendom»), alt som pressmiddel eller represalie. Riksadvokatens forslag begrenset seg til handling - forulempning- «som er egnet til å fremkalle frykt». Etter kommisjonens oppfatning er dette forslaget å foretrekke fremfor departementets. Det fastslår at handlingen objektivt sett må være egnet til å fremkalle frykt, og straffbarheten gjøres ikke avhengig av om handlingen har hatt en slik virkning i den enkelte sak, sml. Departementets forslag. Kriteriet frykt antas også mer formålstjenlig enn lidelse, skade eller velferdstap i et straffebud som er ment å tjene som beskyttelse nettopp mot vold og trusler. Det vil også fange opp en del subtile trusler som ikke rammes av strl. § 227. En svakhet ved riksadvokatens forslag, slik kommisjonen ser det, er at forslaget ikke uten videre rammer avstraffelses- eller represaliehandlinger - vold, skadeverk og annet som et vitne eller en ansatt i rettspleien utsettes for. Dersom

handlingen er en avstraffelse som ikke gir grunnlag for frykt om at offeret vil bli utsatt for flere overgrep, vil den neppe rammes av forslaget.

Dansk strl. § 123 rammer enhver straffbar handling mot en person eller dennes nærmeste i anledning av personens forventede eller allerede avgitte forklaring til politiet eller retten. Kommisjonen mener at dette er en bedre løsning enn både departementets og riksadvokatens forslag. De mest aktuelle handlingstyper vil være vold og trusler etter strl. § 227. Enkelte former for mer subtil truende atferd som ikke uten videre rammes av strl. § 227 vil i regelen være straffbar som fredskrenkelser etter Strl. § 390a. Ethvert skadeverk vil også være dekket av bestemmelsen. For handlinger som ellers er straffbare anser kommisjonen det unødvendig i forhold til bestemmelsens formål å stille opp noe kvalifiserende moment om lidelse mv. til overgrep mot vitnet, så lenge det er årsakssammenheng mellom overgrepet og vitneposisjonen. Handlinger som ikke ellers er straffbare er det neppe grunn til å ramme. Når det gjelder ansatte i rettspleien vil en slik løsning innebære et betydelig utvidet vern i forhold til Strl. §§ 127 og 128. Kommisjonen ser ikke dette som betenkelig.»

Også *Forsvarergruppen av 1977* er redd for at bestemmelsen blir gitt en for omfattende utforming:

«Det er i straffeprosessloven gitt flere regler som sikrer at nærstående ikke behøver å forklare seg for den dømmende rett. Dette kan gjerne være etter overveielser foretatt sammen med den siktede og etter ulike beveggrunner. Med mindre dette skyldes press/trusler, som da gjør at straff likevel kan anvendes, vil det være feil om lovteksten skal kunne fange opp en slik dialog. Det samme gjelder andre tilfelle der det kreves påtalebegjæring, og der denne eventuelt kan trekkes tilbake (f.eks. underslag, der det legislativt nettopp er nevnt at det er innenfor lovgivers motivasjon at partene f.eks. avtaler tilbakebetaling mot å trekke påtalebegjæringen). Begrepet «rettsstridig» påfører «velferdstap» som ikke behøver å være vesentlig, kan i denne sammenheng gi rom for uheldige og for vide fortolkninger.

Det antas videre at lovnovellen i strl § 132a ikke er ment å innskrenke dagens forståelse av strl. § 132 tredje ledd eller § 167 jf. § 166. Dette bør eksplisitt tas inn i forslaget til ny § 132a som følger: «*Forhold som skal lates straffritt etter strl. § 132 tredje ledd eller § 167, rammes heller ikke av denne bestemmelse.*»»

Dommer Arild Nesdal (Oslo byrett) er inne på lignende synspunkter.

Dommerne Morten Bjørne og John I. Henriksen (også Oslo byrett) er negative til å ha med en uttrykkelig *rettsstridsreservasjon* i straffebudet:

«Etter vår mening er det både uheldig og unødvendig å bruke ordet «rettsstridig» i denne sammenheng. Det kan føre til at bestemmelsen blir gitt snevrere anvendelse enn det er grunn til. I høringsbrevet side 59 fremgår det at handlinger som utad synes helt tilforlatelige kan rammes av bestemmelsen, for eksempel at man sitter i en parkert bil utenfor skolen til vitnets barn. Slike handlinger bør selvsagt rammes av bestemmelsen, men spørsmålet er om det er anledning til dette etter en språklig fortolkning når ordet «rettsstridig» benyttes i lovteksten. Det skal for øvrig bemerkes at Straffelovkommisjonen i NOU 1992:23 side 110-111 er av den oppfatning at det ikke er riktig å bruke rettsstridsterminologien i en ny straffelov. Hvis det skulle oppstå tilfeller i praksis hvor lovteksten synes å favne for vidt kan dette løses ved en innskrenkende fortolkning av bestemmelsen.»

Straffelovkommisjonene også skeptisk til å bruke rettsstridsterminologien.

Når det gjelder *kravet til årsakssammenheng*, uttaler *Straffelovkommisjonene*:

«Etter departementets forslag må overtredelsen etter bokstav a være utført fordi offeret har gått til anmeldelse mv. Tilsvarende krav til årsakssammenheng gjelder etter bokstav b når overtredelsen er begått mot ansatte i rettspleien. I høringsnotatet er det på s. 60 opplyst at trusler og vold mot vitner og andre aktører i praksis oftest forekommer i organiserte miljøer, og at den som utøver handlingen ofte handler under instruksjon fra andre i miljøet. Overfor lovovertredere som utfører handlinger bare fordi de har fått ordre om å gjøre det, vil bestemmelsen kunne bli vanskelig å anvende på grunn av skyldkravet. Det samme gjelder i forhold til bokstav c, som krever at overtredelsen er skjedd i den hensikt å påvirke en handling eller arbeid som er nevnt i bokstav a eller bokstav b. At handlingen er begått i anledning av anmeldelse eller ansettelsesforhold, bør ikke være tilstrekkelig.»

7.3.5.3 Departementets syn nå

Høringsinstansene peker på flere viktige spørsmål i tilknytning til utformingen av straffebestemmelsen:

Flere høringsinstanser mener at utkastet til lovtekst *ikke presist nok angir hvilke handlinger som skal rammes*. Etter departementets syn er vold og trusler de mest anvendte virkemidlene for å påvirke eller «straffe» aktørene i rettsaker. Pedagogiske hensyn tilsier at begge lovbruddene nevnes i lovteksten. Vold er allerede nevnt. Departementet har føyd til trusler i utkastet i proposisjonen her.

Skadeverk er også blant de mer praktiske virkemidlene, selv om det neppe er like mye brukt som vold og trusler. Paragrafene 127 og 128 retter seg bare mot vold og trusler (i tillegg til bestikkelser). Pedagogiske grunner kan likevel tilsi at en ny § 132 a nevner skadeverk. Departementet fremmer forslag om dette.

Departementet foreslo i høringsbrevet at alle rettsstridige handlinger skal omfattes hvis de øvrige vilkårene er oppfylt. Det vil for det første medføre at den som begår en straffbar handling for å påvirke eller «straffe» en av aktørene i en retts sak, vil kunne straffes. Men også den som benytter virkemidler som ikke er straffbare, vil kunne straffes hvis virkemidlet er rettsstridig. Gjerningspersonen nekter for eksempel å betale en større gjeldspost hvis fornærmede involverer seg i en straffesak eller i en sivil sak, eller truer med å gi hans ektefelle bevis for at han har vært utro.

Enkelte høringsinstanser mener at man ikke bør ha med en uttrykkelig rettsstridsreservasjon i lovteksten, fordi dette kan medføre at bestemmelsen blir gitt et snevrere anvendelsesområde enn det er grunn til. Det er pekt på at handlinger som er nevnt som eksempler i høringsbrevet, for eksempel at man sitter i en parkert bil utenfor skolen til vitnets barn uten noen fornuftig grunn, kanskje språklig sett vil falle utenfor bestemmelsen når ordet «rettsstridig» brukes i lovteksten.

Mange straffebud har rettsstridsreservasjoner. Meningen er vanligvis at det skal være en «sikkerhetsventil» slik at handlinger som isolert sett faller innenfor ordlyden i bestemmelsen, men som det ikke er grunn til å straffe,

skal være straffrie. Den samme virkning kan man oppnå dersom man tolker straffebudet innskrenkende. Straffelovkommisjonen anbefaler i NOU 1992: 23 side 110-111 at man ikke bør bruke rettsstridsterminologien i en ny straffelov.

Begrepet rettsstridig er imidlertid brukt i en noe annen sammenheng i utkastet. Meningen er ikke først og fremst å innskrenke området for det straffbare, men å utvide det: Formålet er å omfatte handlinger som ikke er straffbare. En annen måte å uttrykke dette på er å bruke ord som «utilbørlig» eller «klanderverdig» atferd. Paragraf 222 om tvang bruker begrepet rettsstridig atferd. På grunn av den nære sammenhengen mellom § 222 og den foreslåtte nye § 132 a bør terminologien etter departementets mening være den samme i de to bestemmelsene.

Departementet er ikke redd for at de situasjoner som er nevnt foran og i høringsbrevet, skal falle utenfor anvendelsesområdet. Det avgjørende ved vurderingen av om handlingen er rettsstridig, er om den fremtrer som uberettiget, slik at det er grunn til å ramme den med straff. Straffebudets formål står da sentralt. Det er også av betydning om det er rimelig å straffe i det konkrete tilfellet. Dessuten må konsekvensene av at handlingen eventuelt anses som rettmessig trekkes inn. Vil straffebudets effektivitet undergraves?

Handlinger som i utgangspunktet faller inn under den alminnelige handlefrihet, vil lett kunne oppfattes som trusler hvis de er begått av den tiltalte eller en person i hans miljø og er rettet mot et vitne eller en av de andre aktørene i saken. Det kan gjelde handlinger som til stadighet å sitte i en bil utenfor boligen til aktøren, sende begravelsesblomster eller gjøre skjærebevegelser over halsen på en flaske. Handlingen vil lett fremtre som uberettiget, det vil virke rimelig å straffe og det vil undergrave straffebudets effektivitet hvis handlingen anses som straffri.

Ulike former for sosiale reaksjoner, for eksempel slike som Straffelovkommisjonen omtaler, vil derimot normalt måtte anses som rettmessige. Å bryte for eksempel all sosial kontakt med B, som har saksøkt ham eller vitnet mot ham.

Departementet foreslår etter dette at den straffbare handlingen beskrives som «vold, trusler, skadeverk eller annen rettsstridig atferd».

Flere høringsinstanser er opptatt av om man skal kreve at handlingen har medført visse virkninger. Denne problemstillingen deler seg naturlig i to. Ett spørsmål er om man i det hele tatt skal kreve at handlingen må ha hatt visse virkninger, eller om det er nok at handlingen er egnet til å medføre slike virkninger.

Det er mest alvorlig dersom handlingen faktisk får konsekvenser. Departementet er imidlertid enig med de høringsinstanser som peker på at det vil kunne være tilfeldig om virkningen faktisk inntreffer eller ikke. I tillegg kan det oppstå problemer ved avgjørelsen av skyldspørsmålet. De handlinger man søker å ramme, er straffverdige selv om virkningen ikke inntreffer, eller ikke kan bevises. Lovteksten bør derfor utformes slik at det er nok at handlingen er egnet til å medføre visse nærmere spesifiserte virkninger. Hvorvidt en slik virkning faktisk har inntrådt eller ikke, vil da bli et straffutmålingsmoment.

Når man skal ta stilling til om en bestemt handling er «egnet til» å påføre en bestemt skadevirkning, må man legge til grunn en objektiv målestokk.

Rettspraksis om straffeloven § 227 kan gi veiledning da denne paragrafen har en tilsvarende formulering.

Departementet har i høringsbrevet foreslått at handlingen må medføre lidelse, skade eller velferdstap og at handlingen må være foretatt på bakgrunn av en eller flere situasjoner som er nevnt i første ledd a-c. Det er altså stilt krav både til visse virkninger og til årsakssammenheng. Flere høringsinstanser mener at disse vilkårene gjør straffebudet for komplisert. Noen har også andre innvendinger til realiteten.

Flere høringsinstanser mener at «frykt» bør nevnes i ordlyden. Departementet har i høringsbrevet anført at frykt vil omfattes av formuleringen «lidelse» eller «velferdstap». Høringsinstansene peker på at dette er noe vage begreper, og at man derfor uttrykkelig bør ta med «frykt».

Etter en fornyet vurdering er departementet kommet til at det vil innebære en unødvendig komplikasjon å trekke inn vilkår om at handlingen må ha påført (eller være egnet til å påføre) lidelse, skade eller velferdstap, eller at den må skape eller være egnet til å skape frykt. Det avgjørende bør være om handlingen er egnet til å *påvirke* en aktør i rettsvesenet til å foreta eller unnlate en handling, et arbeid eller en tjeneste i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak. Det normale vil være at handlingen i slike situasjoner også er egnet til å skape frykt. Men etter departementets syn bør ikke dette stilles som et vilkår for straff.

På tilsvarende måte kan represaliealternativet utformes: Det kan være avgjørende om handlingen gjengjelder en handling, et arbeid eller en tjeneste som aktøren har utført i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak.

Forsvarergruppen av 1977 mener at § 132 a bør ha en bestemmelse som regulerer forholdet til § 167, jf. § 166 om falsk forklaring og § 132 om motarbeidelse av offentlig undersøkelse. Disse straffebudene gjør unntak for den som handler for å unndra seg selv eller en av sine nærmeste straff.

Det sentrale ved utkastet til ny § 132 a er nettopp at noen handler for å unndra seg eller sine nærmeste straff. Skulle handlinger som omfattes av § 166 eller § 132, også falle innenfor ordlyden i § 132 a, bør handlingen etter departementets syn rammes med straff uansett hva hensikten er. Den som tar i bruk de midler det her er tale om, har ikke krav på straffrihet selv om formålet er å unndra seg selv eller noen av sine nærmeste fra straff. Departementet fremmer derfor ikke et slikt forslag som Forsvarergruppen går inn for.

7.3.6 Skyldkravet

7.3.6.1 Høringsbrevet

I høringsbrevet uttalte departementet følgende om skyldkravet:

«Som det vil fremgå av avsnitt 7.3.2.3, brukes det til dels nokså vage og tilslørte midler mot aktørene i rettssaker. Objektivt sett kan hendelsene virke tilforlatelige. Sett i sammenheng med sakens konkrete omstendigheter, kan de imidlertid fremtre som alvorlige trusler.

Departementet antar at det i en del tilfeller vil være vanskelig å føre bevis for forsett. Samtidig vil det ofte være på det rene at det i realiteten er utvist forsett (skjult forsett). Departementet foreslår derfor at både den forsettlige og den grovt uaktsomme handling rammes av straffebudet. Utenom de skjult forsettlige tilfellene, kan det vanskelig tenkes

tilfeller hvor det vil foreligge grov uaktsomhet. Det er derfor ikke grunn til å ha en annen og lavere strafferamme for den grovt uaktsomme overtredelse.

Da strafferammen er den samme enten overtredelsen er begått forsettlig eller grovt uaktsomt, vil avgjørelsen av skyldspørsmålet høre til straffespørsmålet.»

7.3.6.2 Høringsinstansenes syn

Noen få høringsinstanser har merknader til forslaget til skyldkrav.

Trondheim byretthar problem med å se hvordan man skal praktisere en regel om grov uaktsomhet:

«Utkastet foreslår å strafflegge også grov uaktsomhet. Hensikten med dette er å fange opp «skjult forsett». Det er i denne sammenheng særlig pekt på at handlingene objektivt sett kan synes tilforlatelige. Hva grov uaktsomhet her i praksis egentlig vil innebære, står for oss som noe uklart. Det kan være grunn til i forarbeidene å klarlegge dette noe nærmere.

Når det gjelder *selve handlingen*, synes de aller fleste straffverdige tilfeller å kunne fanges opp selv om skyldkravet er forsett. Vold, trusler, «forfølgning», parkering utenfor vedkommendes bolig, stadige og utidige telefonoppringninger osv. vil alltid være forsettlige handlinger. I denne sammenheng har vel den grove uaktsomhet liten plass.

Når det gjelder de *følgersom* nevnes, må grov uaktsomhet antas å kunne ha betydning. Hvor gjerningsmannen hevder at han ikke hadde forsett i forhold til slike følger, vil han likevel kunne rammes hvor han har utvist grov uaktsomhet i forhold til følgen.

Problemet, rent bevismessig vil også kunne være knyttet til om handlingen skjer på den bakgrunn, eller med det motiv, som er beskrevet i utkastets første ledd punkt a-c. De situasjoner som der nevnes, innebærer nærmest et krav om en form for særlig hensikt, eller i hvert fall hensiktsforsett. Gjerningsmannen gjør til sitt forsvar gjeldende at han ikke har handlet med et slikt motiv som bestemmelsen nevner. Hvis skyldkravet alene er forsett, må det i hvert fall kreves at han kjente til de omstendigheter som er nevnt i ett av punktene. Det er vanskelig å se hvordan grov uaktsomhet her kan få betydning.»

Straffelovkommisjonen går inn for at bare forsett bør være skyldkrav:

«Kommisjonen ser ikke tungtveiende grunner for at overtredelse bør være straffbar også ved grov uaktsomhet, i hvert fall ikke dersom man lempet på kravet til årsakssammenheng, slik kommisjonen anbefaler. I den forbindelse bemerkes at forsettskravet i strl. §§ 227, 228 og 390a ikke synes å ha voldt problemer i praksis.»

Også *Den Norske Advokatforening* mener at bare forsett bør rammes:

«Forøvrig synes vi det er betenkelig at bestemmelsen ikke bare skal ramme forsettlige handlinger, men også såkalt grovt uaktsomt sabotasje.

Det å påføre lidelse eller velferdstap er også forholdsvis luftige kriterier som kan innebære at avgrensningen av det straffbare forhold blir vanskelig å foreta. Vår konklusjon er at behovet for ny straffelovgivning på dette punktet sannsynligvis er tilstede, men at den bør begrense seg til forsettlig voldsutøvelse eller påføring av skade.»

*Forsvarergruppen av 1977*uttaler seg i samme retning:

«Derimot advares det mot å la straffebestemmelsen fange opp uaktsomme overtredelser. Hovedregelen i strafferetten er at de forsettlige handlinger rammes; man straffer den onde vilje. Det er vanskelig å tenke seg en uaktsom overtredelse av en sabotasjebestemmelse, og problemer med beviskravet bør ikke gi seg utslag i at uaktsomhet straffes. Ved konkurrenstilfellene får man da også den merkelige situasjon at det minst alvorlige straffebudet (f. eks. § 128) krever forsett, mens det alvorligste straffebudet fordrer uaktsomhet. I nærværende lovtekstforslag, synes det dessuten å bli den mest graverende uaktsomme handling som kan rammes av norsk lov ved at strafferammen også for uaktsomme overtredelser er anført å være 10 år (også uaktsomhet kan være under skjerpene omstendigheter). Dette kan ikke være gjennomtenkt, og grunngis ikke nærmere i høringsbrevet annet enn med en henvisning til at skyldspørsmålet (skal vel være skyld *graden*, min anm.) hører under straffespørsmålet å ta stilling til.»

7.3.6.3 Departementets syn nå

Departementet har merket seg høringsinstansenes synspunkter på hvilket skyldkrav som bør gjelde. Departementet opprettholder likevel forslaget om at grov uaktsomhet skal være skyldkrav, men går inn for en annen strafferamme for den grovt uaktsomme forbrytelsen, jf. nedenfor.

Formålet med å gjøre også grov uaktsomhet til skyldkrav, er først og fremst å ramme skjult forsett, altså situasjoner hvor gjerningspersonen har utvist forsett, men hvor dette ikke kan bevises. Dette er en ikke helt ukjent teknikk i norsk strafferett, jf. f.eks. straffeloven § 271 a, jf. §§ 270 og 271 om grovt uaktsomt bedrageri. Som det går frem flere steder både i høringsbrevet og i proposisjonen her, mener departementet at det er et reelt behov for å ha grov uaktsomhet som skyldkrav.

Som Trondheim byrett anfører, vil *selve handlingen* vanligvis være forsettlig utført. Det er særlig i forhold til *følgene* at skyldkravet grov uaktsomhet har betydning. Trakassering av aktørene i rettsvesenet skjer ofte på slike raffinerte måter at det er vanskelig å bevise forsett. For eksempel kan det være problematisk å bevise at grunnen til at den tiltalte dag etter dag møter frem utenfor barnehagen der et vitne har barnet sitt, er at han vil skremme vitnet fra å forklare seg mot ham. Er skyldkravet grov uaktsomhet, kan han likevel straffes hvis han sterkt kan bebreides for at han ikke forsto dette.

Det kan også være vanskelig å bevise at den tiltalte visste eller holdt det som overveiende sannsynlig at den fornærmede er aktør i en retts sak. Er skyldkravet grov uaktsomhet, er det tilstrekkelig at han sterkt kan bebreides at han ikke visste at det dreide seg om en slik aktør.

Selv om det skal mye til før man konstaterer grov uaktsomhet, vil det være lettere å bevise dette enn forsett. Departementet kan ikke se at bruken av grov uaktsomhet som skyldkrav gjør regelen urimelig streng. De handlinger det her er tale om, er ikke beskyttelsesverdige i den aktuelle sammenheng.

Departementet er enig i at lovteksten i høringsbrevet har fått en noe uheldig utforming. Bruken av «fordi» mv. i bokstav a til c kunne tyde på at det kreves hensikt. Dermed ville et krav om grov uaktsomhet ha lite for seg. Departementet har omformulert utkastet på dette punktet. Omformuleringen gjør at også andre av innvendingene mot å bruke grov uaktsomhet som skyldkrav fal-

ler bort. Departementet er klar over at det i noen saker kan bli vanskelig å bevise at skyldkravet er oppfylt. Et alternativ er å gjøre simpel uaktsomhet til skyldkrav. Men etter departementets syn er det en fare for at et slikt skyldkrav virker urimelig strengt. Det gjelder særlig fordi også handlinger som i utgangspunktet faller inn under den alminnelige handlefrihet, vil omfattes hvis de er egnet til å få visse virkninger. Simpel uaktsomhet bør derfor bare innføres som skyldkrav hvis det er et klart behov for det. Man bør i alle fall vinne erfaring med et straffebud med grov uaktsomhet først.

En annen mulighet, som enkelte høringsinstanser har vært inne på, er å lovfeste noe som ligner på et senket beviskrav. Etter departementets syn er dette ingen heldig løsning. Det er en konstruksjon som vil bryte med norske strafferettstradisjon, og som har klare rettssikkerhetsmessige betenkeligheter.

Departementet opprettholder på denne bakgrunnen sitt opprinnelige forslag når det gjelder skyldkravet.

7.3.7 Medvirkning. Forsøk

I *høringsbrevet* uttalte departementet følgende om medvirkning og forsøk:

«I praksis forekommer trusler og vold mot vitner og andre aktører i rettssaker oftest i de organiserte kriminelle miljøer. Den som utøver handlingen, handler ofte under instruksjon fra andre i miljøet. Det hender ofte at det er flere som deltar i handlingen, uten at det er mulig å påpeke hvem som er hovedmannen og hvem som er medhjelpere. Etter departementets syn bør derfor medvirkning til overtredelse være straffbar, jf. utkastet første ledd tredje punktum.

Utkastet nevner ikke forsøk, men forsøk på overtredelse av bestemmelsen vil være straffbart etter de alminnelige regler i straffeloven § 49.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt innvendinger til dette. D e p a r t e m e n t e t opprettholder derfor forslaget.

7.4 Strafferammen

7.4.1 Høringsbrevet

Departementet uttalte i *høringsbrevet* følgende om strafferammen:

«Som departementet påpeker i kapittel 3, representerer det forhold at vitner, politiet, påtalemyndigheten og andre aktører i rettssaker utsettes for trusler og represalier fra tiltalte eller personer i tiltaltes miljø, en alvorlig trussel mot både vitnet og rettssamfunnets evne til å avdekke og bekjempe alvorlig kriminalitet. Straffereaksjonen bør derfor være streng.

Som nevnt i avsnitt 7.1, rammes vold og trusler mot vitner og andre aktører i rettssaker i de fleste tilfeller av gjeldende straffebestemmelser. Straffeloven §§ 128, 163, 168, 222, 227 og kapittel 22 gir disse langt på vei den nødvendige strafferettslig beskyttelse. Den konkrete straffutmålingen er imidlertid lav. Formålet med en ny straffebestemmelse er til dels å få hevet straffenivået. Også dette tilsier at straffereaksjonen bør være streng.

Departementet foreslår at straffen skal være fengsel inntil fem år. Er handlingen utført under særdeles skjerpende omstendigheter, bør det etter departementets syn kunne idømmes fengsel i 10 år. Det bør tas inn i loven visse indikatorer på hvilke forhold som skal tillegges vekt i vurderingen av om det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter. Listen skal ikke være uttømmende. Etter departementets syn bør det tillegges vekt at handlingen har voldt fare for noens liv eller helbred. Bruk av vold, trusler mv. for å påvirke rettspleien eller som represalier mot de som har deltatt i en sak, er særlig utbredt i organiserte kriminelle miljøer. Med særlig tanke på dette mener departementet at den omstendighet at handlingen er begått ved flere anledninger eller av flere i fellesskap, eller at den har et systematisk eller organisert preg, også bør tillegges vekt i vurderingen av om særlig skjerpende omstendigheter foreligger. Av samme grunn mener departementet at det bør være adgang til å idømme fengsel i 10 år i gjentakelsestilfeller.

Det følger av den foreslåtte strafferammen at spørsmål om tiltale skal avgjøres av statsadvokaten, jf. straffeprosessloven § 65. Etter departementets syn bør påtalen være ubetinget offentlig, jf. straffeloven § 77.»

7.4.2 Høringsinstansenes syn

Flere høringsinstanser har hatt merknader til forslaget til strafferamme.

Oslo byrett ved justitiarius er enig i at lengstestrafen bør være fengsel i 10 år.

Trondheim politidistrikt mener at det er viktig å ha en høy strafferamme for at domstolene skal følge opp intensjonen bak bestemmelsen:

«Dersom man skal kunne oppnå at domstolene følger opp disse intensjonene, mener vi at minimumsstraffene for slike overtredelser må heves i forhold til de ordinære minstestraftene. Dette vil gi et sterkt signal ikke bare til de kriminelle, men også til samfunnet for øvrig om at dette er et problem som tas alvorlig.»

Riksadvokaten uttaler:

«Slik forslaget til ny straffelov § 132a nå fremtrer, gir det foranledning til kommentar kun på ett punkt. I riksadvokatens forslag var strafferammen satt til fengsel i seks år. I departementets høringsnotat er den ordinære strafferamme satt til fem år, men med adgang til til å heve straffen til 10 år hvis det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter eller gjentakelse. En straffskjerpelse på grunn av «særdeles skjerpende omstendigheter» i sin alminnelighet, anses som kjent som en generell heving av straffemaksimum både i forhold til prosessuelle bestemmelser (kompetanse og bruk av tvangs- og etterforskningsmidler) og i forhold til foreldelsesregler.

Trusler mot vitner m.v. vil nok særlig forekomme i mer eller mindre organiserte kriminelle miljøer hvor det er vanskelig å etterforske med tradisjonelle metoder. En kan derfor ikke utelukke at etterforsking av saker om sabotasje mot rettsvesenet kan nødvendiggjøre bruk av ekstraordinære etterforskningsmetoder, som for eksempel anvendelse av peileutstyr, telefonkontroll eller annen form for kontroll med kommunikasjonsanlegg. Disse etterforskningsmidler er i stor grad bare anvendelig for overtredelser som har en strafferamme på 10 år eller mer, jf. bl.a. nylige vedtatte eller endrede bestemmelser i straffeprosessloven §§ 202c og 216a. For å ha adgang til å anvende nødvendige

tvangs- og etterforskningsmidler kan det derfor være påkrevet med en strafferamme på 10 år, slik departementet har foreslått.

Riksadvokaten er heller ikke uenig i at det for forsettlig sabotasje-handlinger mot rettsvesenet kan være aktuelt å idømme straff opp mot 10 år fengsel hvis det i den konkrete sak foreligger særdeles skjerpende omstendigheter. Overtredelse av sabotasjebestemmelsen er imidlertid også straffbar i grovt uaktsom form. Må det legges til grunn at det ikke er utvist forsett, er en maksimum straff på 10 år for strengt selv om det foreligger skjerpende omstendigheter. Det er i denne sammenheng tilstrekkelig å vise til bestemmelsen i strl § 239 om uaktsomt drap, som under særdeles skjerpende omstendigheter har en maksimumstraff på seks år. Riksadvokaten foreslår på denne bakgrunn at straffeloven § 132a tredje ledd annet punktum gis denne ordlyd:

«Har den skyldige tidligere vært straffet etter denne paragraf, eller er handlingen utført med forsett og under særdeles skjerpende omstendigheter, kan fengsel inntil 10 år anvendes.»»

Straffelovkommisjonen mener at strafferammen er for høy:

«De foreslåtte strafferammene på 5 og 10 års fengsel er helt åpenbart for høye når man også skal ramme uaktsom overtredelse. Det minnes om at strafferammen for uaktsomt drap under særdeles skjerpende omstendigheter er 6 års fengsel, og at uaktsom narkotikaforbrytelse, uansett hvor stort kvantum den gjelder, ikke kan straffes med mer enn 2 års fengsel.

Selv for forsettlig overtredelse er forslaget til strafferammer klart for høyt etter kommisjonens mening. Det vises her til sammenlignbare bestemmelser som strl. § 127 om vold mot offentlig tjenestemann (normalstrafferamme på 3 år), § 128 om trusler mot offentlig tjenestemann (1 år) og § 132 om ødeleggelse av bevis mv. (2 år). Ved fastsetting av strafferamme er det viktig å ha for øye at de handlinger det her er tale om i regelen rammes av andre, og til dels strengere straffebud, som forutsettes brukt i konkurrans med den foreslåtte nye bestemmelsen. Eksempler på dette er trusler og legemskrenkelser. Dersom handlingen mer unntaksvis ikke innebærer overtredelse av andre straffebestemmelser, befinner man seg i et lavere sjikt av straffverdighet. Den enkelte fornærmedes vern mot overgrep er således i all hovedsak ivaretatt gjennom straffebud i straffelovens øvrige kapitler, jf. særlig kapitlene 21 og 22. Den strafferamme som her skal fastsettes må være ment å reflektere den økte straffverdighet ved at handlingen i tillegg til å krenke enkeltpersoner, representerer et angrep på den offentlige interesse i at straffbare handlinger oppklares og iverksettes for domstolene med korrekt resultat. En strafferamme på 3 års fengsel bør da være tilstrekkelig. Dette vil eksempelvis føre til at trusler etter straffelovens § 227 i konkurrans med den nye § 132a får en strafferamme på 4,5 års fengsel, og at trusler under særdeles skjerpende omstendigheter sammen med § 132a kan straffes med 9 års fengsel.»

Også *Forsvarergruppen av 1977* er kritisk til strafferammen:

«Når det gjelder strafferammen i det aktuelle straffebudet, må det være mer enn tilstrekkelig at man følger det forslag riksadvokaten har fremsatt med straff inntil 3 år og 6 år ved skjerpende omstendigheter. Det bemerkes i denne sammenheng at dersom sabotasjen skjer på en ellers straffbar måte, vil bestemmelsen kunne benyttes i konkurrans slik at den konkrete strafferammen blir høyere. Dersom uaktsomhet skal rammes, bør strafferammen her særskilt trekkes ut og være bø-

ter. Dersom departementets forslag skal bli lov, vil dette også medføre at alle saker etter strl. § 132a vil være jurysaker (strafferamme over 6 år), selv de saker som altså er så «milde» at de ikke rammes av bestemmelsene om trusler m.v. der straffen etter departementets oppfatning gjengs er 15-30 dager (...) Det vil innføres automatisk ankerett over slike saker, jf. strpl. § 321 tredje ledd.»

Også *Kriminalpolitisentralene* bekymret over at forslaget vil utløse automatisk krav på ankebehandling med lagrette:

«Med ti års strafferamme vil en person som domfelles etter denne bestemmelsen ha automatisk krav på ankebehandling med lagrette. Med den lange saksbehandlingstid som i dag gjelder for lagmannsrettssaker, særlig i det sentrale østlandsområdet, er det grunn til å frykte at det som kunne vært vunnet i form av skjerpet straffutmåling vil gå tapt i form av sen reaksjon.

Kriminalpolitisentralen finner følgelig å støtte riksadvokatens lovforslag der strafferammen for overtredelse i gjentakelsestilfellene eller der det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter er satt til seks år. Derimot kan strafferammen for de «ordinære» overtredelsene godt ligge på mer enn de tre år som er foreslått av riksadvokaten og vi støtter derfor departementets forslag om en strafferamme på fem år - selv om dette medfører at differensen mellom de to strafferammene da bare blir på et år.»

Byrettsdommerne Morten Bjørne og John I. Henriksen opptatt av at departementets forslag vil få prosessuelle konsekvenser som ikke er omtalt i høringsbrevet:

«For såvidt gjelder straffen for overtredelse av straffeloven § 132a, er vi enige i at det er nødvendig med høye strafferammer og at det bør reageres strengt i den enkelte sak. Til departementets forslag om å øke strafferammen fra 5 til 10 år dersom det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter eller gjentatt overtredelse skal bemerkes at dette vil få *prosessuelle* konsekvenser som ikke er kommentert i høringsbrevet. Når en lovbestemmelse forhøyer strafferammen under særdeles skjerpende omstendigheter *i sin alminnelighet* dette i følge praksis en utvidelse av den alminnelige strafferamme, jf. for eksempel *Andenæs og Bratholm*: Spesiell strafferett, 3. utgave side 37. Det vil si at strafferammen i den foreslåtte straffelov § 132a er på 10 år selv om det er på det rene at særdeles skjerpende omstendigheter ikke foreligger i den konkrete sak. Når strafferammen er 10 år får dette som konsekvens at det vil være anledning til å beslutte pågrep og fengsling etter straffeprosessloven § 172, saker som gjelder overtredelse av bestemmelsen vil alltid være statsadvokataktorer, jf. straffeprosessloven § 76 annet ledd annet punktum, ankeforhandlingen i lagmannsretten vil være med lagrette, jf. straffeprosessloven § 321 tredje ledd. Det er liten grunn til at det ikke skal foretas noen «siling» av domfeltes anke i saker som gjelder overtredelse av straffeloven § 132a når dette er ordningen hvor den alminnelige strafferamme i voldssaker forhøyes på grunn av bestemmelsen i straffeloven § 232. En vedtagelse av straffeloven § 132a i samsvar med departementets forslag bør derfor føre til at straffeprosessloven § 321 tredje ledd endres. John I. Henriksen vil særskilt bemerke at etter hans oppfatning er det pedagogisk riktig å ha en øvre strafferamme på fengsel i 10 år for de mest alvorlige overtredelser av straffeloven § 132a. Dette vil gi et viktig signal til domstolene

om straffeutmålingen i den konkrete sak, og det vil også avspeile verdien av de interesser bestemmelsen skal beskytte.»

7.4.3 Departementets syn nå

Departementet mener fortsatt at den normale lengstestrafen for forsettlig overtredelse av en ny § 132 a bør være fengsel inntil fem år. En relativt høy strafferamme vil markere at samfunnet ser meget alvorlig på de overtredelser det her er tale om. Videre går departementet fortsatt inn for at det bør gjelde en økt lengstestraff på fengsel inntil 10 år dersom handlingen har vært utført med forsett og den skyldige tidligere har vært straffet etter bestemmelsen eller handlingen har vært utført under særdeles skjerpene omstendigheter. Departementet slutter seg til riksadvokatens synspunkter, som er gjengitt ovenfor. Departementet ser det som viktig at strafferammen er så høy at det blir mulighet til å bruke ekstraordinære tvangsmidler som krever at strafferammen er 10 år.

Departementet er klar over de prosessuelle konsekvensene av å bruke generelle straffeskjerpene omstendigheter, men mener at dette ikke bør medføre at slike kriterier ikke brukes.

Departementet er heller ikke enig i at reglene om forhøyd strafferamme når flere straffebestemmelser er overtrådt samtidig (konkurrensreglene), gjør det unødvendig å sette den øvre strafferammen til 10 år. At flere bestemmelser skal anvendes samtidig, gir uttrykk for økt straffverdighet, og departementet ser det ikke som noen innvending at den totale strafferamme i slike tilfeller vil overstige 10 år. Dette er en problemstilling domstolene er vant til å håndtere, og departementet går ut fra at domstolene vil utmåle en passende straff i hvert enkelt tilfelle.

Derimot mener departementet etter en fornyet vurdering at strafferammen på 10 år ikke bør gjelde ved grovt uaktsomme overtredelser. En straff på inntil 10 år vil være for streng selv om det dreier seg om gjentakelse eller særdeles skjerpene omstendigheter. Etter departementets syn bør lengstestrafen her være fengsel i 5 år. Departementet finner da ikke grunn til å todele strafferammen for simple og grove overtredelser.

På den annen side går departementet heller ikke inn for å senke straffen for de grovt uaktsomme overtredelsene til fengsel i 3 år. I motsetning til de straffebudene som høringsinstansene har vist til, dreier det seg om grovt uaktsomme overtredelser, ikke simple. Gjelder det gjentakelse eller er handlingen begått under særdeles skjerpene omstendigheter, bør det være adgang til å idømme fengsel over 3 år.

Bør straffeprosessloven § 321 tredje ledd endres slik at det ikke blir noen automatisk ankerett ved overtredelser av §132 a? Enkelte høringsinstanser peker på at 10 års strafferamme i saker hvor det foreligger skjerpene omstendigheter medfører at strafferammen i sin alminnelighet blir forhøyet, og at den domfelte dermed alltid vil ha adgang til å få sin anke behandlet av lagmannsretten, jf. § 321 tredje ledd. Det er anført at det ikke er behov for dette, og at det kan medføre så lang saksbehandlingstid at det som kunne vært vunnet ved å skjerpe straffutmålingen, vil gå tapt i form av sen reaksjon.

Departementet er kommet til at det ikke foreligger tungtveiende nok hensyn til å fravike lovens normalordning. Departementet kan ikke se at de hensyn som er trukket frem av enkelte høringsinstanser, er tilstrekkelig tungtvei-

ende til at overtredelser av § 132 a skal behandles annerledes enn andre forbrytelser med en tilsvarende strafferamme. Departementet foreslår derfor ikke noe unntak fra § 321 tredje ledd.

8 Strafferammene ved vold og ved straffbare handlinger øvd mot polititjenestemann eller annen offentlig tjenestemann mv.

8.1 Innledning

I Budsjett-innst. S. nr. 4 (1998-99) ba Stortingets justiskomite regjeringen om å vurdere å innføre høyere strafferammer, eventuelt også minstestraffer, som ett av flere tiltak for å gi bedre strafferettslig vern for polititjenestemenn. Departementet oppfatter det slik at Stortinget ønsker en vurdering av de gjeldende strafferammer i straffebud som er av betydning for politiets arbeidssituasjon, og ikke en gjennomgåelse av strafferammene for voldsforbrytelser i sin alminnelighet. De hensyn som gjør seg gjeldende ved en vurdering av strafferammene i straffebud som tar sikte på å beskytte politiet og andre offentlig tjenestemenn, gjelder imidlertid langt på vei også for voldsforbrytelser generelt. Departementets vurdering nedenfor er derfor noe bredere enn det som følger direkte av komiteens merknader i budsjettinnstillingen. Spørsmålet om å innføre minstestraffer blir behandlet i 8.2 og spørsmålet om å heve maksimumsstraffen i 8.3.

I Dok. nr. 8:8 (1998-99) foreslo stortingsrepresentantene Simonsen, Stang, Kleppe og Knudsen blant annet endringer i strafferammene for enkelte straffbare handlinger for så vidt de er øvd mot en polititjenestemann eller en annen offentlig tjenestemann. Representantene foreslo å innføre minstestraffer på henholdsvis ett år og seks måneder for grove overtredelser av straffeloven §§ 127 og 128, å øke maksimumsstraffen i §§ 127 og 128 hvor fornærmede for den straffbare handlingen er polititjenestemann, og å øke maksimumsstraffen i § 326 nr. 1 fra fengsel i seks måneder til fengsel i to år. Forslagene ble ikke realitetsbehandlet av Stortinget under henvisning til Budsjett-innst. S. nr. 4 (1998-99), og til at arbeidet med å vurdere strafferammene ved vold og trusler mot politiet allerede var i gang, jf. Innst. S. nr. 154 (1998-99) side 4.

Et forslag om å innføre livstidsstraff som maksimumsstraff for forsettlig eller overlagt drap på offentlig tjenestemann ble avvist. Flertallet i Stortingets justiskomite sa seg enig med departementet i at det ikke er grunn til å gjeninnføre regler om livstidsstraff, jf. Innst. S. nr. 154 (1998-99) side 4. Forsettlig og overlagt drap på offentlig tjenestemann kan medføre lovens strengeste straff - fengsel i 21 år. Det kan også ilegges særreaksjoner. Lengstestrafen på fengsel i 21 år og reglene om særreaksjoner ivaretar de hensyn som livstidsstraff skulle ivareta.

8.2 Innføring av minstestraffer

8.2.1 Gjeldende rett

Straffeloven har få straffebud som fastsetter minstestraff. Med unntak for enkelte alvorlige forbrytelser mot Norges statsforfatning og statsoverhode,

dreier det seg om en håndfull seksualforbrytelser (§§ 192, 193 og 195), voldsforbrytelser (§§ 231, 233 og 243), allmennfarlige forbrytelser (§§ 148 og 149) og forbrytelser i den offentlige tjeneste (§ 110 og 117), samt pengefalsk (§ 174) og alvorlig frihetsberøvelse (§ 223 annet ledd).

8.2.2 Høringsbrevet

Departementet uttalte i høringsbrevet at det ikke er tilrådelig å innføre særskilte minstestraffer i straffeloven §§ 127, 128 eller 326 og begrunnet dette slik:

«Departementet er generelt skeptisk til å innføre minstestraffer. Erfaringen viser at særskilte minstestraffer er et uegnet middel til å få hevet straffenivået, idet de kan virke som en tvangstrøye for domstolene. Selv ved alvorlige lovbrudd kan det foreligge formildende omstendigheter som det bør tas hensyn til ved straffutmålingen. Det er etter departementets syn best i tråd med moderne prinsipper for straffutmåling at den utmålte straffen bygger på en konkret totalbedømmelse hvor den straffbare handling, gjerningsmannens person, handlingens grovhet og en rekke andre forhold spiller inn.

Tendensen har gått i retning av å oppheve særskilte minstestraffer. Straffelovkommisjonen fremhever at særskilte minstestraffer har gjort at domstolene har følt seg tvunget til å avsi strengere straff enn de har funnet rimelig. Minstestraffer har også ført til at domstolene har dømt etter et mildere straffebud enn det juridisk riktige, eller frifunnet på tvilsomt grunnlag for å unngå å sette en urimelig streng straff. Straffelovkommisjonen går derfor inn for å oppheve noen av de minstestrafene som vi har i dag. Jf. NOU 1983:57 side 239.

På denne bakgrunn mener departementet at det ikke er tilrådelig å innføre særskilte minstestraffer i de straffebud som særlig tar sikte på å beskytte utøvelsen av offentlig myndighet, derunder politiets arbeidssituasjon (straffeloven §§ 127, 128 og 326). Når det gjelder forslaget i Dok. nr. 8:8 (1998-99) om å innføre en minimumsstraff på ett år i straffeloven § 127 for grov vold mot offentlig tjenestemann, vil departementet påpeke at grov vold mot offentlig tjenestemann vil i tillegg til straffeloven § 127 kunne rammes av straffeloven § 231 om grov legemsbeskadigelse. Her er minstestrafen fengsel i to år, og lengstestrafen er fengsel i 15 år. Strafferammen er altså strengere enn forslagsstillerne går inn for. Departementet stiller seg også avvisende til forslaget om å innføre en minstestraft på fengsel i seks måneder i straffeloven § 128 for den som bruker grove trusler eller tilbud om bestikkelser for å få en offentlig tjenestemann til urettmessig å foreta eller unnlate å foreta en tjenestehandling.»

Departementet gikk heller ikke inn for å innføre særskilte minstestraffer i straffebud mot vold generelt, utover dem som gjelder allerede i dag (§§ 231, 233 og 243).

8.2.3 Høringsinstansenes syn

Agder lagmannsrett, Borgarting lagmannsrett, riksadvokaten, ØKOKRIM, Bergen politidistrikt, Kristiansand politidistrikt, Oslo politidistrikt, Straffelovkommisjonen, Forsvarergruppen av 1977 og KROM er enig i at en ikke bør innføre minstestraffer i de straffebudene det her er tale om. *Bergen politidistrikt* uttaler at straffeutmålingen i disse sakene med fordel kan heves med andre mid-

ler, blant annet ved at Stortinget og regjeringen gir entydige politiske signaler. Ingen av høringsinstansene går inn for å innføre nye minstestraffer.

8.2.4 Departementets syn nå

Høringsrunden styrker departementet i synet på at det ikke bør innføres minstestraffer i de aktuelle straffebudene. Departementet viser for øvrig til den begrunnelsen som er gitt i høringsbrevet.

8.3 Heving av maksimumsstraffene

8.3.1 Gjeldende rett

Straffeloven kapittel 22 om forbrytelser mot liv, legeme og helbred har en rekke bestemmelser om vold. Kapitlet rammer svært ulike krenkelser, fra en mild legemsfornærmelse, som en ørefik, til drap. De forsettlige og uaktsomme forbrytelsene er behandlet hver for seg. Straffebudene er ellers ordnet etter alvorlighetsgrad.

Strafferammene i kapittel 22 spenner fra bøter eller fengsel inntil seks måneder for vanlig legemsfornærmelse (§ 228 første ledd) til lovens maksimumsstraff, fengsel inntil 21 år, for overlagt drap og overlagt grov legemsfornærmelse med døden til følge (§§ 233 annet ledd og 231). Legemsfornærmelse med uforsettlig skadefølge straffes med fengsel inntil tre år, men inntil fem år hvis handlingen fører til død eller betydelig skade (§ 228 annet ledd). Vanlig legemsbeskadigelse straffes med fengsel inntil tre år, men inntil fem år hvis handlingen medfører sykdom eller skade av noe varighet, og inntil åtte år om den har døden eller betydelig skade til følge (§ 229 første ledd).

Straffene i §§ 228 og 229 forhøyes med inntil halvparten dersom den skyldige tidligere er straffet for en voldsforbrytelse, jf. § 230. Straffen skjerpes også når handlingen er begått under særdeles skjerpende omstendigheter, jf. § 232.

Grov legemsbeskadigelse straffes med fengsel i inntil 15 år, men med fengsel inntil 21 år i de mest alvorlige tilfellene (§ 231, jf. § 232). Det samme gjelder for drap (§ 233).

Vold mot offentlig tjenestemann straffes med fengsel inntil tre år, men med fengsel inntil fem år hvis den tiltalte tidligere er straffet for en voldsforbrytelse eller han utfører forbrytelsen i forening med en annen (§ 127). Paragrafen anvendes etter omstendighetene sammen med straffebudene i kapittel 22.

8.3.2 Høringsbrevet

Departementet mente i høringsbrevet at maksimumsstraffene i straffebudene om vold er høye nok. Departementet støttet seg til signaler som det har mottatt fra riksadvokaten, og uttalte:

«Departementet ser at det kan være behov for å øke respekten for politiet og for å styrke det strafferettslige vern for politiet i utøvelsen av tjenesten. Departementet er imidlertid usikker på om dette best kan skje gjennom en heving av strafferammene i de nevnt straffebud. Domstolene har en utpreget tendens til å utmåle straff som ligger i den nedre delen av strafferammen. En heving av maksimumsstraffene vil trolig ikke ha noen nevneverdig betydning for den konkrete straffut-

målingen i den enkelte sak. På den andre siden innser departementet at en heving av maksimumsstraffen vil kunne ha en symbolsk verdi, og være en markør på at samfunnet betrakter disse overtredelsene som alvorlige.

I kapittel 9 nedenfor gjør departementet rede for et forslag om en ny straffebestemmelse som tar sikte på å gi sterkere strafferettslig vern for aktørene i både sivile og straffesaker. Departementet antar at en ny straffebestemmelse vil kunne bidra til å understreke straffverdigheten av handlinger som har til hensikt å hindre eller vanskeliggjøre etterforskningen av straffbare handlinger og en rettferdig prosess. Samtidig tar man sikte på å få høynet den konkrete straffutmålingen i saker om vold eller trusler mot offentlig tjenestemenn sammenlignet med gjeldende straffutmålingspraksis ved overtredelser av straffeloven §§ 227 og 228. Etter departementets syn vil det foreslåtte straffebud derfor ivareta det behovet som er påpekt i Dok. nr. 8:8 (1998-99) for å styrke respekten for politiet.»

8.3.3 Høringsinstansenes syn

Agder lagmannsrett, Borgarting lagmannsrett, riksadvokaten, ØKOKRIM, Bergen politidistrikt, Oslo politidistrikt, Straffelovkommisjonen, Forsvarergruppen av 1977 og KROM sier uttrykkelig at de er enig med departementet i at det ikke er behov for å heve maksimumsstraffene.

KROM tilbakeviser departementets uttalelse i høringsbrevet om at en eventuell heving av maksimumsstraffen vil kunne ha symbolverdi. Høringsinstansen må forstås slik at den mener at en heving av maksimumsstraffene verken vil være mer moralskapende eller avskrekkende overfor lovovertredere enn dagens strafferammer.

Kristiansand politidistrikter er enig med departementet i at det ikke er behov for å heve maksimumsstraffene i straffeloven §§ 127 og 326 nr 1. Derimot mener politidistriktet at man bør vurdere å øke straffen i § 128 fra ett til to år. Instansen mener at straffutmålingspraksis etter bestemmelsen er for lav og antar at den lave strafferammen er hovedgrunnen til dette.

8.3.4 Departementets syn nå

Det er bred enighet blant høringsinstansene om at det ikke er behov for å heve maksimumsstraffen i de aktuelle straffebudene.

Kristiansand politidistrikt mener at det kan være behov for å heve strafferammen i § 128. Instansen antar at den lave strafferammen er hovedgrunnen til en for lav straffutmåling. Det er departementet ikke enig i. Som departementet uttaler i høringsbrevet, har domstolene en utpreget tendens til å utmåle straff som ligger i den nedre delen av strafferammen. En heving av maksimumsstraffene vil derfor trolig ikke ha noen nevneverdig betydning for straffutmålingen i den enkelte sak. Departementet foreslår derfor ikke å heve strafferammen verken i §§ 127, 128 eller 326 nr. 1.

8.4 Straffutmålingen i barnemishandlingssaker

8.4.1 Innledning

Justiskomiteen ga i Budsjett-innst. S. nr. 4 (1999-2000) uttrykk for at straffutmålingsnivået i barnemishandlingssaker bør skjerpes og ba Justisdepartementet om å vurdere om det er behov for endringer for å sikre en tilstrekkelig streng straffereaksjon. Departementet vurderer dette spørsmålet i punktet her.

8.4.2 Gjeldende rett

Vold mot barn begås ofte innenfor hjemmets fire vegger eller av andre personer som har særskilt omsorg for barnet. Straffeloven § 219 er den bestemmelsen som mest uttrykkelig retter seg mot barnemishandling. Men mishandlingen vil også kunne rammes av bestemmelsene i straffeloven kapittel 22 om forbrytelser mot liv, legeme og helbred, særlig §§ 228 og 229 om legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse.

Når det gjelder strafferammen i §§ 228 og 229, viser departementet til punkt 8.3.1. Forbrytelser etter § 219 straffes med fengsel inntil 2 år. Bestemmelsens annet punktum forhøyer strafferammen til fengsel i seks år dersom forbrytelsen har hatt døden eller betydelig skade på legeme eller helbred til følge. Paragraf 219 anvendes i praksis undertiden sammen med §§ 228 eller 229, noe som ytterligere utvider strafferammen, jf. § 62 første ledd.

8.4.3 Bør strafferammen endres?

Departementet har gjennomgått publisert høyesteretts- og lagmannsrettspraksis i barnemishandlingssaker i årene 1945 frem til i dag. Undersøkelsen viser at maksimumsstraffen svært sjelden anvendes. Dette gjelder enten retten domfeller etter §§ 219, 228 eller 229. Rt. 1973 s. 817 gjelder en sak der en kvinne ble dømt til 6 års fengsel, som er høyeste straff etter § 219, for mishandling av datteren sin med døden til følge. Her ble imidlertid § 219 anvendt sammen med § 229 første ledd tredje straffalternativ og § 242 andre ledd, noe som forhøyet strafferammen. Departementet har heller ikke funnet andre eksempler på at strengeste straff har vært anvendt i den aktuelle type saker. Barnemishandlingssaker skiller seg imidlertid ikke fra andre straffesaker på dette punktet. Maksimumsstraffen i et straffebud idømmes bare helt unntaksvis.

Gjennomgåelsen av rettspraksis i barnemishandlingssaker kan tyde på at straffenivået er høyere når det gjelder vold mot barn, enn i andre voldssaker. Departementet viser særlig til avgjørelsene i Rt. 1973 s. 817, Rt. 1978 s. 1506, Rt. 1989 s. 282 og Rt. 1996 s. 165. I disse sakene la Høyesterett ved straffutmålingen betydelig vekt på den rådende innstilling om at det må reageres strengt når det gjelder voldsutøvelse overfor barn.

I den førstnevnte saken var, som nevnt foran, en 25 år gammel tidligere ustraffet husmor i lagmannsretten blitt dømt til fengsel i seks år for mishandling av sin datter. Mishandlingen hadde skjedd i en periode før barnet var fylt 6 måneder og senere i en periode fra vinteren eller våren 1972 og frem til barnet døde i juli 1972 av voldshandlingene, bare to år gammel. Domfeltes anke over straffutmålingen ble forkastet av Høyesterett. Høyesterett la vekt på at

det var tale om «en meget graverende forbrytelse, og ganske særlig fordi det har gått ut over et forsvarsløst lite barn».

Rt. 1978 s. 1506 og 1989 s. 282 gjelder overskridelse av foreldres refselsrett overfor barn. Høyesterett uttalte i den sistnevnte saken at «[v]ed utmålingen av straff i saker av denne art kommer med tyngde i betraktning den rådende innstilling når det gjelder vold overfor barn, som blant annet ledet til opphevelse av straffeloven § 386 i 1972 og innføringen i 1987 av et nytt, tredje ledd i barneloven § 30 om at barn ikke måtte «bli utsett for vald eller på annen vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare»». En tilsvarende uttalelse finner man i Rt. 1978 s. 1506.

For oversiktens skyld nevnes også Rt. 1996 s. 165. Høyesterett sa seg her enig med herredsretten i at «det må reageres strengt overfor foreldres voldsutøvelse overfor sine barn, for å søke å trygge barns oppvekstvilkår».

Selv om vold mot barn i utgangspunktet straffes strengere enn vold mot voksne, kan andre momenter i formildende retning redusere straffen. I Rt. 1989 s. 282 uttalte for eksempel Høyesterett at retten ikke fant det tvilsomt at det i utgangspunktet burde være på sin plass med ubetinget fengselsstraff. Straffen ble likevel gjort betinget, i første rekke fordi retten fant at skadevirkningene for familien - særlig for sønnen som var rammet av volden - ville bli for store. Sønnen hadde gitt uttrykk for at en eventuell fengselsstraff ville gjøre det vanskelig å leve videre som en familie. Det ble også lagt vekt på at forholdet mellom far og sønn var bedret og voldsbruken opphørt.

Gjennomgåelsen av rettspraksis viser at barnemishandling straffes strengt sett i forhold til andre voldsforbrytelser. Departementet mener at domstolene legger tilstrekkelig skjerpende vekt på at det er tale om vold mot barn. Det er således ikke behov for lovendringer på dette punkt.

9 Trusler mot regjeringsmedlemmer mv.

9.1 Gjeldende rett

Regjeringen er i utøvelsen av sin myndighet beskyttet av straffeloven § 99. Straffebudet retter seg mot den som «bevirker eller medvirker til at Kongen, Regenten, Statsrådet, Stortinget eller noen av dets avdelinger, Høyesterett eller Riksretten ved vold eller trusler eller andre ulovlige midler hindres i den fri utøvelse av sin myndighet». Det strafferettslige vern gjelder bare for de nevnte statsorganene som korporasjoner. Handlinger som er rettet mot et enkelt regjeringsmedlem, omfattes for eksempel ikke.

Trusler mot det enkelte regjeringsmedlem rammes av straffeloven § 128 dersom truslene er fremsatt med sikte på at regjeringsmedlemmet urettmessig skal foreta eller unnlate en tjenestehandling. Ellers vil forholdet etter omstendighetene rammes av de alminnelige bestemmelsene om trusler i §§ 222 og 227.

9.2 Behovet for lovendring

9.2.1 Forslag fra Politiets overvåkingstjeneste

Politiets overvåkingstjeneste (POT) ba i brev 25. juni 1999 Justisdepartementet om å vurdere enkelte lovendringer for å styrke de individuelle regjeringsmedlemmenes strafferettslige vern mot trusler. POT foreslo for det første at statsrådets medlemmer føyes til listen over dem som beskyttes av straffeloven § 99. Et annet forslag var at forsøk og fullbyrdet handling likestilles, slik at det ikke stilles krav om at myndighetsutøvelsen rent faktisk er blitt hindret. Endelig foreslo POT at området for vernet utvides til å omfatte mer enn bare den rene myndighetsutøvelsen.

I brevet skrev POT følgende om behovet for lovendring:

«Våre rikspolitikere - og særlig regjeringsmedlemmene - deltar i dag aktivt i det politiske liv uten å opptre i noen av de statsorganene som er nevnt i § 99. Det kan ikke herske tvil om at det i et demokrati må være en vesentlig statsoppgave å verne om regjeringsmedlemmenes adgang til å delta i den politiske debatt og meningsdannelse uten at de risikerer å bli utsatt for trusler om vold. Rikspolitikernes deltakelse på andre politiske arenaer enn de formelle statsorganer bør etter POTs oppfatning også omfattes av strl. § 99.»

9.2.2 Høringsbrevet

Departementet sa seg i høringsbrevet enig med POT i at hensynet til demokratiet tilsier at regjeringsmedlemmene bør gis et sterkere strafferettslig vern mot trusler, og at dette bør gjøres ved en endring i § 99.

Departementet pekte på den straffeprosessuelle betydningen av at endringen skjer i § 99. En slik plassering gjør at det kan settes i verk telefonkontroll i medhold av lov 24. juni 1915 nr. 5 om kontroll med post- og telegrafforsendel-

ser, og med telefonsamtaler (straffeprosessloven kapittel 16 a når lovendring 3. desember 1999 nr. 82 trer i kraft på dette punktet). Ved etterforskningen av brudd på straffeloven § 99 vil det også kunne iverksettes hemmelig ransaking (straffeprosessloven § 200 a), og teknisk sporing ved at peileutstyr plasseres i kjøretøy, gods eller andre gjenstander (§ 202 b), eller i den mistenktes klær, håndbagasje mv. (§ 202 c).

9.2.3 Høringsinstansenes syn

Det er bred enighet blant høringsinstansene om at det er behov for å utvide § 99. Noe større uenighet er det mht. hvem som bør vernes av utvidelsen og om forsøk skal likestilles med fullbyrdet handling, se punktene 9.3 og 9.4.

Om behovet for å utvide § 99 til også å beskytte enkeltmedlemmer av regjeringen, Stortinget og Høyesterett, uttaler for eksempel *riksadvokaten*:

«Slik riksadvokaten ser det er en utvidelse av bestemmelsen til også å gjelde enkeltmennesker av statsorganene, langt på vei nødvendig for at straffebestemmelsen skal være egnet til å ivareta de interesser den er satt til å beskytte. I den grad virksomheten til de øverste statsorganer søkes påvirket ved trusler m.v. vil riksadvokaten anta at dette like gjerne søkes oppnådd ved å rette trusler mot enkeltmedlemmer som mot det kollektive organ, for eksempel den statsråd som har ansvaret for saksområdet, eller den stortingsrepresentant som er saksordfører eller som selv har fremmet forslag som har falt visse grupperinger tungt for brystet. Hvis Høyesteretts virksomhet søkes påvirket ved ulovlige midler, vil dette mest sannsynlig skje i form av trusler m.v. overfor enkelte dommere.

Slik riksadvokaten ser det kan det være vel så stor grunn til å straffelegge trusler mot enkeltmedlemmer av statsorganene, som trusler og vold rettet mot det kollektive organ. Trusler rettet mot det kollektive organ vil nesten alltid bli kjent i en større krets, og fellesskapet vil gi medlemmene evne til å stå imot presset. Trusler rettet mot enkeltmedlemmer kan - avhengig av hva det trues med - lettere forbli skjult og derved også være mer virkningsfulle.»

9.2.4 Departementets syn nå

Det er enighet blant høringsinstansene om at straffeloven § 99 bør gjelde trusler mot enkeltmedlemmer av visse statsorganer. Høringsrunden har dermed styrket departementet i sitt syn på at anvendelsesområdet for § 99 bør utvides. Departementet fremmer forslag om en slik utvidelse.

9.3 Hvem bør vernes av en utvidelse av straffeloven § 99?

9.3.1 Forslaget fra Politiets overvåkingstjeneste

POT foreslår primært at alle av regjeringens medlemmer skal gis beskyttelse mot trusler etter § 99. Subsidiært blir det foreslått at statsministeren inntas i oppregningen. Statsministeren er, etter den erfaring overvåkingstjenesten har, særlig utsatt for trusler.

9.3.2 Høringsbrevet

Departementet ga i høringsbrevet uttrykk for at hensynet til å beskytte deltakelsen på den politiske arena tilsier at alle regjeringsmedlemmene bør likestilles med regjeringen som organ i relasjon til § 99.

Videre uttalte departementet at det er grunn til å overveie om ikke også medlemmene av Stortinget og/eller medlemmene av Høyesterett bør tas med i § 99. I likhet med statsrådet er det bare Høyesterett og Stortinget som organer som omfattes av bestemmelsen, ikke de individuelle medlemmene. Departementet pekte likevel på at man bør være forsiktig med å utvide området for § 99, fordi bestemmelsen har en strafferamme på fengsel i minst fem år. Den bør derfor beholdes de mest alvorlige tilfellene.

9.3.3 Høringsinstansenes syn

Riksadvokatene er enig i at § 99 bør endres slik at den også beskytter medlemmer av regjeringen, Stortinget og Høyesterett. Når det gjelder beskyttelse av høyesterettsdommere, begrunner riksadvokaten sitt syn med at «hvis Høyesteretts virksomhet søkes påvirket ved ulovlige midler, vil dette mest sannsynlig skje i form av trusler mv. overfor enkelte dommere».

Høyesterett ser derimot på det nåværende tidspunkt ikke behov for at § 99 også omfatter medlemmer av Høyesterett.

Oslo Politidistrikt mener at forslaget til ny lovtekst i departementets høringsbrev «i utgangspunktet vil gi beskyttelse for en naturlig krets personer». Høringsinstansen uttaler imidlertid:

«Vi henleder likevel oppmerksomheten på at i henhold til Straffelovens kommentarutgave 1995 omfattes ikke Kronprinsen av oppregningen, med unntak for de tilfeller hvor han opptrer som «kongemaktens midlertidige utøver» i medhold av Grunnloven § 41... Den øvrige del av arverekkefølgen omfattes naturlig nok heller ikke. På denne bakgrunn bør departementet etter vår oppfatning foreta en vurdering av om lovteksten bør utvides slik at i alle fall tronfølgeren omfattes.»

9.3.4 Departementets syn nå

Det ser ut til å være enighet blant høringsinstansene om at § 99 bør verne både regjerings- og stortingsmedlemmer. Høyesterett ser derimot ikke behov for at bestemmelsen også skal omfatte høyesterettsdommere.

Departementet er enig med Høyesterett i at risikoen for at en høyesterettsdommer blir utsatt for trusler er liten. Men risikoen er heller ikke stor for at noen truer Høyesterett som organ. Departementet er enig med riksadvokaten i at dersom noen skulle søke å hindre Høyesterett i sin virksomhet, vil dette like naturlig skje i form av vold og/eller trusler mot enkeltmedlemmer av Høyesterett, som i form av slike handlinger rettet mot selve organet. Ulovlige handlinger overfor den enkelte dommer vil lettere forbli skjult og vil følgelig være mer virkningsfulle. Trusler mot enkeltdommere for å hindre dem i sin virksomhetsutøvelse kan dessuten være av like alvorlig karakter som trusler mot Høyesterett som kollektivt organ. Departementet mener derfor at også høyesterettsdommere bør være beskyttet av § 99 når bestemmelsen først endres.

Straffeloven § 99 beskytter også regentens utøving av sin frie myndighet mot vold, trusler og andre ulovlige midler. Det siktes her til regentens myndighetsutøving etter Grunnloven § 41. Departementet legger til grunn at det vil rammes av § 99 dersom regentens myndighetsutøving blir hindret gjennom ulovlige handlinger - f.eks. trusler - som skjer før han tiltrer som regent i henhold til Grunnloven § 41. Derimot vil ikke § 99 ramme vold, trusler eller andre ulovlige handlinger mot tronfølgeren når handlingen ikke har noen betydning for tronfølgerens funksjon som regent. Som regent har tronfølgeren strafferettslig vern mot vold i straffeloven §§ 100 og 101, og tronfølgeren har et mer alminnelig strafferettslig vern etter § 102. På denne bakgrunn ser ikke departementet grunn til å foreslå noen endring i § 99 for tronfølgeren.

9.4 Bør forsøk likestilles med fullbyrdet handling?

9.4.1 Vurderingen fra Politiets overvåkingstjeneste

I sitt brev til departementet foreslår POT at forsøk og fullbyrdet handling likestilles. Begrunnelsen er at de aktuelle handlingene er like straffverdige enten gjerningspersonen lykkes med dem eller ikke.

9.4.2 Høringsbrevet

Departementet pekte i høringsbrevet på at det ikke er noe direkte rettslig behov for å likestille forsøk og fullbyrdet handling og begrunnet dette slik:

«Selv om myndighetsutøvelsen ikke blir hindret, vil forsøk på å hindre den frie utøvelse av myndighet kunne straffes med hjemmel i straffeloven § 49. Dette ville ha betydning for strafferammen, jf. § 51. Dessuten er visse forberedende handlinger til overtredelse av § 99 straffbare etter § 104 jf. § 94. Det vil heller ikke ha betydning for adgangen til telefonkontroll mv. under etterforskningen, da forslagene i Ot. prp. nr. 64 (1998-99) likestiller handling og forsøk på handling når det gjelder hvilke saker som kan begrunne slike metoder.»

Departementet uttalte på den annen side at det kan ha en signaleffekt at det går frem av ordlyden i § 99 at også forsøk er straffbart.

9.4.3 Høringsinstansenes syn

Riksadvokaten mener at det er naturlig å utforme § 99 slik at allerede det å forsøke å påvirke de øverste statsorganer med trusler og vold, anses som fullbyrdet forbrytelse:

«I det norske samfunn har vi ikke noen tradisjon for omfattende eller systematisk bruk av trusler og vold mot myndighetspersoner. De tilfeller vi har, ender stort sett på forsøksstadiet. Den «front» straffebestemmelsen i straffeloven § 99 skal bidra til å forsvare er derfor at *ingen engang forsøker* å påvirke de høyeste statsorganer eller deres medlemmer ved bruk av trusler eller vold.»

Oslo politidistrikt anfører at det er et meget viktig signal til potensielle lovovertredere at forsøk likestilles med fullbyrdet handling. Høringsinstansen uttaler at det er vanskelig å måle effekten av strafferammen for forsøk, men det er

grunn til å anta at en del potensielle lovovertrедere vil avstå fra handlingen ut fra risikoen for å pådra seg en lang fengselsstraff.

Også *Politiembetsmennenes Landsforening* støtter uttrykkelig forslaget om å likestille forsøk og fullbyrdet forbrytelse.

Straffelovkommisjonen er derimot i utgangspunktet skeptisk til straffebud med fremskutt fullbyrdelsestidspunkt. En likestilling mellom forsøk og fullbyrdet overtredelse utelukker straffri tilbaketreden. Kommisjonen uttaler at skal man velge fremskutt fullbyrdelse, må det i det minste foreligge et påviselig behov for en slik ordning. Den viser til at departementet i høringsbrevet gir uttrykk for at det ikke foreligger noe rettslig behov. Da bør man etter Straffelovkommisjonens mening avstå fra en likestilling av forsøk og fullbyrdet forbrytelse. Kommisjonen stiller seg også uforstående til at det for nettopp dette straffebudet skulle være noen sterkere grunn til å markere at også forsøk er straffbart enn for en rekke andre bestemmelser i straffeloven.

9.4.4 Departementets syn nå

Forsøk på overtredelse av § 99 er straffbart allerede i dag, jf. § 49. Å fremskyte fullbyrdelsestidspunktet har den virkning at domstolen ikke blir bundet av regelen i § 51 første ledd om å straffe forsøk mildere enn fullbyrdet handling. Dessuten kan ikke lovbryteren bli straffri etter § 50 om tilbaketreden fra forsøk.

Departementet er enig med Straffelovkommisjonen i at man bare bør gjøre unntak fra lovens normalordning når gode grunner taler for det. Som høringsinstansene har pekt på, vil det kunne ha en positiv signaleffekt å likestille forsøk og fullbyrdet handling. Men samtidig fratar man lovovertrедere noe av motivasjonen for å tre tilbake fra forsøk. Kriminalpolitiske hensyn kan derfor også tale imot en slik likestilling.

Paragrafene 127 og 128 retter seg mot den som ved vold og trusler *søker* å få en offentlig tjenestemann til å foreta eller unnlate en tjenestehandling. Her er altså fullbyrdelsestidspunktet fremrykket. Sammenhengen med disse straffebudene tilsier etter departementets syn at også § 99 likestiller forsøk og fullbyrdet handling. Departementet fremmer etter dette forslag om at § 99 skal ha fremrykket fullbyrdelsestidspunktet.

9.5 Hvilke interesser bør være beskyttet?

9.5.1 Innledning

Straffeloven § 99 beskytter «den fri utøvelse av ... myndighet». Begrepet er snevrere enn «virksomhet», som brukes for eksempel i § 97 annet ledd. Det er antatt at de øverste statsorganers forretningsvirksomhet faller utenfor.

POT foreslo i brevet til departementet at formuleringen «den fri utøvelse av sin myndighet» erstattes med ordene «sin virksomhet». Overvåkingstjenesten viser til at regjeringsmedlemmenes deltakelse i den politiske debatt fortjener et strafferettslig vern selv om det ikke er å anse som utøvelse av myndighet.

9.5.2 Høringsbrevet

Departementet sa seg i høringsbrevet enig med POT i at dersom regjeringsmedlemmer mv. skal tas med i oppstillingen i § 99, er den interessen som beskyttes av bestemmelsen slik den lyder i dag noe snever. Dette gjelder særlig fordi «myndighetsutøving» etter nåtidens språkbruk, f.eks. i forvaltningsloven, lett vil bli oppfattet slik at begrepet ikke omfatter alle virkemidler som statsorganene har. En utvidelse av § 99 til å gjelde de nevnte statsorganenes og personenes «virksomhet», vil blant annet innebære at organenes forretningsvirksomhet og individenes politiske virksomhet omfattes. En slik utvidelse kan imidlertid etter departementets syn tale for at minstestrafen etter § 99 bør falle bort i de tilfeller hvor den frie utøvelsen av myndighet ikke er hindret. Ellers mente departementet at den gjeldende strafferammen på fengsel inntil 15 år bør beholdes.

9.5.3 Høringsinstansene

Riksadvokaten er enig med Overvåkingstjenesten i at medlemmene av Regjeringen og Stortinget bør beskyttes når de deltar i alminnelig politisk virksomhet, og ikke bare når de utøver egentlig myndighetsutøvelse. Riksadvokaten peker på at

«deltakelse i alminnelig politisk virksomhet også kan påvirke myndighetsutøvelsen. Den alminnelige politiske virksomhet er langt på vei en nødvendig faktainnsamling forut for myndighetsutøvelsen: Hvilke tiltak som blir vedtatt og iverksatt mot ytterliggående og voldelige politiske grupperinger, vil for eksempel vanskelig være upåvirket av om regjerings- og stortingspolitikere trues til ikke å oppsøke steder eller grupperinger som har blitt rammet av volden. På dette punkt vil den foreslåtte utvidelse derfor ikke bare være en utvidelse av «dekningsområdet», men bidra til å effektivisere det strafferettslige vern mot at statsorganenes myndighetsutøvelse påvirkes ved bruk av straffbare midler.»

Også *Oslo politidistrikt* støtter forslaget om å endre ordlyden i straffeloven § 99 fra «den frie utøvelse av sin myndighet» til «sin virksomhet». En slik endring vil gi de personer og organer som omfattes av oppregningen, en bedre beskyttelse enn etter dagens lovtekst. Høringsinstansen viser til at det blant annet har forekommet tilfeller hvor enkelte stortingspolitikere har blitt truet i forbindelse med valgkampmøter for sitt parti. Med bakgrunn i de erfaringer som allerede er gjort og den internasjonale utviklingen, mener Oslo politidistrikt at det er behov for en bedre beskyttelse for at de aktuelle personer og organer skal kunne utøve sin virksomhet på alle områder og for å motvirke at de skal vegre seg for å stå fram med sine ytringer i den offentlige debatt.

Forsvarergruppen av 1977 mener at det må presiseres at det er de aktuelle personers utøvelse av sitt verv eller ombud som er beskyttet. Høringsinstansen uttaler:

«Det er således noe tvilsomt om en statsråd som deltar i en lokalvalgkamp som deltager for sitt parti fortjener noen særlig beskyttelse ut over det som øvrige deltagere i samme valgkamp nyter av rettsbeskyttelse. Slik sett vil i ytterste konsekvens den foreslåtte lovendring også fange opp den situasjon der en arg velger heller et glass med pils på statsråden som deltar på lokalmøtet for Haugesund Kristelig Folkeparti, dersom velgeren gjør dette for å søke å hindre statsråden i å tale vi-

dere. Dette blir da en jursak med strafferamme på 15 år i stedet for som i dag der [slike saker] er blitt avgjort ved påtaleunndlatelse eller bot. Forsvarergruppen av 1977 er usikker på om dette innebærer at teksten bør være annerledes enn foreslått av departementet, men det må i alle fall presiseres at begrepet «virksomhet» i første ledd må knyttes til de oppgaver vedkommende har i egenskap av sitt embete/ombud, og ikke generell utøvelse av politisk aktivitet.»

9.5.4 Departementets syn nå

På bakgrunn av høringen viderefører departementet forslaget i høringsbrevet. Departementet er enig med Forsvarergruppen av 1977 i at det bare er trusler mot statsråden, stortingsrepresentanten mv. *som sådan* som skal være beskyttet etter § 99. Det er ikke grunn til at vedkommende skal ha noe større rettsbeskyttelse enn andre politikere som driver valgkamp. Her er den alminnelige bestemmelsen i § 222 tilstrekkelig.

Stortingspolitikere eller statsråder som blir truet på et valgkampmøte for sitt parti, vil følgelig ikke være beskyttet av forslaget til ny § 99. Departementet mener at dette kommer tilstrekkelig klart til uttrykk i den foreslåtte lovteksten, ved ordlyden «[d]et samme gjelder», jf. annet punktum. «Det samme» viser tilbake på alle vilkårene i første punktum, herunder også vilkåret om at vedkommende må hindres i «sin virksomhet», og da underforstått sin virksomhet som «medlem i Stortinget, Statsrådet eller Høyesterett».

9.6 Strafferammen

9.6.1 Innledning

I høringsbrevet uttalte departementet at utvidelsen av § 99 fra å gjelde «utøvelse av ... myndighet» til å gjelde de nevnte statsorganers og personers «virksomhet», bør ha som konsekvens at minstestrafen i § 99 faller bort når den frie utøvelsen av myndighet ikke er hindret.

9.6.2 Høringsinstansenes syn

Den Norske Advokatforening mener at det i alle tilfeller er uhensiktsmessig med en minimumsstraff på 5 års fengsel:

«Også når det gjelder overtredelser av denne bestemmelsen, kan en tenke seg forhold som teknisk sett går inn under gjerningsbeskrivelsen i straffebudet, men der det vil være støtende å bruke en så streng reaksjon, f.eks. dersom det gjelder personer med dårlig dømmekraft og begrenset evne til å gjennomføre de framsatte trusler.

I dag er minstestrafen hefte eller fengsel i minst 5 år. Etter strl. § 22 skal to dagers hefte anses å svare til en dags fengsel. Forslaget innebærer derfor en fordobling av minstestrafen. Vi mener at minstestrafen ikke bør settes høyere enn 2 års fengsel når heftealternativet faller bort.»

Også *riksadvokaten* er kritisk til en minstestraft på fem års fengsel:

«Når bestemmelsen nå utvides til å gjelde alle medlemmer av Stortinget og Regjeringen, og den politiske virksomhet generelt, er det grunn til å overveie om ikke en minstestraft på fem års fengsel kan komme til

å bli for streng også i de tilfeller hvor trusselen eller volden virker. Skal for eksempel den som gjennom trusler har oppnådd at en lokal stortingsrepresentant ikke deltar på et debattmøte om rasisme i hjemkommunen, straffes med fengsel i minst fem år.

Med det dekningsområdet bestemmelsen i § 99 får, er det riksadvokatens oppfatning at minstestrafen bør oppheves.»

9.6.3 Departementets syn nå

Både riksadvokaten og Den Norske Advokatforening mener at en minimumsstraff på 5 års fengsel er for høy. Advokatforeningen uttaler at laveste straff ikke bør være mer enn to års fengsel, mens riksadvokaten foreslår at minstestrafen oppheves helt.

Advokatforeningen begrunner sitt syn med at to års fengsel svarer til fem års hefte - som er minimumsstraffen etter gjeldende § 99. Hefte er gått ut av bruk for flere tiår siden. Hefte var imidlertid ment som en mer lempelig form for frihetsstraff enn fengsel, og skulle ikke ha samme vanærende karakter som fengselsstraffen. Det er således riktig at det at hefte fjernes som straffeform, medfører at minstestrafen etter § 99 skjerpes i forhold til det som var lovgivernes mening da bestemmelsen ble vedtatt.

Departementet legger større vekt på at minstestrafen i § 99 kan virke som en tvangstrøye for domstolene. Som påpekt i høringsbrevet punkt 8.2 (referert i punkt 8.2.2 i proposisjonen her) kan det selv ved alvorlige lovbrudd foreligge formildende omstendigheter som det bør tas hensyn til ved straffutmålingen. Generelt har derfor tendensen gått i retning av å oppheve særskilte minstestraffer. Når departementet foreslår at § 99 skal omfatte mer enn den rene myndighetsutøvelse, innebærer det dessuten at bestemmelsen vil ramme handlinger av mindre alvorlig karakter enn det den rammer i dag. Departementet går etter dette inn for å oppheve minstestrafen i § 99.

10 Økonomiske og administrative konsekvenser

Departementet foreslår at det åpnes for bruk av anonyme vitner i straffesaker - både under etterforskningen og under hovedforhandlingen. Formålet er å beskytte vitnet selv mot trusler og represalier og å hindre at rettsvesenets evne til å bekjempe alvorlig kriminalitet svekkes fordi vitner ikke tør å forklare seg for politiet eller for retten.

Lovendringen vil dels kunne føre til at påtalemyndigheten kan ta ut tiltale i saker som ellers måtte henlegges, dels til at den blir bedre i stand til å føre bevis for skyld i saker hvor det uansett ville blitt tatt ut tiltale. Økningen i antall straffesaker vil føre til en viss merbelastning for strafferettsapparatet og til en viss økning i behovet for fengselsplasser. Det er vanskelig å angi hvor mange saker det kan være tale om. Fordi vilkårene er strenge, vil anonyme avhør bare skje i et fåtall saker. Bruk av anonyme politiinformanter vil trolig skje oftere.

Anonym vitneføring for retten vil kunne medføre ekstra kostnader i forhold til ordinær saksbehandling. Det må tas særskilte forholdsregler som kan gjøre saksbehandlingen mer omstendelig. Men som nevnt vil det dreie seg om et lite antall saker. Ut over visse kostnader forbundet med den enkelte sak kan regler om anonym vitneføring gjøre det nødvendig med investeringer i teknisk utstyr, som videoutstyr eller stemmefordreingsapparat, for å gjøre det mulig å gjennomføre anonyme avhør for retten. De fleste rettssaler har i dag utstyr for fjernavhør med overføring av lyd. I tillegg kan det være aktuelt å bruke stemmefordreingsutstyr slik at vitnet ikke kan identifiseres ved stemmen. Da kan det monteres en enhet enten i telefonutstyret som fjernavhøret utføres med, eller i fjernavhørstelefonen i rettssalen. En slik enhet koster ca. kr. 8.000. Har ikke fjernavhørstelefonen høyttaler, må også dette anskaffes for ca. kr. 700 per stk.

Overføring av bilde er mer kostbart. Det er behov for å kjøpe inn utstyr, som kan være mobilt. Man kan benytte bildetelefon eller PC (eventuelt bærbar PC). Kostnadene per bildetelefon er ca. kr. 12.000. For å få god bildegjenivelse over telefonlinje må det være tre ISDN-linjer inn i salen.

Benytter man PC, må det være montert et kamera ved opptaksenheten. Lyd og bilde sendes enten via telefonnettet eller via datanettet (hvis vitnet sitter et annet sted i tinghuset) til en PC som står på dommerbordet. Om nødvendig kan man ha en såkalt slaveskjerm (ekstraskjerm) eller PC foran aktor, forsvarer og eventuelle lagrettedlemmer. Kostnadene er ca. 30.000 per bærbar PC, kr. 15.000 per webkamera og kr. 700 for ekstra høyttaler. I saler hvor det er audiovisuelt utstyr, kan man benytte eksisterende høyttaleranlegg, videoprojector og monitører.

I noen saker vil det være tilstrekkelig å sette i verk fysiske tiltak i rettssalen slik at den tiltalte og tilhørerne ikke ser vitnet, for eksempel ved å bruke skjerm. Utgiftene til skjermbrett er minimale. Er det derimot ønskelig å plassere vitnet i et eget avlukke, vil det påløpe kostnader til å bygge om eksisterende saler. Siden det forventes en meget begrenset bruk av anonym vitneføring for retten, vil det sannsynligvis ikke være aktuelt å bygge egne avlukker.

Det kan være behov for stemmefordreingsutstyr også hvis vitnet skal avhøres i rettssalen. Er det høyttaleranlegg i salen, kan stemmefordreingsutstyret kobles til dette. I motsatt fall må man ha en mobil enhet med høyttaler.

Det kan også være nødvendig med bygningsmessige endringer, for eksempel for å fjerne risikoen for kontakt mellom vitnet og tiltalte eller tiltaltes bekjente. Ikke alle tinghus har egne vitnerom. Der det er vitnerom, er det sannsynligvis ikke stor nok kapasitet til at man kan reservere ett eller flere vitnerom for de anonyme vitnene. Sannsynligvis må det derfor finnes andre løsninger ved at de anonyme vitnene plasseres i indre sone, i møterom eller lignende. På grunn av sikkerheten for de ansatte ved domstolen, vil det som oftest være ønskelig at en polititjenestemann oppholder seg sammen med vitnet. Ved bygging av nye tinghus bør det anlegges flere vitnerom. Dette blir en merkostnad. Det er ikke mulig å anslå en eksakt kostnad, men et rom på 15 m² tilsvarer ca. 25 m² brutto arealøkning. Med en leie- og driftspris på kr. 1.000 til kr. 1.800 per m², blir dette en merutgift i leie per tinghus på kr. 25.000 til kr. 45.000.

I en del saker vil politiet måtte transportere et anonymt vitne til tinghuset. Det kan også være behov for andre praktiske beskyttelsestiltak.

Etter departementets mening vil de menneskelige og samfunnsmessige fordelene med lovendringene langt overstige de økonomiske og administrative konsekvensene.

Departementet foreslår også en ny straffebestemmelse om motarbeiding av rettsvesenet. Straffebudet vil langt på vei ramme handlinger som er straffbare allerede etter gjeldende rett. Men området for det straffbare utvides, særlig ved at straffebudet etter forslaget også skal ramme grovt uaktsomme overtredelser. Dessuten er det et hovedformål med lovendringen at de aktuelle handlinger skal straffes vesentlig strengere enn i dag. Lovendringen vil derfor føre til noe flere straffesaker og til idømming av lengre fengselsstraffer. Det er vanskelig å anslå hvor mange saker det kan dreie seg om. På den annen side vil denne lovendringen kunne bidra til en effektiv bruk av rettsvesenets ressurser i andre saker. Endringen vil uansett kunne gjennomføres innenfor rammen av de gjeldende budsjetter.

De øvrige forslagene i proposisjonen vil bare ha helt begrensede økonomiske og administrative konsekvenser.

11 Etterkontroll

Lovendringen skal ivareta viktige interesser. Formålet er dels å beskytte vitner og andre aktører i straffesaker mot trusler og represalier, dels å hindre at rettsvesenets evne til å bekjempe alvorlig kriminalitet svekkes fordi kriminelle utøver eller truer med å utøve vold mot aktørene i straffesaker.

Lovendringen gjør samtidig unntak fra grunnleggende rettigheter som vanligvis følger av en kontradiktorisk prosess. Derfor har departementet lagt stor vekt på å finne frem til en ordning som er rettssikkerhetsmessig forsvarlig.

Det er viktig å sikre at lovendringen både virker etter sin hensikt og at rettssikkerheten for den mistenkte er godt nok ivaretatt. Etter departementets syn bør lovendringen derfor etterkontrolleres fire til fem år etter at den har trådt i kraft.

12 Merknader til lovutkastet

12.1 Til lovforslaget del I - endringer i straffeloven

Til § 99:

Gjeldende § 99 beskytter Kongen, Regenten, Statsrådet, Stortinget og dets avdelinger, Høyesterett og Riksretten mot at organene ved vold, trusler eller andre ulovlige midler hindres i den fri utøvelsen av sin myndighet. Generelt om forslagene til endring vises til 9 foran.

Departementet foreslår at bestemmelsens *første ledd første punktum* utvides fra å verne de nevnte statsorganers «fri utøvelse av sin myndighet» til å verne deres «virksomhet» generelt. En slik utvidelse innebærer blant annet at organenes forretningsvirksomhet faller innenfor bestemmelsens anvendelsesområde. Politisk virksomhet omfattes også.

Departementet går inn for at forsøk skal likestilles med fullbyrdet handling, jf. «søker å». Dermed er handlingen fullbyrdet for eksempel hvis noen har rettet en trussel mot Statsrådet for å påvirke dets myndighetsutøvelse uavhengig av hvilken virkning trusselen har hatt. Ved slik fremrykket fullbyrdelse gjelder verken straffutmålingsreglene i § 51 første ledd eller § 50 om tilbaketreden fra forsøk. - Endringer på dette punktet har gjort det nødvendig med visse språklige endringer også i andre deler av første punktum.

Etter gjeldende første punktum er straffen «hefte eller fengsel i minst 5 år». Hefte er gått ut av bruk for flere tiår siden. Departementet foreslår derfor at hefte fjernes som reaksjonsform. Videre går departementet inn for å oppheve minstestrafen på 5 år. Begrunnelsen for opphevelsen er blant annet at den foreslåtte utvidelsen av straffebudet vil medføre at handlinger av mindre alvorlig karakter enn dem som rammes i dag, vil omfattes av bestemmelsen.

Gjeldende § 99 gir bare strafferettslig vern for de nevnte statsorganene som korporasjoner. Med det nye første ledd *annet punktum* vil paragrafen også ramme handlinger rettet mot de enkelte medlemmer av Statsrådet, Stortinget eller Høyesterett. Det er bare trusler mot statsråden, stortingsrepresentanten eller høyesterettsdommeren *som sådan* som vil bli rammet av annet punktum. Men bestemmelsen vil gi vern for den politiske virksomhet som stortingsrepresentanter og statsråder driver utenfor Stortinget og regjeringen, og som henger naturlig sammen med deres funksjon der. Den som derimot blir truet på et åpent partimøte i en kommunevalgkamp, vil ikke være beskyttet av § 99, men av de alminnelige bestemmelsene om tvang og trusler i § 222 og § 227, på linje med andre politikere.

Det er etter gjeldende rett noe usikkert om § 99 for så vidt den gjelder statsrådet, også tar sikte på regjeringens funksjon utenom statsråd hos Kongen (forberedende statsråd, regjeringsskonferanse). Slik utkastet er formulert, skal all regjeringens virksomhet beskyttes, ikke bare den som skjer i statsråd.

Som en følge av at første punktum er skrevet om, foreslår departementet at medvirkningsalternativet tas inn i et nytt *tredje punktum*. Omrokkeringen har ingen betydning for realiteten.

Til § 121 annet ledd nytt annet punktum:

Straffeloven § 121 setter straff for brudd på taushetsplikt som følger av tjeneste eller arbeid for staten eller kommunen. Den alminnelige strafferammen er etter første ledd bøter eller fengsel inntil 6 måneder. Etter annet ledd kan fengsel inntil 3 år idømmes dersom taushetsbruddet er begått i vinnings hensikt.

Etter annet ledd *nytt annet punktum* kan fengsel i 3 år idømmes også når det foreligger andre særdeles skjerpende omstendigheter. Formålet er særlig at brudd på taushetsplikt om et anonymt vitnes identitet, jf. utkastet til straffeprosessloven ny § 130 a fjerde ledd, jf. § 234 a tredje ledd, skal kunne straffes med fengsel inntil 3 år selv om taushetsbruddet ikke har skjedd i vinnings hensikt. Et slikt brudd på taushetsplikt er etter departementets syn generelt sett like alvorlig som brudd på taushetsplikt i vinnings hensikt.

Annet punktum vil ikke bare gjelde for brudd på taushetsplikt i forbindelse med anonym vitneførsel. Også andre tilfeller av brudd på taushetsplikt som ikke skjer i vinnings hensikt, vil kunne omfattes. Ved vurderingen av om det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter vil det blant annet ha betydning hva slags opplysninger det gjelder og hvilke konsekvenser det kan få eller har fått at opplysningene er gitt til uvedkommende. For eksempel vil brudd på taushetsplikt fra en forsvarer som er oppnevnt etter straffeprosessloven § 100 a for å ivareta den mistenktes interesse ved behandlingen av en begjæring om bruk av et hemmelig tvangsmiddel, lett omfattes av den skjerpende strafferammen selv om taushetsbruddet ikke har skjedd i vinnings hensikt.

Til ny § 132 a:

Paragrafen inneholder et nytt straffebud om motarbeiding av rettsvesenet. Se om bakgrunnen for bestemmelsen i punkt 7.2.

Straffebudet retter seg for det første mot den som ved vold, trusler, skadeverk eller annen rettsstridig atferd overfor en aktør i rettsvesenet eller noen av hans nærmeste, opptrer slik at det er egnet til å påvirke aktøren til å foreta eller unnlate en handling, et arbeid eller en tjeneste i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak. For det andre retter straffebudet seg mot den som ved en rettsstridig handling gjengjelder en handling, et arbeid eller en tjeneste som aktøren har utført i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak. Straffebudet definerer selv hva som skal regnes som aktør i rettsvesenet, se annet ledd.

Første leddi angir det objektive gjerningsinnholdet i bestemmelsen, jf. bokstav a og b med felles innledning.

Av den felles innledningen går det frem at en hvilken som helst atferd i utgangspunktet rammes, såfremt den er *rettsstridig*. Men sett i sammenheng med de øvrige vilkårene må det dreie seg om atferd som er egnet til å påvirke en aktør i rettsvesenet i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak, eller om en gjengjeldelseshandling.

Handlingen vil være rettsstridig hvis den er straffbar. *Vold, trusler og skadeverk* er nevnt eksplisitt i lovteksten fordi dette er praktisk sett viktige handlemåter i denne sammenheng. Oppregningen er ikke uttømmende.

Selv om handlingen ikke er straffbar, vil den omfattes hvis den likevel er rettsstridig. Begrepet rettsstridig er her brukt i en annen betydning enn som

rettsstridsreservasjon. Rettsstridsreservasjoner innskrenker området for det straffbare. I lovforslaget tjener begrepet rettsstridig til å utvide anvendelsesområdet. Også atferd som i seg selv ikke er straffbar etter andre straffebestemmelser, kan være straffbar etter § 132 a. Bestemmelsen vil dermed fange opp atferd som i den aktuelle sammenheng er straffverdig, selv om atferden isolert sett ikke er straffbar. Det avgjørende er om atferden i lys av straffebestemmelsens formål fremtrer som uberettiget, slik at det er grunn til å ramme den med straff. I den samlede vurdering av om atferden er rettsstridig må man også se hen til konsekvensene av at handlingen eventuelt anses rettmessig. Straffeloven § 222 om rettsstridig tvang har en tilsvarende bruk av rettsstridsbegrepet, og praksis om denne bestemmelsen kan gi veiledning i spørsmålet om hvordan begrepet skal forstås i § 132 a.

Eksempel på atferd som etter bestemmelsen kan være rettsstridig, er at en debitor gir uttrykk for at han vil nekte å betale gjeld dersom kreditor vitner mot ham i en straffesak eller i en sivil sak. Nektelse av å betale gjeld er i seg selv ikke straffbart med mindre man går så langt at handlingen rammes av et annet straffebud, for eksempel § 266 om utpresning. Et annet eksempel kan være at en lovbrøyer truer den fornærmede med at han vil fortelle fornærmedes ektefelle at han har vært utro hvis fornærmede anmelder lovbruddet. Begge disse eksemplene kan etter gjeldende rett rammes av straffeloven § 222, men vil heretter omfattes av den nye § 132 a. Om en tiltalt i en straffesak eller en person i hans miljø sitter i en bil utenfor barnehagen til et vitnes barn flere dager på rad uten noen aktverdig grunn, eller en person fra samme krets sender begravelsesblomster til for eksempel et vitne eller aktor i en straffesak, eller gjør skjærebevegelser over halsen på en flaske i påsyn av et vitne eller en annen aktør i rettsvesenet, vil også dette etter forholdene omfattes av «rettsstridig atferd» i det nye straffebudet.

På den andre side vil ulike former for sosiale reaksjoner normalt ikke være rettsstridig atferd i relasjon til § 132 a. Å bryte for eksempel all kontakt med sin bror B, som har saksøkt ham i forbindelse med et arveoppgjør.

Etter første ledd må atferden være *rettet mot en aktør i rettsvesenet eller noen av hans nærmeste*. Hva som menes med aktør i rettsvesenet, går frem av annet ledd, jf. nedenfor. Straffeloven § 5 regulerer hvem som skal regnes som noens nærmeste.

Det er ikke tilstrekkelig å opptre rettsstridig overfor en aktør i rettsvesenet eller noen av hans nærmeste, for å falle inn under straffebestemmelsen. I tillegg må vilkårene i første ledd bokstav a eller b være oppfylt.

Etter *første ledd bokstav a* er vilkåret at gjerningspersonen ved sin rettsstridige handling har opptrådt slik at det er *egnet til å påvirke aktøren til å foreta eller unnlate en handling, et arbeid eller en tjeneste i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak*.

I vilkåret «*egnet til*» ligger at det ikke stilles krav om at atferden faktisk har medført visse virkninger. Atferden trenger for eksempel ikke å ha medført frykt, skade, lidelse eller velferdstap for den handlingen retter seg mot, selv om dette nok vil skje i de fleste tilfeller. Det er tilstrekkelig at atferden objektivt sett er av en slik karakter at en gjennomsnittsperson som er i en slik posisjon som straffebudet tar sikte på å verne, ofte vil la seg påvirke til å foreta eller

unnlate en handling, et arbeid eller en tjeneste i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak.

Det atferden må være egnet til, er å påvirke aktøren til å gjøre eller unnlate «*en handling, et arbeid eller en tjeneste*» i forbindelse med en straffesak eller sivil sak». Dette omfatter alle mulige oppgaver en aktør kan ha i rettssystemet. Alternativet «tjeneste» er tatt med for å vise at også den tjeneste et jurymedlem gjør, er omfattet. Eksempel på aktive handlinger kan være å endre forklaring eller trekke tilbake en anmeldelse. Eksempel på unnlatelser kan være ikke å melde seg som vitne eller å unnlate å ta på seg et forsvareropdrag.

Uttrykket «*i forbindelse med straffesak eller sivil sak*» omfatter også tiden før det formelt sett foreligger en sak, så lenge handlingen kan påvirke en eventuell fremtidig sak. A påvirker for eksempel B til å unnlate å anmelde eller sakse seg. Eller en kriminell organisasjon opptrer truende overfor politiet for å «berede grunnen», slik at politiet ikke skal etterforske forbrytelser som organisasjonen vil begå i fremtiden.

Etter *første ledd bokstav* ber vilkåret at gjerningspersonen ved sin rettsstridige handling *gjengjelder en handling, et arbeid eller en tjeneste som aktøren har utført i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak*. Formålet er med andre ord å ramme represaliehandlinger som aktøren blir utsatt for som følge av at han har hatt befatning med en straffesak eller en sivil sak.

Vilkåret «*en handling, et arbeid eller en tjeneste som aktøren har utført i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak*» skal forstås på samme måte som i bokstav a, jf. ovenfor.

Når det gjelder vilkåret «*gjengjelder*», stilles det et krav til årsakssammenheng. Den rettsstridige atferden overfor aktøren eller noen av hans nærmeste må skje på grunn av den befatning aktøren har hatt med en straffesak eller sivil sak. Ofte vil retten kunne legge til grunn at det dreier seg om gjengjeldelse hvis den siktede ikke kan oppgi noen annen aktverdig grunn til at han handlet som han gjorde.

Typiske gjengjeldelseshandlinger vil være fysiske integritetskrenkelser mot aktøren eller noen av hans nærmeste, skadeverk mot deres eiendom eller trusler om slike handlinger.

Annet ledd definerer begrepet «*aktør i rettsvesenet*». I bokstav a til d blir en rekke handlinger eller funksjoner i tilknytning til rettsvesenet nevnt. I bokstav e blir det sagt at man skal regnes som aktør også dersom man «vurderer å foreta en slik handling eller å påta seg et slikt arbeid eller tjeneste» som er nevnt i bokstav a til d. Dette medfører at det i praksis ikke er nødvendig å fastslå at vedkommende faktisk har foretatt en slik handling eller påtatt seg et slikt arbeid eller en slik tjeneste som nevnt i bokstav a til d. Det er nok at vedkommende har vurdert dette.

Etter *bokstav a* skal den som har *anmeldt et straffbart forhold eller har anlagt søksmål i en sivil sak*, anses som aktør. Det avgjørende for om noe skal anses som et straffbart forhold, er i utgangspunktet om anmelderen mener seg utsatt for et straffbart forhold. Om saken senere blir henlagt eller den tiltalte blir frifunnet, kan normalt ikke være avgjørende.

Dreier det seg om en falsk anmeldelse, jf. straffeloven § 168, gjelder det derimot ikke noe straffbart forhold i utkastets forstand. Slike handlinger er straffbare i seg selv, og fortjener ikke beskyttelse etter bestemmelsen. Hand-

linger som blir foretatt mot en person som inngir falsk anmeldelse, vil derimot kunne være straffbare etter andre bestemmelser.

Den som har fremmet et borgerlig rettskrav, er beskyttet av bokstav a, siden slike krav blir behandlet som sivile søksmål.

Etter *bokstav b* er den aktør som har *avgitt forklaring for politiet eller for retten*. Det siktes særlig til vitner, herunder fornærmede.

Bokstav c omfatter den som *arbeider eller utfører tjeneste for politiet, påtalemyndigheten, domstolen eller kriminalomsorgen*. Alle som arbeider for de nevnte etater er i prinsippet omfattet, også kontorpersonale. Men vilkåret om at handlingen må være egnet til å påvirke arbeidet i forbindelse med en konkret sak eller må gjengjelde slikt arbeid vil sjelden være oppfylt overfor kontorpersonale. Alternativet «utfører tjeneste» medfører at også personer som ikke arbeider fast for en av etatene, men som utfører en tjeneste i en konkret sak, omfattes, for eksempel sakkyndige, meddommere og lagrettemedlemmer.

Etter *bokstav d* regnes *forsvarer, bistandsadvokat og prosessfullmektig* som aktører.

Som nevnt ovenfor går det frem av *bokstav e* at også *de som vurderer å foreta en slik handling eller å påta seg et slikt arbeid eller tjeneste som nevnt i bokstav a til d*, skal regnes som aktører i rettsvesenet. Det vil her kunne oppstå en viss tvil om når man kan si at en person «vurderer» for eksempel å anmelde et forhold eller å anlegge sivil sak. Det må i hvert fall foreligge slike ytre omstendigheter at vedkommende har en foranledning til å anmelde noen eller å gå til sivil sak.

I *tredje ledd* går det frem at *medvirkning* er straffbar. Det har vist seg at trusler og vold mot vitner og andre aktører i rettsvesenet i praksis ofte forekommer i organiserte kriminelle miljøer. Det vil derfor trolig være praktisk at den som utfører handlingen, handler under instruksjon fra andre i miljøet. Der flere deltar i handlingen, kan det være vanskelig å utpeke hvem som er gjerningsperson og hvem som medhjelper.

Skyldkravet etter bestemmelsen er forsett og grov uaktsomhet. At den forsettlige handling er straffbar følger av den alminnelige regel i § 40, mens det går frem av bestemmelsens *femte ledd* at også den grovt uaktsomme overtredelse er straffbar. Hensikten med å gjøre grov uaktsomhet til skyldkrav er først og fremst å fange opp tilfeller av såkalt skjult forsett, dvs. tilfeller der man ikke kan bevise forsett, men der det er grunn til å tro at gjerningspersonen har handlet forsettlig. Men skyldkravet er ikke begrenset til å gjelde slike situasjoner.

Fjerde ledd første punktum fastslår at den normale strafferammen for forsettlig overtredelse er fengsel inntil 5 år.

Fjerde ledd annet punktum utvider strafferammen til fengsel inntil 10 år dersom den skyldige tidligere har vært straffet for motarbeiding av rettsvesenet etter § 132 a, eller dersom handlingen er utført under særdeles skjerpende omstendigheter. Denne utvidede strafferammen gjelder bare når handlingen er forsettlig, ikke når den er grovt uaktsom. Hva man skal ta i betraktning når man skal vurdere om handlingen er utført under særdeles skjerpende omstendigheter, går frem av fjerde ledd tredje punktum, jf. nedenfor.

Alternativet «tidligere vært straffet etter denne paragrafen» gjelder bare når den handling som pådømmes, er forsettlig. Derimot spiller det ingen rolle om den tidligere overtredelsen var forsettlig eller grovt uaktsom. Dersom lov- bryteren tidligere er dømt for grovt uaktsom overtredelse av bestemmelsen, og så blir dømt for en forsettlig overtredelse, er man altså innenfor området for den utvidede strafferamme. Den skjerpede strafferammen gjelder derimot ikke når tiltalte dømmes for grovt uaktsom overtredelse, uansett om den tidli- gere dom gjaldt forsettlig eller grovt uaktsom overtredelse av § 132 a. For at straffen skal skjerpes pga. gjentakelse må også de generelle vilkårene i § 61 være oppfylt.

Tredje punktum nevner momenter som det særlig skal legges vekt på ved vurderingen av om handlingen er utført under «*særdeles skjerpende omstendig- heter*»: om overtredelsen har voldt fare for noens liv eller helbred, om den er begått ved flere anledninger eller av flere i fellesskap, og om den har et syste- matisk eller organisert preg. Oppregningen er ikke uttømmende. Det kan også legges vekt på andre momenter, for eksempel at handlingen har fått andre alvorlige følger enn dem som er nevnt i tredje punktum. Dessuten kan det tenkes situasjoner hvor et moment som er nevnt i tredje punktum, forelig- ger uten at det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter. Handlingen er for eksempel begått av flere i fellesskap, men den aktuelle lovbrøteren har hatt en perifer rolle.

Som ellers når strafferammen bli forhøyd på grunn av særdeles skjer- pende omstendigheter i sin alminnelighet, medfører dette en generell heving av maksimumsstraffen i forhold til både prosessuelle bestemmelser og i for- hold til foreldelsesregler. Dette gjør blant annet at det vil være mulig å bruke særskilte etterforskningsmetoder som krever at det gjelder en forbrytelse med strafferamme på minst 10 års fengsel, dersom de øvrige vilkår er oppfylt.

Bestemmelsens *femte ledd* gjør motarbeiding av rettsvesenet straffbar også når overtredelsen skjer *grovt uaktsomt*. Det er tale om en vanlig uaktsom- hetsvurdering med den terskel at uaktsomheten må være grov. Vurderingste- maet blir hvorvidt gjerningspersonen har opptrådt på en «kvalifisert klandre- verdig» måte som «foranlediger sterk bebreidelse for mangel på aktsomhet», jf. Rt. 1970 s. 1235.

Grov uaktsomhet er trolig mest praktisk i tilfeller som omfattes av første ledd bokstav a. Rammes handlingen av bokstav b, vil grovt uaktsomme hand- linger være mindre praktisk siden det er et krav om gjengjeldelse. Men grovt uaktsomme overtredelser kan forekomme også her, for eksempel når gjer- ningspersonen er gitt i oppdrag fra andre å foreta en bestemt handling overfor noen. Gjerningspersonen påberoper seg for eksempel at han ikke visste at handlingen retter seg mot en aktør i rettsvesenet eller at den gjengjeldte hans opptreden i en rettssak. Spørsmålet blir da om situasjonen lå slik an at gjer- ningspersonen grovt kan klandres for at han ikke forsto dette.

Strafferammen for grov uaktsom motarbeiding av rettsvesenet er fengsel inntil 5 år. Det gjelder også ved gjentakelse og når det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter. Men slike forhold vil ha betydning i skjerpende retning innenfor rammen på 5 år.

Påtalen er ubetinget offentlig, jf. straffeloven § 77.

Den nye § 132 a vil etter omstendighetene kunne anvendes sammen med andre straffebud. Straffebudet verner det offentliges interesse i at aktørene i straffesaker ikke blir utsatt for trusler og represalier. I tillegg vil straffebud som verner aktøren som privatperson kunne anvendes, for eksempel bestemmelsen om legemskrenkelser. Men hvis skjerpet straff etter 10-årsregelen idømmes fordi fornærmede er blitt skadet, kan lovbryteren ikke samtidig dømmes for skaden.

Nåværende § 132 a blir ny § 132 b.

12.2 Til lovforslaget del II - endringer i domstoloven

Til § 125 første ledd ny bokstav e:

Det kan være behov for å foreta avhør av et anonymt vitne for lukkede dører, men dette vil ikke alltid være tilfelle. Etter første ledd ny bokstav e (slik den lyder etter lovendringen 4. juni 1999 nr. 37) vil retten ha adgang, men ikke plikt til å beslutte lukkede dører mens avhøret pågår.

Ved avgjørelsen av om det skal besluttet lukkede dører vil det særlig være av betydning om det er mulig å gjennomføre avhøret uten at identiteten til vitnet blir kjent. Er det noen risiko for at uvedkommende kan slutte seg frem til hvem vitnet er selv om navnet ikke blir oppgitt, bør retten beslutte at rettsmøtet skal holdes for lukkede dører.

Nåværende bokstav e blir ny bokstav f.

Departementet foreslår også en endring i § 126 som skal gjelde inntil endringen i § 125 (og § 126) ved lov 4. juni 1999 nr. 37 trer i kraft. Endringen omfatter både forslaget til endring i § 125 og i § 126, slik de lyder etter endringen 4. juni 1999 nr. 37.

Til § 126 nytt første ledd:

En begjæring om anonym vitneførsel må behandles på en slik måte at vitnets identitet ikke blir røpet for uvedkommende. Som regel vil det være vanskelig å behandle begjæringen uten at de som er til stede, får vite identiteten. Derfor foreslår departementet at det tas inn et nytt første ledd i § 126, slik den lyder etter endringen 4. juni 1999 nr. 37, om at rettsmøter til behandling av en begjæring om anonym vitneførsel skal holdes for lukkede dører.

Bestemmelsen gjelder enten spørsmålet avgjøres under saksforberedelsen eller hovedforhandlingen. Og den gjelder enten det dreier seg om et avhør for retten (§ 130 a) eller for politiet (§ 234 a). I motsetning til i de situasjoner som er nevnt i § 125, har retten ikke noen skjønnsmessig adgang til å beslutte at forhandlingene likevel skal foregå for åpne dører.

Nåværende første ledd blir nytt annet ledd.

12.3 Til lovforslaget del III - endringer i tvistemålsloven

Til § 125 annet ledd annet punktum:

Se merknaden til utkastet til straffeprosessloven § 18 annet ledd nytt annet punktum (punkt 12.4).

Til § 215:

Departementet foreslår å endre straffeprosessloven § 130 om vitners plikt til å oppgi personalia mv. Tvistemålsloven § 215 har etter lovendringen ved Stortingets vedtak 24. februar 2000 (foreløpig ikke sanksjonert) den samme ordlyden som straffeprosessloven § 130. Av konsekvenshensyn foreslår departementet også nå den samme endringen i § 215 som i § 130. Se nærmere om endringen i merknaden til straffeprosessloven § 130.

12.4 Til lovforslaget del IV - endringer i straffeprosessloven

Til § 18 annet ledd nytt annet punktum:

For å beskytte vitner mot represalier åpner § 130 for at et vitne på nærmere vilkår bare skal opplyse om bopel eller arbeidssted skriftlig til retten, ikke i åpen rett. Formålet med bestemmelsen ville blitt forspilt hvis opplysningen ble ført inn i rettsboken, siden den siktede har krav på å få se rettsboken, jf. § 26. Retten har ikke plikt til å føre opplysningene i rettsboken. For å være på den sikre siden foreslår departementet at det sies uttrykkelig i § 18 at opplysningen ikke skal nedtegnes i rettsboken.

Til ny § 21 a:

Opplysning om et vitnets navn skal nedtegnes i rettsboken, jf. straffeprosessloven § 18. Paragrafene 19 til 21 har bestemmelser om at også andre forhold skal eller kan protokolleres. Disse reglene skal også følges når retten behandler en begjæring om anonym vitneførsel. Men vitnets navn skal nedtegnes i et særskilt dokument, jf. utkastet til ny § 21 a *første ledd første punktum*. Det samme gjelder for andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Med opplysninger om et vitnes identitet menes alle opplysninger som kan si noe om hvem vitnet er - hvilken person det dreier seg om - for eksempel vitnets adresse eller opplysninger om vitnets tilknytning til saken.

Den aktuelle delen av rettsboken skal holdes adskilt fra rettsboken for øvrig og oppbevares på en strengt betryggende måte, se *annet punktum*. Det samme gjelder for andre dokumenter i saken som kan røpe vitnets identitet, for eksempel prosesskrifter som er sendt i forbindelse med behandlingen av begjæringen. Domstolen må sørge for full sikkerhet for at uvedkommende ikke kan skaffe seg tilgang til dokumentene. Kongen kan gi forskrift om oppbevaringsmåten.

Avslår retten begjæringen om anonym vitneførsel, skal særreglene om protokollasjon og oppbevaring fortsatt gjelde for de aktuelle opplysningene. Men er det på det rene at påtalemyndigheten vil føre vitnet under full identitet, slik at det opplyses om navnet på vitnet mv., gjelder de alminnelige regler om protokollasjon og oppbevaring også for opplysninger om vitnets identitet som har kommet frem under behandlingen av begjæringen om anonym vitneførsel, jf. *tredje punktum*. Dette medfører at saksdokumenter med opplysninger om identiteten skal samles med sakens øvrige dokumenter, men det blir naturligvis ikke tale om å gjennomføre protokollasjonen på ny i etterhånd.

Særreglene om protokollasjon og oppbevaring i første ledd gjelder også når retten avhører et vitne anonymt, jf. *annet ledd*. Er avhøret foretatt under saksforberedelsen og det er på tale å lese det opp under hovedforhandlingen,

kan det være at retten finner at vilkårene for anonym vitneførsel ikke lenger er oppfylt. Det kan enten være at det ikke lenger er noen fare for vitnet, eller at retten finner at det vil medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til forsvaret å tillate anonym vitneførsel. Siden avgjørelser som er truffet under saksforberedelsen normalt ikke er bindende under hovedforhandlingen, jf. § 272, må retten i tilfelle gjøre om beslutningen. Dersom aktor vil føre vitnet under fullt navn, vil ikke lenger særreglene i § 21 a gjelde.

Særreglene i § 21 a skal bare følges for de delene av avhøret som har opplysninger om vitnets navn eller om andre omstendigheter som kan røpe identiteten. Dommeren bør tilstrebe at protokollasjonen skjer på en slik måte at så mye som mulig av avhøret blir tilgjengelig for den siktede. Trolig skjer det i de fleste saker best ved at protokollasjonen av de sensitive opplysningene så langt det er mulig skjer samlet.

I forslaget til endringer i §§ 40 og 52 er det gitt tilsvarende regler som i § 21 a for oppbevaring av de deler av en dom eller en kjennelse som kan røpe vitnets identitet.

Til § 26 første ledd nytt annet punktum:

Ved behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel og ved selve det anonyme avhøret skal de alminnelige reglene om protokollasjon følges. Men opplysninger om vitnets navn og andre opplysninger som kan røpe vitnets identitet, skal etter forslaget nedtegnes særskilt og oppbevares på en strengt betryggende måte, jf. utkastet til ny § 21 a. Dersom noen av partene ber om det, skal rettsboken vanligvis leses opp i rettsmøtet eller forelegges for partene, jf. § 26 første ledd. Skal reglene om anonyme vitner ha noen realitet, kan dette ikke gjelde for de opplysninger som skal nedtegnes særskilt etter utkastet § 21 a. Derfor er det tatt inn en unntaksbestemmelse om dette i utkastet § 26 første ledd nytt annet punktum.

Til § 28 femte ledd:

Paragraf 28 regulerer adgangen til dokumentinnsyn for fornærmede og andre etter at saken er avsluttet. Departementet foreslår at bestemmelsen slik den lyder etter lovendringen 4. juni 1999 nr. 37, får et nytt femte ledd om at det ikke kan kreves utskrift av den delen av rettsboken som er nevnt i §§ 21 a, 40 sjette ledd eller 52 tredje ledd. Reglene i påtaleinstruksen kapittel 4 om utskrift og utlån av dokumenter i en straffesak bør justeres i samsvar med dette.

Inntil lovendringen 4. juni 1999 nr. 37 trer i kraft, skal det nye leddet være fjerde ledd, ikke femte ledd.

Til § 40 nytt sjette ledd:

Paragraf 40 har regler om domsgrunner. Hvis reglene om anonym vitneførsel skal ha noen realitet, må dommen ikke inneholde opplysninger som kan føre til at identiteten til et anonymt vitne blir kjent. Departementet foreslår at det tas inn en bestemmelse om dette i *første punktum* i et nytt sjette ledd i § 40. Med opplysninger om et vitnes identitet siktes det til opplysninger om hvem vitnet er, altså hvilken person det dreier seg om. Dersom reglene om domsgrunner i § 40 gjør det nødvendig å komme med opplysninger om vitnets identitet, skal disse opplysningene nedtegnes i et særskilt dokument, se *annet*

punktum. Et eksempel kan være at opplysning om vitnets identitet er av betydning for rettens vurdering av hvilken bevisvekt vitneprovet skal ha. Sjette ledd gjør altså ikke unntak fra reglene om domsgrunner, bare fra reglene om oppbevaring mv.

Den særskilte nedtegnelsen skal oppbevares på en strengt betryggende måte i samsvar med forskrift som Kongen gir, jf. *tredje punktum.*

Til § 52 nytt tredje ledd:

En kjennelse om anonym vitneførsel vil regelmessig inneholde opplysninger som kan røpe vitnets identitet. Den siktede skal derfor ikke bli meddelt kjennelsen, slik § 52 annet ledd foreskriver for normaltilfellene. Han skal derimot opplyses om at det er besluttet anonym vitneførsel, se utkastet til nytt tredje ledd *første og annet punktum.*

I stedet skal kjennelsen meddeles forsvareren, se *tredje punktum.* Unntak gjelder hvis forsvareren har frasagt seg retten til å få opplysninger om vitnets identitet etter § 130 a tredje ledd tredje punktum. Forsvareren skal kunne påkjære kjennelsen på den siktedes vegne, jf. *fjerde punktum.* Denne retten har ført og fremst betydning når forsvareren er blitt meddelt kjennelsen. Kjenner han ikke det nærmere innholdet i kjennelsen, er det vanskelig å angripe den. Kjæremålsadgangen er imidlertid ikke avskåret i disse tilfellene. Kjæremålsinstansen må godta at kjæremålet er mindre konkret enn det som er vanlig.

Kjennelsen skal oppbevares på strengt betryggende måte etter nærmere regler som Kongen gir, jf. *femte punktum.*

Til § 97 nytt annet ledd:

Bestemmelsen foreskriver at det skal oppnevnes offentlig forsvarer for den siktede når retten vurderer om den skal ta til følge en begjæring om at et vitne skal forklare seg anonymt. Bestemmelsen gjelder både når retten skal ta stilling til om den skal tillate anonymt rettslige avhør, anonymt politiavhør og bruk av anonyme politiinformanter. Det skal også oppnevnes forsvarer for selve det anonyme rettslige avhøret. Tilsvarende gjelder derimot ikke når politiet gjennomfører et anonymt avhør eller mottar tips fra en informant.

Bestemmelsen har først og fremst betydning når det under etterforskningsen skal foretas rettslig avhør eller politiavhør. Skal retten under saksforberedelsen ta stilling til om et vitne skal avhøres anonymt under hovedforhandlingen, jf. § 272, vil saken ha kommet så langt at det er tatt ut tiltale. I de saker hvor anonyme avhør etter forslaget skal kunne foretas, vil den tiltalte alltid ha krav på forsvarer under hovedforhandlingen, og forsvareren vil normalt være oppnevnt på det aktuelle tidspunktet. Men skulle det av en eller annen grunn ikke være oppnevnt forsvarer, må forsvarer oppnevnes før begjæringen om anonym vitneførsel kan behandles.

Kravet på forsvarer gjelder bare den siktede. Er etterforskningen rettet mot en bestemt person, vil en begjæring overfor retten om anonymt politiavhør eller rettslig avhør innebære at vedkommende blir siktet, jf. § 82. I saker hvor mistanken ikke er rettet mot noen konkret person, vil derimot ingen få status som siktet selv om strafforfølgningen på denne måten innledes for retten.

Departementet har vurdert om det bør innføres en ordning hvor det skal oppnevnes offentlig forsvarer selv om ingen er siktet etter mønster av § 100 a (innført ved lov 3. desember 1999 nr. 82). Departementet fremmer ikke noe slikt forslag. Ordningen vil gjøre saksbehandlingen mer omstendelig. Samtidig er det forsvarlig at spørsmålet avgjøres uten forsvarer til stede. Departementet legger særlig vekt på at avhøret bare vil kunne brukes som bevis for retten hvis vilkårene for anonymt avhør (fortsatt) er oppfylt. Eventuelle feil som blir begått eller omstendigheter som blir oversett ved den første vurderingen av om vilkårene er oppfylt, vil dermed kunne komme i betraktning på det senere stadium av saken.

Til § 130:

Straffeprosessloven § 130 regulerer hvilke personopplysninger et vitne skal oppgi i retten.

Etter *første ledd første punktum* skal rettens formann før et vitne avhøres, spørre vitnet om navn, fødselsdato, stilling, bopel og forhold til siktede og fornærmede. Gjeldende rett bruker uttrykket fødselsår og -dag. Departementet foreslår av språklige grunner å bytte ut dette begrepet med fødselsdato. Det er ikke tilsiktet noen realitetsendring.

Ved en lovendring 7. april 1995 nr. 15 ble det åpnet for at et vitne kan oppgi arbeidssted i stedet for bopel, jf. gjeldende § 130 annet punktum. Departementet foreslår at første ledd annet punktum gjøres til *annet ledd første punktum*. Begrunnelsen for en slik omdisponering er at departementet foreslår nok en unntaksbestemmelse om plikten til å oppgi bopel eller arbeidssted til retten. Det vil gjøre paragrafen lettere å forstå om alle slike unntaksbestemmelser samles i ett ledd.

Forslagets *annet ledd annet punktum* svarer med enkelte endringer til gjeldende § 130 tredje punktum som sier at «[d]ersom det er nødvendig, kan rettens formann pålegge vitnet å oppgi sin bopel til retten». Opplysninger om bopel skal bidra til å identifisere vitnet slik at retten kan være sikker på at det er rette vedkommende som avgir forklaring. Opplysningene skal dessuten sikre at man i ettertid enkelt kan få tak i vitnet, for eksempel i forbindelse med anke, gjenopptagelse eller utbetaling av vitnegodtgjørelse. Dersom vitnet ikke har fast arbeid, kan det være behov for å kjenne bostedsadressen for å kunne spore opp vedkommende senere. På denne bakgrunn mener departementet at rettens formann bør kunne få opplyst bostedsadressen hvis det er «behov for» det, selv om det ikke er «nødvendig», og lovutkastet er endret i samsvar med det.

I tillegg presiseres det at bopelsadressen skal oppgis *skriftlig* til retten i tillegg hvor rettens formann gir pålegg i medhold av annet ledd annet punktum. Dette er i dag forutsatt i bestemmelsens forarbeider, se Ot. prp. nr. 4 (1994-95) s. 36, og blir, så vidt departementet kjenner til, også fulgt opp i praksis.

Opplysningene skal ikke føres inn i rettsboken, se utkastet til § 18 annet ledd nytt annet punktum.

Departementet foreslår også enkelte språklige endringer i annet punktum som ikke skal ha realitetsbetydning.

Etter første punktum må vitnet oppgi enten bopelen eller arbeidsstedet til retten. Den som ikke har arbeid, må dermed opplyse om bopelsadressen.

Utkastet *annet ledd tredje punktum* åpner for at verken bopelen eller arbeidsstedet opplyses i åpen rett: Opplysningene skal i stedet gis skriftlig til retten.

Vilkåret er at det er fare for at vitnet eller noen av dets nærstående (jf. straffeprosessloven § 122) kan bli utsatt for en forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten, eller for vesentlig velferdstap av annen art. Fare for krenkelser av liv, helse eller frihet vil utgjøre de mest typiske situasjoner hvor det vil være aktuelt å gjøre unntak for plikten til å oppgi bopel eller arbeidssted. Pedagogiske grunner taler derfor for å nevne dem uttrykkelig selv om det i slike situasjoner også vanligvis vil være fare for vesentlig velferdstap. Vesentlig velferdstap skal for øvrig forstås på samme måte som i straffeprosessloven § 123.

Bestemmelsen i annet ledd må ses i sammenheng. Vitnet må i utgangspunktet kunne velge om vedkommende skal oppgi boligadressen eller arbeidsadressen skriftlig til retten, jf. første punktum. Men hvis rettens formann mener at det er behov for det, kan han pålegge vitnet å oppgi bopelen, jf. annet punktum. Det er overlatt til rettsformannens skjønn å avgjøre om det er tilstrekkelig grunn til å fritta for opplysningsplikt i åpen rett.

Heller ikke opplysninger om bopel eller arbeidssted som gis skriftlig til retten i medhold av § 130 annet ledd siste punktum, skal nedtegnes i rettsboken, jf. utkastet til endring i § 18.

Til § 130 a:

Bestemmelsen åpner adgang for at et vitne skal kunne forklare seg anonymt for retten. Bestemmelsen gjelder både for rettslige avhør under etterforsknings- og vitneavhør under hovedforhandlingen. Det er foreslått en lignende bestemmelse for bruk av anonyme politiinformanter og for anonyme politiavhør i § 234 a. Ordningen med anonym vitneførsel er ny. Etter gjeldende rett er det ikke tillatt å bruke anonyme vitner. Se nærmere om bakgrunnen for lovendringen i punkt 5.5.1 til 5.5.4.

Beslutning om anonym vitneførsel treffes av *retten* etter *begjæring fra statsadvokaten*, jf. *første ledd*. Avgjørelsen treffes ved *kjennelse*. Kjennelsen kan påkjæres etter de alminnelige reglene i §§ 377 og 378. - Det kan under saksforberedelsen treffes forhåndsavgjørelse om bruk av anonyme vitner under hovedforhandlingen, se utkastet § 272 og merknaden til denne bestemmelsen.

Vilkårene for anonym vitneførsel er strenge. De er tatt inn i første og annet ledd. Anonym vitneførsel skal bare være tillatt *i de saker* som *innledningen* til første ledd nevner. Dette er saker om overtredelse av straffeloven §§ 132 a, 151 a, 162 annet eller tredje ledd, 192, 229 tredje straffalternativ, 231, 233, 266, 268 jf. § 267, § 317 jf. 162 annet eller tredje ledd eller § 317 jf. 268, jf. § 267 eller forsøk på slik forbrytelse.

Det kan hende at saken gjelder flere straffbare forhold og at bare ett eller noen av dem faller innenfor oppregningen. Har vitnet noe å forklare både om forhold som kan gi grunnlag for anonym vitneførsel og om andre forhold, er det et spørsmål hvilken betydning dette skal ha for spørsmålet om anonymitet. Ved vurderingen av om vilkårene for anonym vitneførsel er oppfylt, må retten etter departementets mening bare ta i betraktning det forholdet som kan gi grunnlag for anonym vitneførsel. Men er vilkårene oppfylt, må retten ved den skjønnsmessige vurderingen av om anonym vitneførsel skal tillates etter

omstendighetene kunne ta i betraktning at vitnet også skal forklare seg om andre forhold enn dem som kan gi grunnlag for anonym vitneførsel.

Åpner retten for anonym vitneførsel, må den derimot kunne godta at vitnet også forklarer seg anonymt om poster i siktelsen som ikke i seg selv gir grunnlag for anonymitet. Vitnet vil ofte i en slik situasjon være utsatt for fare selv om vedkommende bare forklarer seg om den andre posten under full identitet.

Det kan være at det er flere siktede i saken og at vitnet har noe å forklare om dem begge. Også i et slikt tilfelle må vilkårene for anonym vitneførsel være oppfylt overfor hver av de siktede, men forholdet kan være et moment ved den skjønnsmessige vurderingen av om anonym vitneførsel skal tillates. I saker med flere siktede kan det etter departementets syn ikke godtas at vitnet får forklare seg anonymt i forhold til begge siktede fordi retten beslutter anonym vitneførsel overfor en av dem.

Retten kan heller ikke tillate at et vitne som skal forklare seg om et forhold som ikke går inn under oppregningen i § 130 a første ledd, får forklare seg anonymt fordi retten beslutter at et annet vitne skal kunne forklare seg anonymt.

Det er et spørsmål hvor sterk mistanken om overtredelse av de aktuelle straffebudene må være. En ren pretensjon fra påtalemyndigheten er ikke nok. På den annen side stilles det ikke krav om skjellig grunn til mistanke. Det er tilstrekkelig at det er rimelig grunn til å etterforske saken i forhold til en av de nevnte bestemmelsene, jf. straffeprosessloven § 224.

Anonym vitneførsel kan beslutes både i straffesaker og i rene sikringssaker/saker om særreaksjoner overfor en utilregnelig person.

For at anonym vitneførsel skal kunne skje, må det foreligge en fare som nevnt i første ledd bokstav a eller bokstav b. Etter *bokstav a* må det være *fare for at det kan skje en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten til vitnet eller til noen som vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 122 dersom vitnets identitet blir kjent*. Med opplysninger om vitnets identitet menes det opplysninger om hvem vitnet er, altså hvilken person det dreier seg om.

Begrepet «*alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten*» er det samme som i reglene om særreaksjoner i straffeloven § 39, slik de lyder etter lovendringen 17. januar 1997 nr. 11. Det siktes særlig til en alvorlig voldsforbrytelse, seksualforbrytelse, frihetsberøvelse eller ildspåsettelse, men også andre forbrytelser kan omfattes av begrepet. Motivene til endringen i § 39 kan i det vesentlige gi veiledning også i forhold til den nye § 130 a.

Drap, grov legemsbeskadigelse og legemsbeskadigelse med død eller betydelig skade til følge er eksempler på alvorlige voldsforbrytelser. Etter omstendighetene kan også en overtredelse av § 229 annet straffalterativ omfattes. Voldtekt er det mest aktuelle eksemplet på alvorlig seksualforbrytelse. Til kategorien alvorlig frihetsberøvelse hører først og fremst overtredelse av § 223 annet ledd. Alvorlig ildspåsettelse vil særlig være brudd på § 148, men også grovt skadeverk kan omfattes.

Faren kan *rette seg mot vitnet* eller en person som vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 122, for eksempel ektefellen eller barnet til vitnet. Både politivitner og andre vitner omfattes av utkastet.

Ofte vil det være den siktede som utgjør en eventuell fare. Men anonym vitneførsel kan også beslutes hvis det er fare for at personer i den siktedes miljø skal begå en av de nevnte forbrytelsene mot vitnet eller en av vitnets nær-

meste. Det gjelder særlig dersom vedkommende handler etter anmodning fra den siktede. Men etter omstendighetene kan anonym viteførsel også besluttes i andre tilfeller. Særlig i organiserte kriminelle miljøer eller grupper med en sterk indre justis vil det lett kunne tenkes at noen i gruppen opptrer truende overfor et vitne i en sak de ikke selv er mistenkt i - uten at noen har bedt dem om det. Den siktedes delaktighet vil imidlertid være et moment når retten foretar den skjønnsmessige avveiningen av om anonym vitneførsel skal tillates.

For at man skal konstatere at det er fare for en alvorlig forbrytelse som nevnt, må det foreligge objektive holdepunkter for at en slik forbrytelse kan skje. Det er ikke tilstrekkelig med en rent subjektiv frykt fra vitnets side.

Det må foretas en totalvurdering. Det har betydning om den siktede eller andre har opptrådt truende overfor vitnet. Både direkte truende adferd og mer skjulte trusler er av betydning. Se eksempler på slike skjulte trusler i merknaden til utkastet til straffeloven § 132 a.

Som departementet kommer tilbake til nedenfor, vil bruk av anonyme vitner etter bokstav a være mest praktisk når vitnet er et såkalt tilfeldighetsvitne som den siktede ikke vet hvem er. Da er poenget nettopp å hindre at vitnet blir utsatt for en farlig situasjon, og det kan ikke kreves at en slik situasjon faktisk har inntrådt.

Retten må i stedet vurdere faren for at vitnet vil bli utsatt for en av de aktuelle forbrytelsene hvis identiteten blir kjent. Ved denne vurderingen er det av betydning om den siktede eller andre i hans miljø har opptrådt truende overfor andre av aktørene i straffesaken, om de har utsatt aktører i andre straffesaker for trusler eller represalier eller om de ellers tyr til vold i konfliktsituasjoner. Er forbrytelsen for eksempel begått av en person i et organisert kriminelt miljø som har som en del av sin væremåte å bruke vold og spre frykt? Spesielt må det legges vekt på om det kriminelle miljøet ofte bærer våpen.

Arten av den forbrytelsen som siktelsen gjelder har også betydning. Desto mer voldelig den er, desto større kan risikoen være for at vold også blir brukt som middel til å «uskadeliggjøre» vitnet.

Vitnets betydning i straffesaken må også tillegges vekt. Jo mer sentralt vitnet er, desto større kan faren være for at det blir utsatt for trusler eller represalier. Et annet moment er hvor mye som står på spill for den siktede, det vil si hvor lang straff han risikerer og eventuell om han i tillegg risikerer inndragning av store verdier.

Det er et spørsmål hvor stor risikoen må være for at vitnet blir utsatt for en alvorlig forbrytelse. Svaret vil bero på de nærmere omstendigheter i saken. Jo mer alvorlig forbrytelse det er fare for, desto mindre krav må det stilles til sannsynligheten for at vitnet vil bli utsatt for forbrytelsen. Men en rent teoretisk mulighet er ikke nok.

Etter *bokstav b* kan anonym vitneførsel besluttes hvis det er *fare for at muligheten for et vitne til å delta skjult i etterforskningen av andre saker blir vesentlig vanskeliggjort*.

Det er først og fremst «gjenbruksverdien» av politifolk som arbeider «under cover» som beskyttes etter denne bestemmelsen. Politifolk som brukes skjult i etterforskningen av alvorlige straffesaker, har ofte lang erfaring. Blir det kjent hva de heter, eventuelt hvordan de ser ut, vil de ofte ikke lenger

kunne brukes til slike oppdrag. Viktig erfaring, som et lite land som Norge ikke har for mye av, vil da kunne gå tapt.

Bokstav b er etter sin ordlyd ikke begrenset til å gjelde for politifolk. Men de øvrige vilkårene i bestemmelsen vil sjelden være oppfylt når andre enn politiet har deltatt skjult i etterforskningen. Gjenbrukshensynet vil da vanligvis ikke gjøre seg gjeldende med noen særlig styrke.

Med *skjult etterforskning* siktes det særlig til infiltrasjon og spaning, men også andre former for skjult etterforskning omfattes. Det avgjørende er ikke hvorvidt den siktede tidligere kan ha sett polititjenestemannen, men om han har hatt foranledning til å vite at det dreide seg om en polititjenestemann. Ved spaning vil den siktede normalt ikke ha sett polititjenestemannen. Ved infiltrasjon kan det derimot være at han både har sett polititjenestemannen, og hatt med ham å gjøre. Det vil likevel være tale om skjult etterforskning hvis polititjenestemannen har foregitt at han er en annen enn den han er.

Bestemmelsen beskytter ikke den generelle gjenbruken av polititjenestemannen i skjult etterforskning. Det må dreie seg om etterforskningen av saker av den art som er nevnt i innledning i utkastet § 130 a, altså den type forbrytelser som åpner adgang for bruk av anonyme vitner.

Bokstav b omfatter både etterforskningen i en straffesak som polititjenestemannen for tiden deltar i og etterforskningen i fremtidige saker.

Det kreves at det er fare for at mulighetene for polititjenestemannen til å delta skjult i etterforskningen blir *vesentlig vanskeliggjort*. Ved denne vurderingen vil det blant annet ha betydning hvor lang tid man regner med det vil gå før polititjenestemannen kan ta «under cover»-oppdrag igjen, om han allerede nå vil kunne ta slike oppdrag i andre miljøer eller i andre deler av landet, og om det kan tas forholdsregler som gjør at polititjenestemannen likevel ikke vil bli gjenkjent siden, for eksempel forkledning.

Ved den skjønnsmessige vurderingen av om anonym vitneførsel skal tillates, vil det også være av stor betydning hvor viktig det er for politiet fortsatt å kunne bruke den aktuelle polititjenestemannen til skjult etterforskning. Det beror blant annet på hvor lang erfaring polititjenestemannen har, om han har kompetanse på området som få eller ingen andre har, og hvor dyktig han er.

Er det fare for at polititjenestemannen, vil bli utsatt for en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten hvis identiteten blir kjent, vil anonym vitneførsel kunne besluttet i medhold av bokstav a.

Annet ledd stiller opp ytterligere vilkår. Vilrårene gjelder for situasjonene både i bokstav a og i bokstav b: Anonym vitneførsel kan besluttet bare dersom det er *strengt nødvendig*. Dette er det samme vilråret som for bruken av blant annet hemmelig ransaking, jf. § 200 a annet ledd. Vilråret innebærer at anonym vitneførsel ikke kan besluttet hvis vitnet kan gis tilstrekkelig beskyttelse på annen måte, for eksempel ved praktiske beskyttelsestiltak, som politibeskyttelse (se nærmere om slike tiltak i punkt 6.3 foran). Og anonym vitneførsel kan ikke besluttet i medhold av bokstav b dersom polititjenestemannen ved å forkle seg el. kan holde sin identitet skjult.

Selv om anonym vitneførsel er strengt nødvendig for å beskytte et vitne eller gjenbruken av en polititjenestemann, kan bruk av anonyme vitner ikke besluttet hvis det medfører *vesentlige betenkeligheter* av hensyn til den siktedes forsvar. Det avgjørende vil være i hvor stor utstrekning den siktedes

adgang til kontradiksjon begrenses, altså hans adgang til å imøtegå det vitnet sier. Det sentrale ved denne vurderingen er hvor viktig det er for den siktede å kjenne vitnets identitet for å kunne forsvare seg. Etter departementets mening er det særlig to typer av situasjoner hvor det kan ha små betenkeligheter å tillate anonyme vitneavhør:

Dette gjelder for det første når en person som ikke har noen tilknytning til lovbryteren, helt tilfeldig har vært vitne til en forbrytelse. Vedkommende har for eksempel vært passasjer i et kapret fly eller har vært vitne til at en person fra en voldelig kriminell organisasjon er skutt ned og drept på åpen gate. I slike saker vil det ofte være helt uten betydning for den siktede å kjenne vitnets identitet. Riktignok kan det være grunn til å stille spørsmål ved vitnets generelle troverdighet. Men dette vil forsvareren vanligvis kunne gjøre uavhengig av om den siktede kjenner identiteten eller ikke. Departementet foreslår nemlig at forsvareren skal ha rett til å vite vitnets identitet. Retten må imidlertid være oppmerksom på risikoen for at en person som vil hevne seg på den siktede, utgir seg for å være et tilfeldighetsvitne som ikke har hatt noen forbindelse med den siktede tidligere. Derfor er det blant annet et viktig spørsmål om etterforskningen for øvrig kan bekrefte at det virkelig dreier seg om et tilfeldighetsvitne som ikke kjenner den siktede fra før.

Den siktede vil vanligvis heller ikke ha behov for å kjenne identiteten til et politivitne som har deltatt skjult i etterforskningen. Også i en slik sammenheng vil forsvareren som regel kunne stille de spørsmål som måtte være nødvendig for å klarlegge vitnets troverdighet selv om ikke klienten kjenner vitnets identitet. Men igjen må retten være bevisst at det kan være et motsetningsforhold mellom polititjenestemannen og den siktede - enten fra tidligere saker eller i forbindelse med at polititjenestemannen har infiltrert den siktedes kriminelle miljø.

Etter departementets syn vil det vanligvis være betenkelig å tillate anonym vitneførsel hvis den siktede og vitnet kjenner hverandre. Vitnet kan da ha spesielle motiver eller interesser som kan prege vitneprovet, men som det kan være vanskelig for utenforstående å avdekke. Det gjelder ikke minst hvis de to tilhører det samme kriminelle miljøet eller den samme kriminelle gjengen. Men unntak kan tenkes, særlig hvis det dreier seg om en kriminell organisasjon med mange medlemmer.

I utkastet er det foreslått at forsvareren skal ha en rett, men ikke en plikt til å kjenne vitnets identitet. Som det går frem foran, vil betenkelighetene ved anonym vitneførsel reduseres hvis forsvareren kjenner identiteten. Ved vurderingen av hvilke betenkeligheter anonym vitneførsel vil ha for den siktedes forsvar bør det legges vekt på at forsvareren har adgang til å få opplyst vitnets identitet. Har han valgt ikke å vite mer enn klienten, kan ikke dette uten videre føre til at anonym vitneførsel kan nektes.

Ofte vil anonym vitneførsel medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar hvis vitneprovet er av avgjørende betydning for sakens utfall. Den europeiske menneskerettsdomstol har lagt stor vekt på dette momentet. Men det vil trolig ikke alltid være slik at det medfører vesentlige betenkeligheter at et så sentralt vitne forklarer seg anonymt. Unntak kan tenkes hvis det er stor grad av sikkerhet for at vitnet ikke kjenner den tiltalte eller på annen måte har motiver for å forklare seg uriktig.

Retten har adgang, men ingen plikt til å beslutte anonym vitneførsel hvis vilkårene foran er oppfylt, jf. «kan» i innledningen i første ledd. Ved denne skjønnsmessige vurderingen vil det blant annet ha betydning hvor mye det er å oppnå ved at vitnet forklarer seg anonymt. Ofte vil den siktede uansett ut fra sammenhengen kunne slutte seg til hvem vitnet er. Det gjelder særlig når det er den fornærmede som forklarer seg, men vil også være tilfelle i en rekke andre sammenhenger. Vitnet er for eksempel en av den fornærmedes nærmeste eller et medlem av det samme kriminelle miljøet som den siktede. Departementet antar at det særlig vil ha betydning at vitnet forklarer seg anonymt hvis vitnet er et tilfeldighetsvitne eller en polititjenestemann som har deltatt skjult i etterforskningen.

Etter *tredje ledd* kan anonym vitneførsel gå ut på ett eller flere av følgende tiltak:

Bokstav a: Vitnets navn holdes hemmelig. Dette kan gjennomføres ved at navnet bare opplyses til dem som skal kjenne identiteten. Den mest praktiske løsningen vil vanligvis være at vitnet skriftlig oppgir sitt navnet til retten, og at retten viser dette til de andre som skal kjenne identiteten.

Bokstav b: Andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet vil bli kjent, holdes hemmelig. Det kan dreie seg om andre personopplysninger, som adresse, arbeidssted eller fødselsdato under forutsetning av at opplysningene røper identiteten. Det vil ikke alltid være tilfelle. For eksempel vil arbeidsstedet vanligvis ikke røpe identiteten hvis vitnet arbeider i en bedrift med flere tusen ansatte. Bokstav b har bare praktisk betydning for opplysninger av betydning for saken. Andre opplysninger plikter vitnet uansett ikke å svare på, jf. blant annet straffeprosessloven § 292.

Inn under bokstav b går også andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, for eksempel vitnets tilknytning til den siktede.

Ofte vil det være behov for å holde både navnet og andre opplysninger skjult, men det vil ikke alltid være tilfelle. Det kan for eksempel være at vitnet har et så alminnelig navn at vedkommende ikke vil bli oppsporet bare på grunn av navnet.

Bokstav c: Det kan settes i verk fysiske eller tekniske tiltak for å holde vitnets identitet hemmelig. Det sentrale her er å hindre at den siktede gjenkjenner et vitne han kjenner fra før eller at han blir i stand til å oppspore vitnet senere fordi han nå vet hvordan vitnet ser ut. Fysiske tiltak kan gå ut på bruk av skjerm eller forkledning. Tekniske tiltak kan være fjernavhør eller bruk av stemmefordreining. Flere av tiltakene kan settes i verk samtidig.

I den grad det er mulig, bør de aktørene i saken som identiteten ikke skal holdes skjult for, plasseres slik at de ser vitnet. Disse aktørene er for eksempel på den samme siden av en skjerm som vitnet.

I noen saker kan det være vanskelig å skjule identiteten ved de aktuelle tiltakene. Da er det en mulighet å pålegge den siktede og andre å forlate rettssalen etter § 245 eller § 284.

Settes det i verk tiltak etter bokstav c, må man også sørge for at vitnet ikke blir observert til eller fra rettsstedet eller inne i rettsbygningen, se nærmere punkt 6.3.

Tiltak etter bokstav c kan kombineres med tiltak etter bokstav a og/eller bokstav b. Det vil ofte være nødvendig. Men det kan tenkes at det sentrale vil

være å holde navnet på vitnet og andre personopplysninger skjult, ikke å skjule hvordan vitnet ser ut. En polititjenestemann har for eksempel infiltrert et kriminelt miljø, og det er i ettertid klart for den siktede hvem i miljøet som var infiltratøren.

Dommerne, lagrettemedlemmene og aktor skal alltid opplyses om vitnets navn og ellers gjøres kjent med andre forhold som er av betydning for saken, jf. tredje ledd *annet punktum*. Forsvareren skal ha rett, men ikke plikt til å kjenne identiteten, jf. tredje punktum.

Med «andre forhold» som er av betydning for saken, siktes det særlig til slike opplysninger som første punktum bokstav b nevner. Opplysningene vil først og fremst være av betydning for saken hvis de sier noe om bevisverdien av vitneprovet. Det kan for eksempel tenkes at vitneobservasjonen er foretatt fra vitnets bopel. Da vil adressen ofte ha betydning for opplysningen av saken. Boligens plassering i forhold til gjerningsstedet kan være av betydning for å vurdere hvor lang avstand det var til gjerningsstedet, hvor god sikten var osv.

Annet punktum gjelder også når retten skal ta stilling til en begjæring om anonym vitneførsel. Retten må få alle opplysninger om vitnets identitet som er av betydning for å behandle begjæringen.

Er det av betydning for opplysningen av saken at retten kan iaktta vitnet mens det forklarer seg, følger det også av annet ledd at avhøret må skje slik at retten kan se vitnet, enten direkte eller via en dataskjerm el.

Forsvareren har rett, men ikke plikt til å få de aktuelle opplysningene, jf. tredje punktum. Mange forsvarere ønsker ikke å få andre opplysninger enn dem som kan bringes videre til klienten. Systemet i utkastet er at forsvareren skal få opplysningene med mindre vedkommende frasier seg retten til det. Etter å ha blitt kjent med begjæringen om anonym vitneførsel, bør derfor forsvareren så snart som mulig gi beskjed til retten og aktor hvis han ikke ønsker å kjenne identiteten til vitnet. For sikkerhets skyld bør dessuten retten/aktor undersøke om forsvareren ønsker de aktuelle opplysningene før slike opplysninger gis. Forsvarere som får opplysninger om vitnets identitet, har taushetsplikt om dette etter fjerde ledd.

En forsvarer som har motsatt seg å få opplysninger om vitnets identitet, kan når som helst ombestemme seg og be om å få de aktuelle opplysningene. Har avhøret skjedd, vil opplysningene måtte gis ved at forsvareren får innsyn i de dokumenter i saken som inneholder de relevante opplysningene.

De som får opplysninger etter tredje ledd, plikter å bevare taushet om alle opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, jf. fjerde ledd første punktum. Taushetsplikten gjelder overfor alle andre enn dem som har krav på opplysningene etter tredje ledd. Det siktes både til opplysninger om hvem vitnet er, jf. tredje ledd bokstav a og bokstav b, og hvordan vitnet ser ut, jf. bokstav c. Taushetsplikten gjelder imidlertid bare i den utstrekning det har vært besluttet anonymitet. Har vitnet et så alminnelig navn at det ikke er holdt hemmelig i saken, gjelder taushetsplikten selvsagt ikke for denne opplysningen. Brudd på taushetsplikt straffes etter straffeloven § 121.

Hvis en forsvarer som har fått opplysninger om identiteten til et anonymt vitne, signaliserer at han ikke vil respektere taushetsplikten, må retten oppnevne en annen forsvarer, jf. straffeprosessloven § 105 annet punktum.

Taushetsplikten gjelder fra begjæringen om anonym vitneførsel kommer til retten. Den faller bare bort hvis retten har avslått begjæringen og det er klart at påtalemyndigheten vil føre vitnet under full identitet, jf. *annet punktum*.

Politifolk som kjenner vitnets identitet gjennom sitt arbeid i politiet, har taushetsplikt selv om de ikke har fått opplysningen i forbindelse med at saken behandles for retten, jf. *tredje punktum*.

Femte og sjette ledd har nærmere regler om behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel. Behandles begjæringen under hovedforhandlingen eller ankeforhandlingen, gjelder de vanlige regler om hvem som deltar i behandlingen. *Femte ledd* har særregler når avgjørelsen treffes under saksforberedelsen. Alle fagdommerne i saken skal delta, men ingen av lekdommerne. I første instans deltar vanligvis bare én fagdommer. Skulle retten være satt med forsterket rett, jf. § 276, skal administrator alene treffe avgjørelsen. I lagmannsretten deltar de tre fagdommere. Straffeprosessloven § 54 om at avgjørelser under saksforberedelsen kan treffes av formannen eller en saksforberedende dommer kommer altså ikke til anvendelse.

Siden det ikke skjer umiddelbar bevisføring for Høyesterett, er det ikke aktuelt å foreta avgjørelser om anonym vitneførsel under saksforberedelsen for domstolen. Det deltar heller ikke lekdommere. Derfor er det ikke behov for særregler om hvem som treffer beslutningen; de vanlige regler vil gjelde.

I *sjette ledd* er det tatt inn skjerpede krav til grunnene i kjennelser som til later anonym vitneførsel. For kjennelser som nekter bruk av et anonymt vitne, gjelder derimot de vanlige reglene i § 52.

Formålet med begrunnelsesplikten er å sikre at spørsmålet om anonym vitneførsel blir grundig vurdert i førsteinstansen, at grunnlaget for å vurdere avgjørelsen i forbindelse med kjæremål eller anke blir godt og at Den europeiske menneskerettsdomstol i en eventuell klagesak får et bredt grunnlag for å vurdere om forpliktelsene i EMK er overtrådt.

Retten skal angi det saksforholdet den har funnet bevist som grunnlag for avgjørelsen, jf. *første punktum*. Det er særlig viktig at den beskriver den faren den mener foreligger enten for at vitnet eller noen av vitnets nærmeste blir utsatt for en alvorlig forbrytelse eller for at mulighetene for en polititjenestemann til å delta skjult i etterforskningen i andre saker vil bli vesentlig redusert.

Retten skal også opplyse om de grunner den har lagt vekt på ved avgjørelsen av om vilkårene for anonym vitneførsel er oppfylt, se *annet punktum*. Her er det sentralt å få frem hvorfor retten mener at det er strengt nødvendig med anonym vitneførsel og hvorfor dette ikke medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar.

Departementet foreslår i proposisjonen her også en rekke andre særregler om behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel og om selv det anonyme avhøret, se utkastet til endringer i straffeprosessloven ny § 21 a, 26, 28, 40, 52, 97, 242, 245, 264, 272, 284, 292 og 314 og domstolloven §§ 125 og 126 med tilhørende merknader.

Til § 234 a

Bestemmelsen åpner adgang for anonyme politiavhør. Paragraf 130 a har en tilsvarende bestemmelse om anonyme dommeravhør. Se om bakgrunnen for bestemmelsen i punkt 5.6.

Vilkårene for anonyme politiavhør er de samme som ved anonyme dommeravhør, jf. henvisningen til § 130 a første og annet ledd i § 234 a *første ledd første punktum*. Vilkårene vil lettere være oppfylt ved politiavhør enn ved rettslige avhør. Det skyldes at betenkelighetene ved å bruke anonyme vitner ofte er større ved rettslige avhør enn ved politiavhør.

Avgjørelsen om anonymt politiavhør treffes av retten etter begjæring fra politimesteren eller en person som nevnt i § 216 d annet ledd, se *første, jf. annet punktum*. Retten vil si forhørsretten, jf. § 5 annet ledd. Avgjørelsen treffes ved kjennelse. Kjennelsen kan påkjæres etter de vanlige reglene i §§ 377 og 378.

Annet ledd angir hva anonymt politiavhør kan gå ut på. *Bokstav a* åpner for at navnet på en av politiets informanter holdes hemmelig. Det samme gjelder for andre opplysninger som kan føre til at det blir kjent hvem informanten er. I *bokstav b* er det gitt en tilsvarende regel om beskyttelse av vitner som avhøres av politiet.

Forskjellen på en informant og et vitne er ikke skarp. Informanten vil ofte komme med tips som setter politiet på spor etter andre bevis. Han forteller for eksempel at A er involvert i saken eller hvor et parti med narkotika er gjemt. Et vitne vil vanligvis ha sett eller hørt noe som er av betydning for saken. Det har ikke rettslig betydning i forhold til reglene i utkastet her om det dreier seg om en informant eller et vitne.

Tredje og fjerde ledd gir flere av reglene i § 130 a tilsvarende anvendelse ved anonyme politiavhør.

Et anonymt politiavhør vil i første rekke bare ha betydning for etterforskningen. Men det kan tenkes at påtalemyndigheten ønsker å bruke avhøret som bevis i forbindelse med en begjæring om fengsling eller bruk av et annet tvangsmiddel. Det kan også være at aktor ønsker å lese opp forklaringen under hovedforhandlingen i medhold av § 297. Dette vil det være adgang til bare hvis vilkårene for anonym vitneførsel fortsatt er oppfylt, jf. fjerde ledd *første punktum*.

Departementet foreslår også i andre bestemmelser en rekke regler om behandlingen av en begjæring om anonymt politiavhør, om unntak fra reglene om dokumentinnsyn og om bevisforbud, se henvisningen i merknaden til § 130 a.

I *femte ledd* er det tatt inn en hjemmel for Kongen til å gi utfyllende forskrifter om bruk av anonyme informanter og anonyme politivitner.

Departementet foreslår å endre en rekke bestemmelser for å tilpasse dem til den nye § 234 a, se punktene 5.6.2.2 og 5.6.2.3.

Til § 242 nytt annet ledd:

Endringen er i det vesentlige den samme som i utkastet til § 264 nytt fjerde ledd, bortsett fra at også den fornærmedes rett til dokumentinnsyn begrenses. Departementet viser til merknaden til § 264 fjerde ledd.

Nåværende annet til fjerde ledd blir nye tredje til femte ledd.

Til § 245:

Paragraf 245 første ledd åpner adgang til å pålegge den siktede eller andre å forlate rettssalen under avhør av vitner under saksforberedelsen. Vilkåret er at det er særlig grunn til å frykte for at en uforbeholden vitneforklaring ellers ikke vil bli gitt. Siktede kan også utelukkes av hensyn til etterforskningens øyemed, se tredje ledd. Disse vilkårene vil ofte være oppfylt når en begjæring om anonym vitneførsel skal behandles eller et vitne skal forklare seg anonymt under saksforberedelsen. Departementet foreslår likevel at § 245 første ledd får en uttrykkelig regel i nye *annet og tredje punktum* om at retten kan beslutte at en siktet person eller andre skal forlate rettssalen under behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel og når et anonymt vitne skal avhøres.

Ved vurderingen av om noen skal pålegges å forlate rettssalen mens et anonymt vitne forklarer seg, må det særlig legges vekt på om det er behov for å stille vitnet spørsmål som gjør at vedkommende må røpe personopplysninger, og på risikoen for at vedkommende ut fra sammenhengen skal kunne slutte seg til hvem vitnet er selv om navnet på vitnet og andre personopplysninger holdes hemmelig.

Er det besluttet anonym vitneførsel, åpner § 130 a for at det settes i verk fysiske eller tekniske tiltak for å holde vitnets identitet hemmelig. Er det satt i verk slike tiltak, vil det i en del saker ikke være behov for å pålegge den siktede eller andre å forlate rettssalen. Forutsetningen er at det bare er vitnets utseende og navn som må holdes skjult, og at det ikke er fare for at noen vil slutte seg til hvem vitnet er ut fra forklaringen.

Selv om et vitne ikke skal forklare seg anonymt, kan det være at vitnet vil vegre seg mot å gi en uforbeholden forklaring hvis siktede eller andre kan iaktta vedkommende under avhøret. Da har retten allerede etter gjeldende rett adgang til å pålegge den siktede eller andre å forlate rettssalen under forklaringen. I en del saker vil hensynet til å beskytte vitnet bli tilstrekkelig ivaretatt selv om den siktede er til stede dersom avhøret skjer slik at vedkommende ikke kan iaktta vitnet. Det plasseres for eksempel en skjerm mellom dem. Samtidig har en slik ordning den rettssikkerhetsmessige fordel at den siktede bedre kan imøtegå det vitnet sier når han er til stede under avhøret. Departementet foreslår derfor et nytt *femte punktum* i § 245 første ledd hvor det heter at retten i stedet for å pålegge siktede eller andre å forlate rettssalen, kan beslutte at det settes i verk tiltak slik at vedkommende ikke kan iaktta vitnet.

Det nye sjette punktum har først og fremst betydning for adgangen til å sette i verk fysiske tiltak, som bruk av skjerm. Et alternativ er å sette i verk tekniske tiltak, som fjernavhør. Fjernavhør er det hjemmel til allerede etter gjeldende rett, se § 109 a med forskrift 8. november 1991 nr. 727. Denne adgangen blir ikke berørt av endringsforslaget. - Bruk av forkledning eller stemmefordreining er ikke aktuelt etter sjette ledd. Formålet er ikke å skjule identiteten, men å hindre ubehag for vitnet i avhørssituasjonen. Et slikt ubehag avhjelpes neppe med de nevnte tiltakene.

Departementet foreslår også enkelte språklige endringer uten realitetsbetydning.

Har den siktede vært utvist, skal han gjøres kjent med det som er forhandlet i hans fravær, jf. § 245 annet ledd. Ved anonym vitneførsel må det gjøres unntak for opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Depar-

temmentet forslår derfor at *annet ledd* får et nytt *annet punktum* som fastslår at den siktede i saker om anonym vitneførsel likevel ikke gjøres kjent med opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Det siktes her både til personopplysninger og til andre opplysninger som indirekte kan røpe identiteten.

Til § 264:

Vanligvis skal det gå frem av bevisoppgaven hvilke vitner som skal føres, jf. § 264 første ledd. Ønsker påtalemyndigheten at et vitne skal forklare seg anonymt, kan det ikke gis opplysninger som røper vitnets identitet. Da skal det bare opplyses om at påtalemyndigheten begjærer at et vitne skal forklare seg anonymt, jf. *første ledd nytt annet punktum*. Vitnets navn eller andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, skal ikke nevnes, for eksempel vitnets adresse eller vitnets tilknytning til saken, se *tredje punktum*.

Avslår retten begjæringen om anonym vitneførsel, skal det likevel ikke gis opplysning om vitnets navn, med mindre det er på det rene at påtalemyndigheten likevel vil føre vitnet under full identitet, jf. *fjerde punktum*.

Anonym vitneførsel kan bare besluttet hvis det ikke medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar, jf. utkastet til straffeprosessloven § 130 a annet ledd. Derfor kan det tenkes at retten nekter å ta en begjæring om anonym vitneførsel til følge selv om det er fare for at vitnet eller noen av vitnets nærmeste blir utsatt for en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten hvis han avgir forklaring under fullt navn. Situasjonen vil da som regel være slik at aktor ikke vil føre vitnet. I så fall skal navnet til vitnet ikke gjøres kjent.

Fjerde punktum er ikke til hinder for at den tiltalte ber om at vitnet blir ført hvis han på selvstendig grunnlag har opplysning om hvem vitnet er. Forsvareren kan derimot ikke benytte taushetsbelagt informasjon som han har fått i forbindelse med behandlingen av begjæringen, til å kreve vitnet ført.

Er det tatt ut tiltale, har den tiltalte og forsvareren som hovedregel krav på innsyn i alle dokumentene i saken. Unntak gjelder bare for opplysninger som bør holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet eller forholdet til fremmed stat, se § 264 første, jf tredje ledd. Er det besluttet anonym vitneførsel, kan det selvfølgelig ikke gis innsyn i dokumenter med opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Departementet foreslår derfor at § 264 får et nytt *fjerde ledd* om dette. Unntaket fra innsynsretten gjelder både for opplysninger som kommer frem i forbindelse med behandlingen av en begjæring om anonym vitneavhør og opplysninger fra selv avhøret. Unntaket gjelder imidlertid bare for de deler av dokumentene som har slike opplysninger. Andre deler av dokumentet må det gis innsyn i.

Forsvareren har rett, men ikke plikt til å få opplysning om vitnets identitet. Forsvareren må derfor gis innsyn i opplysninger som den tiltalte nektes innsyn i etter fjerde ledd. Men har forsvareren motsatt seg å få opplysninger om identiteten i forbindelse med behandlingen av begjæringen om anonym vitneførsel og selv det anonyme avhøret, jf. § 130 a tredje ledd tredje punktum, vil han vanligvis heller ikke ønske innsyn i de aktuelle dokumentene.

Det er vanskelig for den tiltalte å påkjære en avgjørelse hvor han nektes dokumentinnsyn når han ikke kjenner innholdet av de aktuelle opplysning-

gene. Det er derfor tatt inn en bestemmelse i *tredje punktum* om at forsvaren kan påkjære avgjørelsen på den tiltaltes vegne. Bestemmelsen har størst praktisk betydning når forsvaren ikke har motsatt seg å kjenne vitnets identitet fordi det i motsatt fall kan være vanskelig også for forsvaren å formulere et kjæremål. Men kjæremålsadgangen er ikke avskåret i disse tilfellene. Ønsker forsvaren ikke å kjenne identiteten til vitnet, bør retten godta at kjæremålet er mindre konkret utformet enn det ellers ville ha vært.

Nåværende fjerde ledd blir femte ledd.

Til § 267 første ledd tredje punktum:

Se merknaden til § 264.

Til § 272:

Straffeprosessloven §§ 272 til 274 har regler om adgangen til å avholde rettsmøter under saksforberedelsen. Paragraf 272 nevner uttrykkelig enkelte situasjoner hvor dette kan skje. Departementet foreslår at også spørsmål om et vitne skal forklare seg anonymt (§ 130 a eller § 234 a), om å utelukke siktede eller andre personer fra rettssalen mens et vitne eller en medsiktet blir avhørt (§§ 245 og 284) eller om saken helt eller delvis skal føres for lukkede dører (domstolloven kapittel 7) skal nevnes i oppregningen. Den generelle bestemmelsen i § 274 åpner for at slike spørsmål avgjøres under saksforberedelsen allerede i dag. Men ved at adgangen nevnes uttrykkelig i loven, er det grunn til å tro at den blir mer brukt. Departementet finner at det gir best oversikt om gjeldende første og annet ledd slås sammen og de ulike situasjonene oppregnes særskilt i bokstav a til g, se lovforslaget.

Flere grunner kan tilsi at spørsmålene avgjøres allerede under saksforberedelsen. Blant annet kan det være nødvendig å foreta visse forberedelser før et anonymt vitne kan forklare seg. Det skal for eksempel brukes fysiske eller tekniske hjelpemidler. Ved at slike tiltak kan forberedes på forhånd kan man hindre at hovedforhandlingen må utsettes. Det er også mest skånsomt overfor vitnet om vedkommende så tidlig som mulig får avklart om avhøret skal skje anonymt eller ikke. Og blir spørsmålet om anonym vitneførsel endelig avgjort før hovedforhandlingen, kan man unngå at hovedforhandlingen forsinkes fordi det er tvist om spørsmålet.

Selv om vitnet ikke skal forklare seg anonymt, kan det være grunn til å treffe forhåndbeslutninger om at siktede eller andre skal forlate rettssalen under avhøret eller at saken helt eller delvis skal gå for lukkede dører og med referatforbud. Økt forutberegnelighet om dette kan bidra til å gjøre det mindre belastende å vitne.

Det er ofte først under hovedforhandlingen at retten får den fulle oversikten over saken. Retten kan derfor beslutte å utsette avgjørelsen til hovedforhandlingen, se utkastet annet ledd, som tilsvarende gjeldende tredje ledd. Avgjørelsen etter annet ledd er dessuten som hovedregel ikke bindende ved hovedforhandlingen, jf. utkastet tredje ledd (gjeldende fjerde ledd). Hvis retten for eksempel under hovedforhandlingen finner at det vil medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar at et vitne forklarer seg anonymt, må den gjøre om en tidligere beslutning om anonym vitneførsel. Med

mindre aktor frafaller å føre vitnet, må vitnet i tilfelle forklare seg under fullt navn.

Til § 284 første ledd:

Departementet foreslår den samme endringen i § 284 første ledd som i § 245 første ledd. Se merknaden til § 245 første ledd.

Paragraf 284 tredje ledd viser til § 245 annet ledd. Det er derfor ikke nødvendig å foreta en tilsvarende endring i § 284 som i § 245 annet ledd.

Til § 292 annet ledd nye tredje og fjerde punktum:

Departementet foreslår at det tas inn et bevisforbud i § 292 annet ledd. Er det begjært anonym vitneførsel etter § 130 a eller § 234 a til følge, kan det ikke føres bevis om vitnets navn eller andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Selv om retten avslår begjæringen, er hovedregelen at beviset ikke kan føres. Beviset kan føres bare hvis påtalemyndigheten likevel fører vitnet under full identitet.

Bevisforbudet er ikke til hinder for at siktede fører vitnet hvis han på selvstendig grunnlag har kunnskap om hvem vitnet er. Poenget er at han ikke skal få opplysninger om vitnets identitet gjennom rettens behandling av begjæringen om anonym vitneførsel.

Til § 314 annet ledd nytt annet punktum:

Ankeerklæringen skal nevne nye bevis som måtte bli påberopt, jf. annet ledd. Ønsker påtalemyndigheten at et vitne skal forklare seg anonymt, kan det ikke gis opplysninger i ankeerklæringen som røper vitnets identitet. Departementet går inn for at de foreslåtte bestemmelsene om dette i utkastet til § 264 første ledd om bevisoppgaven, gis tilsvarende anvendelse for ankeerklæringer, se nærmere kommentaren til denne bestemmelsen.

12.5 Til lovforslaget del V - ikraftsetting

De strafferettslige endringene og de prosessuelle endringene som ikke gjelder anonym vitneførsel, trer etter forslaget i kraft straks. For at reglene om anonym vitneførsel skal kunne tre i kraft må det gis forskrifter, blant annet om oppbevaring av dokumenter og om bruk av anonyme politiavhør og politiinformanter. Departementet foreslår derfor at disse endringene trer i kraft fra den tiden Kongen bestemmer.

Departementet foreslår ingen egne overgangsregler. Endringene får virkning straks med mindre Grunnloven § 97 eller straffeloven § 3 er til hinder for det. Disse bestemmelsene gjør at endringene i straffeloven bare får betydning for handlinger som er begått etter at lovendringen trer i kraft. De straffeprosessuelle endringene får derimot virkning også for saker om forbrytelser som er begått før lovendringen trer i kraft.

Justis- og politidepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.).

Vi HARALD, Norges Konge,

s t a d f e s t e r:

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak til lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.) i samsvar med et framlagt forslag.

Tilråding fra Justis- og politidepartementet ligger ved.

Forslag til lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

I

I straffeloven 22. mai 1902 nr. 10 gjøres disse endringer:

§ 99 første ledd skal lyde:

Den som ved vold, trusler eller andre ulovlige midler søker å hindre Kongen, Regenten, Statsrådet, Stortinget eller noen av dets avdelinger, Høyesterett eller Riksretten i sin virksomhet, straffes med fengsel i inntil 15 år. Det samme gjelder hvis handlingen er rettet mot noen av medlemmene i Statsrådet, Stortinget eller Høyesterett. Medvirkning er straffbar.

§ 121 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

Det samme gjelder når det foreligger andre særdeles skjerpende omstendigheter.

Ny § 132 a skal lyde:

For motarbeiding av rettsvesenet straffes den som ved vold, trusler, skadeverk eller annen rettsstridig atferd overfor en aktør i rettsvesenet eller noen av hans nærmeste

–a) opptrer slik at det er egnet til å påvirke aktøren til å foreta eller unnlate en handling, et arbeid eller en tjeneste i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak, eller

–b) gjengjelder en handling, et arbeid eller en tjeneste som aktøren har utført i forbindelse med en straffesak eller en sivil sak.

Med aktør i rettsvesenet menes den som

–a) har anmeldt et straffbart forhold eller har anlagt søksmål i en sivil sak,

–b) har avgitt forklaring for politiet eller for retten,

–c) arbeider eller utfører tjeneste for politiet, påtalemyndigheten, domstolen eller kriminalomsorgen,

–d) er forsvarer, bistandsadvokat eller prosessfullmektig, eller

–e) vurderer å foreta en slik handling eller å påta seg et slikt arbeid eller en slik tjeneste.

Medvirkning er straffbar.

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

Motarbeiding av rettsvesenet straffes med fengsel inntil 5 år. Har den skyldige tidligere vært straffet etter denne paragrafen, eller er handlingen utført under særdeles skjerpende omstendigheter, kan fengsel inntil 10 år anvendes. Ved avgjørelsen av om det foreligger særdeles skjerpende omstendigheter, skal det særlig legges vekt på om overtredelsen har voldt fare for noens liv eller helbred, er begått ved flere anledninger eller av flere i fellesskap eller har et systematisk eller organisert preg.

Grov uaktsom motarbeiding av rettsvesenet straffes med fengsel inntil 5 år.
Nåværende § 132 a blir ny § 132 b.

II

I domstolloven av 13. august 1915 nr 5 (slik den lyder etter lovendringen 4. juni 1999 nr. 37) gjøres disse endringer:

§ 125 første ledd ny bokstav e skal lyde:

–e) når et vitne avhøres anonymt, jf. straffeprosessloven § 130 a, eller

I bokstav d utgår det avsluttende «eller», og nåværende bokstav e blir ny bokstav f.

§ 126 nytt første ledd skal lyde:

Rettsmøter til behandling av en begjæring om anonym vitneførsel, jf. straffeprosessloven § 130 a eller § 234 a, skal holdes for lukkede dører.

Nåværende første ledd blir annet ledd.

Inntil endringen ved lov 4. juni 1999 nr. 39 i domstolloven § 125 og § 126 trer i kraft, skal § 126 nytt fjerde ledd lyde:

Rettsmøter til behandling av en begjæring om anonym vitneførsel, jf. straffeprosessloven § 130 a og § 234 a, skal holdes for lukkede dører. Retten kan ved kjennelse beslutte at et rettsmøte helt eller delvis skal holdes for lukkede dører når et vitne avhøres anonymt, jf. straffeprosessloven § 130 a.

III

I tvistemålsloven 13. august 1915 nr. 6 gjøres disse endringer:

§ 125 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

Opplysninger som er gitt skriftlig til retten etter § 215 annet ledd, skal ikke føres inn i rettsboken.

§ 215 (slik den lyder etter Stortingets vedtak 24. februar 2000) skal lyde:

Rettens formann spør vitnet om navn, fødselsdato, stilling, bopel og forhold til partene. Er det særlig grunn til det, spørres vitnet også om andre omstendigheter som kan ha innflytelse på bedømmelsen av forklaringen.

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

I stedet for bopel kan vitnet oppgi arbeidssted. Oppgir vitnet arbeidsstedet, kan rettens formann dersom det er behov for det, i tillegg pålegge vitnet å oppgi bopelen skriftlig til retten. Er det fare for at vitnet eller noen som vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 207, kan bli utsatt for en forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten, eller for vesentlig velferdstap av annen art, kan formannen beslutte at opplysning om bopelen eller arbeidsstedet bare skal opplyses skriftlig til retten.

IV

I straffeprosessloven av 22. mai 1981 nr. 25 gjøres disse endringer:

§ 18 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

Opplysninger som er gitt skriftlig til retten etter § 130 annet ledd, skal ikke føres inn i rettsboken.

Ny § 21 a skal lyde:

Når retten behandler en begjæring om anonym vitneførsel, jf. § 130 a eller § 234 a, skal vitnets navn og andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, nedtegnes i et særskilt dokument. Dette dokumentet og andre dokumenter i saken som har opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, skal oppbevares på en strengt betryggende måte i samsvar med forskrift som Kongen gir. Avslår retten en begjæring om anonym vitneførsel, gjelder likevel de alminnelige reglene om protokollasjon og oppbevaring bare dersom påtalemyndigheten fører vitnet under full identitet, jf. § 130.

Reglene i første ledd om protokollasjon og oppbevaring av dokumenter gjelder tilsvarende for avhør i rettsmøte med hjemmel i § 130 a.

§ 26 første ledd nytt annet punktum skal lyde:

Dette gjelder likevel ikke for den delen av rettsboken som reguleres av § 21 a.

I § 28 (slik den lyder etter lovendringen 4. juni 1999 nr. 37), skal nytt femte ledd lyde:

Det kan ikke gis utskrift av den delen av rettsboken som er nevnt i §§ 21 a, 40 sjette ledd eller § 52 tredje ledd.

Femte til sjuende ledd blir sjette til åttende ledd.

Inntil lovendringen 4. juni 1999 nr. 37 trer i kraft skal det nye leddet ved lovendringen her være fjerde ledd og nåværende fjerde til sjette ledd blir femte til sjuende ledd.

§ 40 nytt sjette ledd skal lyde:

Er det besluttet anonym vitneførsel, jf. § 130 a eller § 234 a, må dommen ikke inneholde opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Dersom det av hensyn til reglene om domsgrunner i paragrafen her er nødvendig å komme med opplysninger om vitnets identitet, skal opplysningene nedtegnes i et

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

særskilt dokument. Dokumentet skal oppbevares på en strengt betryggende måte i samsvar med forskrift som Kongen gir.

§ 52 nytt tredje ledd skal lyde:

Er det besluttet anonym vitneførsel, jf. § 130 a eller § 234 a, skal den siktede opplyses om dette. For øvrig skal han ikke gjøres kjent med innholdet i kjennelsen. Kjennelsen skal i stedet meddeles forsvareren hvis ikke forsvareren har motsatt seg å få opplysninger om vitnets identitet. Forsvareren kan påkjøre avgjørelsen på den siktedes vegne. Kjennelsen skal oppbevares på en strengt betryggende måte i samsvar med forskrift som Kongen gir.

Nåværende tredje ledd blir fjerde ledd.

§ 97 nytt annet ledd skal lyde:

Siktede skal ha forsvarer i rettsmøte som holdes for å avgjøre om et vitne skal forklare seg anonymt, jf. § 130 a eller § 234 a. Det samme gjelder når retten før hovedforhandlingen foretar et anonymt avhør av et vitne.

§ 130 skal lyde:

Rettens formann spør vitnet om navn, fødselsdato, stilling, bopel og forhold til siktede og fornærmede. Er det særlig grunn til det, spørres vitnet også om andre omstendigheter som kan ha innflytelse på bedømmelsen av forklaringen.

I stedet for bopel kan vitnet oppgi arbeidssted. Oppgir vitnet arbeidsstedet, kan rettens formann dersom det er behov for det, i tillegg pålegge vitnet å oppgi bopelen skriftlig til retten. Er det fare for at vitnet eller noen som vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 122, kan bli utsatt for en forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten, eller for vesentlig velferdstap av annen art, kan formannen beslutte at opplysning om bopelen eller arbeidsstedet bare skal opplyses skriftlig til retten.

Ny § 130 a skal lyde:

Isaker om overtredelse av straffeloven §§ 132 a, 151 a, 162 annet eller tredje ledd, 192, 229 tredje straffalternativ, 231, 233, 266, 268 jf. § 267, § 317 jf. 162 annet eller tredje ledd eller § 317 jf. 268 jf. § 267 eller forsøk på slik forbrytelse kan retten etter begjæring fra statsadvokaten ved kjennelse bestemme anonym vitneførsel når det om vitnets identitet blir kjent, kan være fare

- a) for en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten til vitnet eller til noen vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 122, eller*
- b) for at muligheten for et vitne til å delta skjult i etterforskningen av andre saker av den art som er nevnt foran, blir vesentlig vanskeliggjort.*

Anonym vitneførsel kan besluttet bare dersom det er strengt nødvendig og det ikke medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar.

Anonym vitneførsel kan gå ut på ett eller flere av følgende tiltak:

- a) at vitnets navn ikke opplyses,*
- b) at det ikke gis andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, eller*

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

–c) at det settes i verk fysiske eller tekniske tiltak for å holde vitnets identitet hemmelig.

Dommere, lagrettemedlemmer, aktor og forsvarer skal opplyses om vitnets navn og gjøres kjent med andre forhold som er av betydning for saken. Opplysningene skal likevel ikke gis til forsvareren dersom han motsetter seg det.

De som får opplysninger etter tredje ledd, plikter å bevare taushet om alle opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Avslår retten begjæringen om anonym vitneførsel, faller taushetsplikten bare bort når det er klart at påtalemyndigheten likevel vil føre vitnet under full identitet, jf. § 130. Polititjenestemenn som kjenner vitnets identitet, har tilsvarende taushetsplikt.

En avgjørelse under saksforberedelsen av om anonym vitneførsel skal tillates, treffes i lagmannsretten av tre fagdommere. I herreds- eller byretten tar rettens formann avgjørelsen.

En kjennelse som tillater anonym vitneførsel, skal angi det saksforholdet som retten har funnet bevist som grunnlag for avgjørelsen. Retten skal også opplyse de grunner den har lagt vekt på ved avgjørelsen av om vilkårene i bestemmelsen her er oppfylt.

Ny § 234 a skal lyde:

Når vilkårene i § 130 a første og annet ledd er oppfylt, kan retten etter begjæring fra politimesteren ved kjennelse bestemme anonym vitneførsel for politiet. § 216 d annet ledd gjelder tilsvarende så langt det passer.

Anonym vitneførsel kan gå ut på

- a) at det ikke opplyses om navnet på en av politiets informanter eller gis andre opplysninger som kan føre til at informantens identitet blir kjent, eller
- b) at det ikke opplyses om navnet på et vitne som har forklart seg for politiet eller gis andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent.

§ 130 a tredje ledd annet og tredje punktum samt fjerde og sjette ledd gjelder tilsvarende når retten behandler en begjæring om bruk av anonyme vitner etter bestemmelsen her.

Et avhør som nevnt i annet ledd bokstav b kan ikke brukes som bevis i retten hvis retten finner at vilkårene i § 130 a første og annet ledd ikke lenger er oppfylt. § 130 a tredje ledd annet og tredje punktum og fjerde ledd gjelder tilsvarende så langt de passer dersom avhøret brukes som bevis i retten.

Kongen kan gi nærmere forskrift om bruk av anonyme vitner for politiet, herunder om taushetsplikt og om oppbevaring av opplysningene.

§ 242 nytt annet ledd skal lyde:

Er det begjært anonym vitneførsel, jf. §§ 130 a eller 234 a, kan mistenkte eller fornærmede ikke få innsyn i opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Avslår retten begjæringen, gjelder reglene i første ledd likevel bare dersom påtalemyndigheten fører vitnet under full identitet, jf. § 130. Forsvareren kan påkjære et avslag om innsyn etter første punktum på den siktedes vegne.

Nåværende annet til fjerde ledd blir tredje til femte ledd.

§ 245 første ledd skal lyde:

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

Retten kan beslutte at siktede skal forlate rettssalen mens et vitne blir avhørt, dersom det er særlig grunn til å frykte at en uforbeholden forklaring ellers ikke vil bli gitt. *Retten kan også beslutte at siktede skal forlate rettssalen under behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel, jf. § 130 a og § 234 a, og når et anonymt vitne avhøres.* Andre personer kan av desamme grunner pålegges å forlate rettssalen under *avhør* av et vitne eller en siktet. Ved avhør av fornærmede kan retten *treffe beslutning om at siktede eller andre skal forlate rettssalen* også hvis særlige grunner gjør at hensynet til fornærmede tilsier det. *I stedet for å pålegge siktede eller andre å forlate rettssalen kan retten beslutte å sette i verk tiltak slik at vedkommende ikke kan iakttta vitnet.*

§ 245 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

I saker som nevnt i første ledd annet punktum skal han likevel ikke gjøres kjent med opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent.

§ 264 første ledd nye annet til fjerde punktum skal lyde:

Vil påtalemyndigheten begjære at et vitne forklarer seg anonymt, jf. §§ 130 a eller 234 a, skal det opplyses om dette i bevisoppgaven. Vitnets navn og andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, skal ikke nevnes. Avslår retten en begjæring om anonym vitneførsel, skal vitnets navn opplyses snarest mulig etter at avgjørelsen er rettskraftig dersom påtalemyndigheten likevel vil føre vitnet under full identitet, jf. § 130.

§ 264 nytt fjerde ledd skal lyde:

Er det begjært anonym vitneførsel, jf. § 130 a eller § 234 a, kan den tiltalte ikke få innsyn i opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent. Avslår retten begjæringen, gjelder reglene i første og annet ledd bare dersom påtalemyndigheten likevel fører vitnet under full identitet, jf. § 130. Forsvareren kan påkjøre et avslag om innsyn etter første punktum på den tiltaltes vegne.

Nåværende fjerde ledd blir femte ledd.

§ 267 første ledd tredje punktum skal lyde:

Reglene i § 242 fjerdeledd og § 264 første ledd annet til fjerde punktum og fjerde ledd gjelder tilsvarende.

§ 272 skal lyde:

Retten kan beslutte at det skal holdes rettsmøte under saksforberedelsen til behandling av spørsmål

- a) om å avvise saken,
- b) om å frifinne tiltalte fordi det forhold som er beskrevet i tiltalebeslutningen, ikke er straffbart eller straffansvaret er falt bort,
- c) om å avskjære bevisførsel under hovedforhandlingen,
- d) om plikt til å avgi vitneforklaring,
- e) om et vitne skal forklare seg anonymt, jf. § 130 a eller § 234 a,
- f) om siktede eller andre personer skal pålegges å forlate rettssalen mens et vitne eller en medsiktet blir avhørt eller

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

–g) *om saken helt eller delvis skal føres for lukkede dører og med referatforbud.*

Slik beslutning kan ikke påkjæres.

Retten kan beslutte å utsette avgjørelsen til hovedforhandlingen.

Avgjørelse om å fremme saken og avgjørelser etter første ledd bokstav c til g er ikke bindende ved hovedforhandlingen. Er spørsmålet etter kjæremål avgjort i høyere instans, kan avgjørelsen ikke omgjøres under hovedforhandlingen uten på grunnlag av nye opplysninger.

§ 284 første ledd skal lyde:

Retten kan beslutte at en tiltalt skal forlate rettssalen mens en annen tiltalt eller et vitne blir avhørt, såfremt det er særlig grunn til å frykte for at en uforbeholden forklaring ellers ikke vil bli gitt. *Retten kan også beslutte at en tiltalt skal forlate rettssalen under behandlingen av en begjæring om anonym vitneførsel, jf. § 130 a. Det samme gjelder når et anonymt vitne skal avhøres.* Også andre personer kan av de samme grunner pålegges å forlate rettssalen. Ved avhør av fornærmede kan retten treffe beslutning om at tiltalte eller andre skal forlate rettssalen også dersom særlige grunner gjør at hensynet til fornærmede tilsier det. *I stedet for å pålegge tiltalte eller andre å forlate rettssalen, kan retten beslutte at det settes i verk tiltak slik at vedkommende ikke kan iaktta vitnet.*

§ 292 annet ledd nye tredje og fjerde punktum skal lyde:

Er det begjært anonym vitneførsel, jf. § 130 a eller § 234 a, kan det ikke føres bevis som kan føre til at identiteten til vitnet eller informanten blir kjent. Avslår retten en begjæring om anonym vitneførsel, kan beviset føres bare dersom påtalemyndigheten likevel vil føre vitnet under full identitet, jf. § 130.

§ 314 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

§ 264 første ledd annet til fjerde punktum gjelder tilsvarende.

V

Følgende endringer trer i kraft straks:

- Endringene i straffeloven §§ 99 første ledd, 121 annet ledd nytt annet punktum og ny § 132 a,
- endringen i tvistemålsloven § 215 og
- endringene i straffeprosessloven §§ 130, 245 første ledd siste punktum og 284 første ledd siste punktum.

For øvrig trer loven her i kraft fra en tiden Kongen bestemmer. De enkelte bestemmelser kan settes i kraft til ulik tid.

Vedlegg 1

Anonyme vitner

Av lagdommer Mary-Ann Hedlund

12.6 Mandat mv

Justisdepartementet ga i brev 27 januar 1999 undertegnede i oppdrag å utrede spørsmålet om bruk av anonyme vitner. Mandatet lyder slik:

Høyestrett slo i Rt 1997 s 869 fast at retten ikke har adgang til å ta imot forklaring fra anonyme vitner. Førstvoterende uttalte blant annet (s 876): «I hvilken utstrekning anonym vitneførsel bør tillates etter norsk rett hører det etter min mening under lovgiveren å ta stilling til».

Det er i den senere tiden fra flere hold anført at det bør åpnes en adgang til å føre anonyme vitner for retten. Begrunnelsen er særlig at det ser ut til å være et økende problem at vitner nekter helt å forklare seg eller holde tilbake opplysninger av frykt for represalier. Det kan også være behov for å beskytte politivitner eller politiets arbeidsmetoder.

Europarådet går i rekommendasjonen «Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence» trolig lenger i å anbefale bruk av anonyme vitner enn norsk rett åpner for.

Metodeutvalget tar i NOU 1997:15 Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet ikke stilling til spørsmålet om det bør være tillatt å bruke anonyme vitner, men anbefaler at man vurderer å utrede spørsmålet nærmere. Under hørringen av utredningen mente flere av høringsinstansene at spørsmålet om bruk av anonyme vitner bør utredes.

I forbindelse med behandlingen av St prp nr 1 (1998-99) har Stortinget blant annet bedt Regjeringen om å vurdere om «polititjenestemenn under gitte forutsetninger kan avgi vitneprov for retten uten å måtte oppgi sin fulle identitet» (Budsjett-innst S nr 4 (1998-99) s 39).

Justisdepartementet har etter dette besluttet at spørsmålet om bruk av anonyme vitner skal utredes. Etter departementets syn bør blant annet følgende spørsmål vurderes:

1. Hvilke personalia om et vitne bør som hovedregel oppgis i retten?
2. Bør det være adgang til å føre for retten vitner hvis identitet eller person helt eller delvis er skjult (anonyme vitner)?
3. Hvilke vilkår bør i tilfelle gjelde for anonym vitneførsel? Bør det være adgang for både påtalemyndigheten og for den tiltalte til å føre anonyme vitner?
4. Hvilke omstendigheter omkring vitnet er det i tilfelle som bør anonymiseres? Er det slik at bare vitnets personalia (navn, stilling, bopel mv) bør kunne holdes skjult, mens vitnet må møte for retten på vanlig måte? Bør det være adgang for et vitne til å forklare seg for retten på en slik måte at hans eller hennes fysiske identitet holdes skjult, f.eks bak en skjerm? Eller bør det også kunne foretas bevisopptak utenfor hovedforhandling til opplesning under hovedforhandling slik at vitnets identitet holdes helt skjult?

Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.)

5. Bør det gjelde særregler for politivitner?
6. Bør det gjelde spesielle prosessuelle regler i tilfeller hvor det føres anonyme vitner, for eksempel om dokumentinnsyn?
7. I tilfeller hvor påtalemyndigheten fører et anonymt vitne, bør anonymiteten også gjelde overfor tiltaltes forsvarer? Hvis svaret er nei, hvilke regler bør gjelde i denne sammenheng for forholdet mellom tiltalte og hans eller hennes forsvarer? Hvis svaret er ja, bør det gjelde særregler som skal ivareta tiltaltes rettssikkerhetsmessige interesser?

Utredningen kan også ta opp andre spørsmål som hører naturlig sammen med spørsmålet om det bør åpnes for å føre anonyme vitner. Rettstilstanden i andre land det er naturlig å sammenligne med, skal undersøkes. Det skal også forholdet til Norges menneskerettslige forpliktelser.

Utredningen skal senest være ferdig 16 april 1999.

I mitt arbeid har jeg lagt til grunn at oppdraget gjelder spørsmål om vitneanonymitet i straffeprosessuell sammenheng.

Til bruk for utredningsarbeidet har det vært oppnevnt en referansegruppe som har bestått av advokat Regine Ramm Bjerke, assisterende riksadvokat Hans-Petter Jahre og professor dr juris Henry J Mæland. I løpet av utredningsarbeidet har undertegnede hatt to møter med referansegruppen. Gruppens medlemmer har i tillegg lest et foreløpig utkast, men har intet ansvar for utredningens innhold.

Det er innhentet opplysninger om utenlandsk rett på området. På anmodning fra undertegnede har Oslo politidistrikt gitt en redegjørelse for erfaringer med trusler mot vitner og har i den sammenheng også gitt endel praktiske eksempler. Dette er redegjort nærmere for i kap 6. Redegjørelsen fra Oslo politidistrikt vedlegges denne rapport som *bilag 1*. Oslo statsadvokatember har på min forespørsel også bidratt med synspunkter og erfaringer. Ut over dette, har tiden ikke tillatt nærmere undersøkelser av faktiske forhold som eventuelt kunne gi nærmere veiledning om behovet for vitneanonymisering eller andre vitnebeskyttelsestiltak.

12.7 Anonymitet og andre vitnebeskyttelsestiltak

Oppdragets tema er anonyme vitner i straffeprosessen. Anonymitet er i denne sammenheng ikke et entydig fenomen. Såvel *arten* som *graden* av vitneanonymitet kan variere. Spørsmål om anonymitet kan gjelde opplysninger om bevispersonens identitet - navn, alder, adresse mv. Det kan også være tale om å beskytte vitnets person, for eksempel slik at vitnet avhøres på en slik måte at han/hun ikke kan observeres av tiltalte. Praktiske eksempler på slike tiltak kan være at vitnet forklarer seg bak en skjerm eller oppholder seg i et annet rom og at videoteknikk tas i bruk for overføring av lyd og eventuelt også bilde til rettssalen. For tiltak som beskytter vitnets person kan det være spørsmål om grader av anonymitet og variasjonsmulighetene er mange. Siktemålet med tiltak av denne karakter er imidlertid ikke nødvendigvis å hindre at vitnet blir gjenkjent.

Formålet med anonymisering som beskyttelsestiltak er å hindre at vitnet utsettes for press, trusler eller andre overgrep fra siktede/tiltalte eller fra hans krets - ofte kriminelt belastede miljøer, mer eller mindre organiserte. For politivitner kan anonymitet også ha andre formål. Dersom en polititjenestemann

som har infiltrert kriminelle miljøer under falsk identitet må møte som vitne og oppgi sitt riktige navn, kan det ødelegge for mulighetene til fortsatt speningsaktivitet mv.

I vurderingen av spørsmålet om det bør åpnes for at vitner kan forklare seg under anonymitet, har jeg først og fremst hatt anonymitet i forhold til siktede/tiltalte, eventuelt også forsvareren, for øye. Jeg går ikke nærmere inn på virkemidler som kan være egnet til å beskytte et vitne i forhold til andre, for eksempel lukking av rettsmøter mv. I det følgende vil jeg benytte både siktet og tiltalte som betegnelse da anonymitet er en aktuell problemstilling både før og etter at tiltale er tatt ut.

Vitnebeskyttelsestiltak kan inndeles i to hovedkategorier: prosessuelle og ikke-prosessuelle. Av *ikke-prosessuelle* tiltak nevnes stikkordmessig bygningsmessig tilrettelegging for å beskytte vitnet mot å bli utsatt for trakassering eller trusler på det sted der hovedforhandlingen holdes, ledsaging til og fra rettssalsbygningen, bruk av overfallsalarm, overvåking av vitnets bolig og/eller person, hemmelig telefonnummer, bistand til å skaffe vitnet ny bolig og bistand til å skaffe vitnet en ny identitet som det mest vidtrekkende. Dette er tiltak som etter omstendighetene kan ha langt større praktisk betydning enn en adgang til anonymitet. Uvilje mot å anmelde straffbare forhold og frykt for represalier kan også skyldes andre forhold enn frykt for å bli gjenkjent eller identifisert - for eksempel et ønske om ikke å bli involvert, et nært forhold til gjerningspersonen, tidligere negativ erfaring som vitne eller frykt for selve prosessen som ukjent og skremmende.

Det finnes også en rekke tiltak av *prosessuell* karakter, som enten direkte eller indirekte tjener et beskyttelsesformål sett fra vitnets ståsted. Fritaksretten for vitners nærstående er et eksempel. Av andre tiltak nevnes lukking av dører, at tiltalte kan pålegges å forlate rettssalen mens vitnet gir forklaring, bruk av skjerm eller (andre) optiske hjelpemidler eller bruk av ulike former for bevissurrogater. De særlige reglene om barneavhør i saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn har som formål å beskytte en gruppe særlig sårbare vitner. Jeg går ikke nærmere inn på andre mulige prosessuelle og ikke-prosessuelle vitnebeskyttelsestiltak og tar heller ikke opp spørsmålet om det eventuelt bør utformes et nytt straffebud rettet mot trusler mot bevispersoner, som representanter for politi og påtalemyndighet har tatt til orde for, se f.eks. Riksadvokatens rundskriv av 14 januar 1999, Del II-nr 1/1999.

Spørsmål som gjelder folkeregistreringslovgivningen, herunder spørsmål om adressebeskyttelse og om det bør være adgang til å registrere truede/forfulgte personer med fingerte personopplysninger, faller utenfor rammen av mitt mandat, men tiltak av denne karakter kan muligens være naturlig å se nærmere på i et bredere vitnebeskyttelses-perspektiv.

Disse eksemplene gir ingen uttømmende oversikt over mulige beskyttelsestiltak, men illustrerer det poeng at vitneanonymitet bare er et av flere mulige virkemidler. Det er også grunn til å peke på at anonymitet i mange tilfeller ikke vil være egnet som beskyttelsestiltak overfor redde vitner, fordi siktede/tiltalte vet hvem vitnet er.

Ulike beskyttelsestiltak må dessuten i praksis ses i sammenheng. Det må foretas en konkret vurdering av om andre tiltak som er mindre inngripende i

forhold til siktedes forsvar vil være tilstrekkelig til å beskytte vitnet, før det tilates ført et helt anonymt vitne.

Spørsmål om vitnebeskyttelse er ofte knyttet til drøftelser om bekjempelse av såkalt organisert kriminalitet. Dette er ikke et rettslig begrep og det har heller ikke noe entydig innhold som samlebegrep for mer alvorlig kriminalitet. Begrepet er derfor lite egnet som avgrensningskriterium, for eksempel for mer eller mindre vidtrekkende prosessuelle beskyttelsestiltak. Jeg vil derfor ikke gå nærmere inn på mulige definisjoner av organisert kriminalitet, men presiserer for ordens skyld at det ikke må oppfattes slik at jeg mener at at kriminelle grupperinger ikke eksisterer i Norge. Når det gjelder nærmere definisjoner av og særtrekk ved slik kriminell virksomhet, viser jeg til Metodeutvalgets innstilling, NOU 1997:15 Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet side 22 ff.

12.8 Norsk lovgivning/gjeldende rett

12.8.1 Innledning

En siktet kan få kjennskap til identiteten til potensielle og aktuelle vitner ved sin rett til innsyn i sakens dokumenter og når vitnet møter i retten for å gi forklaring.

Ved vurderingen av om det bør åpnes for at vitner skal kunne gi forklaring under anonymitet, er det særlig to regelsett som er sentrale: siktedes rett til dokumentinnsyn og reglene om vitners plikt til å oppgi personalia og svare på spørsmål. Denne redegjørelsen for gjeldende lovgivning er begrenset til det som antas å ha relevans for spørsmål om anonymisering i forhold til truede/redde vitner. Jeg går ikke nærmere inn på særregler som er begrunnet i hensynet til rikets sikkerhet og heller ikke på reglene for avhør av barn i sedelighetssaker. For ordens skyld avgrenses også mot vitneregler for granskingskommisjoner o.l., men jeg nevner at lov om granskingskommisjonen for gransking av påstander om ulovlig overvåking av norske borgere (lov 1994 nr 6) gir hjemmel for å beslutte at et vitnes identitet ikke skal gjøres kjent.

12.8.2 Vitneplikten

Vitnebegrepet er ikke legaldefinert i straffeprosessloven. I denne sammenhengen legges noe upresist til grunn at et vitne er en person som har - eller hevdes å ha - opplysninger som er av betydning for sakens opplysning og som ikke har status som siktet/tiltalt eller som sakkyndig. Medsiktete og medtiltalte omfattes i prinsippet av en slik vid definisjon. En slik definisjon synes også å være uproblematisk i forhold til vitnebegrepet i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) og Menneskerettighetsdomstolen (EMD).

Den norske straffeprosessordning er basert på prinsippet om alminnelig vitneplikt for domstolene. Denne plikten kan ses under synsvinkelen borgerplikt; en samfunnsmessig plikt til å bidra til oppklaring av lovbrudd og derved også til gjennomføring av strafferettspleien.

Straffeprosessloven oppstiller ingen tilsvarende forklaringsplikt overfor politiet. Etter § 230 første ledd kan politiet som hovedregel ikke pålegge noen - verken mistenkte, vitner eller sakkyndige - å gi forklaring. Dersom vitnet er villig til å forklare seg for politiet har vedkommende samme plikt til å oppgi sin

identitet og forklare seg sannferdig som ved rettslige forklaringer, jf straffeprosessloven § 234 første ledd.

Prinsippet om alminnelig vitneplikt for domstolene er nedfelt i straffeprosessloven § 108, som bestemmer at enhver etter innkalling har plikt til å møte og til å gi forklaring overfor retten, med mindre annet er bestemt ved lov. Denne hovedregel er forankret i flere sentrale prinsipper i straffeprosessen, herunder bevisumiddelbarhetsprinsippet, muntlighetsprinsippet og prinsippet om kontradiksjon. Prinsippet om bevisumiddelbarhet innebærer at de bevis som påberopes som hovedregel skal føres direkte for den dømmende rett, jf forutsetningsvis straffeprosessloven §§ 290 og 296. Muntlighetsprinsippet innebærer at beviset presenteres muntlig, jf §§ 133 og 296. Kontradiksjon er et vesentlig element i prinsippet om «equality of arms», likestilling mellom partene. Disse tre prinsipper er sentrale, men er ikke gjennomført fullt ut, heller ikke for vitnebeviset.

EMK art 6 stiller krav om at rettergangen skal være rettferdig - fair trial/ faire Verfahren. Et sentralt element i kravet om en rettferdig rettergang er siktedes rett til å avhøre og la avhøre vitner som blir ført mot han og få innkalt og avhørt vitner på samme vilkår som påtalemyndigheten, jf art 6 (3) (d). Norsk straffeprosesslovgivning må oppfylle de rettssikkerhetskrav som følger av det overordnede prinsipp om en rettferdig rettergang/fair trial, slik kravet er tolket og praktisert av konvensjonsorganene. Det vises til straffeprosessloven § 4 og til Jørgen Aall, Rettergang og menneskerettigheter side 70 ff.

Et vitne skal etter straffeprosessloven § 133 forklare hva det vet om «gjenstanden for bevisførselen». I utgangspunktet er forklaringsplikten innholdsmessig begrenset til forhold som er av betydning for saken, jf Bjerke/Keiserud bd I side 344 ff. Et vitne har imidlertid etter norsk straffeprosess også plikt til å forklare hva det har hørt av andre - i engelsk terminologi såkalt hearsay evidence - jf Andenæs, Norsk straffeprosess I side 195.

Før et vitne avgir forklaring skal han/hun oppgi navn, fødselsår og -dag, stilling, bopel og sitt forhold til siktede og fornærmede, jf straffeprosessloven § 130. Vitnets navn skal nedtegnes i rettsboken som skal være tilgjengelig for partene, jf §§ 18 og 26.

Etter en lovendring i 1995 - lov nr 15/1995 - åpner straffeprosessloven for at et vitne kan oppgi sitt arbeidssted i stedet for boligadressen. Rettens formann kan likevel pålegge vitnet å oppgi sin bopel til retten dersom det er «nødvendig». Hva som må anses nødvendig, fremgår ikke av lovens ordlyd og forarbeidene gir heller ikke særlig veiledning om dette. Jeg vil anta at bestemmelsen må tolkes slik at retten unntaksvis kan gi et vitne pålegg om å oppgi sin bostedsadresse når det er grunn til å anta at denne opplysningen har betydning for saken. Det er retten som er adressat for denne opplysningen. Det er antatt at denne opplysningen kan gis skriftlig for å unngå at den blir kjent for tiltalte eller andre, jf Bjerke/Keiserud bd I side 400.

Unntaksbestemmelsen om rettens adgang til å pålegge et vitne å oppgi sin bopel er generell, men lovendringen var særlig begrunnet i hensynet til polititjenestemenn som vitner. Det vises til Ot.prp. nr 4 (1994-95). Denne lovbestemmelsen gir begrenset beskyttelse. I svært mange tilfeller vil det ikke være forbundet med særlig vanskeligheter å få rede på en persons boligadresse når man kjenner vedkommendes navn. Det norske samfunn er relativt lite og gjen-

nomsiktig. Mange, ikke minst tilfeldighetsvitner, vil vanligvis heller ikke tidligere ha hatt noen oppfordring til å skjerme sin boligadresse.

Når et vitne pålegges å oppgi sin bopel til retten, reiser det spørsmål om dette er en opplysning som skal nedtegnes i rettsboken. Spørsmålet er ikke nærmere avklart i loven. Formålsbetraktninger tilsier etter min vurdering at det er tilstrekkelig at det fremgår av rettsboken at vitnet skriftlig har oppgitt sin bostedsadresse, eventuelt med henvisning til dokumentet. En annen løsning vil innebære at tiltalte umiddelbart vil kunne gjøre seg kjent med vitnets privatadresse.

Straffeprosessloven § 130 har ikke noe unntak for plikten til å oppgi navn og fødselsdata. Etter straffeprosessloven § 123 kan retten fritta et vitne for å svare på spørsmål når det foreligger fare for vesentlig velferdstap. Denne bestemmelsen gir ikke grunnlag for å fritta vitnet for å oppgi navn eller svare på spørsmål som kan avsløre vedkommendes identitet, jf Rt 1997 side 869, den såkalte Skrik-saken. Saksforholdet var her i korte trekk som følger:

I etterforskingen av tyveriet av Munchs maleri «Skrik» fikk norske politimyndigheter bistand av britisk politi. To av de britiske tjenstemennene var ansatt ved kunst- og antikvitetsavsnittet i New Scotland Yard på det tidspunkt maleriet kom tilbake til Norge. De avga begge forklaring ved bevisopptak i London, men uten at deres identitet ble oppgitt. Bevisopptaket var i samsvar med engelske prosessregler og var holdt i lovlige former.

Påtalemyndigheten ønsket å dokumentere bevisopptakene da saken stod for byretten. Forsvaret protesterte fordi vitnenes identitet ikke var kjent. Oslo byrett tillot fremleggelse og bevisopptaket ble lest opp under hovedforhandlingen.

Under saksforberedelsen i lagmannsretten kom spørsmålet om fremleggelse og dokumentasjon opp på nytt. I bevisoppgaven fra påtalemyndigheten ble vitneforklaringene fra de to britiske polititjenestemennene varslet dokumentert under pseudonym. Riktig identitet skulle bare oppgis til retten. Forsvaret protesterte og krevde at vitnene ble innkalt og at personalia ble oppgitt i samsvar med straffeprosessloven § 130, eventuelt at de ble avhørt på nytt i England og denne gang under riktig navn. Lagmannsretten avsa kjennelse for at de to vitnene kunne avgi forklaring under ankeforhandlingen under pseudonym.

Kjennelsen ble påkjært. Høyesteretts kjæremålsutvalg kom til en annen konklusjon og la til grunn at straffeprosessloven § 130 uttømmende regulerer plikten til å oppgi personalia og at bestemmelsen må forstås slik at det ikke er adgang til i rettsmøte å motta forklaring fra vitner uten at deres personalia er opplyst og nedtegnet i rettsboken. I premissene er det fremholdt at personaliaopplysninger kan ha betydning både for den rene identifikasjon og for tiltaltes forsvar - blant annet for å kunne få frem vitnets bakgrunn og erfaringer for derved å kunne etterprøve forklaringens troverdighet i forhold til de spørsmål saken gjelder. Selv om EMK art 6 (1) og 6 (3) (d) er tolket og praktisert slik at ikke enhver form for anonym vitneførsel vil være i strid med kravet om en rettferdig rettergang, uttalte retten at spørsmålet om og eventuelt i hvilken utstrekning anonym vitneførsel bør tillates i Norge beror på vanskelige avveininger som lovgiver bør ta standpunkt til.

Vitneplikten har to sentrale elementer: plikten til å møte og plikten til å gi forklaring/svare på spørsmål. Partenes rett til å avhøre og motavhøre vitner er nedfelt i straffeprosessloven § 135. Forutsatt at vedkommende er lovlig innkalt og at reglene om geografisk begrensing ikke kommer til anvendelse, plikter enhver å møte. Det gjelder i prinsippet også for personer som har begrenset forklaringsplikt, for eksempel på grunn av taushetsplikt eller nære relasjoner til tiltalte. Adgangen til å frita vitnet ved fare for vesentlig velferdstap etter § 123, gjelder ikke for møteplikten og heller ikke for forklaringsplikten generelt, men er begrenset til konkrete spørsmål. Om et vitne kan fritas for å svare på spørsmål i medhold av denne bestemmelsen beror på en konkret vurdering hvor det legges vekt på sakens art, forklaringens betydning for sakens opplysning og forholdene ellers.

Et vitne som har berettiget frykt for hevnaksjoner og represalier fra tiltalte eller hans miljø, har etter norsk rett i prinsippet plikt til å møte og til å oppgi personalia. Det gjelder også for personer som tiltalte ikke kjenner, eksempelvis en person som tilfeldig oppholdt seg på det sted hvor det drap tiltalen gjelder ble begått. Dersom tiltalte er involvert i et kriminelt miljø, er det ikke utenkelig at vitnet har grunn til å frykte represalier dersom han/hun for eksempel identifiserer tiltalte som gjerningsperson. Det er mulig at vitnet i en slik situasjon kan unnlate å svare på enkelte spørsmål under henvisning til straffeprosessloven § 123, men vitnet plikter likevel å møte og oppgi sitt navn og andre personalia etter lovens hovedregel.

Det kan reises spørsmål om et vitne kan unnlate å svare på spørsmål, eventuelt også unnlate å møte, ut fra nødrettsbetraktninger, dersom det er reell fare for alvorlige hevnaksjoner. Jeg nøyer meg med å peke på spørsmålet og går ikke nærmere inn på denne problemstillingen.

Oppsummeringsvis kan det konstateres at gjeldende straffeprosesslov ikke tillater anonyme vitneforklaringer, med unntak for opplysning om boligadressen. Et vitne plikter alltid å oppgi sitt navn. Det gjelder i prinsippet både overfor retten og overfor politiet, dersom vedkommende er villig til å gi forklaring til politiet. Vitnets navn skal nedtegnes i henholdsvis rettsbok og avhørsrapport.

En problemstilling som har visse paralleller til vitneanonymitet, er spørsmålet om politiet har adgang til å motta opplysninger mot løfte om konfidensiell behandling slik at informantens identitet holdes helt hemmelig for andre enn politiet/påtalemyndigheten. Det kan for eksempel dreie seg om opplysninger som fører til opprulling av alvorlige kriminelle forhold og hvor informantens personlige sikkerhet vil være i fare dersom identiteten blir kjent for mistenkte/siktede.

Dersom informanten avhøres, må de vanlige regler for vitneavhør med protokollasjon av personopplysninger mv følges. Det kan imidlertid tenkes at informanten ikke vil gi politiet opplysninger med mindre han/hun loves å bli holdt utenfor saken. Etter gjeldende rett kan politiet ikke gi informanter noe bindende løfte om anonymitet. Høyesterett har imidlertid i en sak om erstatning for uberettiget strafforfølgning akseptert at politivitner kan fritas for å oppgi sin kilde dersom avsløring av kildens identitet kan utsette vedkommende for alvorlig fare, jf Rt 1992 side 1691. Fritaket er forankret i en utvidende tolkning av straffeprosessloven 123 om fare for vesentlig velferdstap for

vitnet eller vitnets nærstående. Det vises også til Rt 1998 side 2001, hvor den samme tolking er lagt til grunn.

Disse avgjørelsene gir neppe grunnlag for frita et politivitne fra å oppgi sin kilde dersom informantens opplysninger brukes som bevis fra påtalemyndighetens side - for eksempel slik at polititjenestemannen refererer i anonymisert form hva kilden har fortalt. En slik bevisførsel vil i realiteten innebære en anonym vitneforklaring, som gjeldende rett ikke tillater.

Bevisførsel om politiets kilder vil også kunne avskjæres dersom dette er et forhold som er «uten betydning for saken», jf straffeprosessloven § 292 annet ledd. Denne bestemmelsen gir en meget begrenset adgang til å avskjære bevis/spørsmål til vitner, jf Bjerke/Keiserud bd II side 770-771 med nærmere henvisning til rettspraksis.

Straffeprosessloven har ikke generelle regler om bruk av fysiske/tekniske innretninger for å beskytte et vitne mot å bli gjenkjent - for eksempel bruk av skjerm og/eller stemmefordreier eller ulike former for forkledning eller maskering. Tiltak av denne karakter vil nok ha en begrenset praktisk betydning som beskyttelse fordi tiltalte ofte vet hvem vitnet er. Det kan likevel ikke utelukkes at slike virkemidler kan være formålstjenlige for å hindre senere gjenkjennelse.

Etter min vurdering er det usikkert om det etter gjeldende rett er anledning til å avhøre et vitne under forhold hvor vitnet er skjult bak en skjerm og hvor kanskje også stemmen er fordreid eller om dette vil kreve en lovendring. En slik rettslig avhørssituasjon representerer et klart avvik fra det som er vanlig og er heller ikke ukontroversielt. På denne bakgrunn vil jeg anta at lovgiver uansett bør ta standpunkt til bruk av slike vitnebeskyttelsestiltak.

12.8.3 Retten til dokumentinnsyn

12.8.3.1 Innsynsrett på etterforskningsstadiet

Straffeprosessloven § 242 regulerer retten til innsyn i sakens dokumenter på etterforskningsstadiet, uavhengig av om dokumentene har vært fremlagt i rettsmøte eller ikke.

Mistenkte, hans forsvarer og fornærmede skal på begjæring som hovedregel gis adgang til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter. Bestemmelsen er ikke begrenset til offentlig oppnevnte forsvarere, men omfatter alle som har påtatt seg et forsvareroppdrag.

Mistenktes og forsvarerens rett til innsyn i sakens dokumenter på etterforskningsstadiet er ikke ubegrenset. Tilgang til sakens dokumenter er på dette stadiet betinget av at innsyn ikke vil være til skade eller fare for etterforskningens øyemed eller for tredjemann. Politiet kan for eksempel nekte mistenkte innsyn i en vitneforklaring dersom det er grunn til å frykte at han vil søke å påvirke vitnet eller tilpasse sin egen forklaring. I tilfeller hvor det er grunn til å frykte hevnaksjoner mot vitnet, kan vitnets identitet holdes skjult. Når det anses nødvendig av hensyn til den personlige sikkerhet enten for vitnet selv eller hans nærstående, kan forklaringen i sin helhet unntas fra innsyn, jf Bjerke/Keiserud bd II side 654-655. Dersom det foretas et rettslig avhør av et vitne på etterforskningsstadiet, er adgangen til til å holde vitnets identitet og innholdet i forklaringen skjult for mistenkte og hans forsvarer mer usikker.

Det er antatt at forsvarer kan gis tilgang til saksdokumenter med pålegg om taushet, også overfor egen klient, se Bjerke/Keiserud bd II side 655-656. Forsvareren må i slike tilfelle velge om han vil gjøre seg kjent med innholdet i de aktuelle dokumenter på slike vilkår eller om han eventuelt vil avstå.

En offentlig oppnevnt forsvarer har en utvidet rett til innsyn i dokumenter som fremlegges eller har vært fremlagt i rettsmøte, jf § 242 første ledd annet punktum. Retten kan pålegge forsvareren taushet om innholdet i dokumentene, enten i medhold av domstoloven § 130 eller med hjemmel i § 242 dersom påtalemyndigheten fremsetter begjæring om det. Et slikt taushetspålegg kan for eksempel gjelde et vitnets identitet eller vitneforklaringen i sin helhet.

Dokumentbegrepet i § 242 er vidt og omfatter i tillegg til ordinære dokumenter også lydbånd o.l., men er begrenset til sakens dokumenter. I rettspraksis er det lagt til grunn at påtalemyndigheten har en - riktignok begrenset - adgang til å unnlate å dokumentføre interne notater om tips fra publikum, tysteropplysninger mv, jf Rt 1993 side 1121. Det samme gjelder i en viss utstrekning for etterforskningsdokumenter som ikke er ment å brukes som bevis, for eksempel spaningsrapporter. Det vises til Johs Andenæs, Norsk straffeprosess I, side 268 og Bjerke/Keiserud bd II side 651 ff.

Dokumenter som gjelder telefonkontroll i narkotikasaker eller som inneholder opplysninger om slik kontroll, er unntatt fra innsynsretten, jf straffeprosessloven § 216 bokstav i siste ledd. Innsynsretten etter § 242 første ledd gjelder heller ikke for dokumenter som bør holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet eller forhold til fremmed stat, jf tredje punktum.

De begrensninger i innsynsretten som følger av § 242 er midlertidige. Når tiltale er tatt ut, reguleres innsynsretten av §§ 264 og 267.

Det kan være aktuelt å foreta et rettslig avhør av et vitne på etterforskningsstadiet, jf straffeprosessloven § 237. Dersom det er særlig grunn til å frykte for at vitnet ellers ikke vil gi en uforbeholden forklaring, kan retten beslutte at siktede skal utelukkes fra rettsmøtet mens vitnet gir forklaring, jf straffeprosessloven § 245. Andre personer kan av samme grunn pålegges å forlate rettssalen under avhøringen av et vitne. Denne adgangen til å utelukke siktede - og eventuelle andre - har klart preg av å være en unntaksbestemmelse, jf kravet om særlig grunn. Frykt for hevnaksjoner kan begrunne utelukkelse av siktede. Vitnet vil derved beskyttes fra den påkjenning det kan være å gi forklaring mens siktede er tilstede, men bestemmelsen gir etter ordlyden ingen generell adgang til å holde vitnets identitet skjult for siktede.

Etter § 245 annet ledd har siktede rett til å bli gjort kjent med det som er forhandlet i hans fravær når han har vært utelukket etter første ledd. Han vil på denne måten få kjennskap til hva vitnet har forklart. I utgangspunktet vil siktede også ha rett til å få opplyst hvem vitnet er, men i juridisk teori er det reist spørsmål om dette gjelder ubetinget dersom det er grunn til å frykte represalier mot vitnet, jf Bjerke/Keiserud bd II side 665 ff. Lovens ordlyd løser ikke spørsmålet direkte, men tungtveiende reelle hensyn kan tale for at vitnets identitet holdes skjult for siktede. Straffeprosessloven § 226 fjerde ledd om at etterforskningen skal gjennomføres så raskt som mulig og slik at ingen unødig utsettes for ulempe gir muligens en viss støtte for en innskrenkende tolking, men denne bestemmelsen gjelder primært tempoet i saksbehandlingen, jf Bjerke/Keiserud bd II side 613-614. Det må legges til grunn at det etter gjel-

dende rett er usikkert om identiteten kan holdes skjult for tiltalte når vitnet er rettslig avhørt. Dersom det dreier seg om bevisopptak til bruk under hovedforhandlingen vil det for vitnet under enhver omstendighet være tale om en tidsbegrenset beskyttelse.

Etter straffeprosessloven § 245 tredje ledd kan siktede når særegne forhold foreligger utelukkes fra rettsmøter under etterforskingen dersom og så lenge det er grunn til å frykte for at etterforskingens øyemed ellers ville bli utsatt for fare eller hensynet til rikets sikkerhet eller forhold til fremmed stat tilsier det. Denne bestemmelsen er mindre praktisk i forhold til redde vitner, og det er også tvilsomt om den gir hjemmel for utelukkelse på det grunnlag.

12.8.3.2 Innsynsretten etter at tiltale er tatt ut

Når tiltalebeslutningen sendes til forkynnelse for den tiltalte skal påtalemyndigheten sende kopi av tiltalebeslutningen til forsvareren sammen med bevisoppgaven og sakens dokumenter, jf straffeprosessloven § 264 første ledd. Har tiltalte ikke forsvarer, skal han ved forkynnelsen gis oppgave over de bevis påtalemyndigheten vil føre og underretning om at han har anledning til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter, jf § 267. Disse reglene innebærer at både tiltalte og forsvareren, når tiltale er tatt ut, i utgangspunktet har rett til å gjøre seg kjent med alle sakens dokumenter, herunder også vitneforklaringer avgitt til politiet.

Når et vitne gir forklaring til politiet, gjelder reglen i straffeprosessloven § 130 tilsvarende. Det følger av § 234 første ledd. Gjeldende rett tillater ikke at vitner avgir politiforklaringer anonymt. Et vitne som er villig til å forklare seg for politiet skal oppgi navn, fødselsdata, stilling og bopel, eventuelt arbeidssted. Disse opplysningene skal fremgå av avhørsrapporten, jf påtaleinstruksen § 8-11 jf § 8-5.

Vitnenes navn skal også fremgå av påtalemyndighetens bevisoppgave. Dersom påtalemyndigheten vil begjære opplesning av en tidligere nedtegnet vitneforklaring, skal vitnet angis i vitneoppgaven på samme måte som for andre vitnebevis. Disse reglene er begrunnet i hensynet til den tiltaltes svar.

12.8.4 Utelukkelse av tiltalte under hovedforhandlingen

Etter straffeprosessloven § 284 første ledd kan retten beslutte at tiltalte - og for såvidt også andre som er tilstede - skal forlate rettssalen mens et vitne avhøres. Vilkåret er at det må være særlig grunn til å frykte for at en uforbeholden forklaring ellers ikke vil bli gitt. Når tiltalte kommer tilbake skal han gjøres kjent med det som er forhandlet i hans fravær, jf siste ledds henvisning til § 245 annet ledd.

Denne bestemmelsen gir ikke hjemmel for å holde vitnets identitet skjult for tiltalte. Dersom tiltalte ber om det, er det ikke adgang til å holde tilbake opplysning om vitnets navn og heller ikke andre personalia som vitnet plikter å oppgi. Dette gjelder både for møtende vitner og for opplesning av tidligere nedtegnede vitneforklaringer.

12.9 Internasjonale konvensjonsforpliktelser

12.9.1 Innledning

Straffeprosesslovens regler gjelder med de begrensninger som er anerkjent i folkeretten eller følger av overenskomst med fremmed stat, jf straffeprosessloven § 4.

Som fremholdt i Bjerke/Keiserud bd I side 32 ff er uttrykket begrensning noe misvisende, idet sentrale menneskerettighetskonvensjoner stiller krav til behandlingen av straffesaker. Det er særlig de forpliktelser som følger av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) art 6 og FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) art 14 som er aktuelle i relasjon til spørsmålet om bruk av anonyme vitner i straffeprosessen. Gjennomgangen nedenfor begrenses derfor til disse to konvensjonene, med hovedvekt på EMK.

12.9.2 Kort om EMK art 6 (1) og (3) (d)

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) art 6 (1) og (3) (d) lyder i norsk oversettelse slik:

Artikkel 6

Retten til en rettferdig rettergang

1. For å få avgjort sine borgerlige rettigheter og plikter eller en straffesiktelse mot seg, har enhver rett til en rettferdig og offentlig rettergang innen rimelig tid ved en uavhengig og upartisk domstol opprettet ved lov. Dommen skal avvis offentlig, men pressen og offentligheten kan bli utelukket fra hele eller deler av rettsforhandlingene av hensyn til moralen, den offentlige orden eller den nasjonale sikkerhet i et demokratisk samfunn, når hensynet til ungdom eller partenes privatliv krever det, eller i den utstrekning det etter rettens mening er strengt nødvendig under spesielle omstendigheter der offentlighet ville skade rettferdighetens interesser.

2. -

3. Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal ha følgende minsterettigheter:

-
-
-

d. å avhøre eller la avhøre vitner som blir ført mot ham, og få innkalt og avhørt vitner på hans vegne under samme vilkår som vitner ført mot ham.

Art 6 (1) fastslår kravet om en rettferdig rettergang som et generelt rettsikkerhetsprinsipp mens art 6 (3) angir straffeprosessuelle minimumsrettigheter for den tiltalte, herunder retten til å avhøre eller la avhøre vitner som blir ført mot han. Ved praktiseringen av disse reglene sett i sammenheng legger konvensjonsorganene til grunn en helhetsvurdering hvor det sentrale vurderingstemaet er om prosessen som helhet har vært «fair». Dette perspektivet kan føre til en innskrenkende tolking av minimumsrettighetene etter nr 3, se nærmere om dette Jørgen Aall, Rettergang og menneskerettigheter side 205 og side 393 ff. På grunnlag av konvensjonsorganenes praksis må det legges til grunn at tiltalte ikke har noen ubegrenset eller ubetinget rett til å avhøre alle

vitner som føres mot han, forutsatt at prosessen som helhet vurderes som rettferdig.

Spørsmålet om anonym vitneførsel er først og fremst aktuelt for belastningsvitner, dvs vitner som må antas å ha opplysninger som er til ugunst for tiltalte. I praksis vil anonymitet først og fremst være aktuelt for vitner som påberopes av påtalemyndigheten. Dersom det tillates at vitner kan avgi forklaring under anonymitet, bør imidlertid reglene være generelle.

Bruk av helt eller delvis anonyme vitner i straffesaker, kan innebære en begrensning i tiltaltes reelle muligheter til å eksaminere vitnet og til å reise tvil om vitnets troverdighet. Spørsmål om bruk av anonymiserte vitnebevis som grunnlag for domfellelse, har flere ganger vært behandlet av EMD. I det følgende gis en oversikt over de mest sentrale avgjørelser hvor vitneanonymitet har vært påberopt av domfelte som grunnlag for påstanden om konvensjonsbrudd.

12.9.3 Sentral praksis fra EMD

Kostovski-saken (1989)

Slobodan Kostovski - nederlandsk statsborger - ble dømt til fengsel i seks år for væpnet ran i 1979. Sammen med blant andre Hillis rømte han i 1981 fra fengselet. I 1982 ble det begått et bankran som Hillis og hans medsammen-svorne ble mistenkt for å ha stått bak. Politiets mistanke ble styrket gjennom forklaringer fra to vitner, som ønsket å være anonyme overfor andre enn politiet.

Kostovski og Hillis ble pågrepet og siktet for bankranet. Den ene av de to som hadde forklart seg for politiet ble avhørt av en undersøkelsesdommer. Vitnet, som fryktet represalier, ønsket å forbli anonym og avhøret ble gjennomført uten at undersøkelsesdommeren ble gjort kjent med vitnets identitet. I avhøret navnga vitnet Kostovski som en av gjerningsmennene.

Avhørsrapporten ble sendt til forsvarerne, som ble gitt anledning til å stille skriftlige spørsmål. Kostovskis forsvarer forela vitnet 14 spørsmål. Mange av spørsmålene gjaldt de omstendighetene vitnet hadde fått sine informasjoner på. Bare 2 av de 14 spørsmålene ble besvart. Vitnet fryktet at hans identitet ville bli avdekket dersom han svarte på de øvrige spørsmålene. Noe senere ble vitnet avhørt på nytt, denne gangen av en annen undersøkelsesdommer, som også respekterte ønsket om anonymitet. Vitnet bekreftet sin tidligere forklaring.

Under straffesaken ble undersøkelsesdommerne og den polititjenestemann som hadde foretatt avhøret, ført som vitner. Forsvarerne fikk anledning til å eksaminere disse vitnene, men fikk ikke stille spørsmål som kunne avsløre identiteten til de anonyme vitnene. Disse ble ikke selv hørt under hovedforhandlingen. Avhørsprotokollene og en rapport fra den ene undersøkelsesdommeren som inneholdt en vurdering av vitnenes troverdighet, ble fremlagt som bevis. Det var også annen bevisførsel, men de anonyme forklaringene var de sentrale bevis. De tiltalte ble domfelt og anket, men anken førte ikke frem. Vitneførselen i ankeinstansen var i hovedtrekk den samme som i første instans. Ankeinstansen hørte de samme vitner, som fastholdt de forklaringer de hadde gitt tidligere. Heller ikke i denne omgang fikk de tiltalte og

deres forsvarere anledning til å stille spørsmål som kunne avsløre identiteten til de anonyme vitnene.

Etter at Høyesterett i Nederland hadde forkastet hans anke, klaget Kostovski saken inn for Kommisjonen. Han påstod at saksbehandlingen krenket hans rettigheter etter art 6 (1) og (3) (d) fordi han ikke var gitt anledning til å avhøre eller på annen måte imøtegå de anonyme vitnene. Kommisjonen ga Kostovski medhold i påstanden om konvensjonsbrudd.

Domstolen kom til samme konklusjon og bemerket at art 6 (3) (d) - retten til å avhøre og å la avhøre vitner som blir ført mot han - må ses i sammenheng med retten til en rettferdig rettergang i art 6 (1) og at det avgjørende er om rettergangen som helhet har vært rettferdig.

Under henvisning til prinsippet om bevisumiddelbarhet uttalte domstolen at bruk av tidligere nedtegnede forklaringer fra vitner ikke er uforenlig med kravet til en rettferdig rettergang, forutsatt at forswarets rettigheter blir tilstrekkelig hensyntatt. I utgangspunktet innebærer det at forsvaret må gis en adekvat og tilstrekkelig mulighet til - enten på etterforskningsstadiet eller under hovedforhandlingen - å avhøre og imøtegå de vitner som føres mot tiltalte.

I denne saken hadde forsvaret bare hatt anledning til å stille direkte spørsmål til avhørspersonene og ikke direkte til vitnene selv, og eksamineringsmulighetene hadde gjennomgående vært meget begrenset for at vitnenes identitet ikke skulle avsløres. Etter domstolens vurdering kunne forsvaret under slike avhørsbetingelser bli avskåret mulighetene til å kunne påvise om vitnene var forutinntatte, fiendtlige eller lite troverdige. Den dømmende rett hadde heller ikke hatt mulighet til å danne seg et selvstendig inntrykk av vitnenes troverdighet. Undersøkellesdommerens observasjoner og vurderinger kunne ikke anses som et fullgodt substitutt, særlig ikke når heller ikke han var kjent med vitnets identitet.

Under disse omstendigheter var den fremgangsmåte som var fulgt ikke tilstrekkelig til å oppveie de ulemper og begrensninger som var lagt på utøvelsen av forswarets rettigheter.

Domstolen uttrykte forståelse for statens argumentasjon om behovet for å bekjempe organisert kriminalitet, men uttalte at dette hensyn må balanseres mot «the interest of everybody in a civilised society in a controllable and fair judicial procedure». I den sammenheng uttalte domstolen videre at «The Convention does not preclude reliance, at the investigation stage of criminal proceedings, on sources such as anonymous informants. However, the subsequent use of anonymous statements as sufficient evidence to found a conviction, as in the present case, is a different matter».

Windish-saken (1990)

En natt i mai 1985 ble det begått et innbruddstyveri i en kafe i Tyrol. Funn på stedet indikerte at to personer hadde deltatt. Neste dag ble politiet oppsøkt av to kvinner. Etter å ha fått løfte om full anonymitet, fortalte de at de hadde observert en minibuss med to menn rett ved gjerningsstedet. Kvinnene hadde vurdert deres adferd som noe påfallende, og de hadde derfor notert bilens registreringsnummer.

Bilens eier nektet enhver befattning med tyveriet. Under etterforskningen ble de to vitnene forevist fotografier av flere personer, herunder Windish som var en bekjent av bileieren. Vitnene forklarte at de gjenkjente Windish som en av mennene i den bilen de hadde observert. Windish ble pågrepet og det ble arrangert en skjult konfrontasjon hvor kvinnene pekte ut Windish som en av de to personene de hadde sett ved åstedet. Windish, som bestred at han hadde noe med affæren å gjøre, ble sammen med bilens eier tiltalt for forholdet.

De polititjenestemennene som hadde avhørt kvinnene, ble ført som vitner. Krav fra tiltalte om umiddelbar vitneførsel og adgang til motavhøring av vitnene, ble ikke tatt til følge. Retten la til grunn at polititjenestemennene var bundet av sitt løfte om anonymitet og uttalte at den festet lit til politimennenes vurdering av vitnene som troverdige personer. På grunnlag av andre vitneforklaringer la retten videre til grunn at de tiltalte ikke hadde alibi for det aktuelle tidsrom.

Begge tiltalte ble domfelt. Windish anket over saksbehandlingen, men anken førte ikke frem. Saken ble deretter klaget inn for Kommisjonen, som konkluderte med at det forelå brudd på art 6 (1) sammenholdt med art 6 (3) (d).

Staten hevdet at det måtte tillegges stor vekt at domfellelsen var basert på en samlet vurdering av flere bevis; ikke bare på forklaringene til de to ikke-identifiserte vitnene, og fremholdt videre at det måtte være legitimt å legge vekt på vitnenes ønske om anonymitet.

Domstolen viste til prinsipper nedfelt i tidligere avgjørelser, herunder Kostovski-saken, og fremhevet at verken Windish, hans forsvarer eller retten hadde hatt anledning til å eksaminere de to vitnene. Utpekingen av Windish som gjerningsmann hadde dessuten skjedd ved bruk at en skjult konfrontasjon som Windish ikke var klar over. Statens anførsel om at forsvaret hadde hatt anledning til å eksaminere politivitnene og at eventuelle skriftlige spørsmål også ville ha blitt formidlet til de to kvinnene, kunne etter domstolens vurdering ikke oppveie de ulemper anonymiteten medførte for forsvaret. Domstolen vurderte rettergangen slik at forsvaret var fratatt reelle muligheter til å prøve vitnenes pålitelighet og troverdighet. Den dømmende rett var dessuten også avskåret fra å kunne danne seg en selvstendig oppfatning av vitnenes pålitelighet.

I premissene heter det videre at det ikke var noen som hadde sett selve forbrytelsen, at forklaringene fra de to anonyme vitnene var de eneste bevis som knyttet Windish til åstedet og at domfellelsen i hovedsak - «to a large extent» - var basert på disse bevisene.

Sammenfatningsvis kom domstolen til at forsvarets rettigheter ikke var respektert og at det forelå en krenkelse av art 6 (1) jf 6 (3) (d).

Lüdi-saken (1992)

Denne saken gjaldt blant annet bruk av en anonym politiforklaring som bevisgrunnlag. Som ledd i etterforskning av en narkotikasak, hadde en polititjenestemann som agent provokateur under dekknavnet Toni forsøkt å kjøpe kokain av Lüdi. Det var også iverksatt avlytting av Lüdis telefon. Lüdi kjente ikke Tonis riktige identitet, men hadde møtt han flere ganger.

Lüdi ble siktet for narkotikaforbrytelse og tilstod forholdet etter blant annet å ha blitt forelagt utskriftene av telefonavlyttingen.

Da saken ble behandlet i første instans ba Lüdi om at politiagenten ble stevnet som vitne. Begjæringen ble ikke tatt til følge. Avslaget var hovedsakelig begrunnet i behovet for å beskytte etterforskingmetodene og identiteten til polititjenestemannen. Lüdi ble domfelt på grunnlag av opplysninger fra telefonavlyttingen og politiagentens rapport, samt det forhold at det ved ransaking var funnet rester av narkotika i hans bolig.

Lüdi anket, men dommen ble stadfestet i ankeinstansen, i hovedsak på grunnlag av det samme bevismaterialet. Saken ble deretter bragt inn for Kommisjonen. Lüdi hevdet (blant annet) at han ikke hadde fått en rettferdig rettergang fordi han i det vesentlige var domfelt på grunnlag av forklaringen til et vitne han ikke kjente identiteten til og som han heller ikke hadde hatt muligheter til å motavhøre. Kommisjonen konkluderte med at det forelå en krenkelse av retten til en rettferdig rettergang, jf art 6 (1) jf 6 (3) (d).

Domstolen kom til samme resultat. Selv om undersøkelsesdommeren kjente vitnets funksjon og tiltalte også hadde truffet agenten Toni ved flere anledninger, var det domstolens vurdering at Lüdi ikke hadde fått en rettferdig rettergang. Domstolen uttalte at denne saken skilte seg fra både Kostovski-saken og Windish-saken ved at det aktuelle vitnet var polititjenestemann og at undersøkelsesdommeren var kjent med hans funksjoner i den egenskap. Ved avveiningen av de kryssende interesser synes retten å ha lagt avgjørende vekt på at verken tiltalte eller hans forsvarer på noe tidspunkt var gitt muligheter til å stille spørsmål til vitnet og reise tvil om hans troverdighet, samtidig som dette etter domstolens syn ville ha vært mulig å gjennomføre uten at vitnets identitet ble avslørt.

Saïdi- saken (1993)

I forbindelse med etterforskning av narkotikakriminalitet og narkotikadødsfall i Frankrike i 1986 ble Saïdi av tre misbrukere utpekt som narkotikahandler. Han ble pekt ut på bilder og ved en speilkonfrontasjon.

Saïdi ble tiltalt for flere forhold, men nektet seg skyldig. Under etterforskningen ba hans forsvarer gjentatte ganger om at Saïdi ble konfrontert med vitnene, men begjæringene ble ikke tatt til følge. Vitnene som hadde utpekt han, ble heller ikke avhørt i retten, men deres forklaringer til politiet ble brukt som bevis. Saïdi ble domfelt både i første instans og i ankeinstansen. I premissene ble det fremholdt at alle vitnene - personer som ikke kjente hverandre - entydig hadde utpekt Saïdi som narkotikahandler, og i dommen i ankeinstansen ble det uttalt at vitneforklaringene ikke ville ha mistet sin bevisverdi selv om det hadde vært gjennomført en konfrontasjon og vitnene hadde trukket sine tidligere forklaringer.

Saken ble deretter klaget inn for Kommisjonen som konstaterte brudd på retten til en rettferdig rettergang - art 6 (1) og art 6 (3) (d). Domstolen kom til samme konklusjon og la avgjørende vekt på at Saïdi utelukkende var dømt på grunnlag av anonyme forklaringer avgitt under etterforskningen og at han ikke på noe tidspunkt var gitt mulighet til å stille spørsmål til vitnene.

Doorson-saken (1996)

Under etterforskning av narkotikakriminalitet i Amsterdam i 1987 ble et større antall misbrukere forevist fotografier av personer som var mistenkt for narkotikaomsetning. Fotografiene var i en mappe som også inneholdt bilder av personer som ikke hadde noen befatning med narkotika-kriminalitet. Hensikten med det var å sortere ut klart upålitelige forklaringer. Mange av de som ble bedt om å se gjennom fotomappene, var redd for represalier og ønsket derfor ikke å gi forklaring med mindre deres identitet ble holdt skjult.

Doorson - som ble utpekt som narkotikahandler av åtte personer, alle stoffmisbrukere - ble siktet for narkotikaforbrytelse. Identiteten til to av informantene ble opplyst; de øvrige forble anonyme. På anmodning fra forsvareret innkalte undersøkelsesdommeren alle vitnene til avhør. Forsvaren møtte til berammet tidspunkt, men det gjorde ikke vitnene og forsvareren forlot etter en stund stedet. To av informantene møtte senere på dagen og de ble avhørt av undersøkelsesdommeren, uten andre tilstede.

Forsvaret ba om at alle vitnene ble innkalt til hovedforhandlingen. Det ble avslått for de seks anonyme vitnene som hadde utpekt Doorson. De to andre ble innkalt. En av disse (N) møtte og endret i retten sin forklaring. Endringen var til Doorsons fordel. Det ble også ført et sakkyndig vitne som ga uttrykk for at forklaringene til de anonyme vitnene var upålitelige som bevis. Fra forsvaret ble det dessuten bestridt at det var grunn til å frykte represalier.

Doorson ble domfelt og anket. Under sakforberedelsen anmodet forsvaret på nytt om at de hittil anonyme vitnene ble innkalt til hovedforhandlingen. Retten besluttet at de skulle avhøres av en undersøkelsesdommer som skulle vurdere behovet for fortsatt anonymitet. Undersøkelsesdommeren avhørte to av disse - Y 15 og Y 16. Forsvareren ble gitt anledning til å eksaminere vitnene som svarte på alle spørsmål, men forsvareren fikk ikke kjennskap til deres identitet. Undersøkelsesdommeren, som kjente identiteten, konkluderte med at ønsket om anonymitet var velbegrunnet og ga en positiv vurdering av troverdigheten til de to som var avhørt. De øvrige fire var ikke å finne og ble derfor ikke avhørt.

Under ankeforhandlingen møtte vitnet N og fastholdt den forklaring han ga i underinstansen. Retten besluttet at identiteten til vitnene Y 15 og Y 16 skulle holdes skjult og avslo forsvarets begjæring om at de skulle innkalles. Et nytt vitne - en politimann - ble mot forsvarets protest tillatt ført som vitne. Han uttalte seg om måten etterforskningen var gjennomført på og om politiets erfaring med avhør av stoffmisbrukere.

Doorson ble domfelt også i ankeinstansen. Grunnlaget for domfellelsen var opplysninger i politiets arkiver om at Doorson var involvert i narkotikahandel, at han var identifisert av de to vitnene som var avhørt av undersøkelsesdommeren, at Doorson hadde gjenkjent seg selv på det fotografi politiet hadde vist fram og politiforklaringene til de to identifiserte vitnene.

Etter at de nasjonale rettsmidler var uttømt, bragte Doorson saken inn for Kommisjonen som konkluderte med at det ikke forelå noen krenkelse av art 6 (1) sammenholdt 6 (3) (d).

Domstolen kom til samme resultat og uttalte, med en noe annen formulering enn tidligere, at bruk av anonyme kilder under etterforskningen ikke kommer i konflikt med konvensjonen, men at domfellelse på grunnlag av slikt

bevismateriale reiser spørsmål om kravet til en rettferdig rettergang er oppfylt. I premissene heter det videre at art 6 ikke uttrykkelig krever at vitners interesser tas i betraktning, men at andre bestemmelser i konvensjonen kan komme til anvendelse dersom deres liv, frihet og personlige sikkerhet er i fare og at statene derfor må organisere straffeprosessen slik at disse interessene ikke blir «unjustifiably imperilled». På denne bakgrunn, heter det, krever prinsippet om en rettferdig rettergang at det foretas en avveining hvor «the interests of the defence are balanced against those of witnesses or victims called upon to testify».

I vurderingen av de anonyme vitneforklaringene, uttaler domstolen videre at bruk av slike bevis i seg selv ikke vil være i strid med konvensjonens krav til en rettferdig rettergang, forutsatt at det godtgjøres at «the handicaps under which the defence laboured were sufficiently counterbalanced by the procedures followed by the judicial authorities» (pkt 72). En domfellelse må likevel ikke baseres utelukkende eller på avgjørende måte - «solely or to a decisive extent» - på anonyme vitneforklaringer. Vitneklaringer avgitt under slike betingelser at tiltaltes forsvar ikke har kunnet ivaretas på en slik måte som konvensjonen i utgangspunktet forutsetter, må dessuten under enhver omstendighet behandles med stor forsiktighet (pkt 76).

Ved vurderingen av trusselbildet og vitnenes uttalte frykt for represalier, var det etter domstolens syn ikke avgjørende at det ikke forelå konkrete trusler fra domfelte. Dette dreide seg om en narkotikasak og det måtte da tas i betraktning, slik den nasjonale domstolen hadde gjort, at narkotikahandlere ofte truer personer som vitner mot dem.

I premissene fremheves det at forholdene i denne saken på flere punkter var forskjellig fra Kostovski-saken - herunder at undersøkelsesdommeren kjente vitnenes identitet, at undersøkelsesdommerens rapport var slik at den dømmende rett selv kunne trekke slutninger om påliteligheten av vitnenes forklaringer, at forsvareren hadde hatt muligheter til å stille spørsmål til vitnene med unntak for spørsmål som kunne avsløre deres identitet og at vitnene også hadde besvart alle spørsmålene.

Oppsummeringsvis la domstolen til grunn at det i saken var lagt opp til en saksbehandling som i tilstrekkelig grad kompenserte for ulempene ved anonymitet. I den sammenheng er det spesielt pekt på at forsvaret hadde hatt muligheter til å stille spørsmål ved troverdigheten av vitnenes forklaringer og at dette også var blitt gjort i åpen rett ved at forsvaret hadde vist til at de anonyme vitnene begge var narkotika-misbrukere. Domfellelsen var dessuten heller ikke basert utelukkende eller på avgjørende måte på disse to vitneforklaringene.

van Mechelen (m fl) - saken

Politiet i Nederland mottok opplysninger som førte til at fire personer ble mistenkt for å ha stått bak flere ran. De ble høsten 1988 satt under overvåking av en spesiell observasjonsenhet (observation team) i politiet. I januar 1989 ble det begått et nytt ran og ranerne ble forfulgt av politiet. Under biljakten ble politiet beskytt og mennesker kom til skade. Ranerne kom seg unna.

De fire mistenkte ble etter en tid pågrepet og identifisert som gjerningsmenn. Identifikasjonen ble foretatt av de politifolkene som hadde deltatt i operasjonen og foregikk ved bruk av såkalt enveisglass.

De mistenkte nektet enhver skyld, men ble tiltalt for ran og drapsforsøk (m m). Alle fire ble domfelt i første instans, blant annet på grunnlag av politirapporter som inneholdt redegjørelser fra tjenestemenn som bare var identifisert ved et nummer. Rapportene var skrevet av en navngitt polititjenestemann. I tillegg til politirapportene var det også noe annet bevismateriale, herunder forklaring fra et sivil vitne.

Dommen ble anket og de tiltalte ba om at de anonyme vitnene ble avhørt under hovedforhandlingen. Begjæringen ble avslått, men det ble besluttet at alle vitnene skulle avhøres av en undersøkelsesdommer. Han avhørte en rekke vitner, hvorav 11 var anonyme i forhold til tiltalte og deres forsvarere. De anonyme vitnene var alle polititjenestemenn. Begrunnelsen for at de ønsket å være anonyme var todelt: frykt for represalier/egen og familiens personlige sikkerhet og hensynet til fremtidige operasjoner som kunne bli vanskeliggjort dersom deres identitet ble kjent.

Avhørene ble gjennomført på den måten at vitnene og undersøkelsesdommeren oppholdt seg i et rom, mens de tiltalte og deres forsvarere samt påtalemyndighetens representant var i et annet rom hvor de kunne høre spørsmål og svar. Forklaringene ble protokollert på stedet. Vitnenes identitet ble ikke opplyst, og de kunne ikke observeres direkte av andre enn dommeren som foretok avhøret. Vitnene, som hver ble avhørt mellom to og fem timer, svarte på alle spørsmål med unntak for spørsmål som kunne avsløre identiteten.

Undersøkelsesdommeren som gjennomførte avhøret kjente til vitnenes identitet. I sin rapport gjorde dommeren en positiv vurdering av de anonyme vitnenes troverdighet og han vurderte også ønskene om anonymitet som velbegrunnede.

De tiltalte ble domfelt for blant annet forsøk på drap. Bevisgrunnlaget var i hovedsak avhørsprotokollene fra de anonyme polititjenestemennene, vitneutsagn fra navngitte polititjenestemenn som hadde deltatt i etterforskningen og vitneforklaringer fra navngitte sivilpersoner.

Saken ble bragt inn for Kommisjonen, som konkluderte med at det ikke forlås brudd på tiltaltes rettigheter etter art 6 (1) sammenholdt med 6 (3) (d).

Domstolen kom til motsatt konklusjon. Ved vurderingen av de anonyme vitneforklaringene la domstolen innledningsvis til grunn de samme prinsipper som i Doorson-saken og tidligere avgjørelser: At ikke enhver bruk av anonyme vitner er uforenlig med konvensjonen, men at en domfellelse ikke utelukkende eller på avgjørende måte må baseres på en anonym vitneforklaring og at de ulemper som anonymiteten innebærer for tiltaltes rett til forsvar må være tilstrekkelig kompensert i rettergangen.

Under henvisning til den interesseavveining som må foretas når anonyme vitneforklaringer brukes i straffesaker, uttalte domstolen at forklaringer fra anonyme politivitner reiser særlige problemer sammenlignet med andre utenforstående vitner («disinterested witness or a victim»). I den sammenheng er det fremholdt at polititjenestemenn ofte har tilknytning til statlige myndigheter og til påtalemyndigheten og at det er endel av deres tjenesteplikter å gi forklaring i retten. På denne bakgrunn burde bruken av anonyme politivitner

etter domstolens vurdering begrenses til ekstraordinære tilfeller, men tilføyde under henvisning til Lüdi-saken at politiets ønske om anonymitet for tjenestemenn som arbeider skjult er et legitimt hensyn, forutsatt at forsvarers interesser respekteres. Forholdsmessighetsbetraktninger tilsier imidlertid at slike tiltak begrenses til det absolutt nødvendige.

I avveiningen la domstolen også vekt på at forsvaret, som ikke kjente politivitenes identitet, heller ikke var gitt anledning til å til å observere vitnene da de ga forklaring for undersøkelsesdommeren og at muligheten til på den måten å teste vitnenes troverdighet var avskåret. I premissene ga domstolen videre uttrykk for at det operasjonelle behov for de iverksatte anonymiserings-tiltakene ikke var tilstrekkelig begrunnet og viste i den sammenheng til mulige alternative tiltak som bruk av sminke, forkledning og hindring av øyekontakt. Domstolen stilte også spørsmål om frykten for represalier var tilstrekkelig begrunnet, idet avgjørelsen om å godta anonymitet for politivitnene utelukkende var basert på forbrytelsens alvorlige karakter samtidig som et sivil vitne under fullt navn hadde gitt en belastende forklaring.

Samlet sett kunne måten avhørene av de anonyme vitnene var gjennomført på etter domstolens vurdering ikke anses som et tilstrekkelig substitutt for forsvarers muligheter til å stille direkte spørsmål til vitnene og danne seg sin egen oppfatning av deres troverdighet. Ulempene for forsvaret var etter domstolens vurdering ikke tilstrekkelig «counterbalanced» av andre tiltak under sakens behandling. De anonyme vitneforklaringene var dessuten de eneste bevis som positivt identifiserte de tiltalte som gjerningsmennene. Domfellelsen var derfor i avgjørende grad - «to a decisive extent» - basert på anonyme vitnebevis. På denne bakgrunn tilfredsstilte prosessen samlet sett ikke kravene til en rettferdig rettergang, jf art 6 (1) og 6 (3) (d).

12.9.4 Sammenfatning - EMD-praksis

Bruk av forklaringer fra anonyme vitner som bevis i straffesaker er ikke i seg selv i strid kravet om en rettferdig rettergang, herunder tiltaltes rett til å avhøre og la avhøre vitner, jf art 6 (1) og 6 (3) (d). Om anonymiserte vitnebevis i det hele skal tillates, vil langt på vei være opp til nasjonale myndigheter å avgjøre. Gjennomgangen av utenlandsk rett i kap 5 viser at forskjellige land innfor EMK-området har valgt ulike løsninger på dette spørsmål.

EMD foretar i utgangspunktet ingen konkret bevisbedømmelse, idet dette overlates til nasjonale domstoler. Dette utgangspunktet modifiseres noe når det dreier seg om bevis som brukes på en måte som kommer i strid med tiltaltes rettigheter etter art 6. Selv om anonyme vitner ikke i seg selv er uforenlig med konvensjonen, setter EMK likevel grenser for bruken av slike vitnebevis. Noen ytterpunkter er klare. Bruk av anonyme vitneforklaringer på etterforskningsstadiet er i utgangspunktet ikke konvensjonsstridig, selv om dette i ettertid kan vise seg å ha vært avgjørende for muligheten til å fremskaffe andre fellende bevis. En domfellelse utelukkende på grunnlag av en forklaring fra et helt anonymt vitne avgitt forut for hovedforhandlingen og uten at tiltalte eller hans forsvarer på noe tidspunkt er gitt mulighet til å stille spørsmål til vitnet, vil på den annen side høyst sannsynlig være i strid med kravet om rettferdig rettergang.

Når en domfellelse delvis er basert på en helt anonym vitneforklaring, er spørsmålet om forsvaret har hatt muligheter til å motavhøre, imøtegå eller utfordre vitnet, helt sentralt i vurderingen av om rettergangen samlet sett har vært rettferdig. Det fremgår klart av flere avgjørelser, jf gjennomgangen foran. Et særlig spørsmål er om tiltalte og forsvareren i denne sammenheng kan identifiseres, slik at det eventuelt er tilstrekkelig at forsvarer har hatt mulighet til å se vitnet og stille spørsmål uten at tiltalte er tilstede. De refererte dommene kan tyde på at konvensjonsorganene legger betydelig vekt på om forsvaret har hatt muligheter til å stille spørsmål til vitnet, og at det legges mindre vekt på om tiltaltes muligheter til å gjøre seg kjent med vitnets identitet og person har vært begrenset.

Om saksbehandlingen tilfredsstiller konvensjonens krav til en rettferdig rettergang når en domfellelse delvis er basert på en anonym vitneforklaring, beror på en samlet vurdering hvor også arten og graden av anonymiteten må antas å ha betydning. Dette er forhold som etter omstendighetene kan influere på mulighetene til å føre et effektivt forsvar. Jo mer vidtrekkende anonymiseringstiltakene er, desto større vil betenkelighetene med å bruke vitneforklaringen som grunnlag for en domfellelse være. Eksempler på meget vidtgående anonymisering er dommene i Windish-saken og Saïdi-saken, hvor det i begge tilfeller ble konstatert krenkelse. Det må imidlertid kunne legges til grunn som en presumsjon at forsvarets muligheter til å stille spørsmål til vitnet og reise tvil om vitnets pålitelighet og troverdighet vil være bedre sikret når det er tale om mer begrensede anonymiseringstiltak - for eksempel slik at vitnets privatadresse holdes hemmelig for tiltalte eller at vitnet avgir forklaring bak en skjerm.

Bruk av anonymiserte vitnebevis forutsetter at det foreligger et begrunnet behov for et slikt beskyttelsestiltak. Forholdsmessighetsbetraktninger tilsier at denne type bevisførsel under enhver omstendighet må begrenses til situasjoner hvor andre beskyttelsestiltak vurderes som utilstrekkelige. Som eksempel vises til dommen i van Mechelen-saken, hvor det uttales at tiltak som begrenser forsvarets rettigheter må begrenses til det som anses strengt nødvendig.

I praksis er det to typer hensyn som søkes ivaretatt ved anonymiserings-tiltak. Det generelle, og sannsynligvis også det mest tungtveiende, er hensynet til vitnets eller andres liv, helse og grunnleggende velferd forøvrig. For polititjenestemenn kan også hensynet til deltakelse i fremtidige aksjoner begrunne et ønske om anonymitet, enten på selvstendig grunnlag eller i tillegg til hensynet til den personlige sikkerhet.

Her i landet er det sannsynligvis frykt for represalier som er mest praktisk, selv om Skrik-saken viser at gjenbrukshensynet også kan være aktuelt. Konvensjonspraksis gir ikke entydige kriterier for hva som skal kreves for at en trusselsituasjon kan sies å foreligge. Sakens art vil neppe være avgjørende i den forstand at anonymiseringstiltak er begrenset til bestemte forbrytelser. Det er derimot visse holdepunkter for at sakstypen kan ha betydning for beviskravet. Noe vilkår om at vitnet faktisk skal ha mottatt trusler mot seg eller sin familie, kan etter min vurdering ikke utledes av domstolens praksis, selv om uttalelsene i Doorson-saken og van Mechelen-saken tilsynelatende spriker noe. Forholdene var i flere henseender forskjellige i disse to sakene og det er

ikke gitt at trusselbildet bør vurderes på samme måte for narkotikakriminalitet og mer tradisjonell voldskriminalitet. I van Mechelen saken hadde dessuten et tilfældighetsvitne gitt forklaring under fullt navn.

Det er, ikke minst etter van Mechelen-dommen, vanskelig å trekke sikre slutninger om når bruk av anonyme vitneforklaringer som grunnlag for domfellelse vil være i strid med tiltaltes rettigheter etter art 6 (1) og 6 (3) (d), idet denne avgjørelsen på flere punkter synes å avvike noe fra tidligere praksis. I denne sammenheng er det formodentlig tilstrekkelig å konstatere at EMD fortsatt aksepterer bruk av anonymiserte vitneforklaringer som grunnlag for domfellelse, men at rammene for bruken av slike bevis er nokså snevre.

12.9.5 FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) art 14 (1) jf 14 (3) (e)

FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter av 16 desember 1966 (SP) art 14 gir en siktet rett til en rettferdig rettergang og fastsetter også straffeprosessuelle minimumsrettigheter, herunder retten til å avhøre og motavhøre vitner, jf art 14 (1) og 14 (3) (d) som i norsk oversettelse lyder slik:

Artikkel 14

1. Alle skal være like for domstolene. Enhver har ved behandlingen av en siktelse mot ham for en straffbar handling eller av spørsmål om hans rettigheter og forpliktelser i et tvistemål, rett til upartisk og offentlig rettergang ved en kompetent, uavhengig og upartisk domstol som er opprettet i henhold til lov. Pressen og offentligheten kan utelukkes fra hele eller en del av rettergangen av hensyn til sedelighet, den offentlige orden (ordre public), eller den nasjonale sikkerhet i et demokratisk samfunn, eller hvis hensynet til partenes privatliv krever det, eller i den utstrekning retten finner det strengt nødvendig når offentlighet på grunn av ekstraordinære forhold vil skade rettferdighetens interesser; dog skal enhver dom i en straffesak eller i et tvistemål offentliggjøres med mindre hensynet til mindreårige krever at dette ikke skjer, eller rettergangen gjelder ekteskapssaker eller saker om foreldremyndighet eller vergemål for barn.

-

3. Enhver har ved behandlingen av en siktelse mot ham for en straffbar handling, rett til følgende minimumsgarantier, uten forskjellsbehandling:

-

-

--

e) Å avhøre eller få avhørt vitner som føres mot ham og å innkalle og avhøre egne vitner på de samme betingelser som de vitner som føres mot ham.

Selv om disse bestemmelsene ikke er helt identiske med de korresponderende regler i EMK art 6, er det neppe grunn til å anta at FN-konvensjonen setter andre rammer for vitneanonymisering enn det EMK og EMD-praksis gjør. Det vises til Manfred Nowak: U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary 1993, som i avsnittet om retten til å eksaminere og moteksaminere vitner i stor grad viser til EMK og praksis fra Strasbourg-organene,

se særlig side 261-262. På denne bakgrunn har jeg ikke funnet grunn til å gå nærmere inn på de aktuelle bestemmelsene i FN-konvensjonen.

12.10 Utenlandsk rett

12.10.1 Innhenting av opplysninger om utenlandsk rett

Justisdepartementet har ved henvendelse til henholdsvis de norske ambassadene i Tyskland, Nederland, Østerrike, England, Frankrike og Italia og til justisdepartementene i Sverige, Danmark og Finland, bedt om opplysninger om relevant utenlandsk rett på området. De respektive land ble bedt om å svare på en rekke spørsmål systematisert i et spørreskjema, som vedlegges denne rapport som *bilag 2*.

Alle har svart, men svarene varierer endel når det gjelder det nærmere innhold og detaljer i de respektive lands lovverk. Med den begrensede tid som har vært til disposisjon har det ikke vært aktuelt å be om supplerende opplysninger. I det følgende gis en oversikt over rettsstillingen i de land som er forespurt, basert på de opplysninger som er mottatt. Når det gjelder Nederland nevnes spesielt at tilsendte lovtekster bare foreligger på nederlandsk, uten oversettelse til noe språk jeg er fortrolig med. Sammen med de nederlandske lovtekster, fulgte en kort oppsummering av rettsstilstanden på engelsk. Redegjørelsen for nederlandsk rett er basert på denne oppsummeringen.

I tillegg til det ovennevnte materiale har jeg fått tilsendt utdrag fra ny straffeprosesslov for Bosnia og Herzegovina.

12.10.2 Frankrike

Fransk straffeprosesslovgivning tillater ikke bruk av helt anonyme vitner som bevis i straffesaker.

Hovedregelen er at vitner skal oppgi navn, alder, sivilstand, yrke, adresse og evt forhold til partene, men etter en lovendring i 1995 er det åpnet for et vitne i stedet for sin privatadresse kan oppgi som adresse den etat som har stått for etterforskningen i saken. I så fall skal vitnets virkelige adresse føres i et eget register som er opprettet for dette formål. Politivitner kan som hovedregel oppgi sitt tjenestested i stedet for sin privatadresse.

Anonymisering av personalia ut over de nevnte regler om skjerming av privatadressen er etter det opplyste ikke tillatt. Tiltak for å anonymisere vitnets person - skjermingstiltak o l - er ikke aktuelt.

Spørsmål om bruk av anonyme vitner har vært drøftet, men noen nærmere utredning har ikke vært gjort og i svaret fra Justisdepartementet er det gitt uttrykk for tvil og usikkerhet om hvor langt praksis fra EMD tillater bruk av anonyme vitner.

Politiet kan ikke pålegges å oppgi sine kilder. Etter dagens rettsstilstand har de adgang til å bruke anonyme kilder under etterforskningen, men slike forklaringer har ingen bevisverdi for domstolene.

Egne vitnebeskyttelsesprogrammer er etter det opplyste ikke etablert, men det utelukkes ikke at politiet iverksetter enkelte beskyttelsestiltak.

12.10.3 Sverige

I Sverige kan opplysninger om vitners identitet ikke holdes (helt) skjult for domstolen, påtalemyndigheten, forsvareren eller for den tiltalte.

Et vitne må alltid oppgi sitt navn. Etter en lovendring i 1994 skal andre personalia-opplysninger som ikke har noen materiell betydning ikke automatisk gjøres kjent for den tiltalte. Opplysninger om alder, yrke og privatadresse fremgår i utgangspunktet ikke av de saksdokumenter som utleveres tiltalte. Vitner som avgir forklaring i retten plikter ikke å oppgi alder, yrke og privatadresse, med mindre det foreligger særlige omstendigheter som tilsier at disse opplysningene vil være av betydning.

Under forundersøkelsen skal det føres protokoll over det som har betydning for utredningen, herunder vitnets navn, relasjon til mistenkte og eventuelle andre opplysninger som er av betydning for å vurdere vitnets troverdighet. Når tiltale tas ut har tiltalte og forsvareren rett til innsyn i protokollen. Andre personopplysninger enn navn og forholdet til tiltalte skal vanligvis ikke angis i protokollen, med mindre det dreier seg om en opplysning som har betydning for saken. Vitnets personnummer, yrke eller stilling, boligadresse, telefonnummer mv registreres i stedet i et særskilt dokument.

Dersom tiltalte uttrykkelig ber om det, har han som hovedregel rett til å få de personopplysninger om vitnet som finnes i prosessmaterialet. Unntak gjelder for opplysninger om nytt navn og ny adresse.

Såvidt skjønnes gjelder det i Sverige ingen særregler for polititjenestemenn. Spørsmål om anonymitet for vitner har vært vurdert. I proposisjon 1993/94: 143 - Brottsloven i blickpunktet - ble en ordning med anonyme vitner ansett som uaktuell på grunn av rettssikkerhetsmessige betenkeligheter. I SOU 1998:40, Brottsofferutredningen, er spørsmålet om anonyme vitner vurdert på nytt med samme konklusjon. Utredningsgruppen har blant annet vurdert en ordning der opplysninger om vitnets identitet holdes skjult for tiltalte, men ikke nødvendigvis for forsvareren. På grunn av rettssikkerhetsmessige betenkeligheter og hensynet til tillitsforholdet mellom klient og forsvarer ble en slik ordning ikke vurdert som aktuell.

Politiet har anledning til å beskytte sine kilder så lenge forundersøkelsen pågår. Adgangen til å beskytte kildene forsetter dersom tiltale ikke reises. Dersom tiltale reises, har den tiltalte i prinsippet rett til innsyn i alt etterforskningsmaterialet. Politiet har ikke adgang til å holde hemmelig identiteten til kilder som har gitt opplysninger av betydning for saken. Andre kilder - kilder som har gitt opplysninger som ikke har hatt materiell betydning i den konkrete saken - kan på visse vilkår holdes hemmelig også etter at tiltale er tatt ut.

I Sverige har man idag ikke politimessige vitnebeskyttelsesprogrammer. I SOU 1998:40 er det foreslått at dette utredes nærmere av politi- og justismyndighetene.

12.10.4 Østerrike

Østerriksk straffeprosesslov tillater unntaksvis bruk av anonyme vitner som bevis i straffesaker.

Hovedregelen er at vitner skal oppgi navn, fødselsdato, adresse og yrke. Dersom det foreligger omstendigheter som gir grunn til å frykte at vitnets eller noen annens liv, helse, legemlige ukrenkelighet (körperliche Unver-

schrtheit) eller frihet utsettes for alvorlig fare ved at vitnet oppgir sine personalia, gir loven hjemmel for å frita vitnet fra denne opplysningsplikten. Retten kan i slike tilfeller også bestemme at vitnet ikke plikter å svare på spørsmål om (personlige) forhold som kan avsløre hans/hennes identitet. Disse reglene er nedfelt i straffeprosessloven (StPO) § 166 a.

Ifølge de mottatte dokumenter kan retten tillate en form for fjernavhør av et anonymt vitne, slik at vitnet fysisk oppholder seg i et annet rom mens han/hun gir forklaring samtidig som lyd og bilde overføres til rettssalen ved bruk av videotekniske hjelpemidler. Jeg gjør imidlertid oppmerksom på at opplysningene om dette er mangelfulle og at kilden dessuten er usikker, idet kilden ikke fremgår av det aktuelle dokument. Såvidt skjønnes er beskyttelsestiltak som forkledning, stemmefordreier mv ikke helt utelukket, men det er antatt at partene skal ha mulighet til å observere vitnets ansikt. Også på dette punkt er imidlertid de mottatte opplysninger mangelfulle og kildemessig usikre.

Dersom det tillates at et vitne avgir forklaring under hel eller delvis anonymitet, plikter retten uttrykkelig å vurdere bevisverdien av vitneforklaringen, herunder om forsvaret har hatt tilstrekkelig mulighet til å undersøke/stille spørsmål ved vitnets troverdighet.

Når et vitne fritas for oppgi navn eller andre personopplysninger, gjelder anonymiteten såvidt skjønnes både overfor tiltalte og forsvareren. Det mottatte materialet gir ikke nærmere opplysninger om og eventuelt på hvilken måte, opplysninger om vitnets identitet nedtegnes.

Lov om sikkerhetspolitiet - Sicherheitspolizeigesetz - har visse særregler for de såkalte «verdeckte Ermittler»; polititjenestemenn som opererer under falsk identitet. Jeg forstår de mottatte dokumenter slik politietterforskere på visse betingelser kan bruke sin falske identitet også i vitnesammenheng, men det er ikke redegjort nærmere for hvilke vilkår som må være oppfylt. Andre opplysninger om politivitner er ikke gitt.

Politimessige vitnebeskyttelsesprogrammer foreligger ikke idag, men det er opplyst at myndighetene planlegger å innføre slike programmer.

Svaret på spørsmålet om politiet kan beskytte sine kilder er noe uklart, idet det her er vist til straffeprosessloven (StPO) § 166 a. Etter det jeg forstår har politiet anledning til å beskytte sine kilder, men jeg er usikker på om dette bare gjelder når det er grunn til å frykte at vitnet utsettes for alvorlige overgrep dersom identiteten blir kjent eller om adgangen til kildebeskyttelse er mer vidtrekkende.

12.10.5 Nederland

Nederlandsk straffeprosesslov tillater unntaksvis bruk av anonyme vitner som bevis i straffesaker.

Etter en lovendring i 1994 kan et vitne som er utsatt for trusler eller upassende påvirkning for å endre sin forklaring, avhøres av en undersøkelsesdommer. På etterforskningsstadiet har hverken tiltalte eller forsvareren rett til å få opplysninger om vitnets identitet, men forsvaret kan stille spørsmål til vitnet via undersøkelsesdommeren, som avgjør om vitnet plikter å svare. Undersøkelsesdommeren gjøres kjent med vitnets rette identitet.

Før et slikt avhør gjennomføres skal undersøkelsesdommeren undersøke troverdigheten til vitnet. Dersom dommeren aksepterer vitnets ønske om ano-

nymitet, tas vedkommende i ed og gir forklaring. En vitneforklaring opptatt på denne måte kan i prinsippet brukes som bevis under hovedforhandlingen, forutsatt at forsvaret har hatt tilstrekkelig mulighet til å utfordre vitnet og stille spørsmål, men en domfellelse kan ikke utelukkende baseres på en anonym vitneforklaring.

For polititjenestemenn som har infiltrert kriminelle miljøer, er det vanligvis tilstrekkelig at de gir en skriftlig redegjørelse uten at deres fulle identitet oppgis. Eventuelle spørsmål fra forsvarer på etterforskningsstadiet, stilles via undersøkelsesdommeren. Politivitnet plikter imidlertid å møte under hovedforhandlingen dersom forsvaret krever det. I så fall kan vedkommende møte forkledd for å hindre at hans/hennes identitet blir avslørt. Vitnet kan (også) fritas fra å svare på spørsmål som kan vanskeliggjøre fremtidige operasjoner (gjenbruk-hensynet).

12.10.6 Danmark

Dansk straffeprosess tillater ikke bruk av anonyme vitner. Tiltalte har krav på å få kjennskap til vitners navn, men har ikke noe ubetinget krav på å få opplysninger om vitners bopel.

Etter retsplejeloven skal påtalemyndigheten i sin bevisoppgave angi vitnets navn. I enkelte politidistrikter angis ikke vitnets adresse på bevisoppgaven, men praksis varierer. Vitnets adresse vil ofte fremgå av politiets avhørsrapporter. I så fall vil forsvareren i prinsippet ha kjennskap til vitnets bopel.

Forsvareren kan gis pålegg om ikke å videreformidle adressen til tiltalte dersom påtalemyndigheten under hovedforhandlingen vil fremme begjæring om at denne personopplysningen holdes skjult for tiltalte. Et slikt pålegg fra påtalemyndigheten kan påklages til domstolene. Vilkårene for at et vitnes adresse skal kunne holdes skjult for tiltalte er at avgjørende hensyn til vitnets sikkerhet taler for det og at tilbakeholdelsen må antas å være uten betydning for tiltaltes forsvar.

Før et vitne gir rettslig forklaring skal dommeren forvise seg om vitnets identitet. Såvidt skjønnes er det ikke noe krav om at vitnet i rettsmøtet skal opplyse sin adresse.

Spørsmålet om bruk av helt eller delvis anonyme vitner i straffesaker har vært drøftet flere ganger. I en dom fra 1983 fastslo dansk Høyesterett at et vitnes identitet under ekstraordinære omstendigheter skulle kunne holdes skjult for tiltalte, selv om han etter lovens alminnelige regler hadde krav på å få kjennskap til vitnets identitet.

Dommen førte til debatt og Retsplejerådet ble anmodet om å gi en uttalelse om bruk av anonyme vitner. Oppdraget til Retsplejerådet var forårsaket av et lovforslag i Folketinget om forbud mot anonyme vitner (L 102). I sin betenkning nr 1056/1985 delte Rådet seg i et fleretall og et mindretall. Flertallet foreslo en lovregulering som innebar at innholdet i vitneforklaringer ikke skulle kunne holdes hemmelig for den tiltalte. Rådets flertall gikk videre inn for en begrenset adgang til anonymisering av vitners identitet og person. Mindretallet foreslo en videreføring av den rettsstilstand som var etablert ved høyesterettsdommen fra 1983.

I 1986 ble det vedtatt forbud mot anonyme vitner. Lovendringen innebar blant annet at påtalemyndighetens bevisoppgave skulle sendes tiltalte samti-

dig som den ble sendt til forsvareren. På grunn av kritikk er denne regelen senere blitt endret, og det er åpnet for at et vitnes adresse skal kunne holdes skjult for tiltalte, jf foran.

Justisdepartementet fremmet i 1991 et lovendringsforslag om kvalifisert beskyttelse av vitner - herunder forslag om at vitnets navn, stilling og bopel ikke skulle opplyses for tiltalte dersom disse opplysningene måtte antas å være uten betydning for tiltaltes forsvar og avgjørende hensyn til vitnet talte for et slikt beskyttelsestiltak. Forslaget ble ikke vedtatt.

Et nytt forslag om å tillate anonyme vitner ble fremmet i 1993. Forslaget - som var begrunnet i behovet for å bekjempe voldskriminalitet, særlig i bandemiljøer - ble ikke vedtatt. Det samme forslag ble fremmet på nytt i 1996, med samme resultat.

I 1998 avga en arbeidsgruppe nedsatt av Justisdepartementet en rapport om vitnebeskyttelse. Spørsmålet om å tillate anonyme vitner er ikke drøftet nærmere i denne rapporten.

Forsvareren har under etterforskningen rett til innsyn i sakens dokumenter med mindre hensynet til sakens opplysning, rikets sikkerhet eller hensynet til fremmed stat tilsier at de ikke utleveres. Forsvarer har ikke anledning til å gi etterforskningsdokumenter til siktede eller andre uten politiets samtykke. Politiet kan gi forsvareren pålegg om ikke å videreformidle opplysninger han har mottatt fra politiet inntil tiltalte har gitt forklaring under hovedforhandlingen.

Riksadvokaten har fastsatt retningslinjer for utforming av politirapporter basert på opplysninger fra kilder som ønsker å være anonyme.

I meget alvorlige saker kan politiet i Danmark iverksette tiltak for å beskytte vitner. Det er opplyst at en person i de senere år har fått tilbud om et fullstendig identitetsskifte. Eksempler på andre tiltak er bruk av overfallsalarm, jevnlig patruljering i vitnets nabolag, bevoktning av bolig m v.

I svaret fra det danske justisdepartement er det ingen opplysninger om eventuelle særregler for politivitner.

12.10.7 England og Wales

Etter engelsk rett kan vitner unntaksvis gi forklaring anonymt.

Hovedregelen er at vitner oppgir fullt navn. Vitner bes ikke om å oppgi sin boligadresse i åpen rett med mindre denne opplysning har betydning som bevis. Vitnets adresse vil i utgangspunktet også bli fjernet fra protokoller av avhør som er foretatt forut for rettsmøtet før dokumentet gis til forsvareren.

Retten har en viss adgang til å gjøre unntak fra hovedregelen om at vitner skal oppgi fullt navn. Som eksempel er nevnt utpresningssaker hvor offeret - som vitne - kan tillates å skrive sitt navn på et ark som bare gjøres kjent for retten. Terroristsaker er nevnt som eksempel på en sakstype hvor retten kan tillate at et vitne opptrer helt anonymt, slik at hverken identitet eller person er kjent for tiltalte. Anonymisering av vitnets person kan gjøres ved bruk av hjelpemidler som skjerm eller stemmefordreier.

Ved vurderingen av om et vitne skal tillates å være anonymt, helt eller delvis, skal det foretas en avveining av behovet for beskyttelse og ulempene for tiltalte, hvor blant annet følgende forhold tas i betraktning:

- om det er reell grunn til å frykte for konsekvensene dersom vitnets identitet blir kjent for tiltalte, men det er likevel ikke noe krav at vitnet selv er

redd.

- om beviset er så vidt viktig at det er urimelig at påtalemyndigheten ikke skal kunne bruke det.
- om påtalemyndigheten sannsynliggjør overfor retten at vitnets troverdighet/pålitelighet har vært undersøkt.
- om tiltaltes rett til forsvar er tilstrekkelig hensyntatt

Loven gir på visse vilkår adgang til opplesning av tidligere nedtegnede forklaringer. Anonyme skriftlige forklaringer tillates imidlertid ikke opplest under hovedforhandlingen.

Det er ikke særregler for politivitner.

Politiet har såvidt skjønnes ingen generell adgang til å beskytte kilders identitet. Påtalemyndigheten kan imidlertid fremme begjæring om at identiteten til en informant, kan holdes tilbake i almenhetens interesse (public interest immunity).

Programmer for vitnebeskyttelse administreres vanligvis på lokalt nivå og omfatter en rekke tiltak med identitetsskifte som det mest vidtrekkende. Slike inngripende tiltak iverksettes sentralt av en spesiell enhet innen Metropolitan Police.

12.10.8 Tyskland

Hovedregelen er at et vitneavhør begynner med at vitnet spørres om fullt navn, alder, stilling eller yrke og bopel. Personer som er vitner på bakgrunn av sin yrkesmessige befatning med saken, kan i stedet for bopel oppgi sitt tjenestested.

Denne hovedregelen kan fravikes på nærmere lovbestemte vilkår. Loven åpner for grader av anonymisert vitneførsel, avhengig av trusselsituasjonen og derved også den personlige sikkerheten, enten for vitnet selv eller andre.

Dersom det er grunn til å frykte at vitnet selv eller andre bringes i fare ved at boligadressen oppgis, kan det tillates at vitnet i stedet oppgir sitt forretnings- eller tjenestested eller annen forkynnelsesadresse.

I tilfeller hvor det er grunn til å frykte at vitnets eller andres liv eller frihet bringes i fare ved at vitnets identitet, bopel eller oppholdssted røpes, kan det tillates at han/hun ikke gir nærmere opplysninger om sin identitet eller bare om en tidligere identitet. Vitnet skal likevel under hovedforhandlingen på forespørsel oppgi i hvilken egenskap han/hun er blitt kjent med de som forhold som han/hun forklarer seg om. Dersom vitnet tillates å holde tilbake opplysninger om sin identitet, skal dokumenter som sikrer konstatering av vedkommes identitet oppbevares hos statsadvokaten.

Disse bestemmelser i straffeprosessloven (§ 68 StPO) suppleres av en regel om at vitnet om nødvendig skal forelegges spørsmål om omstendigheter som vedrører hans troverdighet i den konkrete saken, og særlig om hans forbindelser til den siktede eller den krenkede.

Bruk av optiske eller akustiske virkemidler for å skjerme/skjule vitnets person er ikke tillatt ved rettslige avhør.

I utgangspunktet er det ikke særregler for politivitner. Straffeprosessloven har imidlertid regler om «sperring» av vitner som også kan anvendes overfor polititjenestemenn.

Polititjenestemenn som arbeider under skjult identitet - verdeckte Ermittler - kan tillates å gi vitneforklaring under den falske identitet, forutsatt at lovens nærmere vilkår er oppfylt og de ikke er blitt «sperret» fra å møte som vitne.

Dersom det tillates ført et anonymt vitne, gjelder anonymiteten både overfor tiltalte og forsvareren.

Politiet har etter det opplyste ikke plikt til å opplyse om kilders og informaners identitet.

Det er opplyst at man i Tyskland har utenrettslige tiltak for beskyttelse av vitner, men nærmere opplysninger om dette er ikke gitt.

12.10.9 Finland

De mottatte opplysninger om finsk rett er relativt summariske. Hovedtrekkene synes å være som følger:

Bruk av helt anonyme vitner er ikke tillatt, hverken ved forundersøkelsen eller under hovedforhandlingen. I svarbrevet er det imidlertid antatt at gjeldende lovgivning åpner for at opplysninger om et vitnets familieforhold, adresse og telefonnummer kan holdes hemmelig.

Spørsmål om bruk av anonyme vitner har i en viss utstrekning vært debattert. Det foreligger ingen offentlige utredninger, men Justisdepartementet har begynt å se nærmere på temaet.

Etter det som er opplyst har politiet ingen alminnelig adgang til å beskytte sine kilder. Når en polititjenestemann avhøres som vitne, er han i utgangspunktet likevel ikke pliktig til å oppgi identiteten til en person som han konfidensielt har mottatt opplysninger fra. Dersom tiltalen gjelder et alvorlig lovbrudd kan retten likevel beslutte at vedkommendes identitet skal oppgis, forutsatt at det ikke vil medføre alvorlig fare for kildens eller hans nærstående personlige sikkerhet.

Utenrettslige programmer eller andre systematiske tiltak for å beskytte vitner er ikke kjent for justisdepartementet i Finland.

12.10.10 Italia

Italiensk straffeprosess tillater ikke vitneanonymitet. Hovedregelen er at et vitne plikter å oppgi personalia før vedkommende gir forklaring. Vitnet plikter også å opplyse om eventuelle personlige forhold som er relevante for saken.

Spørsmål om å tillate anonyme vitnebevis har ikke vært drøftet. I enkelte særlige alvorlige saker har imidlertid den italienske Høyesterett godtatt visse begrensninger i møteplikten og det alminnelige krav til full kontradiksjon for vitner som har vært utsatt for trusler. Domstolene har i enkelte saker godtatt avspilling av forklaringer gitt i dommeravhør. Vitnet oppgir imidlertid også i slike tilfeller sine personalia før han/hun gir forklaring. Vitneforklaringer oppgitt på denne måten har normalt mindre bevisverdi enn forklaringer gitt i retten fordi adgangen til å stille spørsmål til vitnet ofte har vært begrenset. Ordningen er etter det opplyste meget omstridt i Italia.

Fysiske beskyttelsestiltak i form av skjerming mv brukes som hovedregel ikke.

Det italienske straffeprosesssystemet har en spesiell beskyttelsesordning for såkalte «pentiti» - personer som samarbeider med politiet for oppklaring av (alvorlige) forbrytelser. Ordningen, som gjelder for medlemmer av mafiaen eller mafia-liknende organisasjoner, gir muligheter for en rekke faktiske beskyttelsestiltak, men etter det opplyste må også slike vitner oppgi personalia før de gir forklaring. Når en «pentiti» skal gi forklaring, kan retten tillate bruk av fysiske eller tekniske hjelpemidler - for eksempel skjerm eller stemmefordreier - for å beskytte vitnet mot senere gjenkjennelse.

Politiet har ikke plikt til å avsløre informanternes identitet. Opplysninger fra informanter som ønsker å være anonyme, kan i utgangspunktet bare brukes under etterforskningen fordi det italienske rettssystemet ikke tillater bruk av utsagn fra anonyme vitner/informanter.

12.10.11 Andre land

Jeg har mottatt utdrag fra en ny straffeprosesslov for Bosnia og Herzegovina. Selv om dette dreier seg om lovgivning som det ikke er mest aktuelt å gjøre sammenligninger med, er den et eksempel på nyere straffeprosesslovgivning utenfor det sentrale vest-Europa. Jeg tar derfor helt kort med litt om de aktuelle vitnebestemmelser.

Hovedregelen er at vitner skal oppgi navn, yrke, bopel, alder og forholdet til tiltalte og fornærmede (art 226). Loven åpner for unntak. Deler av bestemmelsen om vitneavhør - art 220 - refereres nedenfor i engelsk versjon:

(5) In disclosing the information on identity, residence or domicile of the witness, the court should be mindful not to make the information available to the accused and his defence counsel or the public, if disclosure of such information would jeopardize the life, body or freedom of the witness or his close relatives. The court may exceptionally make these data available to the defence counsel of the accused and restrict him from disclosing these data to anyone, including the accused.

12.10.12 Oppsummering

De mottatte opplysninger om utenlandsk straffeprosesslovgivning, viser store forskjeller i spørsmålet om vitneanonymitet. De land det er mest naturlig å sammenligne med - Danmark, Sverige og Finland - tillater imidlertid ikke at vitner kan gi forklaring under så omfattende anonymitet at tiltalte ikke vet hvem vitnet er.

12.11 Sentrale hensyn

12.11.1 Utgangspunkt

En adgang til bruk av anonymiserte vitnebevis vil ikke i seg selv være i strid med våre internasjonale konvensjonsforpliktelser. Den mest sentrale konvensjonen i denne sammenheng, Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, setter imidlertid rammer for bruk av slike bevis som grunnlag for domfellelse. Strasbourg-organene synes imidlertid i liten grad å ha vurdert bruk av anonyme vitneforklaringer under etterforskningen som et menneskerettsproblem.

Det vil således i utgangspunktet være opp til nasjonale myndigheter å avgjøre om helt eller delvis anonyme vitner skal tillates i straffeprosessen. Som gjennomgangen i kap 5 viser, har forskjellige europeiske land valgt ulike løsninger. Noen tillater anonyme vitner, andre ikke. Det kan ha sammenheng med mange forhold, blant annet kriminalitetsutviklingen og rettstradisjonen. Spørsmålet har imidlertid vært på den rettspolitiske agendaen i mange land i de senere år.

Om anonyme vitner skal tillates i norsk straffeprosess vil i siste instans bero på en rettspolitisk avveining av ulike prinsipper, hensyn og interesser som lovgiver må foreta. I det følgende skal jeg peke på noen forhold som etter mitt syn bør tas i betraktning, i tillegg til de sentrale prosessuelle prinsipper om kontradiksjon og bevisumiddelbarhet. Stikkordmessig dreier dette seg om rettssikkerhetsmessige aspekter ved anonymisering, forholdet mellom tiltalte og forsvarer, trusselbildet og behovet for vitneanonymitet, forholdsmessighetsbetraktninger og effekten av anonymitet som beskyttelsestiltak og fare for misbruk.

12.11.2 Rettssikkerhetsmessige aspekter ved anonymisering av vitnebeviset

Et anonymt vitnebevis er beheftet med svakheter og rettssikkerhetsmessige betenkeligheter. Hovedargumentet mot bruk av anonyme vitneforklaringer som bevis i straffesaker er at det reduserer tiltaltes muligheter til å forsvare seg på en betryggende måte og at det kan innebære en risiko for uriktige domfellelser. Vekten av dette hensyn vil i noen grad bero på anonymitetens art og omfang. Betenkelighetene er størst dersom vitnet er helt anonymt - dvs at vitnets identitet holdes helt skjult for tiltalte, og han heller ikke gis anledning til å se/observere vitnet.

At forsvareren gis muligheter til å eksaminere vitnet, reduserer selvsagt betenkelighetene, men det vil likvel ikke i alle tilfeller være et tilstrekkelig substitutt. Dersom vitnet skal forbli anonymt, må eksamineringen foregå slik at dets identitet ikke blir avslørt. Enkelte saker er dessuten av en slik karakter at forsvareren ikke vil ha samme muligheter som tiltalte til å avsløre eventuelle fiendtlige holdninger, egeninteresser eller andre omstendigheter som vil være av betydning for å vurdere vitnets troverdighet og pålitelighet. Retten vil vanligvis heller ikke ha forutsetninger for å avsløre skjulte motiver o.l.

Det har også vært fremholdt at anonymitet kan bidra til redusert ansvarlighet og øke risikoen for uriktige forklaringer, nettopp fordi det blir vanskeligere å kontrollere forklaringenes innhold.

På grunn av de betenkeligheter som er knyttet til anonymisering - i alle fall for anonymiseringstiltak av noe omfang - vil bevisverdien i utgangspunktet svekkes. Avhengig av de konkrete omstendighetene, er det grunn til å anvende slike bevis med stor forsiktighet. At bevisets karakter må tas i betraktning ved bevisvurderingen, er imidlertid ikke et avgjørende argument mot at bevis av denne karakter tillates.

Generelt vil vekten av disse betenkelighetene bero på sakens art og graden av anonymitet. I utgangspunktet er det mindre betenkelig med delvis enn med fullstendig anonymitet - for eksempel slik at tiltalte får noen opplysninger om vitnet uten at nøyaktig identitet avsløres, og vitnet møter i retten.

12.11.3 Forholdet mellom tiltalte og forsvarer

De menneskerettslige innvendinger mot bruk av anonymiserte vitnebevis vil i utgangspunktet være mindre dersom forsvareren gis anledning til å stille spørsmål til vitnet, selv om vitnet forblir anonymt overfor tiltalte. Det er da presumsjon for at forsvareren får opplysninger om vitnets identitet. For at anonymiteten skal sikres må forsvareren i så fall pålegges taushet overfor sin egen klient om forhold som kan avdekke vitnets identitet. Slike ordninger kan føre til at forsvareren kommer i en konfliktfylt situasjon og kan svekke tillitsforholdet mellom advokat og klient.

Betenkelighetene med å pålegge forsvarer taushet er klart mindre på etterforskningsstadiet enn når tiltale er tatt ut og saken står for retten. Det må, når tiltale er tatt ut, foreligge tungtveiende hensyn for at en forsvarer skal kunne pålegges taushet overfor egen klient om bevis påtalemyndigheten vil føre. I den svenske Brottsofferutredningen, SOU 1998:40, er hensynet til forsvarerens rolle ansett som den tyngste innvendingen mot slike ordninger, jf utredningen side 327. Jeg er enig i at dette er hensyn som må tillegges vekt i vurderingen sammen med blant andre de rettssikkerhetsmessige betenkeligheter, som kanskje veier vel så tungt.

12.11.4 Trusselbildet - behovet for vitneanonymitet

Generelle utviklingstrekk

Vitnebeskyttelse i form av anonymisering, enten av identitet eller person, er tiltak som har som formål å hindre at vitnet utsettes for press eller hevnaksjoner fra tiltalte, eventuelt det kriminelle miljø som tiltalte tilhører. I land som åpner for anonyme vitnebevis er det først og fremst alvorlige trusler mot grunnleggende verdier som liv og helse som begrunner bruk av slike unntaksregler. Forklaring under anonymitet er et virkemiddel for å få truede / redde vitner til å stå frem og til å gi en sannferdig forklaring.

Spørsmålet om bruk av anonyme vitner har sammenheng med kriminalitetsutviklingen, nasjonalt og internasjonalt. Metodeutvalget har fremholdt brutalisering, inter-nasjonalisering og mobilitet som et generelt utviklingstrekk, særlig for såkalt organisert kriminalitet. I avsnittet om de kriminelles metoder har utvalget pekt spesielt på økende bruk av vold og trusler, både innad i kriminelle miljøer og i forhold til vitner, jf NOU 1997:15 kap 3. Utvalget tar ikke standpunkt til spørsmålet om anonyme vitner bør tillates i Norge, men anbefaler at dette blir utredet av et bredt sammensatt utvalg, se nærmere side 118 ff.

Press, trusler og vold mot vitner vanskeliggjør politiets arbeid og mulighetene til å bekjempe alvorlig kriminalitet. I vurderingen av beskyttelsestiltak kan rettsstaten bli stilt overfor vanskelige avveininger. Europarådets Ministerråd vedtok 10 september 1997 en rekommendasjon om trusler mot vitner og tiltaltes rett til forsvar, rekommendasjon No. R (97) 13. Det uttales innledningsvis at vitneplikten er en samfunnsplikt og at vitner i det perspektiv bør ha krav på ikke å bli utsatt for krenkelser og overgrep. I merknadene til rekommendasjonen angis en rekke anbefalinger, både av generell karakter og med særlig vekt på organisert og annen alvorlig kriminalitet.

Samtidig som forswarets interesser ivaretas på en forsvarlig måte, anbefales medlemsstatene å overveie å ta i bruk spesielle prosessuelle virkemidler i

bekjempelsen av den mest alvorlige/organiserte kriminalitet. Som eksempel på slike tiltak nevnes mulighet til å avgi forklaring forut for hovedforhandlingen, gjerne med bruk av video og at vitnets identitet avsløres på et så sent stadium som mulig av prosessen. Vitneanonymitet avvises ikke, men dersom bruk av slike vitnebevis tillates i nasjonal lovgivning, anbefales kontrollordninger og strenge vilkår, herunder at goder som liv eller frihet er alvorlig truet eller at en polititjenestemanns fremtidige aktivitet som undercover-agent er i alvorlig fare, at beviset er av betydning og at personen anses troverdig. Videre nevnes bruk av skjerming og som et virkemiddel for å hindre identifikasjon og senere gjenkjennelse.

I en rapport om de nordiske lands lovgivning mv om bekjempelse av alvorlig kriminalitet / rockerkriminalitet - utarbeidet i mai 1997 av en arbeidsgruppe under Nordisk Embedsmannskomite - gis en oversikt over rettstilstanden i de forskjellige land. Avsnittet om anonyme vitner konkluderer med at anonyme vitner ikke tillates, men at spørsmålet om økt vitnebeskyttelse er under overveielse i alle fire land.

Forekomst / konkrete erfaringer

Trusler mot vitner er straffbart, jf straffeloven § 227 og for offentlige tjenestemenn også § 128. Etter det jeg kjenner til foreligger det ikke noe statistisk materiale som viser forekomsten av trusler og vold mot vitner i straffesaker. Det er dessuten grunn til å anta at mørketallene for slike lovbrudd er store. Ifølge Metodeutvalget har det i de senere år vært en utvikling i retning av at kriminelle miljøer stadig oftere tar i bruk vold eller trusler for å sikre sine interesser og for å vanskeliggjøre etterforskning og irettføring av konkrete saker.

På forespørsel fra undertegnede har Oslo politidistrikt gitt en nærmere redegjørelse for utviklingstrekk og konkrete erfaringer med trusler mot vitner og ansatte i politiet. I redegjørelsen beskrives en utvikling hvor vitner og ansatte i politiet i økende grad har blitt utsatt for trusler. Denne negative utvikling antas å ha sin bakgrunn i en økende internasjonalisering og forgroving av kriminaliteten, særlig knyttet til narkotika, sprit, torpedovirksomhet og gjengkriminalitet. Om måten trusler fremsettes på og konsekvensene heter det blant annet:

«Trusler overfor vitner skjer på flere ulike stadier av en sak eller et forhold. Det kan skje før f.eks en pengeinnkreving i det hele tatt finner sted eller like etter en straffbar handling er forvoldt. I disse tilfellene kan både offer og/eller vitner få trusler om vold for å forhindre anmeldelse eller vitneprov. Trusler forekommer relativt hyppig også under etterforskingens gang, hvor politiet opplever at personer som har sagt seg villig til å la seg avhøre enten ikke møter, eller endrer sin historie merkbart. Trusler skjer også hyppig like før og under en rettsforhandling. Personer som er knyttet til den tiltaltes miljø, møter opp hjemme hos fornærmede og vitner, telefonerer m.v. og kommer med mer eller mindre dultede trusler. Slike personer er også ofte til stede utenfor rettsalen og utenfor tinghuset, og gir «klare beskjeder» til vitner på vei inn i rettsalen. På bakgrunn av disse forholdene kan man også se tendensen til at flere vitner og fornærmede har helt andre forklaringer når de endelig møter i retten

- ofte er forklaringene langt mer positive for den/de tiltalte, eller de husker ikke noe».

Det er videre opplyst at mange vitner og fornærmede ikke tør å anmelde trusler, men at de ofte forteller om dem til politiet og at inntrykket er en klart negativ utvikling der stadig flere utsettes for trusler og press for å unnlate å anmelde, til ikke å la seg avhøre eller for å endre en allerede avgitt forklaring.

Ansatte i politiet - både etterforskere, jurister og operativt personell - utsettes også i økende grad for trusler i mer eller mindre klar form. Det er gitt følgende eksempler på trusler mot ansatte i politiet:

- en politiførstebetjent ble truet av personer som viste seg å være under etterforskning i en omfattende tyverisak
- en politibetjent ble truet med å bli smittet med HIV-infisert blod, men uten at gjerningspersonen er avdekket
- en politijurist mottok trusler, både direkte og pr telefon. Gjerningspersonen er straffet for forholdet.
- en etterforsker ved narkotikaseksjonen mottok trusler i Oslo tinghus, senere også på annen måte. Gjerningspersonen er ikke identifisert.
- en etterforsker ble truet av en person som etter hver ble identifisert. Tiltale er tatt ut.
- en politijurist som arbeider med voldssaker ble truet i forbindelse med en pågående etterforskning og forestående hovedforhandling. Gjerningspersonen er identifisert, og tiltale er tatt ut.
- en etterforsker ble utsatt for trusler i forbindelse med etterforskning av personer i et gjengmiljø. Tiltale er tatt ut.
- en politijurist har mottatt trusler i forbindelse med påtaleledelse av drap i MC-miljøet. Gjerningsperson(er) er ikke identifisert
- flere polititjenestemenn har mottatt trusler i forbindelse med etterforskning av personer i MC-miljøer og gjenger

Et fellestrekk ved disse sakene synes å være at den som truer, kjenner identiteten til den person han truer. Når siktede/tiltalte vet hvem vitnet er, vil fullstendig anonymisering ikke være noen aktuell problemstilling. Delvis anonymisering i form av skjerming av privatadresse kan derimot være et relevant beskyttelsestiltak, selv om bevispersonens identitet er kjent. Oslo politidistrikt har i flere henvendelser til Justisdepartementet fremhevet behovet for en effektiv skjerming av tjenestemenns privatadresse og har i den sammenheng foreslått at straffeprosessloven § 130 endres slik at offentlige tjenestemenn som skal forklare seg om forhold de er blitt kjent med i kraft av sin stilling ikke kan pålegges å oppgi sin boligadresse.

12.11.5 Anonymisering - nytteverdi/effekt som beskyttelsestiltak

Det må antas at anonymisering av et vitnes identitet og/eller person bare vil ha effekt som beskyttelsestiltak dersom siktede/tiltalte enten ikke vet hvem vitnet er eller ikke kjenner vedkommendes rolle som vitne og at han heller ikke kan slutte seg til vitnets identitet fra forklaringens innhold. Uten at disse forutsetningene foreligger, er det grunn til å anta at en anonymisering vil ha liten praktisk betydning.

Trusler mot vitner er et alvorlig problem, både for den som blir truet og for rettshåndhevelsen generelt. Samfunnsmessig er det uakseptabelt at personer som er i søkelyset for kriminelle handlinger - enten som enkeltpersoner

eller som medlemmer av kriminelle gjenger/miljøer - skal kunne unndra seg strafforfølgning ved å true vitner til taushet eller til å gi uriktig forklaring. En straffeprosessuell åpning for at truede/redde vitner skal kunne forklare seg under anonymitet er et av flere mulige virkemidler for å bekjempe slik kriminalitet. Det er imidlertid grunn til å anta at tiltalte i de aller fleste tilfeller kjenner identiteten til de personer som har opplysninger av betydning om det aktuelle forhold. Trusler i saker som gjelder familievold er åpenbare eksempler, men redegjørelsen fra Oslo politidistrikt, som gir praktiske eksempler fra forskjellige kategorier av forbrytelser, peker klart i samme retning.

For bevispersoner generelt vil jeg anta at en omfattende anonymisering som beskyttelsestiltak først og fremst er aktuelt for såkalte tilfældighetsvitner - personer som helt tilfeldig blir vitne til en forbrytelse og som på grunn av forbrytelsens karakter eller andre forhold har særlig grunn til å frykte hevnaksjoner dersom de gir forklaring til politiet eller i retten til ugunst for siktede. På grunnlag av de opplysninger som er tilgjengelig for meg, vil jeg anta at det er få tilfældighetsvitner som faktisk utsettes for press eller trusler. Dette inntrykk bekreftes forsåvidt av et intervju med politiinspektør Gunnar Larsen i avisen Dagbladet 23 mars i år. Larsen uttalte her at politiet nesten aldri har opplevd at personer som helt tilfeldig kommer inn i en sak som vitne, er blitt utsatt for represalier. Det er imidlertid grunn til å understreke at vurderingsgrunnlaget for denne konklusjon er usikkert.

Den svenske Brottsofferutredningen, SOU 1998:40, er basert på et mer systematisk innhentet materiale. Utredningsgruppens konklusjon er at truede vitner sjelden er ukjente for tiltalte. Det er formodentlig grunn til å anta at situasjonen i hovedsak er den samme her i landet. Dette er forhold som indikerer at det ikke er noe påtrengende behov for vidtrekkende vitneanonymisering på det nåværende tidspunkt og at andre beskyttelsestiltak sannsynligvis er mer egnede dersom vitnet overhodet tør å gi forklaring.

En delvis anonymisering kan imidlertid være aktuelt, for eksempel i form av beskyttelse av adresse. Dette er et virkemiddel som må antas å være aktuelt for politivitner, for personer som er bosatt i utlandet eller som nylig har skiftet adresse, eller som har fått tillatelse til sperring av adresseopplysning i folkeregisteret. Det kan også tenkes at tiltak som har som formål å beskytte vitner mot senere gjenkjennelse, for eksempel bruk av skjermer som i engelsk rett, kan være egnet til å beskytte vitnet, selv om han/hun for øvrig forklarer seg under fullt navn.

I tillegg til de rene tilfældighetsvitner kan anonymitet muligens også være en aktuell problemstilling i saker som gjelder gjengkriminalitet og hvor det er et antall personer som kan være potensielle informanter uten at tiltalte kan slutte seg til hvem det er. Om en mulighet til å avgi vitneforklaring under anonymitet ville føre til at flere fra slike miljøer velger å gi opplysninger som kan føre til oppklaring av alvorlig kriminalitet, er usikkert og en vurdering vil her lett bli preget av gjetning og spekulasjon. De rettssikkerhetsmessige betenkeligheter knyttet til anonyme forklaringer fra personer som er eller har vært involvert i kriminelle miljøer er imidlertid store. Personer med en slik bakgrunn kan ha spesielle motiver og interesser som kan være vanskelig å avdekke for utenforstående.

Spørsmålet om politiet bør ha adgang til å beskytte sine kilder/informanter har visse paralleller til spørsmålet om vitneanonymitet, men bruk av informanter reiser også andre problemstillinger, blant annet hvilke etterforskningsmetoder som bør tillates brukt. Enkelte spørsmål knyttet til politiets beskyttelse av sine kilder er tatt opp i kap 9.

Om det er grunn til å overveie særlige regler for politivitner, er drøftet nærmere i kap 7.3.

12.11.6 Forholdsmessighetsbetraktninger

Anonymisering av vitnebeviset reiser rettssikkerhetsmessige betenkeligheter. Ved vurderingen av om et vitne skal kunne forklare seg under hel eller delvis anonymitet må det tas i betraktning om det foreligger andre og - i forhold til siktede/tiltalte - mindre inngripende alternativer.

Vurderinger av denne karakter må først og fremst foretas i konkrete saker, men forholdsmessighetsaspektet har også en side til spørsmålet om det bør åpnes for anonymisert vitneførsel. Her vil det særlig være behovet som må vurderes i forhold til mulige alternative beskyttelsestiltak, enten enkeltvis eller sett i sammenheng. Da mitt mandat er begrenset til anonymitet, nøyer jeg meg med å peke på problemstillingen.

12.11.7 Fare for misbruk mv

Dersom straffeprosessloven åpner for vitneanonymitet, vil det være en viss fare for misbruk, i alle fall dersom det er tale om mer omfattende anonymitet i forhold til tiltalte. Det kan ikke utelukkes at enkelte uriktig vil påberope at de er redde på grunn av press, trusler eller frykt for represalier. Årsakene til det kan være mange - fra overdreven bekymring til skjulte motiver.

Før et vitne eventuelt tillates å gi forklaring under anonymitet, må det foretas en vurdering av trusselsitasjonen. Vitnets egen påstand bør ikke ukritisk legges til grunn, selv om det i mange tilfelle ikke vil være grunn til å tvile på at frykten for hevnaksjoner er velbegrunnet. Vitnets troverdighet bør også vurderes. Et slikt krav følger forutsetningsvis av praksis fra Europadomstolen og kan også forankres i et forsiktighetshensyn. Dette reiser spørsmål både om beviskrav, om hvem som skal foreta vurderingen og om hvilke opplysninger denne instans bør ha om vitnet/vitnets identitet. Det bør etter min oppfatning ikke stilles krav om direkte håndfaste trusler, f.eks. mot vitnet selv eller dets nærmeste, men det bør dreie seg om en type adferd som det er grunn til å ta alvorlig. Hvor mye som bør kreves av sannsynliggjøring, vil i praksis bero på en konkret vurdering hvor såvel sakens art som trusselens karakter vil måtte stå sentralt.

Gjennomgangen av EMD-praksis viser at man i flere land har brukt en undersøkelsesdommer for å vurdere vitnets troverdighet og også til å foreta selve avhøret. Hos oss har vi ingen tilsvarende instans. Det burde imidlertid være mulig også hos oss å etablere ordninger som innebærer en forsvarlig kontroll av vitnets identitet og troverdighet, før det tas standpunkt til om vedkommende skal tillates å gi forklaring under full anonymitet. I engelsk rett er det ifølge det materialet som er mottatt, for eksempel påtalemyndigheten som må sannsynliggjøre at vitnets troverdighet har vært undersøkt.

Min vurdering er at faren for misbruk bør tas i betraktning i en samlet vurdering, men at dette forhold ikke bør være utslagsgivende dersom man finner at tungveiende hensyn forøvrig tilsier at vitner unntaksvis bør kunne avgi forklaring under full anonymitet.

12.12 Anonyme vitneforklaringer brukt som bevis (for skyld)

12.12.1 Helt anonyme vitner

Ved avveiningen av om det bør åpnes for anonyme vitneforklaringer som bevisgrunnlag, er det etter min oppfatning grunn til å sondre mellom hel og delvis anonymitet. Anonymisering av vitnebeviset kan være mer eller mindre omfattende og kan ha som formål å beskytte vitnets identitet eller person, eller begge deler. Den mest omfattende form for anonymisering foreligger når opplysninger om vitnets identitet - navn og andre personopplysninger - holdes skjult for tiltalte og han heller ikke får mulighet til å observere vitnet som person. Etter min vurdering er det hemmelighold av vitnets identitet som reiser de største rettssikkerhetsmessige betenkeligheter fordi forsvarers muligheter til å eksaminere i så fall må begrenses slik at vitnet ikke plikter å svare på spørsmål som direkte eller indirekte kan avsløre identiteten. Dersom vitnet dessuten heller ikke står frem på vanlig måte, vil det kunne forsterke betenkelighetene ved en slik bevisførsel. I denne sammenheng finner jeg likevel ikke grunn til å sondre mellom beskyttelse av identitet og fysisk person.

Det kan tenkes at forklaringens innhold er slik at siktede/tiltalte på det grunnlag kan slutte seg til hvem vitnet er, selv om både identitet og person holdes hemmelig for han. En fullstendig anonymitet forutsetter i slike tilfeller at siktede/tiltalte heller ikke gjøres kjent med vitnets forklaring. I sin konsekvens kan det innebære at en tiltalt domfelles på grunnlag av beviser han selv ikke har hatt mulighet til å imøtegå. Selv om en slik forklaring ikke er det eneste bevis, vil jeg anta at dette av rettssikkerhetsmessige grunner er utelukket. I det følgende forutsettes at siktede/tiltalte under enhver omstendighet har rett til å gjøre seg kjent med innholdet i vitnets forklaring.

For ikke å komme i konflikt med Europakonvensjonens krav om en rettferdig rettergang bør en domfellelse ikke utelukkende eller på avgjørende måte baseres på en helt anonym vitneforklaring, jf gjennomgangen av EMD-praksis i kap 4. Kravet til en rettferdig rettergang - EMK art 6 (1) og 6 (3) (d) - innebærer at det også må foreligge andre bevis for tiltaltes skyld. Dersom det åpnes for vitneanonymitet, må den dømmende rett i hvert enkelt tilfelle vurdere om det foreligger tilstrekkelig annet bevismateriale. Det er relativt vanskelig å trekke generelle slutninger fra EMD-praksis hvor mye som kreves. Det er videre grunn til å peke på at domstolen har konstatert konvensjonsbrudd også i tilfeller hvor rettergangen har vært søkt gjennomført på en måte som avhjelper - i alle fall i en viss utstrekning - de ulemper som anonymiteten medfører. Selv om bruk av anonyme vitneforklaringer ikke nødvendigvis vil være i strid med Europakonvensjonen og domstolens praksis, kan forsiktighetshensyn tilsi en viss tilbakeholdenhet med å åpne for bevisførsel som er av en slik karakter at det ofte kan være vanskelig å vurdere om kravet til en rettferdig rettergang er oppfylt. Dette hensyn må imidlertid veies opp mot andre

vektige hensyn, herunder hensynet til sakens opplysning og muligheten til å bekjempe alvorlig kriminalitet.

En åpning for omfattende vitneanonymitet, må ha karakter av en snever unntaksregel, og forholdsmessighetsbetrakninger tilsier at kriteriene bør være strenge. Etter min vurdering er det først og fremst trussel mot grunnleggende verdier som liv og helse og eventuelt også hensynet til «gjenbruk» av politispanere mv som kan begrunne fullstendig vitneanonymitet. Dette er også situasjonen i de land som tillater at vitner kan gi forklaring under anonymitet og er for øvrig i samsvar med de anbefalinger som følger av Europarådets rekommandasjon R (97) 13, jf kap 6.4.

Et praktisk viktig spørsmål er hvem som skal avgjøre - og på hvilket tidspunkt - om et vitne skal tillates å gi forklaring under anonymitet. En avgjørelse av denne karakter bør etter min vurdering i prinsippet kunne prøves av domstolene. I så fall er det viktig om dette kan gjennomføres på en måte som ikke svekker beskyttelseeffekten av en eventuell tillatelse. Dersom vitnet for eksempel må møte i hovedforhandlingen mens tiltalte er til stede og redegjøre for trusselsituasjonen før det tas standpunkt, kan beskyttelsen lett bli illusorisk. For at en regel om full anonymitet skal kunne fungere i praksis, bør det eventuelt overveies å etablere en ordning som innebærer at vitnet sikres at identiteten ikke blir avslørt før spørsmålet om anonymitet er endelig avgjort. Dette er også et forhold som tilsier at det bare bør åpnes for full anonymitet dersom det foreligger et klart samfunnsmessig behov det.

Vitneanonymitet er en problemstilling som først og fremst er aktuelt for bevispersoner som har gjort observasjoner eller på annen måte fått opplysninger som er til siktede/tiltaltes ugunst - såkalte belastningsvitner. I mange saker vil det formodentlig være slik at personer som av frykt for represalier bare er villig til å gi forklaring under full anonymitet, har opplysninger av sentral betydning for avgjørelsen av skyldspørsmålet. Det kan hevdes at dette er et forhold som taler mot å tillate anonyme vitneforklaringer. Dette er et aspekt som bør tas i betraktning, men det bør etter mitt syn likevel ikke tillegges utslagsgivende vekt. Ingen saker er helt like, og det er ikke nødvendigvis slik at det anonyme vitnets forklaring er et avgjørende bevis. En sak kan også ligge slik an at det først under hovedforhandlingen blir klart hvor sentral vitneforklaringen er som bevis.

At bruken av anonyme vitneforklaringer stiller krav til rettens bevisbehandling, bør etter min vurdering heller ikke være noen avgjørende innvending, dersom tungtveiende hensyn taler for slike bevis. I så henseende står ikke anonyme vitneforklaringer i noen særstilling sammenlignet med for eksempel opplesing av politiforklaringer der forsvaret ikke har hatt anledning til å stille spørsmål til vitnet. Slik bevisføring er også beheftet med svakheter, og bruk av politiforklaringer eller andre protokoller fra avhør hvor forsvaret ikke er fått stille spørsmål må tilfredsstille de krav som på dette område er nedfelt i EMD-praksis.

Forklaring fra et vitne som er helt anonymt vil i utgangspunktet ha en svekket bevisverdi, ikke minst fordi tiltaltes muligheter til å motekaminere vil være begrenset. Selv om anonymiteten ikke alltid vil ha noen praktisk betydning for vurderingen av vitnets troverdighet og pålitelighet, vil det nok likevel ofte være slik. Det kan hevdes at en svekket bevisverdi ikke volder spe-

sielle problemer fordi det er et forhold som må tas hensyn til innenfor rammen av den fri bevisvurdering. I utgangspunktet er nok det riktig. Det er likevel en viss forskjell på generelle vurderinger av denne karakter og vurderinger av konkrete omstendigheter som er av betydning for bedømmelsen av et vitnes troverdighet. Dette er også et forhold som bør tas i betraktning når det er spørsmål om å åpne for bevisførsel som hittil ikke har vært tillatt.

Flere hensyn kan tale for at vitneanonymitet tillates. Det gjelder ikke minst hensynet til sakens opplysning og hensynet til den alminnelige tillit til strafferettspleien. Det er støtende at en tiltalt eller kriminelle miljøer søker å påvirke vitner og derigjennom forfølgelse av straffbare forhold ved bruk av trusler og vold. På den annen side er det flere tungtveiende prosessuelle hensyn som taler mot omfattende vitneanonymitet. I denne situasjonen er det etter mitt skjønn grunn til å vise tilbakeholdenhet med å åpne for at vitner skal kunne gi forklaring under full anonymitet med mindre det foreligger et aktuelt behov av noe omfang for et så vidt kontroversielt (beskyttelses) tiltak. I og med at noen nærmere undersøkelser ikke er gjennomført, må denne vurderingen nødvendigvis bli skjønnspreget. Redegjørelsen fra Oslo politidistrikt kan tyde på at behovet for tiltak av denne karakter er lite, selv om vitner dessverre utsettes for både trusler og annen trakassering. Det er grunn til å anta at siktede/tiltalte i de fleste tilfeller kjenner vitnets identitet, uavhengig av at vitnets navn fremgår av saksdokumentene som siktede har rett til innsyn i. I slike tilfeller er anonymitet ikke egnet til å beskytte vitnet og andre beskyttelsestiltak er sannsynligvis mer formålstjenlige. Ved vurderingen av trusselbildet og behovet er det videre naturlig å se hen til rettsstilstanden i våre nordiske naboland hvor samfunnsforholdene ikke er ulike våre. Spørsmålet om vitneanonymitet har nylig vært vurdert, men er forkastet både i Danmark og Sverige.

Når det ikke er avdekket noe sterkt behov er mitt råd at man på det nåværende tidspunkt ikke åpner for at vitner generelt skal kunne avgi forklaring under full anonymitet, dvs at tiltalte ikke får kjennskap til vitnets navn og eventuelle andre opplysninger som er sentrale for selve identifikasjonen. Om det er grunn til å overveie særregler for polititjenestemenn drøftes nedenfor i avsnitt 7.3 Som påpekt i den svenske Brottsoffer-utredningen, SOU 1998:40 side 325 ff, er det imidlertid grunn til å følge kriminalitetsutviklingen nøye og eventuelt ta spørsmålet om beskyttelse av bevispersoner gjennom anonymitet opp på nytt dersom trusselbildet tilsier det. Det samme gjelder dersom utviklingen av det internasjonale straffeprosessuelle samarbeidet skulle aktualisere bruk av et slikt vitnebeskyttelsestiltak.

12.12.2 Delvis anonyme vitneforklaringer brukt som bevis (for skyld)

I praksis kan man tenke seg seg mange grader og varianter av en delvis anonymisering, enten for å beskytte vitnet mot å bli gjenkjent fysisk eller for å holde enkelte personopplysninger, men ikke nødvendigvis navnet, skjult for tiltalte. Hemmelighold av vitnets privatadresse og bruk av skjerm for å hindre at tiltalte ser vitnet, er praktiske eksempler på beskyttelsestiltak som vil innebære en delvis anonymisering. Man kan også tenke seg kombinasjoner av slike tiltak.

En delvis anonymisering - men slik at siktede gis opplysning om vitnets navn - vil i utgangspunktet være mindre betenkelig enn full anonymisering,

såvel rettssikkerhetsmessig som fra et menneskerettslig ståsted, i alle fall dersom tiltakene ikke er mer omfattende enn at forsvaret gis reelle muligheter å stille spørsmålet til vitnet. I denne drøftelsen vil jeg av praktiske grunner sonde mellom beskyttelsestiltak som gjelder personopplysninger og tiltak som har som formål å beskytte mot fysisk gjenkjennelse. En kombinasjon av slike tiltak kan imidlertid være praktisk.

Delvis anonymisering - personopplysninger

Opplysninger om et vitnes navn faller utenfor denne drøftelsen. Tilbakeholdelse av en så sentral identitetsopplysning vil vanligvis innebære at vitnet blir helt anonymt i forhold til tiltalte. Det er heller ikke særlig praktisk å tenke seg en ordning hvor for eksempel et truet vitne skulle ha plikt til å oppgi sin privatadresse, men ikke sitt navn. Hemmelighold av navn ville da sannsynligvis ikke ha noe poeng ut fra et beskyttelsesperspektiv.

Selv om tiltalte kjenner vitnets navn, kan skjerming av vitnets privatadresse likevel være egnet som beskyttelsestiltak. Typetilfeller kan være at vitnet har et så vanlig navn at han/hun ikke lett lar seg oppspore bare gjennom navn eller at vitnet har fått ny adresse. Straffeprosessloven gir idag vitner adgang til å oppgi sitt arbeidssted i stedet for privatadressen, men retten kan likevel pålegge vitnet å opplyse sin bopel «dersom det er nødvendig», jf straffeprosessloven § 130. Som påpekt i kap 3.2 foran, gir verken lovens ordlyd eller forarbeider særlig veiledning om forståelsen av dette kriteriet. Jeg vil anbefale at ordlyden presiseres, slik at det fremgår klart i vilke tilfeller unntaksbestemmelsen kommer til anvendelse. Min forståelse av loven på dette punkt er at privatadressen må ha betydning for sakens opplysning for at et vitne skal kunne pålegges å oppgi sin bopel, når vitnet selv velger å oppgi arbeidssted.

I tillegg til denne klargjøringen, vil jeg anbefale at spørsmålet om *hvordan* vitnet i denne situasjonen - dvs når retten har gitt pålegg i medhold av straffeprosessloven § 130 - skal kunne meddele retten sin privatadresse og om denne opplysningen skal nedteges i rettsboken. Min anbefaling er at vitnet - slik praksis såvidt skjønnes er i dag - skal kunne oppgi sin bopel skriftlig og at denne opplysningen ikke registreres i rettsboken. Det bør være tilstrekkelig at det fremgår av rettsboken at vitnet har oppgitt sin bopel til retten.

Et vitne som er redd for å bli oppsøkt av tiltalte, må slik reglene er idag, oppgi enten arbeidssted eller bopel. Som beskyttelsestiltak for truede/redde vitner har en slik regel klare begrensninger. For vitner som er i en slik situasjon, kan det være viktig at både privatadresse og arbeidssted holdes skjult for tiltalte og for såvidt også for eventuelle tilhørere i retten. Hemmelighold av arbeidssted er neppe særlig praktisk for offentlige tjenestemenn som er vitne i egenskap av sin yrkesmessige befatning med saken, men for andre vitner - for eksempel vitner som er fornærmet i voldssaker - kan det være viktig at også arbeidsstedet holdes skjult for tiltalte.

Det kan ikke helt utelukkes at et vitnets privatadresse og arbeidssted kan være saksrelevante opplysninger, men en regel som på visse vilkår utelukker at tiltalte får slike opplysninger, er mindre inngripende i forhold til tiltaltes forsvaret enn hemmelighold av vitnets navn. Også i denne henseende stilles lovgiver overfor vanskelige avveininger mellom beskyttelsesinteresser og de hen-

syn som begrunner hemmelighold av disse personopplysningene på den ene side og hensynet til tiltales forsvar og kravet til en rettferdig rettergang på den annen. Det må også tas i betraktning at vitnets bopel kan være av en slik relevans for saken at dette uansett vil komme frem, for eksempel dersom vitnet forklarer å ha observert en kriminell handling fra et bestemt sted, og det blir reist tvil om dette kan være riktig. En befaringsvil i slike tilfeller kunne avsløre vitnets bopel dersom observasjonen er gjort der. I en slik situasjon er det neppe aktuelt å utelukke tiltalte fra å delta i en åstedsbefaring.

Selv om det ikke kan utelukes, er det likevel grunn til å anta at vitners bopel og arbeidssted sjelden er av betydning for sakens opplysning. En unntaksregel som gir mulighet til å holde disse opplysningene hemmelig for tiltalte, vil i de fleste tilfeller sannsynligvis ikke innebære noen begrensning av betydning for forsvarets reelle muligheter til å avhøre vitnet og stille spørsmål ved vitnets troverdighet. Det må antas at forsvaret i praksis vil ha rimelig gode muligheter til det når vitnets identitet er kjent. Retten må imidlertid vurdere om tilbakeholdelsen av adresser er et forhold som kan ha betydning for bevisverdien og i så fall ta nødvendig hensyn til det ved bevisvurderingen.

En unntaksregel som innebærer at et vitnes privatadresse, eventuelt også arbeidssted, kan holdes skjult for tiltalte, vil også legge begrensninger på forsvarens adgang til «fisketur»-eksaminering om akkurat disse forhold. Formålet med å stille slike spørsmålene kan være et forsøk på å få frem noe som kan være egnet til å svekke vitnets troverdighet. Jeg kan likevel ikke se at dette er en avgjørende innvending mot en unntaksregel som gir noe mindre mulighet til slik eksaminering enn gjeldende lovgivning. Det er grunn til å anta at dette er opplysninger som sjelden vil ha betydning for sakens opplysning. Det er dessuten mange måter et avhør kan gjennomføres på for å avsløre eventuelle fiendtlige holdninger og hos vitner. Et vitne vil dessuten ha en alminnelig plikt til opplyse om sitt forhold til siktede og fornærmede, jf straffeprosessloven § 130 første ledd.

På samme måte som for full anonymitet, er behov og tiltakets beskyttelseeffekt også i denne sammenheng sentrale elementer i vurderingen. Redegjørelsen fra Oslo politidistrikt tyder på at det er et behov for skjerming av personopplysninger for å hindre at vitner oppsøkes i ettertid og risikerer å bli utsatt for represalier og overgrep. Hvor effektivt et slikt tiltak vil være, er usikkert gitt at tiltalte har krav på å få kjennskap til vitnets navn. For rene tilfeldighetsvitner som ikke har foretatt seg noe for å skjerme opplysninger som telefon, boligadresse mv, kan det være liten reell beskyttelse i å slippe å oppgi bopel. For polititjenestemenn og andre offentlige tjenestemenn i utsatte posisjoner, vil situasjonen kunne være en annen. Det samme gjelder for personer som har flyttet til en ny og for tiltalte ukjent adresse - for eksempel ofre for familievold.

De innhentede opplysninger om utenlandsk rett, viser at rettstilstanden varierer - også innen de nordiske land - når det gjelder spørsmålet om tiltaltes rett til å få opplysninger om vitners privatadresse. Min vurdering er at beskyttelseshensyn kan tale for en mer vidtgående adgang til å holde opplysninger om bopel og arbeidssted skjult for tiltalte enn det straffeprosessloven § 130 idag gir adgang til. Kriteriene for en slik unntaksregel bør være at det er grunn til å frykte at vitnets eller andres liv eller helse utsettes for fare dersom disse per-

sonopplysningene blir kjent - dvs når det foreligger tungtveiende beskyttelseshensyn. Etter min vurdering bør det ikke være noe vilkår at vitnet er redd for overgrep, selv om det nok som oftest vil være situasjonen. Et slikt vilkår fremstår som unødvendig, og vitnet bør da spares for de ubehageligheter som kan følge av en eventuell tvist om et slikt vilkår er oppfylt.

Kravene til trusselsituasjonen bør etter min vurdering ikke være for strenge. Som fremholdt i redegjørelsen fra Oslo politidistrikt kan press og trusler formidles på mange måter - fra direkte trusler om vold til mer subtile varianter. Avhengig av forholdene i den enkelte sak, kan det være minst like stor grunn til å frykte de mer subtile og vage utsagn. Det må imidlertid foretas en selvstendig vurdering, men det bør etter min oppfatning være tilstrekkelig at det er grunn til å frykte at noens liv eller helse bringes i fare dersom vitnets bopel eller arbeidssted blir kjent.

Utgangspunktet bør være at det er den instans som mottar forklaringen, som også tar standpunkt til om det foreligger en trusselsituasjon som gir grunnlag for å holde vitnets bopel og eventuelt også arbeidssted skjult for siktede/ tiltalte. Når vitnet avhøres av politiet, bør det imidlertid vurderes å legge avgjørelsen til politimesteren eller den han bemyndiger. En slik avgjørelse vil imidlertid ikke være bindende når vitnet skal avgi forklaring for retten.

Beskyttelseshensyn tilsier etter min vurdering at en slik unntaksregel gjennomføres for hele prosessen, slik at de aktuelle personopplysningene verken vil fremgå av rettsbok eller av politiets avhørsrapporter og eventuelle andre etterforskningsdokumenter og heller ikke av bevisoppgaven. I så fall vil jeg anbefale at opplysningene nedtegnes på et eget skjema. Dette vil ivareta hensynet til kontroll og notoritet og opplysningene vil være tilgjengelige for retten og også for forsvareren, som bør ha tilgang til dokumentet mot pålegg om taushet.

En unntaksregel som skissert over kan eventuelt gis som et nytt ledd i straffeprosessloven § 130. Om det da vil være behov for regelen om at retten i enkelte tilfeller kan pålegge vitnet å oppgi sin bopel, fremstår som usikkert. Det er imidlertid en generell bestemmelse som kommer til anvendelse uavhengig av om det foreligger en trusselsituasjon. Det kan derfor være grunn til å beholde bestemmelsen, men jeg vil uansett anbefale at innholdet presiseres, jf foran.

Anonymisering - tiltak for å beskytte vitnets person

Bruk av optiske eller akustiske hjelpemidler som for eksempel skjerm og videoteknikk ved vitneavhør kan ha flere formål. Slike virkemidler kan bidra til å redusere den psykiske påkjenning det kan være å gi forklaring i retten. I tillegg kan slike tiltak - på samme måte som en forkledning - ha som formål å beskytte vitnet mot senere gjenkjennelse. Det forutsetter at tiltalte ikke på forhånd kjenner vitnet og sannsynligvis også at han ikke har krav på å få vite vitnets adresse, jf foran.

Virkemidler for å beskytte vitnet mot gjenkjennelse kan tenkes i en rekke varianter. En praktisk mulighet er at vitnet avgir forklaring bak en skjerm, som hindrer at tiltalte og eventuelt også publikum kan se vedkommende. En vitneforklaring avgitt på denne måten, vil fra et rettssikkerhetsmessig synspunkt være mindre betenkelig enn en mer omfattende anonymisering av vit-

nets identitet. En skjerm kan formodentlig også innrettes slik at retten og advokatene vil ha mulighet til å observere vitnet. I tillegg til at vitnet avgir forklaring bak en skjerm, kan man også tenke seg bruk av stemmefordreier. For at slike ordninger skal fungere etter hensikten vil jeg anta at det også bør settes i verk tiltak for å beskytte vitnet mot å bli konfrontert med tiltalte eller personer fra samme miljø i rettsbygningen.

Spørsmålet om å tillate bruk av skjerm o l under vitneavhør, bør etter mitt syn sees i sammenheng med straffeprosessloven § 284 og § 245 som gir hjemmel for å beslutte at tiltalte skal forlate rettssalen mens et vitne avhøres. Dersom spørsmålet om utelukkelse kan forhandles og avgjøres uten at tiltalte ser vitnet, vil utelukkelse etter disse bestemmelser rent faktisk også kunne ha samme funksjon som en skjerm i forhold til fysisk gjenkjenning.

Dersom det er slik at tiltalte i de fleste tilfeller vet hvem det truede/redde vitnet er, vil det være relativt lite behov for å ta i bruk slike tiltak for å hindre senere gjenkjenning. Sett fra vitnets side er det kanskje en bedre ordning at tiltalte forlater rettssalen mens vedkommende gir sin forklaring. Det kan likevel tenkes at det er saker hvor skjerming av vitnets person vil være et mer hensiktsmessig tiltak. Det har også den fordel at bevisumiddelbarhetshensynet kan ivaretas bedre overfor tiltalte, i og med at han da er tilstede mens vitnet gir forklaring. På den annen side bør det også vurderes om en forklaring avgitt på en slik måte kan virke dramatiserende og derved negativt for tiltalte. Sannsynligvis vil det kunne variere, avhengig av forholdene i den enkelte sak.

Bruk av skjerm kan for øvrig tenkes å være formålstjenlig sett i et noe bredere vitnebeskyttelsesperspektiv enn anonymitet. Engelsk straffeprosess tillater bruk av skjerm. Det er først og fremst mindreårige fornærmede i saker om seksuelle overgrep som tillates å gi forklaring bak en skjerm. Såvidt skjønnes praktiseres bruk av skjerm slik at vitnet kan se og bli sett av advokatene, dommeren og juryen, men som oftest ikke av tiltalte. Vitnet kan heller ikke se tiltalte. I utredningen «Speaking up for justice» - Report of the Interdepartmental Working Group on the treatment of Vulnerable or Intimidated Witnesses in the Criminal Justice System» (juni 1998) foreslås en utvidet adgang til bruk av skjerm overfor sårbare og redde vitner.

Min vurdering er at skjerming av vitneboksen er et tiltak som primært vil ha andre formål enn å hindre senere gjenkjenning, men at det likevel kan være grunn til å overveie bruk av skjerm som alternativ til at tiltalte pålegges å forlate rettssalen mens vitnet gir forklaring. I så fall vil jeg anbefale at dette lovreguleres. Jeg kan ikke se noen avgjørende hensyn som tilsier at vilkårene for å bruke skjerm bør være snevrere enn vilkårene for å beslutte utelukkelse. Fra et rettssikkerhetsmessig synspunkt vil jeg anta at tiltak av denne karakter kan aksepteres, i alle fall dersom ordningen praktiseres omtrent som i England.

12.12.3 Om vitneanonymitet for polititjenestemenn spesielt

Ansatte i politiet er i en utsatt posisjon og Oslo politidistrikt beskriver i sin redegjørelse trusler mot tjenestemenn som et alvorlig og økende problem.

Dette reiser spørsmål om særlige beskyttelsestiltak bør overveies for ansatte i politiet.

Da mitt oppdrag gjelder vitneanonymitet, begrenses drøftelsen til dette. Som pekt på foran er det to hovedhensyn - frykt for represalier og hensynet til fortsatt spanings- og etterforskningsaktivitet - som begrunner regler om vitneanonymitet.

I forhold til frykt for hevnaksjoner og alvorlige trakassering, er det vanskelig å se at det er grunn til å sondre mellom ulike grupper av vitner. Når det er tale om å verne grunnleggende verdier som liv og helse bør behovet for beskyttelse være det sentrale. Etter min vurdering burde det innenfor rammen av en generell regel som skissert foran være mulig å ivareta behovet for å beskytte boligadressen til polititjenestemenn som er utsatt for press og trusler.

Det kan likevel være spørsmål om det er grunn til å vurdere en særregel for politivitner, uavhengig av om det foreligger en konkret trusselsituasjon. Det lovendringsforslaget som Oslo politidistrikt har fremsatt innebærer at politivitner alltid skal kunne oppgi tjenestested i stedet for bopel. Det er nok slik at politiansatte er i en mer utsatt posisjon enn folk flest, nettopp på grunn av sitt arbeid og sine tjenestefunksjoner. Dette er forhold som kan tale for en særregel. På den annen side er det grunn til å reise spørsmål om behovet for en særregel om adressebeskyttelse for politivitner når det ikke foreligger noen trusselsituasjon. Regelen er idag at vitner i stedet for bopel kan oppgi arbeidssted, men rettens formann kan pålegge vitnet å oppgi privatadressen til retten «dersom det er nødvendig». Som redegjort for foran, antar jeg at loven på dette punkt skal tolkes slik at vitnets boligadresse må ha betydning for sakens opplysning for at et slikt pålegg skal kunne gis. For politivitner som avgir forklaring på grunn av sin tjenestlige befatning med saken, må det antas at privatadressen meget sjelden vil være en opplysning som har betydning for sakens opplysning. Oslo politidistrikts opplysning i brev 10 mars 1998 til Justisdepartementet at tjenestemenn «av og til» avkreves sin private adresse i retten, er derfor noe forbausende. En presisering av lovteksten som gjør det klart at retten bare skal kunne pålegge et vitne å opplyse sin boligadresse når det er sannsynlig at opplysningen har betydning for saken, vil kanskje være tilstrekkelig til å avhjelpe det problem som er beskrevet av Oslo politidistrikt på dette punkt.

Foreligger det en trusselsituasjon, vil den skisserte unntaksbestemmelsen komme til anvendelse både for polititjenestemenn og andre som er vitner i kraft av sin yrkesmessige befatning med saken.

Vitneanonymitet av hensyn til fremtidig spanings- og etterforskningsaktivitet tar først og fremst sikte på politifolk som infiltrerer kriminelle miljøer for å få opplysninger som vanlige etterforskningsmetoder ikke vil gi - såkalte undercover agenter eller verdeckte Ermittler i tysk terminologi. Skrik-saken er et praktisk eksempel på denne typen etterforskning. I slike saker vil siktede/tiltalte ofte kjenne vitnet av utseende, men ikke hans/hennes riktige identitet. Anonymitetsspørsmålet vil da dreie seg om å holde vitnets navn og andre personalia hemmelig.

Bruk av infiltratører og etterforskning med provokasjonstilsnitt forekommer også i Norge. Riksadvokaten har gitt instruks om bruk av utradisjonelle etterforskningsmetoder som uriktig bruk av legitimasjon ved infiltrasjon og for etterforskning med provokasjonstilsnitt i narkotikasaker. Det er formodentlig

ikke enkelt å infiltrere kriminelle miljøer i et samfunn som er så vidt oversiktlig som vårt. På denne bakgrunn vil jeg anta at etterforskning med bruk av slike metoder har et begrenset omfang og at større undercover-operasjoner er lite aktuelt her i landet. Forutsatt at denne antakelsen er riktig, er det heller ikke noe fremtredende behov for å innføre regler om anonymitet for infiltratører og av gjenbrukshensyn, i alle fall ikke for norske polititjenestemenn.

Skrik-saken er et eksempel på at spørsmålet om anonymitet av hensyn til fremtidig spanings- og etterforskningsaktivitet også kan være aktuelt i forhold til utenlandske polititjenestemenn. Internasjonalt samarbeid med bruk av utenlandske polititjenestemenn som arbeider undercover, vil sannsynligvis også være aktuelt i fremtiden. Slikt samarbeid vil kanskje være særlig aktuelt i alvorlige saker som gjelder grenseoverskridende kriminalitet - for eksempel narkotikahandel. Det er viktig at internasjonalt samarbeid for bekjempelse av alvorlig og sterkt samfunnsskadelig kriminalitet kan skje mest mulig effektivt. Spørsmålet om anonym vitneførsel kan i slike tilfeller komme på spissen, særlig når tjenestemennene kommer fra land som tillater hel eller delvis vitneanonymitet for sine undercover-agenter. Ved vurderingen av spørsmålet om det bør åpnes for vitneanonymitet av rene etterforskningsmessige hensyn, bør de nasjonale forhold og behovet på nasjonalt nivå etter min vurdering likevel tillegges avgjørende vekt. Det er i den sammenheng grunn til å peke på at forskjellig land i Europa har valgt ulike løsninger og at våre nordiske naboland ikke åpner for vitneanonymitet på dette grunnlag. Dersom utviklingen av det internasjonale politisamarbeid aktualiserer bruk av særlige beskyttelsesiltak for politiansatte som har slike oppdrag, bør spørsmålet tas opp til ny vurdering.

Min konklusjon er at det på det nåværende tidspunkt ikke bør innføres særregler om vitneanonymitet for polititjenestemenn.

12.13 Anonymitet på etterforskningsstadiet

Vitneanonymitet på etterforskningsstadiet - dvs at siktede ikke får kjennskap til identiteten til eller andre personopplysninger om bevispersoner som har gitt forklaring enten til politiet eller i et rettslig avhør - er mindre betenkelig både fra et menneskerettslig og et rettssikkerhetsmessig synspunkt enn anonyme vitneforklaringer brukt som bevis og eventuelt også som grunnlag for en felende dom.

Denne problemstillingen må holdes adskilt fra spørsmålet om politiet kan beskytte sine informanter, slik at deres identitet holdes skjult for andre enn politiet og påtalemyndigheten. I slike tilfeller er det ikke aktuelt å foreta noe vitneavhør i tradisjonell forstand av den person som gir opplysninger. Stikkord for denne problemstillingen - som drøftes noe nærmere i kap 9 nedenfor - er om politiet kan motta opplysninger mot et løfte om fortrolig behandling, slik at informantens identitet ikke blir avslørt på noe stadium av sakens behandling.

Det vises til redegjørelsen om retten til dokumentinnsyn i kap 3.3. Jeg vil anta at denne bestemmelsen for de fleste praktiske formål gir tilstrekkelige muligheter til å holde person-/identitetsopplysninger om et vitne som har forklart seg for politiet og som risikerer å bli utsatt for trusler mv skjult for sik-

tede. Det kunne kanskje likevel gi en signaleffekt om dette fremgikk klart av lovens ordlyd. På den annen side gir bestemmelsen, slik den nå lyder, en ganske vid hjemmel for å begrense mistenktes/siktedes rett til innsyn i blant annet politiets avhørsrapporter. Etter min vurdering gir unntaksbestemmelsen i straffeprosessloven § 242 tilstrekkelig hjemmel for vitneanonymitet på etterforskningsstadiet - så langt regelen rekker.

Dersom det på etterforskningsstadiet i medhold av straffeprosessloven § 237 blir foretatt et rettslig avhør av et vitne, er det derimot usikkert om vitnets identitet kan holdes skjult for siktede, selv om siktede har måttet forlate rettsalen mens vitnet ble avhørt. En unntaksregel som den som er skissert i kap 7.2 vil heller ikke gi grunnlag for å holde vitnets navn skjult for siktede.

Det er nærliggende å stille spørsmål om adgangen til å holde et vitnets identitet helt eller delvis skjult for siktede på etterforskningsstadiet bør være avhengig av om vitnet er avhørt rettslig eller av politiet. Fra et beskyttelsessynspunkt er det neppe grunn til å sondre mellom rettslig og utenrettslig avhør når det er fare for at opplysning om vitnets identitet kan utløse alvorlige hevnaksjoner. I forhold til siktedes prosessuelle rettigheter er det imidlertid forskjeller på et politiavhør og et rettslig avhør som gjennomføres på etterforskningsstadiet. Siktede har blant annet rett å være tilstede under et rettslig avhør, med mindre annet besluttet, jf § 244. Da vil siktede i utgangspunktet også få kjennskap til vitnets identitet. Dersom det er særlig grunn til å frykte at en uforbeholden forklaring ellers ikke vil bli gitt, kan retten beslutte at siktede skal forlate rettssalen mens vitnet blir avhørt. Siktede har i så fall krav på å bli gjort kjent med innholdet i vitnets forklaring, jf § 245 annet ledd. Om han også har krav på å få vite vitnets identitet, er ikke direkte løst i loven. Spørsmålet er drøftet hos Bjerke/Keiserud bd II side 666-667, som gir uttrykk for at dommeren på dette stadiet av saken «muligens» bør kunne holde vitnets identitet skjult for siktede dersom det åpenbart er fare for represalier. Personlig er jeg i tvil om navnet til et vitne som er avhørt rettslig kan holdes helt skjult for siktede i medhold av unntaksregelen i straffeprosessloven § 245 annet ledd jf første ledd. Det må under enhver omstendighet legges til grunn at spørsmålet er usikkert.

Ved vurderingen av om det på etterforskningsstadiet bør være samme adgang til å holde et vitnes identitet skjult for siktede, uavhengig av om vitnet er avhørt rettslig eller utenrettslig, må det foretas en avveining av hensynet til siktedes forsvar og rettssikkerhet og andre tungtveiende hensyn som vitnets eller andres personlige sikkerhet og også mulighetene til å kunne avdekke kriminell aktivitet. I de tilfellene hvor siktede utelukkes mens vitnet gir forklaring, bør det på etterforskningsstadiet etter min vurdering være adgang til å holde vitnets identitet skjult for siktede når det ellers er fare for at vitnet risikerer å bli utsatt for hevnaksjoner. Forsvarer kan imidlertid ikke utelukkes fra rettsmøtet og bør kunne få opplysning om vitnets identitet mot pålegg om taushet. En slik unntaksbestemmelse kan eventuelt gis som et tillegg til straffeprosessloven § 245 annet ledd.

En regel som innebærer at vitnets identitet i visse tilfeller holdes skjult for siktede på etterforskningsstadiet, er i også forenlig med Europarådets anbefalinger, jf Rekommandasjon No R (97) 13 og bryter heller ikke med grunnleg-

gende rettssikkerhetsgarantier, forutsatt at vitnets navn blir tilgjengelige når tiltale tas ut.

12.14 Informanter/kildebeskyttelse

Spørsmålet om politiet bør ha adgang til til å motta informantopplysninger mot løfte om fortrolig behandling/anonymitet, ligger på siden av mitt mandat. I slike tilfeller vil den sentrale problemstillingen være om politiet kan gi et bindende løfte til informanten om at hans/hennes identitet skal holdes skjult for andre og at vedkommende heller ikke vil bli påberopt som vitne av påtalemyndigheten i en eventuell straffesak. Informanten vil i så fall ikke på noe stadium av saken ha noen status som bevisperson. En tiltale må i slike tilfeller baseres på andre bevis enn forklaring fra den skjulte informant.

Etter gjeldende rett kan politiet idag ikke gi noe bindende fortrolighetsløfte til potensielle bevispersoner og det er usikkert i hvilken utstrekning politiet har adgang til å beskytte informanter ved å holde dem utenfor sakens dokumenter. Det vises til gjennomgangen av gjeldende rett i kap 3.2.

Kildebeskyttelse som ikke er av midlertidig karakter, er et kontroversielt tema som reiser mange og vanskelige spørsmål, men kanskje mer i forhold til etterforskningsmetoder enn spørsmål om anonymitet for personer som påberopes som vitner. Bruk av informanter er formodentlig et tema som vil bli tatt opp i forbindelse med oppfølgingen av Metodeutvalgets arbeid. På denne bakgrunn vil jeg ikke gå særlig i dybden når det gjelder hemmelighold av informanters identitet. Det er likevel naturlig å knytte noen bemerkninger til dette, både fordi beskyttelse av informanter gjelder spørsmål om fullstendig anonymitet for personer som i utgangspunktet ville vært aktuelle å føre som vitner og fordi det i de svar som er mottatt om utenlandsk rett også er opplysninger om politiets adgang til å beskytte kilder.

Det er fra politihold hevdet at man ville fått mer opplysninger om alvorlig kriminalitet dersom informanter kunne garanteres anonymitet, både på den måten at kjente vitner vil gi opplysninger som de i dag holder tilbake av frykt for hevnaksjoner, og at personer som har observasjoner/informasjoner om straffbare forhold, men som er redde for å kontakte politiet av frykt for gjenkjennelse og represalier, vil være mer villig til å samarbeide med politiet på slike betingelser. I mange tilfelle vil nok dette være personer som er involvert i eller som har nært kjennskap til kriminelle miljøer, men det behøver ikke nødvendigvis å være situasjonen. Det kan også tenkes at personer utenfor slike belastede miljøer har opplysninger av betydning for etterforskning og bekjempelse av forskjellige former for kriminalitet, både enkeltstående straffbare handlinger og mer organisert kriminell aktivitet.

Bruk av kilder som loves anonymitet, reiser mange spørsmål av både prinsipiell og mer praktisk karakter. De prinsipielle problemstillinger er særlig knyttet til rettssikkerhet og kontroll av informantens troverdighet, selv om en eventuell tiltale forutsettes å være basert på andre bevis enn informantens forklaring. Ikke minst når det gjelder personer med tilknytning til kriminelle miljøer kan det være fare for fiendtlighet og skjulte motiver. Det er også spørsmål om hvilke regler som i tilfelle bør gjelde for bruk av opplysninger fra slike kilder, både på etterforskningsstadiet og senere - for eksempel om slike opplys-

ninger skal kunne gi grunnlag for bruk av tvangsmidler eller som såkalt hearsay-bevis.

De rettssikkerhetsmessige betenkeligheter knyttet til bruken av informasjoner fra kilder som holdes hemmelige for andre enn politi og påtalemyndighet, reiser også spørsmål om saksbehandlingsrutiner og hvem/hvilken instans som skal kunne gi løfte om anonymitet. I tillegg må rekkevidden av og det nærmere innhold i et løfte om anonymitet avklares. En sentral problemstilling er for eksempel om en polititjenestemann som vitne alltid skal kunne nekte å oppgi en mulig kilde. Her kan det oppstå et spenningsfelt mellom hensynet til å beskytte en informant og hensynet til sakens opplysning.

Rettstilstanden på dette området varierer mye, og i land som tillater at politiet kan beskytte sine kilder, synes det også å være enkelte forskjeller med hensyn til hva informantens opplysninger kan brukes til. Det er imidlertid grunn til å presisere at de opplysningene som er mottatt om dette, fremstår som noe mangelfulle.

Dersom politiet skal kunne motta opplysninger mot løfte om anonymitet, bør bruken av slike opplysninger etter min vurdering være begrenset til etterforskningen, slik situasjonen er i flere land som tillater kildebeskyttelse, blant annet i Frankrike og Italia. På grunn av de rettssikkerhetsmessige betenkeligheter som er knyttet til informasjoner som er fremskaffet på denne måten, er jeg meget skeptisk til at denne type informantopplysninger skal kunne brukes som grunnlag for tvangsmidler, for eksempel ransaking eller varetektsfengsling.

Et løfte om kildeanonymitet, bør heller ikke være et amnesti mot strafforfølgning. Kilden bør etter mitt syn holdes strafferettslig ansvarlig dersom den videre etterforskning skulle avdekke at informanten for eksempel har gitt bevisst uriktige opplysninger enten for å hevne seg eller for å komme unna eget straffansvar. Om politiet gis en videre adgang til å beskytte sine kilder enn det man har i dag, har vedkommende likevel ingen garanti mot å bli påberopt som vitne av forsvaret. Situasjonen kan for eksempel være den at tiltalte får mistanke om hvem politiets kilde er og stevner vedkommende som vitne. Selv om politiet skulle ha adgang til å nekte å oppgi hvem som er kilden, vil jeg anta at vitnet plikter å svare på eventuelle spørsmål om dette, med mindre politiets mulige kilder må antas å være uten betydning for saken, jf straffeprosessloven § 292 annet ledd. En slik situasjon vil vel imidlertid ikke inntre særlig ofte i praksis.

Dette er forhold som etter mitt syn bør tas i betraktning i en vurdering av spørsmålet om politiet bør gis en utvidet adgang til å beskytte sine kilder. Forutsetningen må under enhver omstendighet være at det faktisk er et behov for et slikt tiltak og at det dessuten er egnet for formålet, som må være å skaffe mer informasjon, særlig om alvorlig kriminalitet.

Metodeutvalget vurderte politiets rettslige grunnlag for å kunne holde kilder utenfor saken som i hovedsak tilfredsstillende og fant ikke grunn til å foreslå noen generelle regler om dette med unntak for spørsmål om hvorfra en observasjon er gjort, jf NOU 1997:15 side 117-118. Jeg har ingen forutsetninger for å overprøve denne vurderingen og stiller også spørsmål om kriminalitetsbildet har endret seg vesentlig siden utvalget avsluttet sitt i mars 1997.

Dersom Metodeutvalgets vurdering fortsatt har gyldighet, er det nærliggende å trekke samme konklusjon.

Om det er ønskelig - innenfor rammen av gjeldende rett - å gi en nærmere regulering av politiets adgang til å beskytte kilder/informanter, er et annet spørsmål. I dag er spørsmålet om kildebeskyttelse ikke direkte lovregulert, ut over det som følger av straffeprosesslovens alminnelige regler. Selv om enkelte spørsmål er avklart i rettspraksis, vil en nærmere regulering skape større klarhet og ryddighet.

Da dette ikke vil være spørsmål om vitneanonymitet i egentlig forstand, går jeg ikke nærmere inn på innholdet i en slik mulig regulering.
